

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

KUNGL. B.

5 OKT 1961

STO

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961:49

Soe
1961:49

Jordbruksdepartementet

**FÖRSLAG TILL
JORDFÖRVÄRVSLAG M. M.**

AVGIVET AV

1958 ÅRS JORDLAGSUTREDNING

Stockholm 1961

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Kronologisk förteckning

1. Totalisatorverksamheten. Idun. 140 s. Jo.
2. Sparstimulerande åtgärder. Idun. 121 s. Fi.
3. Effektivare prisövervakning. Idun. 177 s. H.
4. Automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppbördsväsendet. Idun. 230 s. Fi.
5. Begravningsplatser och gravar. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
6. Underrätterna. Idun. 339 s. Ju.
7. Enhetlig ledning av krigsmakten. Beckman. 120 s. Fö.
8. Om läkarbehov och läkartillgång. Idun. 228 s. I.
9. Principer för en ny kommunindelning. Beckman. 248 s. I.
10. Preliminär nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 105 s. Fi.
11. Den allmänna brottsregistreringen. Kihlström. 318 s. Ju.
12. Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för byggnadsverk. Idun. 50 s. K.
13. Lantbrukets yrkesskolor. Kihlström. 206 s. Jo.
14. Pensionsstiftelser. I. Marcus. 184 s. Ju.
15. Polisens brottsbekämpande verksamhet. Idun. 251 s. + 2 s. ill. I.
16. Kriminalvård i frihet. Idun. 137 s. Ju.
17. Hjälpmedel i skolarbetet. Idun. 244 s. + 12 s. ill. E.
18. Totalförsvarets upplysningsverksamhet. Kihlström. 90 s. Fö.
19. Byggnadsindustrins arbetskraft. Idun. 150 s. S.
20. Vissa frågor rörande allmänna val. Idun. 173 s. Ju.
21. Författningsutredningen. V. Organisationer. Beslutsteknik. Valsystem. Idun. 362 s. Ju.
22. Den svenska utvecklingshjälpens administration. Kihlström. 74 s. U.
23. Svensk trafikpolitik. I. Idun. 387 s. K.
24. Svensk trafikpolitik. II. Idun. 163 s. K.
25. Flygbuller som samhällsproblem. Idun. 200 s. Fö.
26. Reviderad nationalbudget för år 1961. Marcus. V + 87 s. Fi.
27. Skifferoljefrågan. Norstedt & Söner. 144 s. H.
28. Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. Marcus. 320 s. E.
29. Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. Idun. 341 s. S.
30. Grundskolan. Hægström. 881 s. E.
31. Läroplaner för grundskola och fackskolor. Idun. 388 s. E.
32. Handläggning av bostadslån. Idun. 101 s. S.
33. Redareansvarets legränsning. Idun. 101 s. Ju.
34. Huvudmannaskap för polisväsendet m. m. Kihlström. 227 s. I.
35. Ändamålsenliga studentbostäder. Idun. 224 s. S.
36. Tandsjukvården id de odontologiska läroanstalterna. Kihlström. 102 s. E.
37. Stämpel- och expeditjonsavgifter. Idun. 294 s. Fi.
38. Stöd åt barnafödskor. Idun. 122 s. S.
39. Lag om allmän försäkring, m. m. Idun. 143 s. S.
40. Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgsområdena. Idun. 384 s. + 2 st. utvikiningsblad. I.
41. Reviderad giftlagsiftning. Idun. 326 s. I.
42. Mål och medel i stabiliseringspolitiken. Idun. 436 s. Fi.
43. Användningen av August Abrahamsons stiftelse å Nääs. Idun. 93 s. E.
44. Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. Idun. 233 s. E.
45. Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning. Kihlström. 46 s. Ju.
46. Boxningssportens kadeverknningar. Idun. 104 s. I.
47. Reviderad hyreslag. Idun. 247 s. Ju.
48. Byggnadsstyrelsens organisation. Marcus. 124 s. K.
49. Förslag till jordfövärvslag m. m. Idun. 213 s. Jo.

FÖRSLAG TILL

JORDFÖRVÄRVSLAG M. M.

AVGIVET AV

1958 ÅRS JORDLAGSUTREDNING

Särskilda till statsråd och till lag för jordbruk och jordbruksutredning	5
Förslag till lag om jordbrukets utredning	7
Förslag till lag om jordbrukets utredning i jordbrukets utredning	7
JORDFÖRVÄRVSLAG M. M.	16
Kap. 1. Direktiva för utredningen	18
Kap. 2. Innehåll	21
Kap. 3. Innehåll i utredningslagen	25
Kap. 4. Utvärdering	28
Kap. 5. Redovisning av utredningsresultatet samt av utredningens verksamhet och förslag	36
Kap. 6. Jordbrukets produktions- och utvecklingsplaner	50
Kap. 7. Produktionsförhållanden under skördsåren	53
Kap. 8. Allmänna synpunkter rörande jordbrukets utveckling och utvärdering	94
Kap. 9. Förslag till jordbrukets utredning och till lag om jordbrukets utredning	106
Kap. 10. Särskilda utvärderingar	143
Förslaget till jordbrukets utredning	143
Förslaget till lag om jordbrukets utredning	160
Kap. 11. Sammanfattning	171
Reservationer av utredningens ledamöter	175
Herr Harnqvist, 176. Herr Harnqvist, 176. Herr Harnqvist, 176. Herr Harnqvist, 176. Herr Harnqvist, 176.	176
Särskilda utvärderingar av utredningens verksamhet	209
Herr A. E. Johansson, 209. Herr Harnqvist, 209. Herr Harnqvist, 209.	209
Särskilda utvärderingar av utredningens verksamhet	211
Herr Harnqvist, 211. Herr Harnqvist, 211. Herr Harnqvist, 211.	211

STATENS ÖFVERSTYCKNING ÖFVER JORDBRUKET 1913

Årshöft 1913

FÖRSLAG TILL

JORDFÖRÄRVSLAG M. M.

AF ÖFVERSTYCKNINGEN

ÖFVER JORDBRUKET 1913

LAGENS ÖFVERSTYCKNING ÖFVER JORDBRUKET 1913

ÅRSHÖFT 1913

Innehåll

Skrivelse till Statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet	5
---	---

Lagtext

Förslag till lag om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (jordförvärvslag)	7
Förslag till lag angående ändring i lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag.	16

Motiv

Kap. 1	Direktiven för utredningen m. m.	18
Kap. 2	Historik	21
Kap. 3	Innehållet i gällande lagar i ämnet	28
Kap. 4	Tillämpningen av bolagsförbudslagen och jordförvärvslagen. . .	38
Kap. 5	Redogörelse för utredningens kontakter med myndigheter, organisationer och företag.	50
Kap. 6	Jordbrukets produktions- och strukturförhållanden.	53
Kap. 7	Produktionsutvecklingen inom skogsnäringen	72
Kap. 8	Allmänna synpunkter rörande behovet av och syftet med en förvärvslagstiftning.	94
Kap. 9	Förvärvslagens giltighetsområde och frågan om tillståndsmyndighet.	125
Kap. 10	Speciell motivering	143
	Förslaget till jordförvärvslag	143
	Förslaget till ändringar i 1916 års lag.	168
Kap. 11	Sammanfattning	171
	Reservationer av utredningens ledamöter	175
	Herr Hæggbloom 175. Herrar Oscarsson, Ribbing och Sundin 191. Herr Persson 192.	
	Särskilda yttranden av utredningens ledamöter	205
	Herr A. E. Johansson 205. Herrar Oscarsson och Sundin 207.	
	Särskilda yttranden av utredningens experter	211
	Herr Öjborn 211. Herrar F. Johansson och Öjborn 213.	

Innehåll

2	<p>Styrelsens tillställning och enklare förordningsparagrafer (förordningsparagrafer)</p>
7	<p>Styrelsens tillställning i relation till förordningsparagrafer (förordningsparagrafer)</p>
10	<p>Styrelsens tillställning i relation till förordningsparagrafer (förordningsparagrafer)</p>
Mått	
18	Kap. 1. Definition för utredningen av mått
21	Kap. 2. Måttförhållanden
23	Kap. 3. Innehåll i måttförhållanden
28	Kap. 4. Tillämpningen av måttförhållanden och förordningsparagrafer
30	Kap. 5. Redogörelse för utredningens kontakter med myndigheter, utredningsinstanser och förordningsparagrafer
33	Kap. 6. Förordningsparagrafer och utredningsparagrafer
37	Kap. 7. Produktionsverksamheten inom lagstiftningen
41	Kap. 8. Allmänna synpunkter rörande behovet av en ny lagstiftning
43	Kap. 9. Förordningsparagrafer, måttförhållanden och tillämpning av måttförhållanden
44	Kap. 10. Specialmätningar
45	Förslag till förordningsparagrafer
46	Förslag till ändringar i 10:e kapitlet
47	Kap. 11. Sammanfattning
48	<p>Historik över utredningens ledningar Huvudmannen 175. Huvudmannen, Huvudmannen och Övermannen 176. Huvudmannen</p>
50	<p>Styrelsens utredning av utredningens ledningar Huvudmannen 205. Huvudmannen och Övermannen 206. Huvudmannen</p>
51	<p>Styrelsens utredning av utredningens expert Huvudmannen 211. Huvudmannen och Övermannen 212. Huvudmannen</p>

Till

Statsrådet och Chefen för Kungl. Jordbruksdepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 16 maj 1958 tillkallade chefen för jordbruksdepartementet sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag rörande jordförvärvs-, bolagsförbuds- och uppsiktslagstiftningen. Till sakkunniga kallades samma dag landshövdingen G. V. Nilsson, tillika ordförande, dåvarande chefen för jordbruksdepartementets rättsavdelning, numera häradshövdingen A. F. Ribbing, tillika huvudsekreterare, ledamöterna av riksdagens första kammare E. Hj. Nilsson, Kramfors, A. E. Johansson, Borås, S. E. Sundin, Nordingrå, ledamoten av riksdagens andra kammare E. E. Haeggholm, Kåremo, sekreteraren O. J. Westling samt lantbrukaren S. Oscarsson, Lit. Till att såsom experter medverka vid utredningsarbetet förordnades överdirektören och chefen för skogsstyrelsen F. L. H. Johansson samt överdirektören i lantbruksstyrelsen H. C. B. Wetterhall.

På därom gjord framställning har sekreterare Westling entledigats såsom sakkunnig och den 9 mars 1960 ersatts med förbundsordföranden Y. Persson.

Såsom ytterligare expert tillkallades den 21 oktober 1958 generaldirektören och chefen för lantmäteristyrelsen L. E. Öjborn. I utredningsarbetet har vidare, vid förfall för Öjborn, enligt särskilt förordnande tidvis deltagit byråchefen i lantmäteristyrelsen H. Wallner.

Till sekreterare hos de sakkunniga, som antagit benämningen 1958 års jordlagsutredning, har förordnats lantbruksdirektören hos lantbruksnämnden i Stockholms län E. T. Sköld.

Den 26 november 1959 avgav utredningen ett delbetänkande angående decentralisering av beslutanderätten enligt bolagsförbudslagen m. m. Betänkandet låg till grund för Kungl. Maj:ts proposition 1960: 122.

Såsom ett andra avsnitt av utredningens arbete får utredningen härmed vördsamt överlämna betänkande med förslag till jordförvärvslag m. m.

Reservationer har avgivits av herrar Hægglom och Persson var för sig samt av herrar Oscarsson, Ribbing och Sundin gemensamt.

Till betänkandet har fogats särskilda yttranden av herrar A. E. Johansson och Öjborn var för sig, av herrar Oscarsson och Sundin gemensamt samt av herrar F. Johansson och Öjborn gemensamt.

Av utredningsuppdraget återstår översyn av uppsiktslagen. Betänkande i den delen beräknas kunna avgivas senast under år 1962.

Stockholm den 16 augusti 1961.

Gustaf Nilsson

Einar Hægglom

And. E. Johansson

Hjalmar Nilsson

Sigge Oscarsson

Yngve Persson

Arvid Ribbing

Sven E. Sundin

/Tage Sköld

Förslag till

Lag om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (jordförvärvslag)

Härigenom förordnas som följer.

1 §.

Fast egendom, som är taxerad såsom jordbruksfastighet, må om annat icke följer av vad nedan sägs, förvärvas allenast efter tillstånd av lantbruksnämnden eller, i fall som angivas i 17 §, av Konungen.

2 §.

Förvärvstillstånd som avses i 1 § erfordras ej

1. där kronan är förvärvare eller fångesman;
2. där landskommun, köping eller stad förvärvar egendom inom kommunen;
3. där kommun eller annan dylik samfällighet förvärvar egendom för ändamål, som avses i 1 § 4, 7 eller 16 lagen den 12 maj 1917 om expropriation;
4. där förvärvaren är riksbanken, bankaktiebolag, sparbank, kassa för jordbrukskredit eller hypoteksförening;
5. där förvärvaren har fideikommissrätt till egendomen;
6. där förvärvaren är fångesmannens make och ej heller där förvärvaren eller, om makar förvärva gemensamt, endera av dem är fångesmannens eller ock, där denne är gift, hans makes avkomling, adoptivbarn, syskon eller adoptivbarns avkomling;
7. där andel i fastighet förvärvas av någon som redan äger till samma taxeringsenhet hörande andel i fastigheten och ej enligt 15 § är skyldig att avyttra sistnämnda andel;
8. där förvärvet sker genom arv eller bodelning;
9. där förvärvet sker genom testamente;
10. där förvärvet sker genom inrop på exekutiv auktion;
11. där förvärvet sker genom fusion enligt 174 § lagen den 14 september 1944 om aktiebolag eller 96 § lagen den 1 juni 1951 om ekonomiska föreningar;
12. där förvärvet sker genom skifte vid upplösning av bolag eller förening;

13. där förvärvet sker omedelbart på grund av stadgande i lag eller ock jämlikt lagstadgad lösningsrätt eller lösningskyldighet eller Konungens medgivande till expropriation;
14. där egendomen ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk;
15. där egendomen ligger inom område som avses i lagen den 27 februari 1948 (nr 96) med särskilda bestämmelser om fastighetsbildning inom vissa områden av stad och prövats icke böra bliva föremål för förordnande enligt samma lag;
16. där egendomen utgör fastighet som genom avstyckning bildats för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk och ej därefter undergått taxering.

Angående inskränkning i rätten att vid förvärv, som avses i första stycket under 6 eller 8—12, behålla egendomen stadgas i 15 och 16 §§.

3 §.

Förvärvstillstånd skall, om det ej sökts före fångtet, sökas inom tre månader från fångeshandlingens dag. Ansökan skall göras skriftligen hos lantbruksnämnd inom vars verksamhetsområde egendomen eller del därav är belägen. I ärendet bör i huvudskrift eller bestyrkt avskrift företes fångeshandlingen eller, om sådan ännu ej upprättats, fångesmannens skriftliga samtycke till ansökningen. Har så ej skett och är ej fråga om förvärv å auktion varom stadgas i 16 §, äger lantbruksnämnden förelägga sökanden att avhjälpa bristen vid äventyr att ansökningen eljest avvisas.

4 §.

Förvärvas del av fastighet och göres sist tre månader från fångeshandlingens dag skriftlig ansökan om avstyckning, erfordras ej förvärvstillstånd, såframt egendomen genom avstyckningen avskiljes för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk.

Finnes i avstyckningsärendet egendomen vara avsedd för jordbruk eller skogsbruk, må avstyckning på grund av fångeshandlingen ej tillåtas utan att frågan om förvärvstillstånd av förrättningsmannen hänskjutits till lantbruksnämnden och prövats enligt denna lag. Sådan underställning må dock underlåtas under förutsättning att förvärvaren är fysisk person, att egendomen skall sammanläggas med jordbruksfastighet som denne redan äger samt att anledning ej finnes till antagande att egendomen kan med större fördel läggas till annan jordbruksfastighet.

Om vid avstyckningsförrättning som avses i andra stycket underställning icke göres, erfordras ej tillstånd till förvärvet.

5 §.

Förvärvstillstånd skall vägras, om sannolika skäl tala för att förvärvaren med fånet huvudsakligen åsyftar att bereda sig vinst antingen genom snar avyttring av egendomen, del av densamma eller andel däri eller genom att tillgodogöra sig skog eller annan nyttighet på sådant sätt att egendomens lämplighet för jordbruk eller skogsbruk äventyras.

Utän hinder av stadgandet i första stycket må förvärvstillstånd meddelas, därest förvärvarens avsikt är att exploatera egendomen för tätbebyggelse och sådan exploatering bedömes kunna ske inom nära förestående tid.

6 §.

Om ej särskilda skäl tala för bifall, skall förvärvstillstånd vägras, där fånet avser sådan fastighet eller sänjelott, som jämte annan fångesmannen tillhörig jord utgör en för sitt ändamål lämpad brukningsenhet, eller andel i sådan egendom samt brukningsenhetens bestånd eller ändamålsenlighet skulle äventyras genom att egendomen fränskiljes.

7 §.

Om ej särskilda skäl föranleda annat skall förvärvstillstånd vägras, där förvärvaren är bolag, förening eller stiftelse. Såsom särskilt skäl för meddelande av tillstånd må, om genom förvärvet allmänna intressen av någon betydelse ej åsidosättas, bland annat anses

att fånet är ägnat att främja ett rationellt skogsbruk och avser egendom, vilken på grund av läge inom område där förutsättningarna för jordbruk äro ringa eller av annan orsak ej erfordras för att behovet av skog som stöd åt jordbruket i bygden skall kunna tillgodoses;

att förvärvaren genom att avhända sig mark, som är ungefär likvärdig med den som förvärvet avser, möjliggör eller underlättar rationalisering av annan egendom;

att fånet, utan att till avsevärd del omfatta skog som är behöflig som stöd åt jordbruket i bygden, medför, att egendom som förvärvaren redan äger får väsentligt förbättrad ägoanordning; eller

att egendomen är belägen inom område för vilket enligt lagakraftvunnet beslut stadsplan eller byggnadsplan skall upprättas.

Är förvärvaren stiftelse eller annan förening än ekonomisk förening, skall såsom särskilt skäl för meddelande av tillstånd anses, att stiftelsen eller föreningen främjar ett allmännyttigt ändamål samt att förvärvet äger avsevärd betydelse för stiftelsens eller föreningens verksamhet.

Det i första stycket stadgade förvärvshindret avser ej förvärv från bolag, förening eller stiftelse och gäller ej heller för sambruksförening eller för stiftelse, vars styrelse utgöres av statlig eller kommunal myndighet eller tillsättes av sådan myndighet, eller stiftelse, som förvaltas av riddarhus-

direktionen eller av akademi eller annan inrättning, för vilken Konungen fastställt stadgar.

8 §.

Avser förvärvet egendom, vilken i befintligt skick eller efter rationaliseringsåtgärder som beräknas kunna bliva vidtagna inom nära förestående tid bedömes kunna giva ägaren en tillfredsställande försörjning, må förvärvstillstånd vägras, där sannolika skäl tala för att förvärvaren icke kommer att hava sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendomen.

Avser förvärvet egendom, som kan anses lämpad som stödjordbruk, må tillstånd vägras om sannolika skäl tala för att förvärvaren icke kommer att nyttja egendomen som stödjordbruk.

Förvärvstillstånd må ej med stöd av första stycket utan särskilda skäl vägras, då omständigheterna tala för

att förvärvet på grund av egendomens storlek eller förekomst av värden utöver normala jordbruks- och skogsvärden kräver så stort kapital att egendomen icke kan beräknas vara efterfrågad av förvärvare med avsikt att hava sin huvudsakliga arbetsinkomst av densamma;

att förvärvaren skall tillföra egendomen kapital, som med sannolikhet kan väntas komma att användas för sådan önskvärd upprustning eller rationalisering av egendomen, som eljest ej kan beräknas komma till stånd;

att förvärvaren genom att avhända sig mark, som är ungefär likvärdig med den som förvärvet avser, möjliggör eller underlättar rationalisering av annan egendom;

att fånget medför, att egendom som förvärvaren redan äger får väsentligt förbättrad ägoanordning; eller

att egendomen för förvärvaren har synnerligt värde utöver det ekonomiska.

Är förvärvaren bolag, förening eller stiftelse, skall i stället för bestämmelserna i denna paragraf gälla vad i 7 § stadgas.

9 §.

Förvärvstillstånd må vägras, om egendomen finnes böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter. Dock må ej av sådan anledning vägran ske

1. där förvärvaren är arrendator som jämlikt 2 kap. 57 § lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom åtnjuter förköpsrätt till egendomen;

2. där lantbruksnämnden tidigare på begäran av ägaren till egendomen förklarat, att densamma må överlätas utan hinder av bestämmelserna i denna paragraf, samt fånget sker inom fem år därefter eller den kortare tid som må hava utsatts i förklaringen; eller

3. där tillstånd sökes till förvärv å auktion varom stadgas i 16 §.

10 §.

Finnes ansökan om förvärvstillstånd icke kunna bifallas med mindre förvärvaren ålägges att inom viss tid verkställa erforderlig åtgärd till främjande av jordbruket eller skogsbruket å egendomen, må tillstånd meddelas därest förvärvaren lämnat skriftlig utfästelse till lantbruksnämnden att ställa sig det avsedda åläggandet till efterrättelse. I tillståndsbeslutet skall utsättas vite för tredska att fullgöra åläggandet.

Vad i första stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning, om åläggande av där angivet slag finnes erforderligt med avseende å annan förvärvaren tillhörig fast egendom, vilken skall ingå i samma brukningsenhet som den med fånget avsedda.

Lantbruksnämnden har att hålla uppsikt över att åläggandet fullgöres samt att vid behov hemställa hos vederbörande åklagare att vid den rätt, under vilken den med åläggandet avsedda egendomen helt eller huvudsakligen ligger, föra talan om vitets utdömande och om utsättande av nytt vite. Utan sådan hemställan må talan ej väckas. Vite må ej förvandlas till frihetsstraff.

11 §.

Förvärvstillstånd må för sin giltighet göras beroende av att fånget leder till avstyckning eller sammanläggning. Därvid skall i tillståndsbeslutet utsättas viss tid, inom vilken åtgärden, där ej ansökan redan skett, skall sökas, samt angivas hos vilken myndighet och på vad sätt ansökningen skall göras.

Är giltigheten av förvärvstillstånd beroende av att fånget leder till sammanläggning samf har ansökan om lagfart gjorts och förklarats vilande endast i avbidan på fastighetsbildningens genomförande, må sammanläggningen icke hindras av att lagfarten ej beviljats.

12 §.

Göres ej ansökan om förvärvstillstånd eller om åtgärd som sägs i 11 § första stycket inom föreskriven tid och på föreskrivet sätt eller vägras förvärvstillstånd genom lagakraftätagande beslut, skall fånget vara ogillt. Det samma skall gälla där ansökan i fastighetsbildningsärendet, som sägs i 4 § eller i 11 § första stycket, genom lagakraftätagande beslut lämnas utan bifall och tiden för sökande av förvärvstillstånd tilländagått.

Är fråga om rätt att förvärva egendom enligt denna lag ännu ej avgjord, skall beträffande lagfart anses möta sådant hinder som avses i 10 § förordningen den 16 juni 1875 om lagfart å fång till fast egendom.

Skulle mot bestämmelserna i denna paragraf lagfart hava meddelats, skall vad i första stycket stadgas ej äga tillämpning å fånget.

13 §.

Blir köp ogillt till följd av att förvärvstillstånd vägras jämlikt 9 § och har köpehandlingen i huvudskrift eller bestyrkt avskrift varit företedd i ärendet, är kronan skyldig att, om säljaren det yrkar, lösa egendomen till det pris köparen utfäst. Lösningssplikt föreligger dock ej, om priset uppenbart överstiger egendomens värde eller egendomen häftar för intecknad gäld till högre belopp än priset.

Innefattar köpehandlingen jämväl fastighetsförsäljning, som ej omedelbart träffas av ogiltigheten men i anledning av densamma bringas att återgå, skola bestämmelserna i första stycket vara tillämpliga även å den sålunda försålda egendomen, såframt den ingår i samma brukningsenhet som den övriga egendomen eller eljest icke kan utan olägenhet skiljas från denna.

14 §.

Lösningssyrkande som avses i 13 § skall vid äventyr av talans förlust skriftligen delgivas lantbruksnämnden sist två månader efter det avslagsbeslutet vunnit laga kraft. Talan skall vid enahanda äventyr väckas genom stämning inom sex månader från samma tidpunkt. Har säljaren först efter det beslutet vunnit laga kraft fått del av detta, skola nu angivna tidsfrister dock räknas från dagen för delfäendet.

Ingick i köpet egendom som ej skall lösas och var ej särskild köpeskillning utsatt därför eller visar nämnden, att det utsatta beloppet understiger vad å sagda egendom må anses belöpa av sammanlagda köpeskillingen, pröve rätten hur mycket av köpeskillingen som skäligen bör anses avse den egendom som skall lösas.

Bifalles lösningssyrkandet, skall i domen, förutom erforderliga bestämmelser om löseskillingens belopp samt tiden och sättet för dess gäldande, utsättas viss dag då egendomen skall övergå i kronans ägo.

Med avseende å arrendators förköpsrätt skall inlösen enligt denna lag anses som försäljning till kronan.

15 §.

Egendom, som förvärvats genom testamente, inrop på exekutiv auktion eller skifte vid upplösning av bolag eller förening, skall åter avyttras inom två år från det lagfartsskyldigheten senast skolat fullgöras, såframt ej förvärvstillstånd är obehövt jämväl på annan grund än fångets art eller förvärvaren före tvåårsfristens utgång erhållit tillstånd att behålla egendomen. Har förvärvet skett genom inrop på exekutiv auktion för att skydda någon inroparens fordran eller rättighet, varför egendomen häftar på grund av inteckning eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken, må länsstyrelsen på ansökan medgiva skäligt anstånd med egendomens avyttrande, om sannolika skäl visas, att förlust för inroparen eljest skulle uppkomma.

Därest egendom, som enligt bestämmelsen i första stycket skall avyttras, övergår på någon som enligt 2 § första stycket 6, 8 eller 11 ej behöver söka förvärvstillstånd, skall jämväl avyttringsplikten övergå på denne.

Om förefintlig avyttringsplikt skall, då lagfart sökes, göras anteckning i fastighetsboken.

Avyttras ej egendom inom föreskriven tid, skall länsstyrelsen på framställning av lantbruksnämnden förordna, att den skall säljas på offentlig auktion efter vad i 16 § sägs.

I fråga om meddelande av tillstånd att behålla egendom skall i tillämpliga delar gälla vad i 5—8, 10 och 11 §§ är stadgat om förvärvstillstånd.

16 §.

Förordnande som sägs i 15 § skall, där ej lantbruksnämnden återkallar sin framställning i ärendet, gå i verkställighet även om det befinnes att förvärvaren, när förordnandet meddelades, redan avyttrat egendomen eller han sedermera avyttrar den.

I övrigt skall så anses samt med ärendet i tillämpliga delar så förfaras, som om egendomen blivit utmätt för fordran med bästa förmånsrätt däri; dock må, även om det i enlighet härmed bestämda lägsta budet uppnås, försäljning ej ske med mindre den bjudna köpeskillingen tillika täcker det värde som åsatts egendomen av utmätningssmannen eller, om ägaren i god tid före auktionen påkallat särskild värdering, det värde vartill egendomen skattas av värderingsmän som överexekutor utser. Egendomen må säljas, förutom till den som erhållit förvärvstillstånd, allenast till kronan, till landskommun, köping eller stad inom vilken egendomen är belägen, till kommun eller annan dylik samfällighet, som vill förvärva egendomen för ändamål som avses i 1 § 4, 7 eller 16 lagen den 12 maj 1917 om expropriation, till kreditinrättning som sägs i 2 § första stycket 4 eller till andelsägare som avses i 2 § första stycket 7. Avgives vid auktionen bud som enligt vad nu sagts må antagas, skall försäljningen ske, ändå att innehavare av fordran bestrider det. Vad utsökningslagen i fråga om fast egendoms försäljning och köpeskillingens fördelning stadgar beträffande gäldenären skall i ärende som nu avses lämpas till ägaren.

Kommer försäljning ej till stånd vid auktionen, äger lantbruksnämnden att inom två år från det auktionen vann laga kraft hos länsstyrelsen påkalla förordnande om ny auktion. Framställes ej sådan begäran inom föreskriven tid eller avgives ej heller vid den senare auktionen bud som må antagas, skall frågan om försäljning av egendomen vara förfallen.

Kostnad i samband med auktion, som ej lett till försäljning, skall gäldas av statsmedel.

17 §.

Finner lantbruksnämnd, att ansökan av bolag, förening eller stiftelse om tillstånd att förvärva eller behålla egendom bör avslås eller att, mot

sökandens bestridande, 11 § bör tillämpas, skall lantbruksnämnden med eget utlåtande överlämna ansökningshandlingarna till Konungens prövning.

18 §.

När till lantbruksnämnd inkommit ansökan om tillstånd att förvärva eller behålla egendom eller om förklaring som avses i 9 § 2, åligger det nämnden att, där ej frågan enligt 17 § hänskjutes till Konungens prövning, snarast möjligt och, om ej särskilt hinder möter, sist två månader därefter meddela beslut i ärendet.

Avser tillstånd framtida fång, skall i beslutet utsättas viss tid, högst ett år, för dess giltighet.

Vägras tillstånd, skall i beslutet angivas tillämpat lagrum och de skäl å vilka beslutet grundas.

Må klagan föras över beslut eller äger säljare påkalla inlösen enligt 13 §, skall i beslutet givas tillkänna vad därvid är att iakttaga.

19 §.

Över beslut, varigenom lantbruksnämnd avvisat ansökan, vägrat tillstånd att förvärva eller behålla egendom, avslagit begäran som avses i 9 § 2 eller ock tillämpat 10 eller 11 §, må klagan föras genom besvär hos lantbruksstyrelsen. Konungen äger förordna, att i vissa fall lantbruksnämnds eller styrelsens beslut i frågor enligt denna lag skola underställas styrelsens eller Konungens prövning. Talan mot styrelsens beslut föres hos Konungen genom besvär. Utöver vad nu sagts må klagan ej föras över beslut av lantbruksnämnd eller styrelsen.

Besvär skola avlämnas till lantbruksnämnden, som har att snarast möjligt till besvärmyndigheten insända handlingarna i ärendet jämte bevis om beslutets delgivning och, om beslutet meddelats av nämnden, jämväl eget utlåtande över besvären.

20 §.

Lantbruksnämnd äger, i den ordning och omfattning samt på de villkor i övrigt som Konungen bestämmer, uppdraga åt enskild ledamot av eller viss befattningshavare hos nämnden att å dess vägnar fatta beslut rörande frågor som avses i denna lag.

Jämväl i övrigt meddelas av Konungen närmare föreskrifter rörande lagens tillämpning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1962, då giltighetstiden utgår för lagen den 3 juni 1955 (nr 272) om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (jordförvärvslag).

Genom denna lag upphäves lagen den 18 juni 1925 (nr 219) angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom.

Beträffande fång, som skett före den 1 juli 1962, samt i fråga om egendom, vilken förklarats vara av beskaffenhet som sägs i 3 § 1925 års lag, skall fortfarande tillämpas vad därom stadgas i äldre lag; dock att skyldighet att söka tillstånd till förvärv på grund av fusion som avses i 2 § första stycket 6 nya lagen ej skall föreligga även om fusionen skett före nyssnämnda dag.

Förklaring, som avses i 5 § 2 jordförvärvslagen den 3 juni 1955, skall vid tillämpning av den nya lagen gälla som sådan förklaring varom stadgas i 9 § 2 sistnämnda lag.

Förslag till

Lag angående ändring i lagen den 30 maj 1916 (nr 156) om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag

Härigenom förordnas *dels* att 1, 5, 7, 8 och 9 §§ lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, *dels* att i 4 och 17 §§ samma lag orden Konungens befallningshavande skola utbytas mot ordet länsstyrelsen.

1 §.

Utländsk medborgare må ej utan tillstånd för varje särskilt fall här i riket förvärva fast egendom eller förvärva eller bearbeta inmutad mineralfyndighet eller idka gruvdrift eller inmuta mineralfyndighet.

Vad sålunda — — — och stiftelser.

Tillstånd som nyss nämnts må, där fråga är om utländsk medborgares förvärv av fast egendom samt skäl mot tillståndet icke föreligger med hänsyn till allmänt intresse eller sökandens personliga förhållanden, lämnas av länsstyrelsen i det län, där egendomen är belägen under förutsättning

1. att egendomen — — — familj; eller

2. att sökanden förut ägt svenskt medborgarskap samt avser att bereda sig sin huvudsakliga arbetsinkomst av jord- eller skogsbruk å egendomen.

I övriga — — — av Konungen.

5 §.

Äskas sådan prövning som i 4 § sägs, eller vill någon jämlikt 1 eller 2 § söka tillstånd att förvärva fast egendom, skall ansökan jämte fångeshandlingen eller bestyrkt avskrift därav ingivas till länsstyrelsen inom tre månader från fångeshandlingens dag. Försittes den tid, eller prövas fall som i 4 § avses icke vara för handen och varder ej heller, om tillstånd sökes, sådant beviljat, vare fånget ogillt.

Sökes tillstånd i fall, som enligt vad ovan sägs ankommer på Konungens prövning, åligger det länsstyrelsen att insända handlingarna jämte eget utlåtande till Konungen.

Närmare föreskrifter rörande den utredning, som må erfordras för länsstyrelsens prövning i ärende enligt denna lag, meddelas av Konungen.

Är i — — — fast egendom.

¹ Senaste lydelse av 1, 5, 7 och 9 §§, se SFS 1948:275.

7 §.

Fast egendom, som förvärvats medelst inrop på exekutiv auktion under sådana förhållanden, att vid vanligt köp skulle hava krävts tillstånd enligt denna lag, skall åter avyttras inom två år från det lagfartsskyldigheten senast skolat fullgöras, såframt ej dessförinnan nämnda förhållanden upphört eller inroparen erhållit tillstånd att behålla egendomen. Har sagda tid av två år tilländalupit och visas ej att dessförinnan egendomen avyttrats eller inroparens skyldighet att avyttra egendomen upphört, då skall länsstyrelsen, med iakttagande av vad i 9 § stadgas, förordna att egendomen skall säljas å offentlig auktion efter vad nedan sägs. Anteckning om vad sålunda är stadgat skall, när lagfart sökes, göras i fastighetsboken, såframt ej sökanden visar att hans skyldighet att avyttra egendomen upphört.

Förordnande som sägs i första stycket skall gå i verkställighet även om det befinnes att inroparen, när förordnandet meddelades, redan avyttrat egendomen eller han sedermera avyttrar den. I övrigt skall så anses samt med ärendet i tillämpliga delar så förfaras, som om egendomen blivit utmätt för fordran med bästa förmånsrätt däri. Egendomen må ej åter säljas till samma köpare som förut. Försäljning skall ske, ändå att innehavare av fordran bestrider det. Vad utsökningslagen i fråga om fast egendoms försäljning och köpeskillings fördelning stadgar beträffande gäldenären skall i ärende som nu avses lämpas till ägaren. Denne skall vara pliktig att betala kostnad som ej kan enligt 198 § utsökningslagen gäldas ur egendomen.

I avseende — — — motsvarande tillämpning.

8 §.

Har inrop varom i 7 § sägs skett för skyddande av någon inroparens fordran eller rättighet, varför egendomen häftar på grund av in-teckning eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken, må Konungen på ansökan medgiva skäligt anstånd med egendomens avyttrande, om sannolika skäl visas, att förlust för inroparen eljest skulle uppkomma.

9 §.

Ansökan om tillstånd enligt 7 § att behålla inropad egendom eller om anstånd enligt 8 § med sådan egendoms avyttrande skall sist två år efter det lagfartsskyldigheten senast skolat fullgöras ingivas till länsstyrelsen, som, i fall där länsstyrelsen icke äger själv avgöra ärendet, med eget ut-låtande överlämnar ansökningen till Konungen; och skall med förordnande, som enligt 7 § ankommer på länsstyrelsen, anstå till dess ansökningen prövats.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1962, dock skola äldre bestämmelser fortfarande tillämpas beträffande fång som skett före ikraftträdandet.

KAPITEL 1

Direktiven för utredningen m. m.

I samband med att beslut fattades om tillsättande av förevarande utredning anförde chefen för jordbruksdepartementet efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter följande i sitt yttrande till statsrådsprotokollet den 16 maj 1958.

I propositionen nr 1955:165 med förslag till lag om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (jordförvärvslagen), vilken i vissa delar innefattar väsentliga nyheter i jämförelse med äldre lag, uttalade dåvarande chefen för jordbruksdepartementet att lagen borde få blott tidsbegränsad giltighet, så att dess verkningar kunde prövas innan slutlig ställning toges till frågan om dess fortbestånd. Giltighetstiden borde inrymma ej blott lämplig provotid utan också tid för insamlande och bearbetning av de under provotiden vunna erfarenheterna samt för de ställningstaganden som bleve påkallade. I anslutning härtill föreslog departementschefen tiden för lagens giltighet till sju år eller t. o. m. den 30 juni 1962. Mot vad departementschefen sålunda uttalat och föreslagit hade riksdagen intet att invända.

Närbesläktad med jordförvärvslagen är lagen den 18 juni 1925 angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom (»bolagsförbudslagen»). I det betänkande (SOU 1954:16), som låg till grund för propositionen till jordförvärvslagen, behandlades även bolagsförbudslagstiftningen, vars brister i olika hänseenden påtalats från skilda håll. Bland annat diskuterades där frågan huruvida bolagsförbudslagen borde fortbestå som särskild författning eller sammangjutas med jordförvärvslagen. Ehuru man fann starka skäl tala för det senare alternativet, stannade man, under hänvisning till begränsningen av jordförvärvslagens giltighetstid, för att tillstyrka ett bibehållande av den hittillsvarande uppdelningen på skilda lagar. I betänkandet framlades också ett särskilt förslag till ny bolagsförbudslag, vilket emellertid icke föranlett proposition till riksdagen.

En annan aktuell lagstiftningsfråga rör utformningen av lagen den 30 juni 1947 om uppsikt å jordbruk (»uppsiktslagen»). I denna fråga har lantbruksstyrelsen avgivit ett betänkande (SOU 1956:62) med förslag till lagändringar. Främst innehåller emellertid betänkandet en ingående analys av de motiv som uppbär uppsiktslagen samt allmänna riktlinjer för lagens tillämpning. Ej heller sistnämnda förslag har föranlett proposition till riksdagen.

Såsom framgår av det föregående förutsattes vid den gällande jordförvärvslagens tillkomst att spörsmålen om lagens bibehållande och om utformningen av en fortsatt lagstiftning på området skulle upptagas till prövning efter viss tid. Dylig prövning bör ske i god tid före utgången av den nuvarande lagens giltighetstid den 30 juni 1962 så att förslag i ämnet kan remissbehandlas redan under år 1961. Jag finner därför tiden nu vara inne att tillkalla särskilda sakkunniga för att verkställa utredning och avgiva förslag i berörda lagstiftningsfråga. Med hänsyn till bolagsförbudslagens och uppsiktslagens nära samband med jordför-

värvslagen bör de sakkunniga samtidigt företaga en översyn jämväl av förstnämnda båda lagar. Det torde därjämte böra ankomma på de sakkunniga att framlägga sådana förslag till ändringar i lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag vilka eventuellt anses böra följa av de ändringar i förut angivna lagar som må komma att förordas.

Vid sin översyn av omförmälda lagar bör de sakkunniga beakta icke blott erfarenheterna av gällande lagstiftning på berörda områden utan även — och främst — de betydande förändringar som under senare år skett beträffande jordbrukets struktur och produktionsförhållanden. Näringsens tendenser i fråga om den framtida utvecklingen i sistnämnda båda hänseenden bör givetvis också uppmärksammas av de sakkunniga och av dem läggas till grund för de kommande förslagen. Det ligger i såväl samhällets som den enskildes intresse att en ekonomiskt riktig användning av landets marktillgångar uppnås. Det ekonomiska betraktelsesättet får dock icke undanskymma de sociala och befolkningspolitiska aspekter, varpå jordlagstiftningen i allmänhet grundats, och ej heller önskemålet att förhindra uppenbara spekulationsköp av jordbruks- och skogsfastigheter.

Med hänsyn till den relativt snabba produktionsutvecklingen inom vårt jordbruk och de på senaste tid försämrade avsättningsmöjligheterna i utlandet synes lämpligt att de sakkunniga skyndsamt prövar frågan huruvida man — med beaktande av de aspekter, varom jag nyss erinrat — kan genom jämkningar i lagstiftningen bidra till att motverka den negativa inverkan på jordbruksnäringens räntabilitet och på jordbrukarnas inkomstförhållanden som sagda produktions- och avsättningsförhållanden medför. Utredningen bör i denna del i erforderlig utsträckning beakta även det utredningsarbete som jordbruksanslagsutredningen i samråd med lantbruksstyrelsen bedriver i syfte att giva bestämmelserna rörande jordbrukets inre rationalisering m. m. en fullt tidsenlig inriktning. Därest resultatet av de sakkunnigas behandling av nu förevarande spörsmål så motiverar bör delbetänkande framläggas med förslag till snara lagändringar.

Frånsett att de sakkunniga vid sitt arbete bör iakttaga de synpunkter jag här anfört bör utredningen vara förutsättningslös.

I ett av riksdagen (skrivelse 284/1959) godkänt utlåtande 30/1959 gav jordbruksutskottet sin anslutning till två likalydande motioner (I: 502 och II: 605) vid 1959 års riksdag, vari hemställdes om snara åtgärder i syfte att genom ändringar i bolagsförbudslagen underlätta markbyten med bolag. Med anledning av utskottets uttalande framlade jordlagsutredningen den 26 november 1959 ett särskilt delbetänkande angående decentralisering av beslutanderätten i förvärvsfrågor enligt bolagsförbudslagen m. m. I betänkandet föreslogs vissa provisoriska ändringar i bolagsförbudslagen i syfte att underlätta markbyten. Vidare föreslogs en jämkning i 12 § jordförvärvslagen för att bringa denna i överensstämmelse med de nya bestämmelserna rörande kommunernas förvärv av mark, som infördes i 1 § genom lag den 16 maj 1958 (nr 212). Utredningens förslag upptogs med vissa ändringar i propositionen nr 122 till 1960 års riksdag, vilken (skrivelse 265/1960) beslutade dels lag om ändring i bolagsförbudslagen, dels lag angående ändrad lydelse av 1 och 12 §§ jordförvärvslagen. Båda lagarna har utfärdats den 27 maj 1960 och trätt i kraft den 1 juli 1960.

I överensstämmelse med riksdagens skrivelser 87/1959 och 82/1960 har Kungl. Maj:t för kännedom till utredningen överlämnat motionerna I: 5, I: 171 och II: 224 vid 1959 års riksdag samt motionerna I: 125, I: 455, II: 151, II: 263 och II: 545 vid 1960 års riksdag.

I motionen I: 5 vid 1959 års riksdag föreslogs, att jordförvärvslagens 1 § ändrades på så sätt, att den rätt, som landskommun, köping, stad och municipalsamhälle nu hade att utan tillstånd genom köp, byte eller gåva förvärva jordbruksfastighet, skulle gälla sådan fastighet belägen inom kommunens område. Även i de likalydande motionerna I: 171 och II: 224 vid 1959 års riksdag behandlades kommunförvärven. Motionärerna hemställde, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om prövning i enlighet med vad i motionen anförts angående utvecklingen och omfattningen av kommunernas markförvärv efter den av 1958 års A-riksdag beslutade lagändringen med befrielse för kommun från att söka tillstånd till förvärv av jordbruksfastighet samt — därest skäl därtill föreläge — om framläggande av förslag om återinförande av jordpolitisk prövning i fråga om kommuners jordförvärv.

I motionerna I: 125 och II: 151 vid 1960 års riksdag hemställdes i likalydande ordalag, att riksdagen måtte besluta sådant tillägg till jordförvärvslagen, att allmänningsskogar erhöles generellt tillstånd att förvärva skogsegendomar, då förvärvet avsåge ersättande av skogsmark, som förlorades genom vattenregleringar eller kraftledningsgator. I de likalydande motionerna I: 455 och II: 545 upptogs återigen frågan om de kommunala förvärven. Motionärerna hemställde, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att frågan om kommunala jordförvärv måtte upptagas till så skyndsamt prövning av jordlagsutredningen att förslag till lagändring i motionens syfte kunde föreläggas redan 1960 års riksdag.

Vad slutligen gäller motionen II: 263 framhölls i denna, att fastighet, vars värde helt eller till huvudsaklig del utgjordes av fiske eller vars värde helt eller till huvudsaklig del utgjordes av förmån av jakt, ej bleve föremål för prövning jämlikt jordförvärvslagen, då den på grund av gällande taxeringsbestämmelser taxerades såsom annan fastighet. Med hänsyn till det berättigade intresse, som befolkningen i en ort kunde ha av att få del av ortens tillgångar i fråga om fiske och jakt vore detta förhållande enligt motionärernas mening icke tillfredsställande. Med anledning härav hemställdes, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t göra framställning om att uppdrag gaves åt pågående utredning för revision av lagstiftningen rörande förvärv av fast egendom att utreda erforderlig ändring i samma lagstiftning jämväl i av motionärerna angivet avseende.

Från jordbruksdepartementet har vidare överlämnats en promemoria från Norrbottenallmänningsarnas förbund angående rätt för allmänningar i Norrland att förvärva skog som ersättning för mark, vilken tagits i anspråk vid vattenregleringar.

KAPITEL 2

Historik

Den historiska bakgrunden till gällande förvärvslagstiftning är utförligt behandlad i flera tidigare betänkanden. Bl. a. får utredningen hänvisa till det historiska avsnittet i det av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning avgivna betänkandet med förslag till jordrationaliseringslag m. m. (SOU 1954: 16). Jordlagsutredningen har därför ansett sig kunna begränsa framställningen till några väsentliga huvuddrag i utvecklingen.

Bolagsförbudslagen

Med den hastiga tillväxten av sågverksrörelsen i Norrland under sista hälften av 1800-talet till följd av då stigande virkespriser följde ett ökat behov hos denna att trygga sin råvaruförsörjning. I början skedde detta genom att långvariga avverkningskontrakt tecknades med de skogägande bönderna. Snart nog började emellertid en del sågverksinnehavare att förvärva hemman i stället för att skaffa sig avverkningsrätter. Dessa överlåtelser, som sedan sågverksföretagen i betydande utsträckning ombildats till aktiebolag innebar att skogen övergick från enskilda till bolag, uppmärksammades i riksdagen redan i början av 1890-talet. Först i och med att den s. k. norrlandskommittén tillsattes 1901 upptogs frågan emellertid på allvar.

Som resultat av kommitténs arbete tillkom 1906 den s. k. norrländska förbudslagen, som är föregångaren till gällande bolagsförbudslag. Lagen gällde inom de fyra nordligaste länen och vissa delar av Gävleborgs och Kopparbergs län.

Motiv för en lagstiftning med syfte att reglera bolags förvärv av mark förelåg enligt kommitténs mening såväl ur ekonomiska som sociala och politiska synpunkter. Vid granskningen av de ekonomiska aspekterna kom man in på frågor, som nu efter över 50 år fortfarande är aktuella i den skogspolitiska debatten. Övervägandena gällde bland annat spörsmålen om sambandet mellan ägarefördelningen och avkastningen från skogsmarken och om jordbrukets behov av stödskog. För kommittén torde emellertid behovet av en lagstiftning i första hand ha varit betingat av den sociala synpunkten, att det vore skadligt för landet, därest den självägande jordbruksbefolkningen i alltför stor utsträckning komme att reduceras genom att hemmanen överginge i bolagsägo.

Helt allmänt stadgades i 4 § av 1906 års lag, att Kungl. Maj:t ägde ge förvärvstillstånd om så prövades böra ske »i något fall på grund av särskilda omständigheter». Härvid torde dock observeras, att lagen icke omfattade mark, som alltsedan lagens ikraftträdande ägts av bolag eller förening. Bolagen kunde alltså göra markaffärer inbördes utan att koncessionsprövning erfordrades. Ej heller avsåg den sådan del av ett hemmans avrösningsjord med impedimenter, som prövats ej vara att hänföra till stödskog eller odlingsområde. Särskilda regler för vad som skulle hänföras till sådan mark fanns intagna i lagen.

Av förarbetena framgår att kommittén genom ordalagens formulering velat uttrycka den meningen, att bestämmelsen i 4 § borde tillämpas restriktivt. Tillstånd borde icke ges i andra fall än då särskilda förhållanden därtill föranledde. Som exempel kan nämnas, att tillstånd icke borde meddelas i sådana fall där fastighetsförvärvet allenast eller väsentligen avsåge att skaffa mark för virkesfångst åt sågverken. Som ett allmänt villkor för tillstånd uppställdes att till grund för förvärvet borde kunna anges något tillämnat användningssätt för marken, som syntes viktigare än dess nyttjande för jordbruksändamål.

Mot strävandena att begränsa bolagsförvärv av mark riktades stark kritik. Huvuddragen i denna återkommer i de invändningar som framkommit vid senare åtgärder i syfte att reglera ägandet till fast egendom. Sålunda gjordes gällande att lagen medförde ett obehörigt ingrepp i äganderätten såtillvida att den köpstarkaste gruppen uteslötes från fastighetsmarknaden. Härtill invändes att även andra förhållanden, såsom exempelvis ändringar i tullagstiftningen, kunde verka sänkande på fastighetspriserna. En sänkning av marknadspriset medförde dock ingen minskning av den avkastning jorden lämnade. För en ägare som behölle sin jord innebure sålunda ett förbud i avsedd riktning icke någon olägenhet. Det hävdades vidare att lagen icke kunde bli effektiv. Invändningen avfärdades emellertid av norrlandskommittén med att åtgärder i syfte att kringgå en lag alltid vore förenade med avskräckande kostnader och besvär. Även ur rättvisesynpunkt ansågs en lag med avsett syfte olämplig, då den icke utestängde enskilda köpare med spekulationsintresse. Häremot framhölls bl. a. den skillnaden, som ansågs föreligga mellan bolags- och enskildas förvärv, att medan bolagen för alltid behölle marken kunde påräknas att en enskild sålde den sedan han tillgodogjort sig det samlade skogskapitalet. Jordbruken bleve icke på samma definitiva sätt undandragna bönderna som om de såldes till bolagen. Slutligen hävdades att en bolagsförbudslag skulle verka förintande på trävarurörelsen och hindra uppkomsten av andra för Norrland viktiga industrier. Som motargument anfördes av kommittén bl. a., att trävaruindustrin kunde anses ha nått sådan omfattning, att man ingalunda behövde befara, »att icke förädlings- och avsättningsrörelsen skulle kunna skötas på ett nationalekonomiskt riktigt sätt, även om såg-

verksbolagen icke vidare finge obegränsat utbreda sig över de i böndernas ägo ännu kvarvarande jordområdena». Vidare framhölls att den förbuds-lag man avsåge icke skulle vara ovillkorlig.

Norrländska förbudslagen utvidgades 1911 till att även avse andra för-
eningar än sådana för ekonomisk verksamhet. År 1912 utsträcktes vidare
dess tillämpningsområde till återstående delar av Hälsingland och 1917 även
till Värmlands län.

Efter åtskilliga framställningar i riksdagen om utsträckning av förbuds-
lagens verkningssområde till hela landet uppdrogs 1918 åt den s. k. jord-
kommissionen att överväga de medel, vilka över huvud kunde befinnas
lämpliga och erforderliga för att bevara jorden i den verkligt jordbruks-
idkande befolkningens hand. I sitt betänkande framhöll kommissionen, att
den funnit det vara en angelägenhet av största vikt att en lagstiftning mot-
svarande den norrländska förbudslagstiftningen utan dröjsmål komme till
stånd även för södra och mellersta Sverige.

Utredningens arbete ledde till att 1921 utfärdades en lag för ett år genom
vilken tillämpningen av 1906 års förbudslag utsträcktes till att omfatta hela
landet. Genom förlängningar kom lagen att gälla intill dess den nuvarande
bolagsförbudslagen trädde i kraft 1 juli 1925.

Såsom ovan framhållits innehöll 1906 års lag två väsentliga inskränk-
ningar vad avser lagens tillämpningsområde. Ingen av dessa upptogs i 1925
års lag. Istället infördes vid sidan av huvudregeln, som behölls oföränd-
rad i den form den haft i 1906 års lag, de s. k. lindrigare koncessionsgrun-
derna för de från förvärvsprövning tidigare undantagna förvärven och
därjämte för ett par andra förvärvsgrupper. Motivet för införandet av dessa
lindrigare koncessionsgrunder var enligt propositionen att erfarenheterna
från tillämpningen av 1906 års lag gjorde det möjligt, att med större be-
stämdhet urskilja vissa grupper av fall, i vilka en eftergift av förvärvs-
förbudet i allmänhet kunde antagas vara välgrundad. På en ny lag borde
ställas anspråket, att den klarare och mera bestämt än den gamla skulle
taga hänsyn till förhållanden, vilka faktiskt grundlagt en större frihet vid
prövningen. Införandet av de lindrigare koncessionsvillkoren innebure emel-
lertid icke att en verklig prövning i det enskilda fallet skulle eftergivras.
Prövningen ansågs endast vid i lagen angivna förutsättningar kunna vara
mindre sträng än vid tillämpning av huvudregeln. Det borde enligt departe-
mentschefen icke ifrågakomma att lägga denna prövning till lokala myn-
digheter. För upprätthållande av en konsekvent praxis vore det av vikt, att
beslutanderätten även i dessa fall tillkomme Kungl. Maj:t.

Åtgärden att inränga förvärven av sådan avrösningsjord med impedi-
menter, som ej prövades hänförlig till stödskog eller odlingsområde, un-
der de s. k. lindriga koncessionsvillkoren i stället för att alltfort hålla dem
utanför förvärvsprövningen motiverades bl. a. med svårigheten att vid viss
given tidpunkt i arealsiffror fixera skogsbehovet för de bondeskogsbruk,

vilka lagstiftningen åsyftade att skydda. En ytterligare anledning till att rätten att fritt få förvärva dylika områden ansågs kunna upphöra var att bolagen endast i ringa omfattning begagnat sig av möjligheten att köpa skog, som icke kunde hänföras till stödskog. Detta förhållande belyses bland annat av det yttrande som avgavs av Sveriges skogsägareförbund över jordbrukskommissionens betänkande. Enligt förbundets mening spelade ett borttagande av stödskogsbegreppet en relativt underordnad roll för Norrlands skogshantering om blott andra utvägar anvisades, på vilka en konsolidering eller arrondering av de större, men splittrade skogsinnehaven i Norrland kunde ske.

Som motiv för att förvärv mellan bolag icke längre skulle undandragas prövning anförde kommissionen, att sådana förvärv hade en vidare innebörd än att de lämnade bondeinnehavet oberört. Det skulle sålunda utan någon som helst kontroll från det allmännas sida kunna förekomma en obegränsad koncentration på en hand av samtliga inom en och samma ort belägna, i olika bolags händer befintliga jordbruksfastigheter. Dylika koncentrationssträvanden borde därför ställas under det allmännas kontroll, så att de icke åsidosatte ortsbefolkningens berättigade intressen eller på annat sätt verkade menligt i socialt hänseende. Genom en prövning av dessa förvärv komme även möjligheterna att öka för bondebefolkningen att återförvärva jord som kommit i bolagshand.

Med hänsyn till strukturrationaliseringens aktualitet inom skogsbruket kan det vara av intresse att återge de synpunkter, som anfördes av Sveriges skogsägareförbund i ovannämnda, för nära fyrtio år sedan avgivna yttrande i anledning av förslaget att intaga förvärven mellan bolagen under lagens bestämmelser. Förbundet framhöll önskvärldheten av att möjlighet icke betoges trävarubolagen att på lämpligt sätt arrondera sina skogsbesittningar och att från denna synpunkt rätten till fastighetsförvärv bolag emellan vore fri. Bolagens skiften låge inströdda och blandade ej blott med enskildas utan även med andra bolags ägor. Man hade därför i rätt stor omfattning sökt genomföra en arrondering genom köp och byten mellan bolag inbördes. Lades denna ur skoglig och nationalekonomisk synpunkt gagneliga omplacering under koncessionstvång efter ytterst snäva grunder, vore det att förutse, att hela nämnda rörelse komme att avstanna.

År 1932 vidgades lagen till att omfatta även ideella föreningar och stiftelser. Förvärvsprövningen gjordes emellertid något mindre sträng än för bolag och ekonomiska föreningar.

Sedan det visat sig önskvärt att vid tillämpningen av lagen kunna taga mera hänsyn till de i varje särskilt fall föreliggande omständigheterna uppdrogs åt den s. k. Sociala jordutredningen att framlägga förslag till ändringar. Då tillämpningssvårigheterna till stor del härrörde från de detaljerade stödskogsbestämmelserna förordade utredningen i ett 1935 avgivet betänkande en mera schematisk gränsdragning mellan stödskog och

överloppsskog. För att icke härigenom lagens sociala och jordpolitiska verkningar skulle försvagas, föreslogs tillika införandet i lagtexten av den s. k. bytesprincipen.

Med införandet av bytesprincipen menade utredningen att det skulle bli möjligt att upprätthålla ett arealmässigt jämnviktsförhållande mellan bolagsskogar och bondeskogar. I sådana fall där det vore ändamålsenligt för bolagens drift skulle åt bolagen beredas möjlighet att förvärva sådana, i allmänhet avlägsna skogar som icke behövdes som stöd för bondejordbruket samtidigt som bolagsjord i anslutning till jordbruksbygd skulle genom bytesförfarandet kunna återföras till jordbruket. Sociala jordutredningens förslag blev efter en del jämkningar godtaget av statsmakterna. Bytesprincipen kom till uttryck i 4 § bolagsförbudslagen.

Ytterligare ändringar i lagen beslutades av 1960 års riksdag. Ändringarna innebar dels att förvärv från kronan gjordes koncessionsfria dels att en ny paragraf infördes med särskilda regler för tillståndsprövning i vissa fall vid utbytesförvärv.

I samband med redogörelsen för bolagsförbudslagstiftningens utveckling må även beröras det förslag till lag om förbud för bolag, förening och stiftelse att förvärva jordbruksfastighet, som framlades av 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning. Förslaget — som aldrig blivit upphöjt till lag — innebar ett principiellt hinder för nämnda personer att förvärva som jordbruk taxerad fastighet. Utan hinder av lagen föreslogs emellertid att tillstånd skulle kunna meddelas om »i något fall» på grund av särskilda omständigheter så borde ske. Som exempel på omständigheter nämndes att förvärvaren till gagn för jordbruksnäringen avhände sig annan ungefär likvärdig mark eller att fånget avsåg ringa ytvidd och medförde ändamålsenligare arrondering. Tillståndsprövningen skulle handhavas av lantbruksnämnderna, dock med rätt för Kungl. Maj:t att förordna, att nämndernas eller lantbruksstyrelsens beslut skulle underställas högre myndighets prövning. Utredningen förutsatte, att denna möjlighet åtminstone till en början skulle utnyttjas i stor utsträckning.

Jordförvärvslagstiftningen

En stark stegring av fastighetsförsäljningarna under första världskriget föranledde statsmakterna att 1918 utfärda en provisorisk lag om inskränkning för viss tid i rätten att överlåta fast egendom, den s. k. femårslagen. Den upphävdes emellertid under 1920. Påföljande år framlades av den förut omtalade jordbrukskommissionen ett lagförslag, som avsåg att rätten att förvärva och behålla fast egendom skulle i vissa fall regleras genom tillståndsprövning. Lagförslaget vann emellertid aldrig statsmakternas bifall.

Frågan om inskränkning i enskilda personers rätt att förvärva jordbruksfastighet upptogs sedan såvitt utredningen vet icke förrän av 1940 års utredning om jordbrukets skuldsättning. Utredningens år 1941 framlagda betänkande överarbetades i en departementspromemoria, som 1945 lades till grund för den första jordförvärvslagen i senare tid, 1946 års jordförvärvslag. I och med tillkomsten av lantbruksnämnderna 1948 utfärdades en ny förvärvslag, som skiljde sig från den förra bl. a. i det avseendet att förvärvsprövningen överfördes från Kungl. Maj:t till de nyinrättade nämnderna. Lagen antogs för en tid av fem år men förlängdes ytterligare två år fram till den 1 juli 1955, då nu gällande jordförvärvslag utfärdades.

Vid tillkomsten av 1946 års lag riktades från många håll stark kritik mot införandet av koncessionsregler för enskilda personers förvärv av jordbruksfastigheter. Kritiska synpunkter på jordförvärvslagstiftningen har sedan anförts vid så gott som varje riksdag. Utredningen kommer att längre fram behandla några av de väsentligaste erinringarna.

Under giltighetstiden undergick 1948 års lag en del förändringar. Sedan det i åtskilliga fall förekommit, att jordförvärvslagen kringgåts genom att säljare och köpare i samförstånd arrangerat en exekutiv auktion, infördes 1952 bestämmelser om att den som inropat fastighet på sådan auktion skulle vara skyldig att avyttra fastigheten inom två år, såframt han ej fått lantbruksnämndens tillstånd att behålla den. Lagen hade även kringgåts genom skentransaktioner i den formen att man låtit överlåtelsen utåt framträda som gåva i stället för köp. På grund härav vidgades lagen samtidigt till att förutom köp eller byte även omfatta förvärv genom gåva.

Det förslag till lag med vissa bestämmelser till främjande av jordbrukets yttre rationalisering m. m. (jordrationaliseringslag), som 1954 framlades av jordbruksrationaliseringsutredningen, var i flera avseenden olik 1948 års jordförvärvslag. Sålunda föreslogs skyldighet för den, som förvärvade som jordbruksfastighet taxerad egendom, att anmäla detta till lantbruksnämnden och begära nämndens intyg — av utredningen kallat hinderfrihetsintyg — att mot fånget icke mötte hinder.

Den mest markanta skillnaden var att i lagen föreslogs intagen en möjlighet att vägra sådant intyg med motivering att fastigheten behövdes för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter. 1948 års jordförvärvslag kunde nämligen icke nyttjas i rationaliseringsbefrämjande syfte. Denna funktion hade i stället tillagts den samtidigt gällande förköpslagen. Sedan det i praktiken visat sig att tillämpningen av denna varit förenad med betydande svårigheter föreslog utredningen att den skulle avecklas och ersättas med förenämnda rationaliseringsmoment. Samtidigt föreslogs — i syfte dels att den rationaliseringsbefrämjande avsikten med beslutet skulle kunna fullföljas dels att

säljaren ej skulle betagas möjligheten att för skäligt pris avyttra fastigheten — en skyldighet för lantbruksnämnden att, när säljaren så påyrkade, inlösa fastigheten till det av köparen utfästa priset.

Jordbruksrationaliseringsutredningens förslag lades till grund för 1955 års jordförvärvslag. Den av riksdagen antagna lagen företer emellertid — på sätt framgår av redogörelsen för innehållet i kapitel 3 — åtskilliga avvikelser från utredningsförslaget.

KAPITEL 3

Innehållet i gällande lagar i ämnet

I förevarande betänkande behandlas två lagar, nämligen lagen den 18 juni 1925 (nr 219) angående förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom (»bolagsförbudslagen») och lagen den 3 juni 1955 (nr 272) om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet (»jordförvärvslagen»). Mot bakgrund av vad utredningen förordar beträffande dessa lagar föreslås vidare vissa ändringar i lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag (»1916 års lag»).

Ändringar i bolagsförbudslagen har skett genom lagar den 1 april 1927 (nr 67), den 3 juni 1932 (nr 183), den 18 juni 1937 (nr 389), den 30 april 1948 (nr 221), den 28 maj 1948 (nr 276) och den 27 maj 1960 (nr 193). Jordförvärvslagen har ändrats genom lagar den 16 maj 1958 (nr 212) och den 27 maj 1960 (nr 193). Vad slutligen gäller »1916 års lag» har den ändrats genom lagar 7 juni 1934 (nr 238), 3 juni 1938 (nr 314 och 315), 14 sept. 1944 (nr 710), 30 april 1948 (nr 220), 28 maj 1948 (nr 275) och 26 maj 1954 (nr 315).

Bolagsförbudslagen innehåller till en början ett principiellt förbud för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom på landet och i stad utanför det till bebyggande planlagda området. Lika med stad anses härvid köping eller annan ort där den för städerna gällande ordningen för bebyggande skall iakttagas (1 §). Förvärvsförbudet har dock ej avseende å sådant förvärv, som sker omedelbart på grund av stadgande i lag eller jämlikt Kungl. Maj:ts medgivande till expropriation, eller å förvärv genom testamente till förmån för ideell förening eller stiftelse och ej heller å förvärv från kronan eller av järnväg (2 §).

Bolag, förening eller stiftelse må förvärva fast egendom, som av länsstyrelsen i viss ordning prövas äga sitt huvudsakliga värde i åbyggnaden eller huvudsakligen vara avsedd till tomt, upplagsplats, idrottsplats eller dylikt eller att nyttjas till stenbrott, grus- eller lertag eller utgöra torvmosse, vattenfall, fiske eller annan dylik lägenhet eller vara av beskaffenhet att böra skyddas på grund av säregen natur eller fornlämning eller av liknande anledning. Sedan fast egendom förklarats vara av den be-

skaffenhet att bolag, förening eller stiftelse efter vad nu sagts må förvärva den, blir det gällande även vid framtida överlåtelser av egendomen eller del därav (3 §).

Bolag, förening eller stiftelse må i den ordning 5 a och 6 §§ stadgar erhålla tillstånd att förvärva fast egendom av annan beskaffenhet än nyss sagts i fall 1. att egendomen vid tiden för lagens trädande i kraft ägdes av bolag eller ekonomisk förening och sedermera alltjämt tillhört dylik samfällighet; 2. att egendomen utgör fastighet därav icke någon del lämpligen kan nyttjas för jordbruk; 3. att egendomen utgör sådan del av en fastighets avrösningsjord med impedimenter, vilken med hänsyn till ortens förhållanden och i övrigt föreliggande omständigheter prövas icke vara erforderlig för att återstående del av fastigheten skall äga skogstillgång, tillräcklig att utgöra varaktigt stöd för drivande av självständigt jordbruk (stödskog), och icke heller vara att hänföra till sådana till odling tjänliga myrmarker och andra odlingslägenheter, som i anseende till läge, omfattning och jordens beskaffenhet ägnar sig för upptagande av självständiga jordbruk eller lämpligen kan sammanslås med andra brukningsdelar (odlingsområde); skolande vid beräkning av stödskog hänsyn tas dels till möjligheten att genom delning av förefintligt jordbruk bilda nya självständiga jordbruk, dels, beträffande odlingsområde, till möjligheten att av dylikt område bilda självständigt jordbruk eller sammanslå sådant område med annan brukningsdel; 4. att egendomens förvärvande för bolaget, föreningen eller stiftelsen såsom innehavare av angränsande fastighet äger avsevärd betydelse med hänsyn till skogsvårdens främjande; 5. att med egendomens förvärvande är avsett att åt arbetare eller andra hos bolaget, föreningen eller stiftelsen anställda personer bereda bostäder eller att genom idkande av jordbruk tillgodose sådana personers behov av livsfrönödenheter eller jordbruksprodukter; eller 6. att med egendomens förvärvande är avsett att främja bildandet av egna hem eller mindre jordbruk (4 § första stycket). — Tillstånd till förvärv enligt andra eller tredje punkten må ej utan särskilda skäl förvägras bolag, förening eller stiftelse, som under de före ansökningens ingivande senast förflutna tio åren genom överlåtelse till enskild person av skogsmark eller till jordbruk tjänlig fastighet med efter ortens förhållanden erforderlig skogstillgång eller också genom sådan överlåtelse till enskild person av odlad jord eller odlingsområde, som prövas gagnelig för befolkningens näring i orten, avhänt sig egendom, vilken finnes i värde ungefär motsvara den egendom som avses med förvärvet. Med överlåtelse som nu sagts skall jämföras överlåtelse av skogsmark, jordbruksfastighet, odlad jord eller odlingsområde till kommun eller till hushållningssällskap, bolag eller förening, som utövar statsunderstödd egnahemsverksamhet. Har överlåtelse av jordbruksfastighet eller skogsmark skett till enskild person, som förvärvat egendomen huvudsakligen för att därav bereda sig inkomst annorledes än

genom dess utnyttjande för eget jordbruk eller i samband därmed bedrivet skogsbruk, må hänsyn ej tagas till överlåtelsen (4 § andra stycket). — Tillstånd enligt andra eller tredje punkten må, såvitt angår Nedansiljans och Ovansiljans fögderier, Västerdals fögderi med undantag för Säfsnäs socken samt Bjursås, Äls, Envikens och Svärdsjö socknar av Falu fögderi i Kopparbergs län, icke, utan att särskild anledning därtill föreligger, ges till förvärv av mark, som vid skogsåbodelning eller, där sådan ej förekommit, allmänt storskifte avsetts till hemskog och fäbodskog (4 § tredje stycket). — I fråga om de på bekostnad eller med understöd av staten storskiftade delarna av Kopparbergs län skall, där heminägorna ännu ligger i storskifte, vid tillämpning av bestämmelserna i tredje punkten samma ägare eller hans make tillhöriga ägor, vilka gemensamt bildar en brukningsdel, betraktas såsom en fastighet (4 § fjärde stycket). — Vad enligt bestämmelserna i tredje punkten förvärvas skall, med iakttagande av viss föreskrift i jorddelningslagen, avskiljas genom avstyckning (4 § femte stycket). — Tillstånd till förvärv enligt fjärde punkten må icke, utan att särskild anledning därtill föreligger, ges, om jordbruket å fastighet, varifrån förvärvet göres, därigenom skulle bringas att upphöra eller märkligen försvagas (4 § sjätte stycket).

Utöver nu angivna möjligheter att erhålla förvärvstillstånd — de s. k. speciella eller lindrigare koncessionsgrunderna — finns också en allmän förutsättning för sådant tillstånd. Om nämligen i andra fall än som angivits i 4 § på grund av särskilda omständigheter anses, att bolag, förening eller stiftelse bör medges rätt att förvärva fast egendom av annan beskaffenhet än i 3 § sägs, må givas tillstånd därtill. Såsom dylik omständighet skall i fråga om förvärv, som göres av ideell förening eller stiftelse, anses, att föreningen eller stiftelsen främjar ett allmännyttigt ändamål samt att förvärvet äger avsevärd betydelse för föreningens eller stiftelsens verksamhet (5 §).

Fråga om tillstånd jämlikt 4 och 5 §§ avgöres av Konungen. Under vissa förutsättningar må dock tillstånd lämnas av länsstyrelsen. Dessa är att egendomen förvärvas i utbyte mot annan fast egendom inom länet, att såväl den förra som den senare egendomen huvudsakligen är avsedd för skogsbruk, att den ena egendomen ungefär motsvarar den andra i värde, samt att lantbruksnämnden och överlantmätaren tillstyrkt att tillstånd meddelas (5 a §).

Vill bolag, förening eller stiftelse påkalla länsstyrelsens prövning enligt 3 § eller söka Kungl. Maj:ts eller länsstyrelsens tillstånd att förvärva fast egendom, skall ansökan jämte fångeshandlingen eller bestyrkt avskrift därav inges till länsstyrelsen inom tre månader från det fånget skedde. Försittes denna tid eller prövas egendomen icke vara hänförlig under 3 § och blir ej heller ansökan bifallen, skall fånget vara ogillt. Sökes tillstånd, åligger det länsstyrelsen, såframt ej förvärvet godkännes enligt 3 § eller

ansökningen bifalles av länsstyrelsen enligt 5 a §, att insända handlingarna jämte eget utlåtande till Kungl. Maj:t. Innan länsstyrelsen meddelar tillstånd eller avgiver utlåtande, skall den, där det ej av särskild anledning finnes icke vara erforderligt, över ansökningen höra — förutom lantbruksnämnden och överlantmätaren — kommunalnämnden i orten eller annan kommunal myndighet. Närmare föreskrifter rörande utredningen i ärende av förevarande slag meddelas av Kungl. Maj:t.¹ Eventuell ansökan om lagfart skall förklaras vilande i avbidan på utgången av förvärvsprovningen (6 §).

Medelst inrop å exekutiv auktion äger bolag, förening eller stiftelse förvärva fast egendom utan avseende å dess beskaffenhet (7 §). Sålunda inropad egendom skall åter avyttras inom sådan tid, att lagfart å fånget kan sökas inom tre år från det den exekutiva auktionen vunnit laga kraft, där est ej dessförinnan antingen egendomen prövats vara hänförlig under 3 § eller inroparen erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att behålla egendomen. Har sagda tid av tre år tilländalupit och visas ej, att dessförinnan egendomen prövats vara av beskaffenhet som sägs i 3 § eller att inroparen erhållit tillstånd att behålla egendomen, då skall, om ej av lagfartsprotokollet framgår, att egendomen är avyttrad, länsstyrelsen förordna, att egendomen skall säljas på offentlig auktion. Å sådan auktion må egendomen ej åter inropas av samma köpare. Om vad sålunda stadgats skall erinran införas i det köpebrev, som utfärdas i anledning av den exekutiva auktionen. Av länsstyrelsen meddelat förordnande som nu är nämnt skall gälla även om egendomen finnes ha varit avyttrad av inroparen eller sedermera avyttras. I övrigt skall så anses samt med ärendet i tillämpliga delar så förfaras, som hade förordnande meddelats om egendomens försäljning till gäldande av fordran, som äger bästa förmånsrätt i egendomen. Försäljning skall ske även om innehavaren av sådan fordran bestrider det. Vad utsökningslagen i fråga om fast egendoms försäljning och köpeskillingens fördelning stadgar beträffande gäldenären skall i ärende som nu sägs lämpas till egendomens ägare. Denne skall vara pliktig att betala kostnad, som ej kan gäldas ur den försålda egendomen (8 §). Har å exekutiv auktion inrop av fast egendom skett för skyddande av någon inroparens fordran eller rättighet, varför egendomen häftar på grund av inteckning eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken, och visas sannolika skäl, att egendomen ej kunnat av inroparen avyttras utan förlust, äger Kungl. Maj:t på ansökan medge anstånd med egendomens avyttrande efter vad som prövas skäligt (9 §). Ansökan om tillstånd att behålla inropad egendom eller om anstånd med sådan egendoms avyttrande skall sist inom tre år från det den exekutiva auktionen vunnit laga kraft inges till länsstyrelsen, som med eget utlåtande överlämnar den till Kungl. Maj:t. Med förordnande, som enligt 8 §

¹ Så har senast skett genom kungörelse den 20 januari 1956 (nr 13), ändrad genom kungörelse den 27 maj 1960 (nr 195).

ankommer på länsstyrelsen, skall anstå till dess ansökningen prövats av Kungl. Maj:t (10 §).

Med bolag avses i lagen icke enkelt bolag eller bolag, som driver bank- eller annan penningrörelse eller försäkringsrörelse. Med förening avses icke förening, vilken driver rörelse som nyss sagts och ej heller sambruksförening. Med stiftelse avses icke stiftelse, vars styrelse utgöres av statlig eller kommunal myndighet eller tillsättes av sådan myndighet och ej heller stiftelse, som förvaltas av riddarhusdirektionen eller av akademi eller annan inrättning för vilken Kungl. Maj:t fastställt stadgar (11 §).

Slutligen föreskrives, att vid sidan av bolagsförbudslagen alltjämt skall gälla vad därutöver är stadgat om bolags, förenings eller stiftelses förvärv av fast egendom (12 §). Sådana stadganden finnes — förutom i 1916 års lag — främst i lagar som reglerar penningrörelse.

Jordförvärvslagens huvudregel är att fast egendom, som är taxerad som jordbruksfastighet, ej må förvärvas genom köp, byte eller gåva utan tillstånd av lantbruksnämnd (1 §). Tillstånd erfordras i princip även vid förvärv av del av eller ideell andel i jordbruksfastighet. Undantag göres dock för fastighetsdel, som avstyckas för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk, samt för andel i fastighet, vari förvärvaren redan är delägare. Även till förvärv av fastighetsdel som för jordbruksändamål avstyckats för sammanläggning med annan fastighet erfordras i vissa fall icke tillstånd — på sätt framgår nedan under § 2. Ett ytterligare undantag vad gäller objektet utgör förvärv av egendom, som ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsedd för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Lagen äger ej tillämpning på förvärv från kronan. Första paragrafen innehåller vidare undantag för vissa förvärvare. Sålunda erfordras ej förvärvstillstånd där förvärvaren är kronan, landskommun, köping, stad eller municipalsamhälle eller där egendomen förvärvas av annan kommun än de angivna eller annan dylik samfällighet för ändamål som avses i 1 § 4, 7 eller 16 expropriationslagen. Undantagna från tillståndsprövning är vidare ett antal släktskapsförvärv. Dessa är dels där förvärvaren är fångesmannens make, dels där förvärvaren eller, om makar förvärvat gemensamt, endera av dem är fångesmannens eller ock, där denne är gift, hans makes avkomling, adoptivbarn, syskon eller adoptivbarns eller syskons avkomling. En förutsättning för att förvärvstillstånd må underlätas vid släktskapsförvärven är dock att fångesmannen icke, på grund av förvärv, som skett medelst inrop på exekutiv auktion, är avyttringspliktig.

Slutligen är enligt 1 § undantagna förvärv som sker genom inrop på exekutiv auktion och sådana där tillstånd skall sökas enligt 1916 års lag eller bolagsförbudslagen eller där länsstyrelsen förklarar att egendomen är av beskaffenhet att få förvärvas utan sådant tillstånd.

1 § innehåller i andra stycket regler rörande ordningen för ingivande av förvärvsansökan. Sålunda skall tillstånd, om det ej sökts före fånget, skriftligen sökas inom tre månader från det fånget skedde hos den lantbruksnämnd inom vars verksamhetsområde egendomen eller del därav är belägen. I ärendet bör företes fångeshandlingen eller, om sådan ej upprättats, fångesmannens skriftliga samtycke till ansökningen. Vid underlåtenhet i detta avseende kan lantbruksnämnden förelägga sökanden att avhjälpa bristen vid äventyr att ansökningen eljest avvisas.

Avser fång, som enligt 1 § skulle kräva förvärvstillstånd, del av fastighet och göres sist tre månader efter fånget skriftlig ansökan om avstyckning, erfordras ej tillstånd, om egendomen genom avstyckning avskiljes för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk (2 §). Är egendomen avsedd för jordbruk eller skogsbruk, gäller däremot i princip, att avstyckningen icke må tillåtas utan att frågan om förvärvstillstånd underställts lantbruksnämndens prövning. Från denna regel gäller emellertid ett viktigt undantag. Underställning må nämligen underlåtas under förutsättning att egendomen skall sammanläggas med jordbruk varåt förvärvaren ägnar sig samt anledning ej finnes till antagande att egendomen med större fördel kan läggas till annat jordbruk. En ytterligare förutsättning för att underställning må underlåtas är att den genom avstyckning och sammanläggning uppkommande brukningsenheten ej blir större än att den huvudsakligen kan skötas av brukaren och dennes familj. Sistnämnda villkor behöver dock icke vara uppfyllt, där egendomen är av obetydlig omfattning. Göres ej underställning erfordras ej förvärvstillstånd.

Den materiella prövningen regleras av bestämmelserna i 3, 4 och 5 §§. Lantbruksnämnd kan icke vägra förvärvstillstånd i andra fall eller av andra skäl än som där angives. I 3 § upptas ovillkorliga förvärvsförbud medan enligt 4 § tillstånd kan beviljas under vissa bestämda förutsättningar.

Förvärvstillstånd skall vägras, om anledning finnes till antagande att egendomen skulle bliva vanskött i förvärvarens ägo eller att förvärvaren med fånget huvudsakligen åsyftar att utan nytta för visst jordbruk i orten tillgodogöra sig skogstillgång, som är behöflig såsom stöd för ortens jordbruk, eller att bereda sig vinst genom snar avyttring av egendomen, del av densamma eller andel däri eller genom bortförande av byggnader eller annat som tarvas för egendomens brukande (3 §).

Jämväl i följande fall skall förvärvstillstånd vägras, nämligen

— där anledning finnes till antagande, att förvärvaren vill åtkomma egendomen huvudsakligen för kapitalplacering eller, vad angår egendom med jordbruk, i annat syfte än att själv ägna sig åt detta;

— där fånget avser sådan fastighet eller sämjelott, som jämte annan fångesmannen tillhörig jord utgör en för sitt ändamål lämpad brukningsenhet, eller andel i sådan egendom samt brukningsenhetens bestånd eller ändamålsenlighet skulle äventyras genom att egendomen frånskiljes; eller

där fånget medför att skilda brukningsenheter, vilka kan anses lämpade för sitt ändamål, eller andelar i dylika brukningsenheter sammanföres i en ägo (4 § första stycket).

Sistnämnda tre förvärvshinder är emellertid såsom ovan anförts icke ovillkorliga. Tillstånd må sålunda meddelas om fånget kan väntas medföra övervägande nytta för jordbruket eller för näringslivet i orten eller egendomen för förvärvaren har synnerligt värde utöver det ekonomiska eller eljest särskilt skäl föreligger att godtaga fånget (4 § andra stycket).

5 § inrymmer lagens rationaliseringsmoment. Förvärvstillstånd må nämligen vägras, om egendomen finnes böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter. Från regeln gäller emellertid tre undantag, nämligen; 1. där förvärvaren är arrendator som jämlikt 2 kap. 57 § lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom åtnjuter förköpsrätt till egendomen; 2. där lantbruksnämnden tidigare på begäran av ägaren till egendomen förklarat, att densamma må överlåtas utan hinder av bestämmelserna i denna paragraf, samt fånget sker inom fem år därefter eller den kortare tid som må hava utsatts i förklaringen; eller 3. där tillstånd sökes till förvärv å auktion varom stadgas i 12 § (5 § andra stycket).

Finnes förvärvstillstånd icke kunna lagligen meddelas med mindre förvärvaren därvid ålägges att inom viss tid verkställa erforderlig åtgärd till främjande av jordbruket eller skogsbruket å fastigheten eller att under viss tid nyttja den för bestämt ändamål eller underlåta särskild användning av densamma kan tillstånd meddelas om sökanden lämnar skriftlig förbindelse att ställa sig det avsedda åläggandet till efterrättelse. Vid meddelande av förvärvstillstånd skall utsättas vite för tredska att fullgöra åläggandet (6 § första stycket). — Därest åläggande av samma slag finnes erforderligt å förvärvaren redan tillhörig fastighet, vilken skall ingå i samma brukningsenhet som den med fånget avsedda, skall bestämmelsen i första stycket äga motsvarande tillämpning (6 § andra stycket).

I 6 § föreskrives även att lantbruksnämnd skall hålla uppsikt över att åläggandet fullföljes. Vid behov skall nämnden hemställa hos åklagare att föra talan om vitets utdömande ävensom om utsättande av nytt vite. Utan hemställan av lantbruksnämnden må talan icke väckas. Vite må ej förvandlas till frihetsstraff (6 § tredje stycket).

Med hänsyn bl. a. till önskvärdheten av att giltigheten hos fång som avser del av fastighet icke skall bestå i sådana fall där avstyckning av det förvärvade icke kan genomföras, har i lagen införts bestämmelsen att förvärvstillstånd må göras beroende av att fånget leder till avstyckning eller sammanläggning. I tillståndsbeslutet skall i dylika fall angivas tiden och sättet för ingivande av ansökan om åtgärder till vederbörande myndighet. Är giltigheten av förvärvstillstånd beroende av att fånget leder till sammanläggning samt har ansökan om lagfart skett och förklarats vilande

endast i avbidan på fastighetsbildningens genomförande, må sammanläggningen icke hindras av att lagfarten ej beviljats (7 §).

Göres ej ansökan om förvärvstillstånd eller om åtgärd som sägs i 7 § första stycket på sätt föreskrivits eller vägras förvärvstillstånd genom lagakraftgående beslut, skall fånget vara ogillt. Detsamma skall gälla där ansökan i fastighetsbildningsärende, som sägs i 2 § eller i 7 § första stycket, genom lagakraftgående beslut lämnas utan bifall och tiden för sökande av förvärvstillstånd tilländagått (8 § första stycket).

Det förhållandet att förvärvsfrågan icke slutgiltigt blivit avgjord skall anses utgöra lagfartshinder (8 § andra stycket). — Skulle lagfart mot bestämmelserna i första och andra styckena ha meddelats, skall första stycket i lagrummet dock icke äga tillämpning å fånget (8 § tredje stycket).

I de fall ett köp blir ogillt till följd av att förvärvstillstånd vägras jämlikt 5 § har, dels för att tillgodose den enskildes (säljarens) intresse av rättssäkerhet dels för att det rationaliseringsintresse som utgjort motiv för avslaget verkligen skall bli tillgodosett stadgats skyldighet för kronan att lösa egendomen, om så påyrkas av säljaren. Inlösen skall ske till det av köparen utfästa priset. Förutsättning för att lösningssskyldighet skall föreligga är att köpehandlingen i original eller bestyrkt avskrift varit företedd i ärendet. Överstiger priset uppenbart egendomens värde eller häftar denna för intecknad gäld till högre belopp än priset, föreligger dock icke lösningsplikt. Lösningsplikten kan i vissa fall omfatta jämväl egendom, som försålts genom samma köpehandling men icke omedelbart träffas av ogiltigheten (9 §).

I 10 § ges bestämmelser för hur kronans lösningssskyldighet aktualiseras och hur inlösen skall tillgå. Skyldighet inträder icke förrän säljaren framställt yrkande härom. Lösningsyrkande skall delgivas lantbruksnämnden sist två månader efter det avslagsbeslutet vunnit laga kraft eller säljaren fått del härav. Bifaller icke lantbruksnämnden lösningsyrkandet, kan säljaren väcka talan genom stämning till allmän underrätt inom sex månader från samma tidpunkt. Bifalles lösningsyrkandet, skall i domen, förutom erforderliga bestämmelser om löseskillningens belopp samt tiden och sättet för dess gäldande, utsättas viss dag då egendomen skall övergå i kronans ägo (10 §).

Förvärv medelst inrop på exekutiv auktion är undantagna från huvudregeln i 1 §. Egendom som förvärvats medelst sådant inrop skall dock, om vid vanligt köp skulle ha krävts förvärvstillstånd, avyttras inom två år från det auktionen vann laga kraft, såvida ej dessförinnan inroparen erhållit lantbruksnämndens tillstånd att behålla egendomen. Har inropet skett för att skydda någon inroparens fordran eller rättighet, varför fastigheten häftar på grund av inteckning eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken, må länsstyrelsen på ansökan medgiva skäligt anstånd med fastighetens avyttrande, om sannolika skäl visas, att förlust för inroparen eljest

skulle uppkomma. Avyttras ej egendomen inom föreskriven tid, skall länsstyrelsen på framställning av lantbruksnämnden förordna, att den skall säljas å offentlig auktion efter vad i 12 § sägs. Anteckning om vad sålunda är stadgat skall göras i det köpebrev som utfärdas med anledning av den exekutiva auktionen. När lagfart sökes, skall dylik anteckning också införas i fastighetsboken, såframt ej sökanden visar att hans skyldighet att avyttra egendomen upphört (11 § första stycket). — Bestämmelserna i första stycket äger ej tillämpning, där inropet gjorts av riksbanken, bankaktiebolag, sparbank, kassa för jordbrukskredit eller hypoteksförening (11 § andra stycket). I fråga om meddelande av tillstånd att behålla egendom skall i tillämpliga delar gälla vad i 3, 4, 6 och 7 §§ är stadgat om förvärvstillstånd (11 § tredje stycket). — Förordnande som sägs i 11 § skall, där ej lantbruksnämnden återkallar sin framställning i ärendet, gå i verkställighet även om det befinnes att inroparen, när förordnandet meddelades, redan avyttrat egendomen eller han sedermera avyttrar den (12 § första stycket). — I övrigt skall så anses samt med ärendet i tillämpliga delar så förfaras, som om egendomen blivit utmätt för fordran med bästa förmånsrätt däri. Även om det i enlighet härmed bestämda lägsta budet uppnås, må dock försäljning ej ske, med mindre den bjudna köpeskillingen tillika täcker det värde som åsatts egendomen av utmättningsman, eller om ägaren i god tid före auktionen påkallat särskild värdering, det värde vartill egendomen uppskattas av värderingsmän som överexekutor utser. Egendomen må säljas, förutom till den som erhållit lantbruksnämndens tillstånd att förvärva egendomen allenast till kronan, landskommun, köping, stad eller municipalsamhälle, till kommun eller samfällighet som avses i 1 § första stycket 2 och som vill förvärva egendomen för där omförmält ändamål, till andelsägare som avses i 1 § första stycket 8 eller till kreditinrättning som sägs i 11 § andra stycket. Avgives bud som må antagas, skall försäljning ske, ändå att innehavare av fordran bestrider det. Vad utsökningslagen i fråga om fast egendoms försäljning och köpeskillingens fördelning stadgar beträffande gäldenären skall i här avsedda ärenden lämpas till ägaren (12 § andra stycket). — Kommer försäljning ej tillstånd vid auktionen, äger lantbruksnämnden att inom två år från det auktionen vann laga kraft hos länsstyrelsen påkalla förordnande om ny auktion. Framställes ej sådan begäran inom föreskriven tid eller avgives ej heller vid den senare auktionen bud som må antagas, skall frågan om försäljning av egendomen vara förfallen (12 § tredje stycket). — Kostnad i samband med auktion, som ej lett till försäljning, skall gäldas av statsmedel (12 § fjärde stycket).

När till lantbruksnämnd inkommit ansökan om tillstånd att förvärva eller behålla egendom eller om förklaring som avses i 5 § 2, åligger det nämnden att snarast möjligt och, om ej särskilt hinder möter, sist två månader därefter meddela beslut i ärendet. Avser tillstånd framtida fång, skall

i beslutet utsättas viss tid, högst ett år, för dess giltighet. Vägras tillstånd, skall i beslutet angivas tillämpat lagrum och de skäl å vilka beslutet grundas. Må klagan föras över beslut eller äger säljaren påkalla inlösen enligt 9 §, skall i beslutet givas tillkänna vad därvid är att iakttaga (13 §).

Över beslut, varigenom lantbruksnämnd avvisat ansökan, vägrat tillstånd att förvärva eller behålla egendom, avslagit begäran som avses i 5 § 2 eller ock tillämpat 6 eller 7 §, må klagan föras genom besvär hos lantbruksstyrelsen. Kungl. Maj:t äger förordna, att i vissa fall lantbruksnämnds eller styrelsens beslut skall underställas styrelsens eller Kungl. Maj:ts prövning. Talan mot styrelsens beslut föres hos Kungl. Maj:t genom besvär. Utöver vad nu sagts må klagan ej föras över beslut av lantbruksnämnd eller styrelsen. Besvär skola avlämnas till lantbruksnämnden, som har att snarast möjligt till besvärmyndigheten insända handlingarna i ärendet jämte bevis om beslutets delgivning och, om beslutet meddelats av nämnden, jämväl eget utlåtande över besvären (14 §).

Lantbruksnämndernas beslut i jordförvärvsärenden skall i allmänhet fattas i plenum. Lantbruksnämnd äger dock, i den ordning och omfattning samt på de villkor i övrigt som Konungen bestämmer, uppdraga åt enskild ledamot av eller viss befattningshavare hos nämnden att å dess vägnar fatta beslut rörande frågor, som avses i lagen. Jämväl i övrigt meddelar Konungen närmare föreskrifter rörande tillämpningen av lagen (15 §)¹.

Redogörelse för innehållet i 1916 års lag torde ej erfordras utöver den som lämnas i den speciella motiveringen.

¹ Föreskrifter som här avses har lämnats i jordförvärvskungörelsen den 17 juni 1955 (nr 414), ändrad den 7 juni 1956 (nr 326).

KAPITEL 4

Tillämpningen av bolagsförbudslagen och jordförvärvslagen

Redogörelsen för tillämpningen av *bolagsförbudslagen* har ansetts kunna inskränkas till förvärv av egendom, taxerad som jordbruksfastighet. Framställningen kommer vid sådant förhållande att avse tillämpningen av lagen vid de av Kungl. Maj:t avgjorda förvärvsärendena.

Enligt uppgifter, som utredningen inhämtat från jordbruksdepartementet, har under åren 1955—1960 avgjorts det antal förvärvsärenden som angives i tabell 1.

Tabell 1. Av Kungl. Maj:t under åren 1955—1960 behandlade ansökningar enligt bolagsförbudslagen

År	Antal		
	Bifall	Avslag	Summa
1955.....	81	6	87
1956.....	111	4	115
1957.....	81	12	93
1958.....	111	6	117
1959.....	117	6	123
1960.....	159	4	163

Det ringa antalet avslagna ärenden får ses mot bakgrunden av att många bolag — framför allt de större skogsbolagen — känner principerna för tillståndsbedömningen och därför underlåter att sluta sådana avtal, som de förstår vara omöjliga att genomföra.

Vad gäller skogsbolagen synes förvärven kunna indelas i följande grupper:

1. Förvärv av mark i syfte att utvidga befintligt industriområde eller för att anlägga ny industri.

I sådana fall lämnas regelmässigt tillstånd om icke vederbörande kommun direkt motsätter sig förvärvet under angivande av en annan, ur denna synpunkt angelägnare markanvändning. Under senare år har sålunda i flera fall lämnats tillstånd till förvärv av mark för kraftverksbyggen.

2. Förvärv under uppgivet syfte att vidga den egna råvarubasen eller att trygga sysselsättningen för hos sökanden anställda.

Sådana förvärvsmotiv utgör enligt praxis icke koncessionsgrund i och

för sig. I intet fall lär tillstånd ha lämnats utan att kompensation i huvudsakligen likvärdig mark lämnats. Prövningen har varit densamma antingen förvärvsfastigheten haft karaktär av stödskog eller överloppsskog. Ej heller har gjorts någon skillnad i bedömningen med hänsyn till sökandebolagets storlek. Den omständigheten att en sågverksrörelse är av familjebolagstyp har sålunda icke ansetts utgöra särskilt skäl för beviljande av tillstånd till förvärv av skogsmark. Vidare har företaget med egen förädlingsindustri i förvärvshänseende likställts med företag utan sådan industri.

Ifråga om kompensationsmarken fordras, att den skall ha i huvudsak samma värdeproduktionsförmåga som förvärvsfastigheten. I praktiken tagges i allmänhet som ett uttryck härför skogsmarkens s. k. lägesreglerade årsproduktion. Såsom kompensationsmark kan, där förvärvet avser s. k. överloppsskog, jämlikt 4 § andra stycket i lagen godtagas såväl skogsmark som odlad jord. I praktiken har dock förekommande kompensationsmarker i de flesta fall huvudsakligen utgjorts av skogsmark. Vid förvärv och markbyten enligt 5 § i lagen tillämpas mera konsekvent principen att skogsmark bytes mot skogsmark. Där i sådana fall dock som kompensation godtagits även odlad jord, har denna i bytesjämförelsen som regel boniterats och värderats som skogsmark.

I princip kräves att sökande skall genom köpeavtal visa att kompensationsmark överlåtits innan förvärvstillstånd meddelas. I vissa fall har dock skriftliga utfästelser från bolags sida om försäljning längre fram godtagits.

Kompensationsförvärven har stor betydelse vid den strukturförbättrande verksamheten inom storskogsbruket. För tillvägagångssättet vid denna verksamhet då den sker i form av s. k. avtalsbyten har utredningen utförligt redogjort i sitt delbetänkande av den 26 november 1959. Delar av vad därvid anfördes har återgivits i kapitel 7 om produktionsutvecklingen inom skogsnäringen.

3. Förvärv av enklaver eller bolagets innehav närliggande mark i arronderingsförbättrande syfte.

Fram till senare delen av 1950-talet har tillämpats en praxis som i stort sett inneburit att tillstånd lämnats till förvärv av enklaver utan krav på kompensation om arealen icke överstigit 15—20 ha produktiv mark. Därvid har dessutom krävts att sökandebolagets innehav, som genom förvärvet skulle bli strukturförbättrat, varit av så stor omfattning att förvärvet medfört förbättring av nämnvärd betydelse.

Under senare tid har en generösare tillämpning införts, grundad på uttalanden av 1959 års riksdag (prop. 148/1959, sid. 222). Denna innebär bl. a. att man i dylika fall icke kräver kompensation för i förvärvet ingående jordbruksjord som bör överföras till skogsmark.

4. Förvärv av fastigheter som ersättning för mark som bolaget måst avstå till kraftledningsgator eller som översvämmats i samband med vattenregleringar.

Ingen av dessa omständigheter har ensam godtagits som förvärvsanledning. Emellertid har sådant avstående av mark ansetts kunna beaktas vid koncessionsbedömningen.

5. Övriga förvärvsfall. Tillstånd har som regel medgivits till ansökningar om förvärv av mark avsedd att nyttjas för fritidsändamål för sökandens anställda, där ändamålet syntts kvalificerat och marken ifråga ej ansetts direkt behövlig för jordbruket. Likaså har förvärvare, vars verksamhet förutsätter tillgång till torv, lera eller sand, erhållit tillstånd att förvärva fastigheter med sådana värden. Konsumentkooperativa företag har under senare år icke sökt eller beviljats tillstånd till förvärv av fastigheter för försöks- eller andra ändamål. Fastighetsbolag med avsikt att utnyttja det förvärvade för tätbebyggelse har beviljats tillstånd i de fall fastigheten ansetts mogen för sådant utnyttjande.

Utredningen har även undersökt i vilken utsträckning sådan egendom som taxerats såsom jordbruksfastighet under senare år överlåtits från ett bolag till ett annat. Frekvensen av sådana överlåtelser framgår av följande sammanställning i tabell 2 avseende åren 1955—1960.

Tabell 2. Av Kungl. Maj:t behandlade ansökningar avseende förvärvstillstånd vid överlåtelser av fast egendom från bolag till bolag

År	Antal fall	Total fastmarksareal ha
1955.....	5	27 410
1956.....	6	483
1957.....	8	1 977
1958.....	6	8 015
1959.....	2	57
1960.....	3	6 061

Såsom framgår av tabellen har överlåtelserna mellan bolag varit få.

För tillämpningen av *jordförvärvslagstiftningen* före ikraftträdandet av nu gällande lag hänvisas till den redogörelse som lämnades i jordbruksrationaliseringsutredningens betänkande med förslag till jordrationaliseringslag m. m. (SOU 1954: 16). För egen del inskränker sig jordlagsutredningen till att redogöra för den tillståndsprövning som sedan 1 juli 1955 skett med stöd av 1955 års lag. De i samband därmed redovisade sifferuppgifterna är hämtade ur lantbruksstyrelsens årliga statistik.

Förvärvsprövningens omfattning under perioden 1 juli 1955—1960 framgår av tabell 3. Antalet ingivna ansökningar fördelar sig tämligen jämnt mellan de olika åren. Under 1959 och 1960 har det dock varit påtagligt högre än tidigare år, vilket kan tyda på en viss ökning av omsättningen

Tabell 3. Ansökningar om jordförvärvstillstånd enligt 1955 års jordförvärvslag jämte av lantmätare underställda frågor om förvärvstillstånd avseende tiden 1/7 1955—1960

Lantbruksnämnds- område	Antal inkomna ansök- ningar	Av lant- mätare jämlikt 2 § under- ställda ärenden	Antal bifallna ansökningar			Antal avslagna ansök- ningar	Antal åter- kallade och av- visade an- sökningar
			Förvärv av till- skotts- mark	Övriga förvärv	Samtliga		
Stockholms län o. stad	1 031	2	292	510	802	130	76
Uppsala län.....	750	16	196	414	610	36	91
Södermanlands län ..	1 027	4	250	672	922	75	11
Östergötlands län....	1 413	9	333	823	1 156	146	78
Jönköpings län.....	1 009	14	307	531	838	98	65
Kronobergs län.....	1 170	12	328	616	944	119	95
Kalmar län.....	1 316	8	483	597	1 079	105	125
Gotlands län.....	957	24	501	408	910	45	19
Blekinge län.....	682	9	279	277	556	51	73
Kristianstads län....	2 338	11	714	1 364	2 078	99	134
Malmöhus län.....	2 556	6	635	1 798	2 433	62	54
Hallands län.....	882	4	198	568	766	61	53
Göteborgs o. Bohus län.....	908	17	266	454	720	59	122
Älvsborgs län, n:a...	1 234	3	343	730	1 073	106	46
Älvsborgs län, s:a...	962	8	269	548	817	103	47
Skaraborgs län.....	2 930	8	867	1 743	2 610	106	160
Värmlands län.....	2 315	7	847	1 059	1 906	184	193
Örebro län.....	1 449	11	391	866	1 257	93	78
Västmanlands län...	800	2	206	494	700	57	41
Kopparbergs län....	1 585	76	846	578	1 424	113	73
Gävleborgs län.....	1 346	—	419	797	1 216	59	60
Västernorrlands län..	2 167	18	596	1 230	1 826	123	190
Jämtlands län.....	1 236	18	335	618	953	122	156
Västerbottens län....	2 072	23	902	825	1 727	183	166
Norrbottnens län....	1 645	56	694	697	1 391	133	153
Summa	135 780	1366	11 497	19 217	30 714	2 468	2 359
Därav:							
1956.....	6 542	100	2 209	3 525	5 734	475	437
1957.....	6 279	97	2 065	3 423	5 488	433	458
1958.....	6 279	28	2 018	3 545	5 563	361	384
1959.....	6 876	61	2 258	3 714	5 972	474	444
1960.....	6 866	44	2 232	3 670	5 902	564	459

¹ I antalen ingår till 1961 kvarstående ansökningar.

på fastighetsmarknaden. Samtidigt må emellertid framhållas, att något direkt samband icke behöver föreligga mellan antalet förvärvsansökningar och försäljningsfrekvensen vad gäller jordbruksfastigheter. Flera personer kan ju ansöka om förvärvstillstånd till samma fastighet. Å andra sidan följes ett meddelat tillstånd icke alltid av ett förvärv. Men framför allt ger statistiken över förvärvsärenden en ofullständig uppfattning av fastighetsöverlåtelseernas antal av den anledningen att den icke omfattar släktskapsöverlåtelser och arvsförvärv.

De av lantmätare med stöd av 2 § jordförvärvslagen underställda ären-

dena är få. Förhållandet synes tyda på att förvärvare av tillskottsmark i stor utsträckning söker förvärvstillstånd i vanlig ordning även i sådana fall där marken måste bli föremål för avstyckning och att tillståndsfrågan hinner prövas före förrättningen. I betydande utsträckning avser ju förrättningsverksamheten vad gäller tillskottsmark till jordbruk vidare sådana områden som försålts av lantbruksnämnderna eller som förvärvats med statligt stöd och där förvärvsfrågan i förekommande fall prövats i samband med försäljningen respektive långivningen.

Av samtliga ansökningar har 86,5 % bifallits, 6,9 % avslagits och 6,6 % återkallats eller avvisats. Bifallen fördelar sig med 37,5 % på förvärv av tillskottsmark och 62,5 % på övriga förvärv. De senares antal har varit i stort sett oförändrat under de fem hela kalenderår redovisningen omfattar. Ökningen i totalantalet ansökningar under de två sista åren hänför sig främst till förvärv av tillskottsmark.

Antalet avslag i förhållande till ingivna ansökningar minskat med återkallade och avvisade är olika i skilda delar av landet. Såsom väntat är avslagsprocenten störst i de skogrika områdena och lägst i mera utpräglade jordbruksbygder. Sålunda är den i medeltal 10,0 % i Jönköpings och Kronobergs län, 7,8 % i de fem nordligaste länen och endast 3,6 % i Kristianstads, Malmöhus och Skaraborgs län sammantagna.

Ur förvärvslagssynpunkt är avslagsfallens fördelning på olika avslagsgrunder av speciellt intresse. Förhållandena framgår av sammanställningen i tabell 4.

I syfte att närmare undersöka tillämpningen av 3 § har utredningen särskilt studerat handlingarna i förvärvsärenden, där avslag meddelats med stöd av lagrummet under femårsperioden 1955—59. Handlingarna visar, att avslagsbesluten i huvudsak gällt mindre fastigheter. Vidare framgår att i flertalet av de fall där befarad vanhävd utgjort avslagsgrund beslutet grundats på vetskap om att sökanden misskött tidigare innehav. Likaså har i så gott som samtliga de fall där avslag meddelats under åberopande av spekulationsavsikt vederbörande förvärvare tidigare varit inblandad i fastighetsaffärer i syfte att på kort sikt tillgodogöra sig värden, som samlats av tidigare ägare.

De avslagsfall, där sökandens avsikt varit att utan nytta för visst jordbruk i orten tillgodogöra sig skogstillgång, är betydligt fler än vanhävdsfallen. Ofta har avslagsmotivet åberopats samtidigt med något av förvärvshindren i 4 § första momentet. Av de infordrade handlingarna har kunnat utläsas, att begreppet »skogstillgång» tolkats på så sätt, att därmed icke enbart avsetts »ett samlat skogskapital» utan även sådan skog, som ansetts ha karaktär av stödskog.

Utredningen har vidare studerat ett antal ärenden där bestämmelserna i 4 § åberopats. Av därvid tillämpade riktlinjer återges följande av mera principiellt intresse ur förvärvslagssynpunkt.

Tabell 4. Med stöd av 1955 års jordförvärvslag avslagna ansökningar om förvärvstillstånd fördelade efter avslagsgrund; perioden 1/7 1955—1960

Lantbruksnämnds- område	Hela antalet avslagna ansök- ningar	därav under återopande av ¹							
		3 §			4 §, mom 1		4 §, mom. 2	4 §, mom. 3	5 §
		van- skötsel- bestäm- melsen	stöd- skogs- bestäm- melsen	speku- lations- bestäm- melsen	kapital- place- rings- förvärv	förvärv i annat syfte än att ägna sig åt jordbruk			
Stockholms l. o. st.	130	5	7	2	27	63	—	4	33
Uppsala län.....	36	1	2	—	2	1	1	6	24
Södermanlands län .	75	13	—	2	19	13	—	2	35
Östergötlands län . .	146	4	33	8	54	35	—	15	49
Jönköpings län.....	98	2	7	2	51	28	1	4	39
Kronobergs län.....	119	5	4	1	10	46	—	10	45
Kalmar län.....	105	2	3	—	23	36	—	7	51
Gotlands län.....	45	2	1	11	1	6	2	6	17
Blekinge län.....	51	2	6	2	24	13	—	5	13
Kristianstads län...	99	10	—	4	26	2	5	6	51
Malmöhus län.....	62	1	3	1	4	17	1	15	22
Hallands län.....	61	2	3	7	4	10	—	6	30
Göteborgs o. Bohus län.....	59	—	2	3	10	9	—	2	50
Älvsborgs län, n:a..	106	7	20	6	39	38	—	3	34
Älvsborgs län, s:a..	103	—	2	2	39	40	2	2	66
Skaraborgs län.....	106	2	17	4	34	7	—	9	45
Värmlands län.....	184	4	86	8	38	29	9	6	53
Örebro län.....	93	6	8	13	33	21	1	2	36
Västmanlands län..	57	12	5	4	16	15	1	4	21
Kopparbergs län... .	113	2	16	6	25	21	4	2	73
Gävleborgs län.....	59	4	26	5	30	7	2	1	19
Västernorrlands län	123	9	48	17	33	28	—	3	46
Jämtlands län.....	122	7	23	10	24	23	1	—	68
Västerbottens län..	183	5	57	10	12	16	7	3	106
Norrbottens län....	133	3	25	—	32	27	2	5	72
Summa	2 468	110	404	128	610	551	39	128	1 098
Därav: 1956.....	475	19	91	31	121	87	11	31	184
1957.....	433	17	73	30	99	94	3	23	194
1958.....	361	21	68	12	86	85	6	24	161
1959.....	474	25	60	21	115	127	4	12	234
1960.....	564	17	83	19	151	126	8	29	275

¹ Eftersom flera avslagsgrunder kunnat återopas i enskilda fall, överstiger summan av delposterna den redovisade totalsumman.

Vad gäller tillämpningen av 4 § mom. 1 har kapitalplacersavsikt ansetts kunna föreligga oberoende av huruvida vederbörande förvärvat fastigheten med egna medel eller icke. Det förhållandet att vederbörande lånat upp erforderligt kapital har sålunda icke uteslutit att bestämmelsen ansetts tillämplig.

Vid tillämpningen av det andra avslagsmomentet i 4 § mom. 1 har i begreppet »själv ägna sig åt jordbruket» i allmänhet inlagts att vederbörande avsåge att bosätta sig på förvärvsfastigheten och — vad gäller jordbruk av bondebrukstyp eller mindre — själv sätta in sin arbetskraft i företaget. Vid prövningen av frågan om vederbörande komme att själv ägna sig åt jordbruket har icke endast godtagits lämnade uppgifter utan även övervägts den praktiska situationen härför med hänsyn till sökandens kunskaper och fastighetens beskaffenhet m. m.

Synpunkten att sökanden själv skall deltaga i arbetet har tillämpats ifråga om förvärvsobjekt som icke är tillräckligt stora för att bära kostnaderna för en anställd arbetsledare.

Vid bedömning av frågan huruvida fångtet kan förväntas medföra övervägande nytta för jordbruket eller näringslivet i orten har stor hänsyn tagits till förvärvarens avsikt att tillföra egendomen kapital, som bedömts erforderligt för att förefintliga brister skall bli avhjälpta. Under senare år har i enlighet med uttalanden härom av 1959 års riksdag (prop. nr 148/1959, sid. 222) såsom nytta för näringslivet i orten även betraktats skogsplantering på odlad jord, som bör överföras till skogsmark.

I överensstämmelse med uttalanden i förarbetena till gällande jordförvärvslag har en liberal tillståndsprövning skett beträffande stora kapitalkrävande objekt och små ur jordbrukssynpunkt ointressanta enheter. Någon mera enhetlig gräns mot de fall där en restriktiv prövning ansetts beaktad torde icke finnas. Som allmän regel torde gälla att en liberal syn på förvärvsfrågan anses motiverad, där det icke kan påvisas någon speciell praktisk nytta ur jordbrukets synpunkt av att förvävsrestriktioner upprätthålles.

Med stöd av bestämmelserna i 4 § mom. 3 har förvärvstillstånd icke vägrats i mer än ett tjugofemtal fall per år. Att avslagsgrunden icke fått en vidare tillämpning tyder på att lantbruksnämnderna varit positiva beträffande även betydande arealförstärkningar under förutsättning att dessa ansetts fylla rimliga arronderingskrav. Där så icke varit fallet får förutsättas att 5 § tillämpats. Företeelsen torde även tyda på att även arealmässigt betydande enheter ansetts kunna godtagas som tillskottsmark i de fall där fastighetens bebyggelse varit nergången och stora investeringar bedömts erforderliga därest enheten ifråga skolat bestå som sådan. Nämnderna synes sålunda vid behandling av dylika ansökningar om tillskottsförvärv vara starkt lyhörda just för investeringssituationen.

Jordförvärvslagens betydelse som rationaliseringsinstrument frångår främst av tillämpningen av 5 §. Antalet avslagsfall med åberopande av detta lagrum har stegrats under de två sista åren. På sätt framgår av tabell 5 har tillämpningen också medfört att rationaliseringsfastigheter i ökad utsträckning kunnat förvävas av lantbruksnämnderna. Särskilt 1960 har de inköp, som skett efter avslag av rationaliseringskäl, varit betydande. Värdet

Tabell 5. Uppgifter rörande egendom som under perioden 1/7 1955—1960 förvärvats av lantbruksnämnderna efter tillämpning av 5 § jordförvärvslagen

Lantbruks- nämndsområde	Egendom som — sedan förvärvsansökan avslagits med stöd av 5 § — förvärvats av nämnden genom frivillig övrensommelse ¹			
	Antal förvärv	Areal åker hektar	Areal skogsmark hektar	Summa köpeskillingar ²
Stockholms län o. stad	7	77	135	240 000
Uppsala län.....	4	27	12	79 500
Södermanlands län.....	11	126	349	605 100
Östergötlands län.....	11	131	407	874 650
Jönköpings län.....	18	119	636	1 036 940
Kronobergs län.....	10	43	180	344 900
Kalmar län.....	25	142	558	1 021 422
Gotlands län.....	5	42	94	95 200
Blekinge län.....	8	42	182	238 000
Kristianstads län.....	9	54	117	427 000
Malmöhus län.....	8	49	24	244 600
Hallands län.....	9	51	217	340 352
Göteborgs o. Bohus län	13	66	163	414 336
Älvsborgs län, n:a....	7	50	94	236 000
Älvsborgs län, s:a....	20	78	471	760 900
Skaraborgs län.....	12	112	61	500 500
Värmlands län.....	14	119	307	709 200
Örebro län.....	2	16	29	83 000
Västmanlands län....	7	44	117	185 500
Kopparbergs län.....	21	118	442	594 600
Gävleborgs län.....	5	36	137	160 334
Västernorrlands län...	11	43	563	359 300
Jämtlands län.....	17	62	662	351 475
Västerbottens län.....	20	141	572	489 100
Norrbottnens län.....	19	73	724	404 058
Summa	293	1 861	7 253	10 795 967
Därav: 1956.....	42	222	824	1 308 183
1957.....	52	290	1 144	1 612 400
1958.....	48	337	1 324	1 784 017
1959.....	48	273	1 343	1 442 400
1960.....	99	723	2 447	4 385 967

¹ Här redovisas alla under året gjorda förvärv av ifrågavarande slag, vilka ej föregåtts av lagakraftvunnen dom, vari lantbruksnämnd ålagts lösningsplikt.

² Här har inräknats jämväl kostnader i samband med förvärvet, vilka har bokförts å fastighetens konto å jordfonden.

av dessa fastigheter uppgick till i runt tal 17 % av inköpsvärdet på samtliga fastigheter, som detta år förvärvades av nämnderna.

Det finns vidare anledning framhålla, att jordförvärvslagen ofta har en rationaliseringsbefrämjande effekt på annat sätt än genom tillämpningen av 5 §. Jordlagsutredningen syftar därvid på de fall då sökanden som resultat av förhandlingar med lantbruksnämnden i anslutning till förvärvsprovningen överlåter vissa delar av förvärvsobjektet för rationaliseringsändamål. En sådan ordning har exempelvis i vissa fall kunnat tillämpas

med ett för alla parter tillfredsställande resultat vid förvärv som gjorts i syfte att exploatera del av förvärvsfastigheten för exempelvis fritidsbebyggelse. De för sammanföring med angränsande jordbruk lämpliga områdena har därvid överlåtits till dessa samtidigt som exploateringen begränsats till ur jordbrukets och skogsbrukets synpunkt mindre angelägna områden.

Jordlagsutredningen vill även något beröra vissa *rättsliga spörsmål* vid tolkningen av förvärvslagarna.

Enligt 1 § andra stycket jordförvärvslagen skall — om förhandstillstånd ej sökts — förvärvstillstånd sökas inom tre månader från det fånget skedde. Enligt 8 § blir fånget ogillt om ansökan ej gjorts inom föreskriven tid eller om ansökan avslagits.

I 6 § bolagsförbudslagen och 5 § 1916 års lag finns liknande bestämmelser. Även enligt dessa lagar skall ansökan göras inom tre månader från det fånget skedde vid påföljd att fånget eljest blir ogillt. I jordförvärvslagen (8 § tredje stycket) stadgas emellertid att ett fång alltid blir giltigt, därest lagfart meddelats. Motsvarighet till denna bestämmelse finns icke i de båda andra lagarna. Har ett fång blivit ogillt på grund av att tidsfristen för sökande av tillstånd försuttits kan det ej bli giltigt genom att tillstånd dock beviljas.

Till belysande av innebörden av dessa bestämmelser må till en början nämnas följande rättsfall.

NJA 1931: 667. Först mer än tre månader efter det att ett aktiebolag förvärvat en fastighet intogs förbehåll enligt 2 § andra stycket 1916 års lag, varigenom bolaget blev ofarlig förvärvare enligt denna lag. Tillstånd söktes ej. Fånget hade alltså blivit ogillt efter tre månader. Sedan förbehållet intagits sökte säljaren för köparens räkning lagfart. Härigenom ansågs en förnyelse av fånget ha skett vid en tidpunkt då förbehåll i bolagsordningen intagits. Konungens tillstånd erfordrades därför ej, varför lagfart beviljades. Säljarens konkursbo stämde emellertid köparen och yrkade återgång och undanröjande av lagfarten på grund av att köpet blivit ogillt. Denna talan ogillades.

NJA 1941: 457. Ett aktiebolag fick lagfart trots att erforderligt tillstånd icke inhämtats. Då bolaget ansåg att fånget var ogiltigt lät bolaget säljaren förnya köpet, varefter bolaget erhöll förvärvstillstånd. Ny lagfart söktes, men ansågs ej erforderlig. I lagfartsboken skulle emellertid antecknas högsta domstolens utslag, enligt vilket fånget numera var giltigt.

Vidare må hänvisas till SvJT 1954: ref. sid. 9.

Frågan om inskrivningsdomarens skyldighet att förvissa sig om att en förvärvsansökan gjorts inom rätt tid har diskuterats bland annat i en arti-

kel av professor Kurt Grönfors.¹ Även JO har uttalat sig i denna fråga. Enligt såväl lantbruksstyrelsens som JO:s uppfattning (Ämbetsberättelse 1953, sid. 253) får inskrivningsdomaren vid handläggning av ansökan om lagfart å jordbruksfastighet, som förvärvats genom köp, icke låta sig åtnöjas med allenast intyg att förvärvet godkänts av lantbruksnämnden, utan det måste anses åligga honom att också förvissa sig om att ansökan om förvärvstillstånd gjorts inom sådan tid att fånet är giltigt. I en år 1945 upprättad PM rörande 1945 års lagstiftning om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet har häradshövding Å. Braunstein gjort ett uttalande som torde ha samma innebörd.²

Grönfors uttalar däremot — efter redogörelse för motiven till 1945 års jordförvärvslag — att han anser det vara motiverat att ta avstånd från den av JO givna anvisningen till inskrivningsdomarna såsom stridande mot dels lagens förarbeten, dels det till grund för ogiltighetspåföljden liggande syftet och dels de allmänna principerna för inskrivningsprocessens utformning. Grönfors har dock påpekat, att med hans ståndpunkt parterna kan hålla varandra villkorligt bundna i avvaktan på tillstånd under längre tid än den lagstadgade tremånadersfristen. Han anser emellertid ej att denna olägenhet är av större betydelse, då avtalet är ogiltigt från och med utgången av tremånadersfristen och fram till dess förvärvstillstånd meddelas och villkendera som helst av parterna kan ta initiativ till avveckling av kontraktsförhållandet. Vidare påpekar han att det är möjligt för parterna att under förutsättning av enighet på valfritt sätt förnya avtalet och därmed få en ny tremånadersfrist att löpa.

Rörande inskrivningsdomarens prövningsrätt må vidare framhållas, att enligt ett rättsfall SvJT 1951: 271 det icke ankom på inskrivningsdomaren att pröva riktigheten av s. k. landsfiskalsintyg som givits enligt 2 § i tillämpningskungörelsen till 1945 års jordförvärvslag.

Utgångspunkten för tremånadersfristen skall enligt Braunsteins kommentar räknas från den dag då köpekontrakt upprättats. Har i köpet stadgats att efter det vissa villkor fullgjorts köpebrev skall utfärdas, borde emellertid tiden räknas från köpebrevets dag, vilket är praxis i fråga om tidsfrist för sökande av lagfart.

I ett speciellt fall har emellertid högsta domstolen ansett att tremånadersfristen borde räknas från köpekontraktets dag även då i detta förutsetts att köpebrev senare skulle utfärdas. (NJA 1955: 449.)

Ogiltighetens verkningar har diskuterats i den tidigare omnämnda uppsatsen av Grönfors i SvJT 1955 samt i en av professor Åke Malmström i

¹ Kurt Grönfors: Ogiltighetspåföljden enligt jordförvärvslagen, Svensk Juristtidning 1955, s. 449 ff.

² Å Braunstein: 1945 års lagstiftning om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet, Stockholm 1945.

samma tidning införd översikt av svensk rättspraxis.¹ Grönfors anför bl. a. (sid. 457 ff.) att kärnan i ogiltighetssanktionen och utgångspunkten för övriga regler angående ogiltighetens verkningar är, att kontrahenterna icke är skyldiga att fullgöra sina åtaganden enligt avtalet och, för den händelse prestation helt eller delvis fullgjorts från ettdera hållet eller från båda håll, måste återbära vad redan uppburits. Man skall härvid räkna verkningarna tillbaka till tidpunkten för fånget, i regel tidpunkten för det ursprungliga köpekontraktet. Vidare framhåller han, att ogiltigheten i vissa lägen kan medföra skadeståndsskyldighet, t. ex. om viss garanti lämnats eller om köparen under den tid han innehar fastigheten avsiktligt eller genom vållande orsakar skada på denna. Vidare uppkommer frågor om köparens rätt till ersättning för nedlagda kostnader och hans skyldighet att redovisa avkastning av fastigheten. I sistnämnda fall kan det vara tveksamt om redovisningen skall avse avkastning som fallit efter det ogiltigheten gjordes gällande av någondera parten eller från den tidpunkt då ogiltigheten inträdde. Grönfors anför sammanfattningsvis att man i väsentliga avseenden svävar i okunnighet om vad jordförvärvslagens centrala sanktionsmedel egentligen innebär. Ogiltigheten hade blivit en etikett för rättsverkningar, av vilka långt ifrån alla lät sig bestämmas med erforderlig säkerhet.

Malmström uttalar (sid. 610) efter redogörelse för vissa av de rättsfall som här nedan skall nämnas, att ogiltighetspåföljden enligt jordförvärvslagen är allt annat än klar och att den i många sammanhang ställer till med stora svårigheter.

Vidare må i detta sammanhang nämnas att viss ledning för bedömandet av ogiltighetspåföljdens verkningar kan erhållas i ett stadgande i 25 kap. 7 § Ärvdabalken. Om en dödförklarad person sedermera befinnes vara vid liv skall envar, som i följd av dödförklaringen tillträtt egendomen, bära den åter. Då egendomen återbäres, skall även gäldas ränta eller avkomst för tiden efter det innehavaren vann kunskap om att annan ägde bättre rätt till egendomen eller stämning delgavs honom. Har han haft nödig kostnad för egendomen skall den ersättas. Detsamma gäller nyttig kostnad, där den ej gjorts under tiden efter det han kommit i ond tro.

En del rättsfall belyser verkningarna av ogiltighetspåföljden. Ett av dessa (NJA 1953: 703) har tidigare nämnts. Ogiltighetens inverkan på arrende-förhållande belyses i SvJT 1952: 847. Att frågan om ogiltighetspåföljden kan ha betydelse även för bedömandet av huruvida en uppförd byggnad är fast eller lös egendom framgår av NJA 1947: 305.

Frågan om från vilken tidpunkt och med vilket procenttal ränta bör utgå på köpeskilling, som i anledning av ogiltighet skall återgäldas, har be-lysts i NJA 1957: 717. Vid återgång av köp på grund av ogiltighet torde i

¹ Åke Malmström: Svensk rättspraxis; Sakrätt 1948—1954; Svensk Juristtidning 1955.

allmänhet köparens avkastning av fastigheten få anses kvittad mot att säljaren kunnat tillgodoräkna sig ränta på köpeskillingen. Ett speciellt spörsmål om redovisningsskyldighet för avkastning då köp återgår behandlas i rättsfallet NJA 1955: 230.

Beträffande frågan om rätt att återfå lagfartsstämpel, då köp på grund av bristande förvärvstillstånd blir ogiltigt, hänvisas till rättsfallen NJA 1951: 548, 1957: C 142 och 1958: 184.

Slutligen vill jordlagsutredningen beröra ytterligare några spörsmål av speciellt intresse.

Enligt 12 § jordförvärvslagen skall vid försäljning å offentlig auktion av egendom, som inropats på exekutiv auktion och ej får behållas av inroparen, utmätningsmannen åsätta egendomen visst värde. Om ägaren påkallat särskild värdering, kan denna ske genom värderingsmän som överexekutor utser. Enligt 6 § jordförvärvskungörelsen skall vid värderingen utmätningsmannen eller värderingsmannen samråda med lantbruksnämnden. Försäljning får ej ske om vid den offentliga auktionen icke erhålles ett bud, som täcker det uppskattade värdet av fastigheten. I ett rättsfall NJA 1958: 558 uppkom fråga om värderingen hade en sådan självständig betydelse att särskild klagan genom besvär fick föras över värderingsmannens beslut. Denna fråga besvarades nekande. Enligt NJA 1959: 390 har en lantbruksnämnd, under motivering att fastighet åsatts för högt värde, anfört besvär över att försäljning på offentlig auktion ej kommit till stånd. Högsta domstolen uttalade att besvären kunde upptagas till prövning.

Bulvanlagen den 18 juni 1925 är enligt 1 § tillämplig om det befinnes »att i lag stadgat förbud» att utan tillstånd eller särskilt godkännande förvärva eller behålla fast egendom kringgås. Enligt ett rättsfall NJA 1955: 320 är bulvanlagen tillämplig även då jordförvärvslagen kringgås, trots att denna lag ej fanns vid bulvanlagens tillkomst.

KAPITEL 5

Redogörelse för utredningens kontakter med myndigheter, organisationer och företag

Utredningen har ansett angeläget, att till grund för sina överväganden rörande en fortsatt förvärvslagstiftning söka inhämta rådande uppfattning om behovet av att jordförvärv prövas och om verkningarna av gällande förvärvslagar. Av den anledningen riktades vid utredningsarbetets början vissa frågor rörande förvärvslagstiftningen i allmänhet till myndigheter och organisationer, som direkt sysslar med tillämpningen av förvärvslagstiftningen eller som representerar intressen, vilka beröres av denna.

I den första frågan hemställdes om den tillfrågades mening, huruvida det ur allmän synpunkt kunde anses tillräckligt angeläget att gällande förvärvslagstiftnings syften tillgodosåges för att en särskild sådan lagstiftning skulle vara motiverad. Syftena angavs vara att hindra förvärv av fastighet i spekulationssyfte, att bevara jordbruket och skogen som försörjningsunderlag för en jordbrukande befolkning samt att befrämja en ändamålsenlig indelning i brukningsenheter. Vidare efterhördes, huruvida med förvärvslagarna åsyftad verkan kunde uppnås på annat sätt än genom en särskild förvärvslagstiftning. De tillfrågade bereddes även tillfälle att taga ställning till frågan om en eller två lagar och om tidsbegränsad eller permanent förvärvslagstiftning. Vidare avsåg frågorna sådana spörsmål som förvärvslagarnas inverkan på prisbildningen och på kapitaltillförseln till jordbruket.

Frågorna rörande förvärvslagstiftningen i allmänhet riktades till samtliga länsstyrelser, lantbruksnämnder, skogsvårdsstyrelser och överlantmätare, till Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Svenska lantarbetsgivareföreningen, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, Sveriges skogsägareförbund, Föreningen Skogsarbeten, Landsorganisationen, Sveriges industriförbund och Kooperativa förbundet samt till Sveriges Allmänna hypoteksbank, Svenska sparbanksföreningen och Sveriges jordbrukskassförbund.

En rad andra frågor i anslutning till de särskilda lagrummen i jordförvärvslagen tillställdes lantbruksnämnderna och överlantmätarna eller enbart lantbruksnämnderna.

Utredningen har övervägt huruvida i betänkandet borde återgivas innehållet i lämnade svar. Med hänsyn till svårigheten att ge ett rättvisande uttryck för uttalad uppfattning i den kortfattade form för återgivningen som

måste väljas i ett betänkande har utredningen emellertid ansett sig böra avstå från ett sådant referat. Däremot kommer utredningen att i vissa fall hänvisa till i svaren uttalade meningar i sin motivering till det lagförslag, utredningen framlägger.

De ovannämnda frågorna med allmän innebörd riktades även till vissa, efter en viss princip utvalda landskommuner. Urvalet skedde på så sätt, att kommunerna indelades i fyra grupper allt efter den jordbrukande befolkningens andel av den totala förvärvsarbete befolkningen. Till grupp A fördes kommuner, där jordbruksbefolkningen överstiger 55 % av den totala förvärvsarbete befolkningen, till grupp B sådana där den utgör 40,0—54,9 %, till grupp C 25,0—39,9 % och till grupp D 0,0—24,9 %. Med en sådan indelning var landet vid undersökningstillfället indelat i 270 kommuner av A-typ, 260 st. av B-typ, 200 st. av C-typ och 171 st. av typen D. Med hjälp av Fisher-Yates slumpmässighetstabell utvaldes sedan för varje län en kommun ur var och en av de fyra grupperna eller sammanlagt för hela landet 96 kommuner. Sammanlagt 90 kommuner har lämnat svar. Därvid har 13 kommuner förklarat sig icke vilja uttala någon bestämd mening på grund av — i de flesta fall — brist på erfarenhet av lagstiftningen. Svaren synes omväxlande ha lämnats efter beslut i kommunalfullmäktige eller kommunalnämnd och i några fall av för uppgiften särskilt utsedda. Svaren på de olika frågorna är i flertalet fall bara ja eller nej. Endast några kommuner har mera utförligt tillkännagivit sin mening. Utredningen har i syfte att få en samlad uppfattning om kommunernas inställning till behovet av förvärvslagarna uppräknat svaren på den första frågan efter sin vikt, vilken är inverterade värdet av kommunens ifråga urvalskvot. Resultatet synes visa en klar majoritetsuppfattning inom samtliga fyra grupper av kommuntyper för meningen, att det ur allmän synpunkt alltjämt är tillräckligt angeläget att förenämnda tre syften tillgodoses för att en särskild förvärvslagstiftning skall vara motiverad.

Utredningen har ägnat stort intresse åt frågan om ägarefördelningen i skogsmarken. Till grund för sina överväganden i denna del har utredningen inhämtat synpunkter vid överläggningar med företrädare för olika ägargrupper inom skogsnäringen. I samband med en resa till Härnösand har utredningen sålunda sammanträffat med representanter för industriskogsbruket i Västernorrlands län. Ett liknande sammanträde har i Stockholm hållits med företrädare för skogsindustrin i södra Sverige. Ävenså har utredningen inhämtat bondeskogsbrukets synpunkter på förvärvslagstiftningen vid ett sammanträde med företrädare för Sveriges skogsägareföreningars riksförbund. Av domänverkets synpunkter har utredningen tagit del vid ett sammanträffande med generaldirektören och chefen för domänstyrelsen.

Av samma anledning, som utredningen beslutat avstå från att i betänkandet referera svaren på utskickade frågor, har den icke ansett sig böra återge

de uppfattningar, som kom till uttryck vid förenämnda sammanträden, i annan utsträckning än vad som sker i framförallt motiveringen till lagförslaget.

Vidare må nämnas, att utredningen i samband med en resa i Värmland sammanträffat med kommunala myndigheter för att inhämta synpunkter på förekommande problem i bygder med tendenser till stark avfolkning.

I överensstämmelse med direktiven har utredningen även haft samråd med 1954 års fastighetsbildningskommitté.

KAPITEL 6

Jordbrukets produktions- och strukturförhållanden

Enligt direktiven skall utredningen beakta de betydande förändringar, som under senare år skett beträffande jordbrukets produktions- och strukturförhållanden, samt jordbruksnäringens tendenser ifråga om den framtida utvecklingen i dessa avseenden. Båda frågorna har under senare år behandlats i olika sammanhang och särskilt vad gäller strukturförhållandena också varit föremål för mera omfattande utredningar. Utifrån jordlagsutredningens synpunkter har därutöver ansetts vara av intresse att något åskådliggöra arbetskraftsutvecklingen, vilken i betydande grad påverkat den starka arbetsproduktivitetsökning, som jordbruket kan uppvisa under de senaste årtiondena. I samband med produktionsutvecklingen behandlar utredningen även de nya produktionsformer, som framkommit under senare tid.

Arbetskraftsutvecklingen

Det svenska jordbruket har genomgått en utveckling, som i flera avseenden varit helt omdanande. Detta gäller kanske särskilt om den i jordbruk och boskapsskötsel sysselsatta befolkningen. Medan denna i mitten av 1800-talet uppgick till i runt tal 80 % av de yrkesverksamma torde andelen för närvarande icke överstiga 15 %. Denna betydande minskning av jordbrukets arbetskraftsbehov har under de senaste årtiondena skett i ökad takt. Mellan 1930 och 1940 uppgick den till 7 % och under det därpå följande årtiondet till icke mindre än 25 % eller ca 2,5 % per år.

Räkenskapsresultaten ger vissa möjligheter att bedöma arbetskraftsutvecklingen även under de sist förflutna åren i vart fall inom de storleksgrupper, som är bäst representerade i den jordbruksekonomiska undersökningen. Av materialet framgår att arbetskraftsvolymen minskade i genomsnitt per år under perioden 1954—1959 med 2 % i gruppen 5—10 ha åker, 2,6 % i gruppen 10—20 ha, 2,7 % i gruppen 20—30 ha och 2,8 % i gruppen 30—50 ha. Sammanställes dessa siffror med en tidigare publicerad undersökning avseende perioden 1945/1946—1952/1953,¹ som likaledes byggde på räkenskapsresultaten, framgår att den årliga nedgången under 1950-talets senare del avtagit något inom grupperna 5—10 ha och 30—50 ha — från 2,4 %

¹ H. Åstrand: Jordbrukets rationalisering och dess framtida arbetskraftsbehov; S. O. U. 1947:10.

till 2,0 % resp. 3,2 % till 2,8 % — men ökat i runt tal med en halv procent inom de två andra storleksgrupperna. De vid jämförelsen framkomna skilligheterna synes tyda på en avtagande nedgångstakt vid de större enheterna, vilket är naturligt då dessa först kom igång med insatserna i arbetsbesparande syfte. I de minsta enheterna torde redan före mitten av 1950-talet arbetet ha utförts av endast en person, varför det är naturligt att nedgångstakten där minskat. För jordbruken av familj jordbrukstyp visar siffrorna däremot att dessa jordbruk i ökad utsträckning kommit att beröras av arbetsrationaliseringsprocessen.

Det minskade arbetskraftsbehovet är till stor del en direkt följd av struktur- och driftsrationaliseringen inom jordbruket. Vid en bedömning på längre sikt av den utveckling jordbruket genomgått måste emellertid samtidigt betonas, att ett betydande antal uppgifter, som jordbruket tidigare självt fick svara för, numera handhaves av särskilda yrkesutövare, som utan att direkt vara hänförliga till den egentliga jordbruksbefolkningen ändå tager en väsentlig del i produktionen av livsmedlen. Den för livsmedelsframställningen erforderliga arbetsmängden som ligger utanför jordbruket torde numera vara större än den som är direkt bunden till detta. Det må endast erinras om förekomsten av den moderna livsmedelsindustrin med egna betydande transportresurser och om serviceföretagen av olika slag, åt vilka numera kan uppdragras vissa delar av jordbruksarbetet och då i första hand sådana till vilka krävs specialmaskiner. Å andra sidan gäller, att jordbruksbefolkningens arbetsinsats icke endast göres i jordbruket utan i stor utsträckning också vid sidan av detta.

I den utsträckning arbetskraftsutvecklingen är en följd av rationaliseringsprocessen inom själva jordbruket har den i första hand påverkats av den ökade mekaniseringsgraden. Men även andra tekniska framsteg såväl inom

Tabell 6. Arbetsinsats i djurskötsel, växtodling och underhåll av anläggningar 1954—1959, uttryckt i fullgoda manstimmar per djurenhet¹ respektive hektar åker

År	Storleksgrupp åker							
	5—10		10—20		20—30		30—50	
	Djur-skötsel	Växt-odling och underhåll	Djur-skötsel	Växt-odling och underhåll	Djur-skötsel	Växt-odling och underhåll	Djur-skötsel	Växt-odling och underhåll
1954.....	179	218	154	156	134	120	119	101
1955.....	175	198	149	143	131	105	117	92
1956.....	177	197	151	141	130	107	120	91
1957.....	175	195	152	141	132	107	115	90
1958.....	172	191	145	134	126	99	113	86
1959.....	173	186	145	126	127	94	113	81

¹ Djurenhet här = 1 ko, 1 draghäst, 2 unghästar, 1 avelstjur, 4 ungnöt, 3 galtar, 7 övriga svin, 18 får, 50 fjäderfå.

Tabell 7. Procentuell fördelning av arbetsinsatsen mellan brukare, övriga familjemedlemmar och anhöriga samt anställda av arbete i jordbruk inom storleksgrupper efter hektar åker

År	5—10			10—20			20—30			30—50		
	Brukare	Övriga familjemedlemmar	Anställda	Brukare	Övriga familjemedlemmar	Anställda	Brukare	Övriga familjemedlemmar	Anställda	Brukare	Övriga familjemedlemmar	Anställda
1955	66	28	6	62	29	9	57	24	19	43	22	35
1956	65	29	6	62	29	9	56	26	18	44	22	34
1957	67	28	5	63	29	8	58	26	16	46	21	33
1958	67	28	5	64	28	8	59	27	14	48	22	30
1959	69	26	5	66	28	6	61	26	13	50	22	28

växtodlingen som djurskötseln har återverkat på arbetskraftsbehovet även om de icke direkt kan sägas ha haft ett arbetsbesparande syfte. Ur räkenskapsresultaten har utredningen i tabell 6 sammanställt uppgifter, som visar arbetsinsatsen i å ena sidan djurskötsel och å andra sidan växtodling jämte underhållsarbeten under åren 1954—1959. Materialet redovisas uppdelat på brukningsenheter i fyra olika storleksgrupper efter åker.

Av sammanställningen framgår, att arbetsinsatsen minskat väsentligt starkare i växtodlingen än i djurskötseln, vilket främst torde vara en följd av de större svårigheterna att mekanisera arbetet inom sistnämnda driftsgren sedan den stora rationaliseringsinsatsen — mjölkningssmaskinernas införande — numera torde vara i huvudsak avslutad. Det må dock framhållas, att den höga arbetsinsatsen i den minsta storleksgruppen vad gäller djurskötseln i vissa fall delvis beror på att brukaren under vissa tider av året är undersysselsatt i jordbruket och därför ägnar mer tid åt djuren än vad som egentligen är behövt.

Då bortfallet av arbetskraft i första hand gått ut över de anställda har brukarna kommit att svara för en allt större del av den totala arbetsinsatsen. Jordbruken har i ökad utsträckning blivit enmansföretag, vilket kan uttryckas i det kända förhållandet, att den övre arealgränsen för familj jordbruken flyttats uppåt. Hur denna utveckling mot ökad brukareandel av arbetsinsatsen skett under senare år framgår av tabell 7, i vilken redovisas vissa uppgifter, som framräknats ur räkenskapsresultaten för de fem sista åren.

De olika sifferserierna visar tydligt en kontinuerlig ökning av den arbetsinsats som göres av brukaren och hans familj. De tidigare såsom tvåfamiljsjordbruk betraktade företagen i gruppen 20—30 ha synes numera till övervägande del drivas som enfamiljsföretag. Även enheterna i gruppen 30—50 ha torde i stor utsträckning ha familj jordbrukskaraktär. Under de fem år redovisningen omfattar har de anställdas arbetsinsats i denna grupp minskat med icke mindre än 20 %.

Produktions- och konsumtionsutvecklingen

Jordbrukets totalproduktion gick av naturliga skäl ner under sista världskriget. Efterkrigstiden medförde därefter en successiv höjning fram till 1950-talets början, då produktionen uppnådde en nivå som låg i runt tal 10 % högre än den före kriget. Denna bibehölls i stort sett oförändrad under 1950-talets första hälft. Under årtiondets senare del synes ha skett en stabilisering på en något lägre nivå, ca 5 % över den som gällde närmast före kriget.

För de enskilda produkterna visar produktionsutvecklingen däremot stora olikheter. Sålunda har exempelvis produktionen av kött och fläsk tillsammans ökat med ca 20 % från tiden närmast före kriget till 1950-talets slut. En jämförelse mellan dessa två produkter visar emellertid att medan köttproduktionen undergått obetydliga kvantitativa förändringar så ligger fläskproduktionen för närvarande ca 50 % över förkrignivån. Däremot har köttproduktionens karaktär ändrats såtillvida att den i ökad utsträckning kommer från yngre djur. Under samma tid har äggproduktionen ökat med över 40 %. Mjölproduktionen slutligen företer en annan utveckling. Den låg omkring 1950 ca 10 % över förkrignivån. Därefter har den oavbrutet sjunkit och ligger för närvarande nästan lika mycket under denna nivå.

Sedan världskrigets början har landets befolkning ökat med drygt 17 % samtidigt som köpkraften per capita stigit rätt väsentligt. Den förstoring av konsumtionsutrymmet som därmed uppstått hade bort medföra en höjning också av jordbruksproduktionen. Att så icke blivit fallet sammanhänger med en nedgång av konsumtionen av de livsmedel, som produceras av jordbruket. Under 1950-talet har sålunda den totala konsumtionen av jordbrukets produkter, till vilka då icke har räknats frukt och grönsaker, nedgått med 2 % samtidigt som befolkningen ökat med något över 7 %. Omräknad per capita uppgår konsumtionsminskningen till icke mindre än 8 %. Samtidigt har inträffat en starkt ökad förbrukning av frukt och grönsaker, som till en betydande del importeras.

Konsumtionsförändringarna beträffande jordbruksprodukterna ter sig dock något olika. Förbrukningen av ägg, margarin och charkuterivaror har ökat medan den har sjunkit beträffande mjöl, potatis, mjölk, grädde, smör, kött och fläsk.

Den uteblivna konsumtionsökningen av livsmedel från jordbruket har medfört, att de överskottsproblem, som jordbruksnäringen sedan länge haft, icke eliminerats trots att produktionen stagnerat. Detta framgår bland annat av tabell 8, i vilken sammanställts uppgifter på självförsörjningsgraden för olika jordbruksprodukter.

Av materialet framgår i vissa fall betydande variationer i självförsörjningsgraden mellan olika år men också stora skillnader mellan de olika produktslagen. Utredningen har icke ansett sig närmare behöva syssla med

Tabell 8. Självförsörjningsgraden för jordbruksprodukter: produktion i kalorier
i procent av konsumtion i kalorier

	1930/39	1950/51- 1954/55	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
<i>Vegetabilier</i>	97	101	87	114	103	81	100
Vete- o. rågmjöl.....	99	114	100	147	117	80	120
Mat- o. fabrikspotatis.	99	98	88	99	92	87	87
Socker	87	85	70	81	93	81	82
<i>Animalier inkl. marg.</i> ...	95	101	94	85	101	93	99
Animalier exkl. marg....	109	104	103	108	110	106	110
Mjolk- o. mejeri- produkter	110	106	106	112	110	99	105
därav smör.....	132	117	122	143	137	100	117
ost.....	98	101	94	97	89	93	99
Kött o. fläsk.....	109	99	97	103	111	117	118
därav kött.....	99	92	101	81	86	93	92
fläsk.....	113	101	96	108	116	123	124
Ägg.....	105	110	111	105	108	111	113
Margarin ¹	0	87	63	13	71	46	63
<i>Samtliga jordbruks- produkter</i>	96	100	90	100	102	87	99

¹ Produktionen av matnyttig vegetabilisk olja uttryckt i margarin.

orsakerna till detta förhållande. Bedömningarna försvåras också av skörde-
skadorna under 1950-talet. I viss utsträckning är variationerna emellertid
en följd av det känsliga läge, som en produktion omkring full självförsörj-
ning i och för sig innebär. Även mindre störningar kan resultera i överskott,
som i sin tur stimulerar till produktionsbegränsande åtgärder. Utvecklingen
under 1950-talet har även visat att konsumenterna ganska starkt reagerar
för ändringar i prisrelationerna mellan olika livsmedel. Exempel härpå är
smörkonsumtionens beroende av prissättningen. Allmänt sett torde pro-
duktionsutvecklingen — i vart fall under 1950-talet — få betraktas som ett
uttryck för en strävan från jordbrukets sida att anpassa sig till olika pro-
duktionsbetingelser och till skiftande avsättningsmöjligheter.

Mjolkproduktionens utveckling är såtillvida intressant som den ofta har
ett visst samband med förändringarna i jordbruksföretagens antal och i
markanvändningen. Den nedgång med över 15 % som skett under 1950-talet
är naturligtvis följd av flera omständigheter och kan vara av mer eller
mindre tillfällig natur. I ett betydande antal fall tyder emellertid det för-
hållandet att mjölkleveranserna uteblir från en brukningsenhet på att den
upphört som självständigt jordbruk eller att en övergång skett till en exten-
sivare driftsform, som ofta är inledningen till ett sådant upphörande. Sär-
skilt torde detta vara fallet beträffande enheter med små årsleveranser.
Vidare synes sannolikheten för att jordbruket upphört som självständigt
företag i samband med att mjölkleveranserna uteblir vara störst i skogrika

bygder. Enligt uppgifter som utredningen erhållit från Svenska mejeriernas riksförening har under femårsperioden 1954—59 antalet leverantörer med årsleveranser om högst 10 000 kg minskat med sammanlagt 24 500 och sådana med leveranser mellan 10 000 och 25 000 kg med 8 700. Antalet leverantörer av mellan 25 000 och 29 500 kg har däremot ökat under perioden med 245 st. och de med leveranser över 29 500 kg ökat med 1 700 st.

Nya produktionsformer inom jordbruket

Under 1950-talet har utvecklats nya former för framställning av jordbruksprodukter, som avviker från den traditionella jordbruksdriften. Den ena är utvecklingen mot produktion i större skala, som särskilt gjort sig gällande ifråga om fläsk, gödkyckling och ägg. Den andra är den kontraktsbundna produktionen, som innebär att jordbrukare tecknar kontrakt med ett företag om produktion av råvara för dettas räkning. Enstaka exempel på båda produktionsformerna har visserligen funnits sedan länge. Först under senaste årtionde har de emellertid fått någon större betydelse.

Vid en bedömning av dessa båda företeelser synes böra skiljas mellan den produktion i större skala, till vilken jordbrukarna själva kan finna anledning, och den som hör samman med en begynnande vertikal integration inom jordbruket i den meningen att livsmedelsindustrin helt eller delvis genom egen odling eller uppfödning eller genom kontraktsbunden produktion tillgodoser sitt behov av råvara.

Den ökade förekomsten av »stordrift» bland jordbrukarna får ses mot bakgrunden av ett alltmer ökat intresse att specialisera produktionen för att därigenom bättre kunna utnyttja de tekniska resurserna. Specialiseringen ger även möjlighet till massproduktion, med vilken i regel följer lägre kostnader per producerad enhet. Trenden mot specialisering kan därigenom primärt även vara en följd av jordbrukarnas önskan att utnyttja massproduktionens fördelar.

Förklaringen till den integrerade produktionen av jordbruksprodukter torde i första hand få sökas i det tidigare berörda förhållandet att livsmedelsframställningen numera i en helt annan utsträckning än förr ombesörjes av en livsmedelsindustri, som har krav på en garanterad, tillräcklig mängd råvara av god kvalitet. Även med den pågående koncentrationen av detaljhandeln till varuhuskedjor med stora försäljningscentra följer ökade anspråk på jämnhet i fråga om tillförsel och standard.

Det förhållandet att ett vidgat samarbete kommit till stånd mellan industri och jordbruk hänger samman med de särskilda problem, som uppstår vid en specialiserad driftsinriktning med produktion i större skala. För jordbrukaren är det ofta svårt att anskaffa kapital för inköp av erforderliga specialmaskiner. Genom att sådana maskiner tillhandahålls av industrin minskas denna belastning. Med specialisering följer vidare ett stort risk-

tagande. Vid en integrerad produktion kommer, särskilt när det gäller vegetabilier, en del av risken att falla på industrin. Till fördelarna för jordbrukarens del av att odla och uppföda direkt med sikte på speciellt företags behov torde även kunna räknas den rådgivning som företaget kan lämna och som är ägnad att förbättra produktionsresultatet.

Utredningen har något studerat omfattningen av förenämnda två produktionsformer med ledning av uppgifter som inhämtats såväl från berörda företag som från odlare.

Vad gäller fläskproduktionen har utvecklingen inneburit att denna i ökad utsträckning kommit att få formen av »stordrift». Det beräknas, enligt en undersökning per 1 april 1960, att ca 13 % av landets svinproduktion för närvarande kommer från besättningar med en årlig leverans överstigande 500 djur. Dessa stora besättningar är huvudsakligen koncentrerade till landets sydligare delar. I viss omfattning förekommer fläskproduktion även där det areella underlaget för foderbehovet saknas. Enligt en uppgift från Sveriges slakteriförbund skulle ca 10 % av fläsket komma från enheter, där mer än hälften av fodret måste köpas. Produktionen i större skala inom fläskproduktionen, som bland annat tagit sig uttryck i tillkomsten av s. k. »fläskfabriker», har uppmärksammats med hänsyn till den inverkan denna kan få på lönsamheten och omfånget av svinuppfödningen vid jordbruk med mera traditionell driftsinriktning.

Även ifråga om ägg förefinns en tendens mot stora produktionsenheter. För närvarande uppges, att omkring 500 hönsuppfödare har mer än 1 000 höns vardera. I endast 75 fall sker härvid produktionen på jordbruk med över 2 hektar åker. I huvudsak är således stordriften inom äggproduktionen icke knuten till jordbruket utan synes ske i industriell form med inköpt foder. Fortfarande kommer dock endast en obetydlig del av den totala äggproduktionen från företag av denna storleksordning.

Vad slutligen gäller uppfödningen av gödkyckling, är denna ett typiskt exempel på produktion i större skala i förening med vertikal integration. Tre företag i livsmedelsbranschen svarar nämligen för ca 80 % av den sammanlagda uppfödningen i landet. Ett av dessa företag har egen uppfödning av för närvarande drygt 1 milj. djur årligen. De två andra tillämpar däremot systemet med kontraktsuppfödning. Som exempel på sådan uppfödning kan anföras den som sker på Gotland, där för närvarande ett tjugofemtal kontraktsbundna jordbrukare uppföder gödkycklingar till ett slakteri i Visby. Företaget svarar enligt uppgift för djurmaterial, foder och uppvärmning av kycklinghusen medan på uppfödaren ankommer tillhandahållandet av erforderliga utrymmen, utfodring och skötsel i övrigt. I början av verksamheten godtogs även mindre årsleveranser. Kraven på besättningarnas storlek har emellertid måst ökas. Av uppfödarna fordras numera en leverans av lägst 40 000 djur per år. Enligt uppgift är intresset stort för denna form av jordbruksproduktion. Ytterligare jordbrukare vill ha anslutning

och de i verksamheten redan engagerade har planer på att utbygga sin produktion.

Sedan länge har inom landet förekommit en integrerad växtodling i form av kontraktbundna leveranser av sockerbetor till sockerindustrin. Under 1950-talet har produktionsformen emellertid fått en betydligt vidgad tillämpning genom konservväxtodling, huvudsakligen i södra Sverige, för olika livsmedelsindustriers räkning. Dessa kontraktsoodlingars omfattning är betydande och omfattar såväl grönsaker som bär. I allmänhet torde avtal om odling av grönsaker träffas för endast ett år i sänder medan de som avser bär slutas för längre tid. Någon åtskillnad göres icke mellan ägare och arrendatorer, då i kontraktet föreskrives att det skall överlåtas vid eventuellt brukareskifte. Däremot torde en viss restriktivitet iakttagas mot att engagera nystartande jordbrukare i verksamheten.

Den kontraktbundna odlingen medför i vissa fall krav på den odlade arealens storlek och kan därigenom vid ökad tillämpning påskynda storleksrationaliseringen. För odling av ärtor, som exempelvis sker på 3 500 ha för enbart ett av de företag, som är engagerat i kontraktsoodlingen av konservväxter, önskas en minsta areal av 10 ha hos varje odlare. Då odlingen med hänsyn till växtföljden icke lämpligen bör återkomma oftare än vart fjärde—sjätte år, erfordras sålunda en arealmässigt rätt betydande brukningsenhet för att en odlare skall kunna delta om han icke skall tvingas till väsentliga avsteg från den normala cirkulationen.

Landets största avyttrare av konservväxter har enligt uppgift en egen åkerareal av ca 800 ha, från vilken ca 5 % av företagets ärtbehov tillgodoses. Företaget anser innehavet värdefullt för försöksverksamhet. Det har icke anspråk på ytterligare mark för odling i egen regi. Det ökade behovet av råvara anser sig företaget bäst kunna tillgodose genom en utbyggnad av den kontraktbundna odlingen. Intresset för en sådan är också mycket starkt bland jordbrukarna.

Den kontraktbundna produktionen innebär för jordbrukarens del, att han delvis överlåter bestämmanderätten över sin jordbruksdrift till den industri, åt vilken han producerar. Vid kontraktsoodlingen torde som regel gälla att industrin gör sortvalet och bestämmer tidpunkten för sådd och skörd. Den utför också genom speciellt yrkeskunniga en del av de olika arbetsmomenten såsom besprutning och skörd.

En vertikal integration inom jordbruket i den meningen, att livsmedelsindustrierna antingen genom egna odlingar eller egen djuruppfödning eller genom kontraktbunden produktion tillgodoser sitt behov av råvaror, kan naturligtvis vid en mera betydande utbredning få jordpolitiska konsekvenser. En utveckling mot ökad integration med denna innebörd kan komma att medföra en minskning av antalet självständiga företagare inom jordbruket. Reduceras brukarnas insats till att avse endast en liten del av produktions-

processen blir steget obetydligt från den kontraktbundna produktionen till att industrin arrenderar marken för odling i egen regi.

Inför en utveckling efter dessa linjer kan förmärkas en vidareutveckling av den integrationsform som jordbrukarnas ekonomiska föreningsrörelse redan innebär. I syfte att tillgodose ett ökat kvalitetskrav och behovet av jämn tillförsel synes sannolikt att de av jordbrukarna själva innehavda livsmedelsindustrierna kan behöva binda råvaruproducenterna med kontrakt. Exempel på sådan kontraktbunden produktion till jordbrukarägda företag finnes redan. Detta kommer att för föreningsrörelsens del medföra övriga för jordbruksintegrationen utmärkande drag såsom tillhandahållande av kapital, specialmaskiner och produktionsrådgivning.

Strukturutvecklingen

I jordbrukets strukturutveckling synes kunna urskiljas två huvuddrag. Det ena är de förändringar i markanvändningen som skett och kan förväntas. Det andra är förändringarna ur storleks- och arronderingssynpunkt av indelningen i brukningsenheter.

Förändringar i markanvändningen

Vad gäller markanvändningen karakteriseras förändringarna för landet i dess helhet av en minskning av arealen jordbruksjord och en ökning av skogsmarksarealen. Sammanställningen i tabell 9 av uppgifter ur de olika jordbruksräkningarna visar utvecklingen från 1937 till 1956.

Även om materialet måhända icke tillåter alltför långtgående jämförelser mellan olika år torde dock vara tillåtligt att av detsamma utläsa den fullt tydliga trenden mot en minskad omfattning av arealen jordbruksjord.

Av RLF:s jordbruksregister framgår att utvecklingen mot en minskning av åkerarealen fortsatt under sista delen av 1950-talet. Enligt registret var bortfallet vid enheter med över 2 ha åker närmare 50 000 ha under perioden 1957—1960.

Frågan om markanvändningen var 1958 föremål för ett speciellt studium av lantbruksstyrelsen och skogsstyrelsen efter samråd med jordbrukets ut-

Tabell 9. Landarealens fördelning på olika ägoslag 1937—1956 i 1 000-tal ha

Ägoslag	1937	1944	1951	1956
Åker.....	3 731	3 715	3 647	3 598 ¹
Betes- och ängsmark.....	1 019	942	724	684
Skogsmark.....	22 356	22 269	22 486	22 505
Övrig mark.....	13 918	14 109	14 200	14 324
Summa	41 024	41 035	41 057	41 111

¹ Inklusive åkerareal vid »annan fastighet».

redningsinstitut. De båda styrelserna har bland annat gjort en särskild undersökning i syfte att kartlägga i vilken utsträckning det finns jordbruksjord av sådan kvalitet och belägenhet att den är olämplig som åkerjord och därför med fördel kan avföras från jordbruksproduktionen. Enligt bedömningarna, som utförts av arbetsgrupper från lantbruksnämnderna och skogsårdsstyrelserna i de olika länen, skulle i runt tal 100 000 hektar av landets åker- och betesmarker ligga helt outnyttjade. Därutöver skulle en betydande del eller ca 600 000 hektar av jordbruksmarken vara svagt utnyttjad. Av den helt outnyttjade åkerjorden — ca 60 000 hektar — skulle 48 000 definitivt kunna avföras.

Situationen i olika delar av landet sådan den framgår av undersökningen redovisas i tabell 10.

Takten i och omfattningen av bortfallet av den odlade jorden på kortare sikt är självfallet avhängigt jordägarnas egna av ett flertal omständigheter betingade avsikter. I syfte just att klarlägga jordbrukarnas planer på och inställning till skogsplantering på odlad jord har jordbrukets utredningsinstitut utfört en specialundersökning.¹ Vid denna har jordbrukarna på 1 700 st. slumpvis utvalda gårdar fått uttala sig om vilken areal åker och betesmark de ansåge så pass litet lönande att bruka, att de skulle föredraga att plantera skog på den om de finge halva planteringskostnaden i bidrag.

Tabell 10. Såsom olämplig betraktad jordbruksjord i hektar fördelad på produktionsområden och ägoslag

Produktionsområde	Areal i hektar				
	Obrukad åker	Åker inkl. vall under 5 år	Vall, som legat mer än 4 år	Kultiverad betesmark	Naturlig äng
Gss ¹	468	4 488	120	552	840
Gmb.....	900	22 140	2 820	3 924	7 848
Gsk.....	9 624	86 148	15 480	24 984	35 028
Gns.....	5 484	21 576	12 780	1 860	8 328
Ss.....	11 184	44 292	8 508	8 508	8 208
Ssk.....	10 656	46 740	4 044	6 636	12 876
Nn.....	5 508	22 176	6 480	1 956	6 972
Nö.....	3 984	11 328	5 064	2 256	2 664
Summa	47 808	258 888	55 296	50 676	82 764

¹ Gss = Götalands södra slättbygder.

Gmb = Götalands mellanbygder.

Gsk = Götalands skogsbygder.

Gns = Götalands norra slättbygder.

Ss = Svealands slättbygder.

Ssk = Svealands skogsbygder.

Nn = Norrland, nedre delen.

Nö = Norrland, övre delen.

¹ Folke Larsson, Allan Andersson: Skogsplantering på åker. Meddelande från jordbrukets utredningsinstitut. 10—58.

Med ledning av utredningsmaterialet har uppskattats, att den areal, som av jordbrukarna själva ansetts redan mogen för skogsplantering, för hela landet skulle uppgå till 185 000 ha åker och 125 000 ha betesmark. Skillnaden mellan jordbrukarnas egna intentioner och de på förenämnt sätt ur jordbrukssynpunkt bedömda bortfallsmöjligheterna varierar mellan olika jordbruksområden. Medan jordägarna i övre Norrland synes vilja gå längre än vad myndigheterna bedömt sannolikt — anledningen härtill torde väl delvis vara den relativt sett stora förekomsten av bolagsinnehav — är brukarna inom Götalands och Svealands skogsbygder betydligt mera restriktiva. Detsamma synes vara förhållandet — om än något mindre utpräglat — inom Götalands mellanbygder och Götalands norra slättbygder.

Även om de båda undersökningarna måhända icke tillåter alltför långt gående slutsatser synes de ge ett intryck av att i Norrland liksom inom slättbygden i södra och mellersta delarna av landet — med undantag möjligen för Götalands norra slättbygder — den för lönsam jordbruksdrift mindre lämpliga marken genom brukarnas eget initiativ i nära framtid kommer att ges en annan användning. Inom skogs- och mellanbygden i Götaland och Svealand synes läget däremot vara sådant, att jordbrukarna för sin försörjning anser sig beroende av att bruka även marker, beträffande vilka det kan vara tveksamt huruvida de i vart fall på längre sikt äger tillfredsställande förutsättningar för jordbruk.

Undersökningen synes vidare ge vid handen, att intresset att överföra jordbruksmark till skogsmark varierar efter fastigheternas storlek och efter ägareförhållandena. Vid småbruken planeras sålunda en relativt sett mera omfattande skogsplantering än vid större gårdar. Särskilt i Svealands såväl slätt- som skogsbygder visar småbruken hög skogsplanteringsbenägenhet. Såsom orsak härtill anges tillgången till alternativa sysselsättningar till följd av närbelägenheten till mellansvenska industricentra. Inför utsikten att få tillskottsarbete önskar man lägga ner jordbruket på marginella jordar för att på en mindre areal kunna intensivifiera driften.

En jämförelse mellan olika ägarekategorier visar att bolag och stiftelser vill lägga ner förhållandevis mera än enskilda, staten och kommunerna. Nedläggningsintresset hos bolagen omfattar hälften av den jordbruksjord som ingår i småbruk och totalt en fjärdedel av all jordbruksjord.

En ytterligare uppfattning om tendensen i fråga om markanvändningen kan erhållas ur de länsutredningar, som genomförts av lantbruksstyrelsen och vissa lantbruksnämnder. Resultat föreligger för Kalmar, Hallands och Gävleborgs län och norra delen av Stockholms län.

Inom Kalmar län innebär en av lantbruksnämndens ortsombud bedömd utveckling, att åkerarealen, som år 1956 uppgick till 170 000 ha, år 1970 kommer att ha nedgått med 28 000 ha eller 17 %. Skogsmarken bedömdes under samma tid komma att öka med ca 27 000 ha eller 7,2 %. De väntade förändringarna är mycket olika i skilda delar av länet. Inom slättbyg-

derna emotses ett relativt obetydligt bortfall medan i de västra, skogrika delarna finns kommuner, inom vilka 40—50 % och i något fall uppemot 60 % av åkerarealen beräknas bortfalla.

Med stöd av en inventering, som gjorts i Hallands län av brukningsenheter med mer än 2 ha, har åkern inom en nära framtid bedömts minska med 4 228 ha eller 3,1 %, betesmarken öka med 1 092 ha motsvarande 7,8 % och arealen skogsmark likaså stiga.

Enligt den inom Gävleborgs län gjorda undersökningen skulle den väntade utvecklingen innebära, att åkerarealen kommer att minska med 11,5 %, betesmarken med 18,0 % och skogsmarken öka med 2,7 %. Bortfallet av åker varierar emellertid starkt mellan olika delar av länet. Medan det i Hälsinglands kustland beräknas uppgå till 10,9 % räknar man i inlandet med 17,1 %. Än större är variationerna beträffande betesmarken med ett bortfall av 15,3 % i kustlandet och icke mindre än 55,5 % i inlandet.

För norra delen av Stockholms län har av lantbruksnämnden gjorts en noggrann inventering av all odlad jord. Förutsättningarna för denna att på längre sikt bestå som åker har bedömts med hänsyn till markens kvalitet och torrlägningsgrad, den enskilda ägofigurens form och läge i förhållande till användbart brukningscentrum, vägförhållanden och annat. Undersökningen har givit anledning till antagande, att av 25 500 ha åker kommer 6 500 ha att falla bort såsom icke odlingsvärd.

De refererade utredningarna synes visa att i vissa fall ett rätt betydande bortfall av odlad jord kan förväntas, minst i slättbygderna och större i de skogrika områdena.

Förändringarna i antalet brukningsenheter

Strukturutvecklingen inom jordbruket har även inneburit en betydande minskning av antalet brukningsenheter. Förhållandet har livligt uppmärksamats i den allmänna debatten, där uppgifter ofta återkommit om bortfallets storlek. Därvid har i allmänhet sammantagits de förändringar som sker genom att fastigheter med äganderätt överlåtes för sammanföring med en annan brukningsenhet och sådana där brukningsenheter upphör som självständiga jordbruksföretag genom att den odlade marken utarrenderas som tillskottsmark, arrendegårdar indrages till huvudgården eller sammanföres sinsemellan, eller genom att jordbruket helt enkelt nedlägges. Som ett mått på de förändringar i antalet brukningsenheter som skett under 1950-talet av samtliga förekommande orsaker återger utredningen i tabell 11 vissa uppgifter ur jordbruksräkningarna 1951 och 1956 samt RLF:s jordbruksregister avseende antalet självständiga brukningsenheter med mer än 2 hektar åker under 1950-talet.

Enligt uppgifterna i sammanställningen skulle antalet brukningsenheter ha minskat med över 20 000 enheter under 1950-talet. Minskningen är helt naturligt koncentrerad till de mindre storleksgrupperna. Det bortfall, som

Tabell 11. Antal brukningsenheter med mer än 2 hektar åker med fördelning på storleksgrupper: enligt jordbruksräkningarna 1951 och 1956 samt RLF:s jordbruksregister 1959

Storleksgrupp efter åkerareal	1951	1956	1959	Förändringar	
				1951—56	1956—59
2— 5 hektar.....	95 945	87 554	84 985	— 8 391	— 2 569
5— 10 »	89 755	83 246	80 303	— 6 509	— 2 943
10— 15 »	39 599	38 931	38 312	— 668	— 619
15— 20 »	20 191	20 630	20 582	+ 439	— 48
20— 30 »	17 719	18 479	18 456	+ 760	— 23
30— 50 »	11 234	11 667	11 741	+ 433	+ 74
50—100 »	5 419	5 373	5 407	— 46	+ 34
över 100 »	2 325	2 221	2 164	— 104	— 57
Summa	282 187	268 101	261 950	— 14 086	— 6 151

redovisas i grupperna med mer än 50 ha åker, torde i huvudsak vara arrendegårdar som genom sammanföring med huvudgården upphört som självständiga företag. En jämförelse mellan bortfallet under början och slutet av årtiondet ger ett intryck av att minskningstakten skulle ha avtagit något. Förhållandet kan emellertid vara en följd av brister i materialet på grund av en eftersläpning i redovisningen och torde icke kunna läggas till grund för några bestämda slutsatser.

Strukturutvecklingen i jordbruket vad avser förändringarna i jordbruksenheterens antal och storlek har varit föremål för speciella undersökningar under senare år. Frågan har bland annat ägnats särskilt intresse i en utredning, som av fil. lic. Folke Larsson utförts om strukturförändringarna i jordbruket åren 1951—1956.¹ Det av Larsson insamlade materialet visar ett betydligt större bortfall av brukningsenheter än vad som framgår av jordbruksräkningarna. Efter diskussion av de olika uppgifternas tillförlitlighet anser Larsson sannolikt att minskningen av antalet brukningsenheter under tiden 1951—1956 kan i verkligheten ha uppgått till ca 4 000 per år.

Larsson har även redovisat de olika bortfallsanledningarna. Dessa skulle i icke mindre än ca 70 % av fallen vara att den odlade jorden ingått i sambruk med annan gård. Likaså har han gjort ett försök till framskrivning av antalet enheter med över 2 hektar åker per 5-årsperiod fram till 1971. Enligt denna beräkning skulle bortfallet under 1960-talet komma att uppgå till närmare 38 000 enheter. I första hand räknas med en fortsatt kraftig minskning av de mindre enheterna medan de större och medelstoras antal skulle bli i stort sett oförändrat. Larsson är emellertid angelägen framhålla, att framskrivningen sådan den kunnat göras icke utgör en prognos i vanlig mening utan närmare har karaktären av ett räkneexempel, som visar vilket

¹ Folke Larsson: Strukturförändringarna i jordbruket 1951—1956 Del I: Areal, ägare och brukare. Meddelande från jordbrukets utredningsinstitut 5—58.

totalantal brukningsenheter man kommer fram till vid olika tidpunkter, om de utvecklingstendenser som kunnat iakttagas under den undersökta perioden 1951—1956 skulle bli bestående.

Med tanke på att den av Larsson beräknade minskningen av antalet brukningsenheter för denna period så väsentligt överstiger den som framkommer vid jämförelse mellan de olika jordbruksräkningarna skulle finnas anledning förvänta ett mindre bortfall än det som framgår av Larssons prognos. I en ungefär samtidig utredning om strukturomvandlingen i jordbruket kommer emellertid docenten Odd Gulbrandsen¹ från andra utgångspunkter än Larsson fram till att antalet företagare i jordbruk och boskapsskötsel skulle sjunka i ungefär den utsträckning som motsvaras av det av Larsson beräknade bortfallet av brukningsenheter. Gulbrandsen anser för sin del icke troligt, att företagarminskningen kommer att under prognosperioden understiga 4 000 manliga företagare per år.

Utarrenderingen av den odlade jorden som tillskottsmark har medfört en riklig förekomst av s. k. blandbruk, som till en del äges av brukaren och till en del av annan person. Av de 1956 förekommande brukningsenheterna skulle enligt Larsson 70,3 % ägas helt av brukaren, 10,8 % vara s. k. blandbruk och 18,9 % vara arrendebbruk, d. v. s. ägas helt av annan person än brukaren. Förekomsten av blandbruk skulle ha ökat mellan 1951 och 1956 med ca 11 %.

Ur förvärvslagstiftningens synpunkt är det av intresse att kunna skilja mellan den storleksrationalisering, som sker genom att tillskottsmark med äganderätt övergår till en brukningsenhet, och den rationalisering som sker i arrendeform. De båda formerna skiljer sig såtillvida från varandra som den förstnämnda ger ett bestående resultat medan den senare kan vara av mer eller mindre tillfällig natur.

Någon uppdelning av de för rationaliseringsändamål utnyttjade fastigheterna på de båda grupperna har icke gjorts i någon av förenämnda utredningar. Däremot lämnar Larsson en sådan uppgift vad avser åkerarealen. Av hela den areal åker, som under åren 1951—1956 utnyttjats för kompletteringsändamål, beräknades 38 500 hektar ha förvärvats och 85 200 hektar ha arrenderats. Rationaliseringen i arrendeform skulle således under perioden ha omfattat mer än dubbelt så stor åkerareal som den med äganderätt.

Ej heller ger lantbruksstyrelsens officiella statistik någon fullständig bild av den storleksrationalisering, som sker med äganderätt, då den icke redovisar tillskottsmark, som bekommit genom arv eller släktskapsköp, och ej heller den mark, som genom lantmäteriförrättning tillförts en fastighet utan samband med förvärvstillståndsprövning. Då det emellertid finns grundad anledning antaga att övervägande delen av den storleksrationalisering, som skett med äganderätt, varit förenad med tillståndsprövning, vill utredningen i tabell 12 återge en sammanställning över uppgifter ur sagda statistik ut-

¹ Odd Gulbrandsen: Strukturomvandlingen i jordbruket, IUI Stockholm 1957.

Tabell 12. Antal storleksrationaliserade brukningsenheter med fördelning på storleksgrupper efter åkerarealen före och efter åtgärd under perioden 1/7 1955—31/12 1960

Storleksgrupper åker, ha före åtgärd	Antal brukningsenheter inom storleksgrupper åker, ha efter åtgärd								
	högst 2	2,1 —5	5,1 —10	10,1 —15	15,1 —20	20,1 —25	25,1 —30	30,1—	Sum- ma
högst 2.....	431	434	114	24	8	2	2	2	1 017
2,1—5.....	—	890	1 174	203	30	8	4	8	2 317
5,1—10.....	—	—	1 775	1 754	573	110	27	13	4 252
10,1—15.....	—	—	—	770	932	382	99	56	2 239
15,1—20.....	—	—	—	—	399	419	211	119	1 148
20,1—25.....	—	—	—	—	—	177	207	158	542
25,1—30.....	—	—	—	—	—	—	98	198	296
30,1—.....	—	—	—	—	—	—	—	684	684
Summa	431	1 324	3 063	2 751	1 942	1 098	648	1 238	12 495

visande den »förvärvsprövade» storleksrationaliseringens effekt. Den rationaliseringsmark, som av lantbruksnämnderna försålts efter 1 juli 1960, är dock medräknad. Uppgifterna gäller från ikraftträdandet av gällande jordförvärvslag till och med 1960 års utgång.

I tabellen har antalet storleksrationaliserade brukningsenheter redovisats efter åkerarealens storlek före och efter åtgärd. De kursiverade talen i diagonalraden anger antalet enheter som förblivit inom respektive grupp. Till höger om dessa tal återfinnes de enheter, som fått sin areal förstärkt i sådan omfattning att de hamnat i högre storleksgrupp. I den minsta gruppen redovisas t. ex. före åtgärd 1 017 enheter. Av dessa har 431 blivit kvar i gruppen medan de övriga eller 57,6 % av hela ursprungliga antalet har genom arealtillskott flyttats upp en eller flera klasser. Gruppen 5,1—10 ha rymmer det största antalet enheter. Av 4 252 stycken har 1 775 förblivit i gruppen medan övriga, svarande mot 58,3 %, har fått sin areal förstärkt och redovisas i större grupper.

Av lantbruksstyrelsens årsstatistik framgår — med samma reservation som gäller för uppgifterna i tabell 12 — även arealeffekten av denna rationalisering. Den redovisas i följande sammanställning.

Tabell 13. Åker- och skogsmarkareal före resp. efter åtgärd å under perioden 1/7 1955—31/12 1960 storleksrationaliserade fastigheter

Summa areal, ha				Medelareal, ha			
Åker		Skogsmark		Åker		Skogsmark	
före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd	före åtgärd	efter åtgärd
156 434	210 731	478 540	635 663	12,5	16,9	38,3	50,9

Tabellen visar att ej obetydliga arealer mark förvärvats som tillskottsmark under perioden; ifråga om åker ca 54 000 ha och ifråga om skogsmark ca 157 000 ha.

Jämföres arealen förvärvad rationaliseringsmark enligt Larssons utredning med den som enligt lantbruksstyrelsens årsstatistik har överlåtits under senare hälften av 50-talet erhålles intrycket att rationaliseringsverksamheten i äganderättsform ökat. Mot att arealen förvärvad tillskottsåker i början av årtiondet skulle ha uppgått till i medeltal ca 7 700 ha om året har den mot slutet av årtiondet ökat till ca 9 300 ha. I sistnämnda siffra ingår då — såsom ovan framhållits — ändå icke den mark, som kan ha överförs genom släktskapsförvärv eller genom någon annan form av koncessionsfri överlåtelse eller avstyckats utan att förvärvsfrågan underställts lantbruksnämnd.

Utredningen

Det svenska jordbrukets framtida utveckling är av skilda skäl svår att förutsäga, då den sannolikt kommer att bli beroende av allmänna ställningstaganden av såväl nationell som internationell art. Dit hör i första hand den om landets självförsörjningsgrad vad gäller livsmedel. Möjligheterna att bedöma den fortsatta utvecklingen kompliceras dessutom av de olika marknadsbildningarna i Europa och de anpassningsproblem, som dessa kan komma att medföra. Även om någon större visshet sålunda icke för närvarande kan vinnas rörande jordbruket i dess helhet synes dock vissa utvecklingslinjer, som icke minst har betydelse ur jordförvärvssynpunkt, ändå så tydliga att tämligen säkra förutsägelser kan göras.

Enligt utredningens mening torde utvecklingen komma att präglas av fortsatta insatser i syfte att höja jordbrukets arbetsproduktivitet. Möjligheterna att genom fortsatt rationalisering och mekanisering ytterligare begränsa arbetskraften torde i allmänhet bedömas som goda. Mekaniseringsprocessen anses av många endast påbörjad inom en del produktionsgrenar. Det finns dessutom anledning antaga, att den till jordbruket direkt knutna befolkningens antal kommer att reduceras till följd av att arbetsuppgifter i ökad utsträckning överföres på serviceorgan eller av att livsmedelsindustrin i viss utsträckning själv tar hand om framställningen av sin råvara. Även vid ett bibehållande av nuvarande självförsörjningsgrad finnes enligt utredningens mening grundad anledning räkna med en ganska betydande minskning av den jordbrukande befolkningens numerär.

För att arbetskraftsvinsten genom ökad maskinanvändning och andra rationaliseringsåtgärder skall kunna utnyttjas även i de fall den icke är så betydande att en i jordbruket arbetande person helt kan friställas måste rationaliseringsinsatserna förenas med åtgärder i syfte att öka sysselsättningen. De åtgöranden som därvid kan förväntas få ökad tillämpning är dels

sådana som syftar till en utvidgning av företagens storlek, dels sådana som innebär en intensifiering av produktionen per arealenhet. Med mekaniseringen följer även krav på det enskilda produktionsområdets form, vilket kommer att leda till ett i vissa bygder säkert betydande bortfall av marker som är olämpliga för maskinbrukning och till arronderingsförbättrande åtgärder i allmänhet. Härigenom accentureras behovet av tillskottsmark.

Enligt utredningens uppfattning kan jordbrukets fortsatta anpassning till den tekniska utvecklingen förväntas medföra en fortsatt strukturrationalisering i den meningen att sämre marker undantages från jordbruksproduktionen och ges annan användning och att företagens storlek ökar. Såväl begränsningen av jordbruket till på lång sikt brukbar mark som storleksrationaliseringen leder fram till en minskning av antalet självständiga brukningsenheter. En utveckling i denna riktning påskyndas även av andra faktorer såsom jordbrukets konkurrensförmåga gentemot andra näringar i fråga om arbetskraft och dess tillgång på kapital till investeringar, som är nödvändiga för att enheterna skall kunna fungera som självständiga företag. I sistnämnda avseende torde ett bristfälligt byggnadsbestånd bli ett allt vanligare hinder. Även en ökning av tendensen mot sambruk i animalieproduktionen kan förväntas få en storleksbefrämjande effekt åtminstone i trakter där den genom samgåendet friställda arbetskraften icke kan utnyttjas i arbete vid sidan om jordbruket.

Om jordbruksjordens omfattning på längre sikt och om antalet brukningsenheter är det naturligtvis omöjligt att bilda sig en fullt säker uppfattning. En av anledningarna härtill är att strukturutvecklingen kan förväntas bli högst olika i skilda delar av landet beroende på den mångfald faktorer av ofta ganska lokal räckvidd varav jordbruket i ökad utsträckning kan förväntas bli påverkat. Sålunda synes icke osannolikt att den vertikala integrationen kan medföra tillkomsten av intresseområden kring vissa större livsmedelsindustrier, inom vilka områden kan vara motiverat att för en starkt specialiserad produktion behålla även markområden och jordbruk, som vid differentierad driftsinriktning måste betraktas som olämpliga för en mekaniserad drift och ofullständiga som företag. Inom andra trakter däremot torde vara att vänta att jordbruket kommer att helt upphöra.

Det anpassningsbehov som jordbruket för närvarande har med hänsyn bland annat till skiftande avsättningsmöjligheter kommer sannolikt att öka genom inordnandet av näringslivet i olika marknadssammanhang. Lika så följer ökade krav på anpassningsförmåga hos den enskilde brukaren vid en fortsatt utveckling av den vertikala integrationen. Det kan i ännu högre grad än för närvarande bli nödvändigt att i fortsättningen sammankoppla frågan om brukningsenheternas storlek och ägosammansättning med produktionsinriktningen. Enligt utredningens mening kan utvecklingen därför komma att medföra behov av en större rörlighet i fråga om indelningen i brukningsenheter och bland annat taga sig uttryck i en ökad förekomst

av s. k. blandbruk, där en del av den i brukningsenheten ingående marken på längre eller kortare tid endast disponeras med arrenderätt.

På lång sikt torde detta förhållande dock icke påverka omfattningen av storleksrationaliseringen i äganderättsform. Av många skäl anser sig utredningen böra räkna med ett ökat intresse från jordbrukarnas sida att hellre förvärva än att arrendera tillskottsmark. Härför talar bland annat vikten av att jordbrukaren med säkerhet kan räkna med att brukningsenhetens storlek och ägosammansättning icke skall rubbas av orsaker, som han icke själv kan påverka, för att han skall våga göra de ofta kapitalkrävande investeringar som kan behövas för jordbrukets anpassning till den teknisk-ekonomiska utvecklingen.

En annan utvecklingslinje, som torde kunna förutses, är den mot ökad specialisering. Den kommer bland annat att framtingas av de stora kostnader, som en fortsatt mekaniseringsprocess måste medföra. En specialisering ger även större möjligheter att genom massproduktion nedbringa arbetsinsatsen per enhet. En inriktning av driften på visst varuslag ökar därjämte jordbrukets förutsättningar att tillgodose de ökade krav på kvalitet, som kan förväntas. Enligt utredningens mening synes sannolikt att specialiseringen kommer att leda fram till att olika områden alltefter sina naturliga förutsättningar och sitt läge i förhållande till avsättningsort och livsmedelsindustri kommer att mera än som för närvarande är fallet utmärkas av viss inriktning av jordbruksproduktionen. Även detta förhållande talar för att strukturutvecklingen icke kan normaliseras utan att möjligheter bör finnas att anpassa den till varierade produktionsförutsättningar.

Såsom utredningen tidigare framhållit i sin redogörelse för de nya produktionsformer, som börjat framträda, följer med specialisering ett stort kapitalbehov och ett visst risktagande. Dessa förhållanden i förening med ökade krav från livsmedelsindustrins och detaljhandelns sida på kvalitet och jämnhet i tillförseln verkar till förmån för en vidare utveckling av en vertikal integration även till andra produkter än som hittills berörts. Det torde dock icke kunna bedömas i vilken utsträckning denna utveckling kommer att innebära att livsmedelsindustrin tillgodoser sitt råvarubehov genom egen odling och uppfödning eller att jordbrukarna engageras i en kontraktsmässig odling eller uppfödning. Förhållandena kommer sannolikt att påverkas av den ställning till utvecklingen som jordbrukarnas egen föreningsrörelse kommer att intaga. Vilken form den integrerade produktionen än kommer att få synes dock sannolikt att den kommer att verka i riktning mot större produktionsenheter.

Bedömes jordbruksproduktionens utveckling i fortsättningen enbart med hänsyn till jordbrukets produktionsförmåga, synes uppenbart, att ett fortsatt överförande av sämre åkerjord till skog och en minskning av arbetskraftsvolymen kommer att ha en återhållande verkan. Det egentliga jordbrukets andel i den totala jordbruksproduktionen kan naturligtvis också

KAPITEL 7

Produktionsutvecklingen inom skogsnäringen

Övervägandena rörande en förvärvslagstiftnings utformning med hänsyn till önskvärd fördelning av skogen på olika ägarekategorier bör göras mot bakgrunden av rådande förhållanden och förväntad utveckling inom skogsbruket och den på skogen baserade industrin. För utredningens ändamål har icke ansetts erforderligt att studera det mycket omfattande ämnet i dess helhet. I följande avsnitt behandlas endast sådana förhållanden, som kan ha speciellt intresse ur förvärvssynpunkt.

Skogsbruket

Skogsmarkens fördelning på ägaregrupper och brukningsenheter

Arealen produktiv skogsmark i landet uppgick enligt 1956 års jordbruksräkning till sammanlagt 22,5 milj. ha. Vid tidigare jordbruksräkningar redovisades skogsmarken på olika ägarekategorier. År 1956 skedde däremot endast en uppdelning mellan å ena sidan »enskilda ägare», till vilka räknades bl. a. fideikommisskogar, godsskogar och bondeskogar men däremot icke aktiebolagsskogar, och å andra sidan »övriga ägare». Till den första gruppen hänföres 51,6 % av skogsmarken och till den senare 48,4 %. »Enskilda ägares» andel i den totala skogsförekomsten har vid tidigare jordbruksräkningar varit 49,9 % år 1937 och 50,3 % år 1951.

Den sista mera utförliga redovisningen av skogen på ägaregrupper torde vara den, som med ledning av uppgifter från domänstyrelsen gjordes av jordbruksrationaliseringsutredningen i dess betänkande »Jordbrukets förstärkande med skog» (SOU 1957:8). Uppgifterna, som här återges i sammandrag, avser förhållandena vid 1955 års början.

Tabell 14. Sveriges skogsmarksareal fördelad på skogsägaregrupper vid 1955 års början

1 000-tal ha

Ägaregrupper	Fördelning	
	areal	%
Staten	4 347	19,0
Övriga allmänna skogar	1 149	5,0
Bolagsskogar	5 551	24,2
Övriga skogar	11 882	51,8
Summa	22 929	100,0

Om jämförelse göres i avseende å värde av skogsmark och skog enligt fastighetstaxeringen i stället för areal, erhålles följande fördelning avseende förhållandena vid 1952 års fastighetstaxering: staten 9,6 %, övriga allmänna skogar 7,1 %, bolagsskogen 22,2 % samt övriga enskilda skogar 61,1 %.

Förskjutningarna mellan de olika ägaregrupperna sedan 1955 torde vara obetydliga. Enligt uppgift från domänstyrelsen har statens skogsmarksinnehav under åren 1955—1960 ökat med ca 12 500 ha. Någon mera noggrann uppgift på förändringarna i bolagsinnehavet torde icke finnas. Enligt ett interpellationssvar i riksdagen, som våren 1960 lämnades av statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, skulle från 1957 års början överslagsvis ha till bolag överlåtits 4 800 ha utan kompensation och 5 600 ha mot kompensation. Av förstnämnda areal hänförde sig emellertid 1 500 ha till fastighetsförvärv, som skett mellan bolag.

Studerar fördelningen av skogsmarken på olika storleksgrupper av brukningsenheter framkommer betydande skillnader olika ägaregrupper emellan. Förhållandet framgår av följande tabell. Uppgifterna är hämtade från 1951 års jordbruksräkning. Trots att en icke obetydlig storleksrationalisering ägt rum sedan dess inom den till gruppen »enskilda ägare» hörande skogsmarken torde de dock vara användbara för att i stort ge en uppfattning även om rådande förhållanden.

Den alldeles övervägande delen av storskogsbrukets innehav skulle sålunda ingå i relativt stora redovisningsobjekt. Detta förhållande bör dock ses mot bakgrunden av att ett storskogsinnehav, som administrativt betraktas som en enhet, i många fall kan bestå av ett flertal olika skiften. Enligt en 1955 företagen utredning, framlagd i jordbruksrationaliseringsutredningens

Tabell 15. Skogsmarkens fördelning på storleksgrupper i procent (1951)

Ägaregrupper	Skogsmarksinnehav i olika storleksgrupper			
	Högst 25 ha	25—100 ha	100—400 ha	Över 400 ha
<i>Södra och mellersta Sveriges slättbygger</i>				
Staten	1,6	8,4	23,3	66,7
Andra samfälligheter	4,3	16,1	30,3	49,3
Aktiebolag	0,7	2,6	7,9	88,8
Enskilda ägare	26,3	36,8	19,6	17,3
<i>Södra och mellersta Sveriges skogs- och dalbygger</i>				
Staten	0,4	1,7	9,9	88,0
Andra samfälligheter	2,5	13,5	36,8	47,2
Aktiebolag	0,4	1,5	5,8	92,3
Enskilda ägare	22,0	49,8	19,8	8,4
<i>Norra Sverige</i>				
Staten	0,04	0,14	0,44	99,38
Andra samfälligheter	0,5	2,1	7,3	90,1
Aktiebolag	0,1	0,3	1,3	98,3
Enskilda ägare	9,2	36,4	41,2	13,2

nyssnämnda betänkande, uppskattades sålunda att närmare 500 000 ha av den statsägda skogen då låg i jordbruksbygder och att härav drygt 50 000 ha utgjorde splittrade områden. För aktiebolagens skogsinnehav gällde vid undersökningstillfället att närmare 1,5 milj. ha låg i jordbruksbygderna och att därav drygt 500 000 ha utgjorde splittrade områden. Å andra sidan ligger betydande arealer privatägd skogsmark insprängd som splittrade skiften inom storskogsbrukets mer samlade komplex. Med hänsyn till arronderingen föreligger sålunda på många håll tämligen likartade produktionsförutsättningar för såväl det större som det mindre skogsbruket.

Enligt 1956 års jordbruksräkning hade drygt 70 % av rikets samtliga brukningsenheter med mer än 2 ha åker någon skogsmark. För mer än hälften av dessa — eller 54,9 % — uppgick skogsmarksinnehavet emellertid till högst 25 ha. Av de övriga brukningsenheterna med skogsmark ägde 23,2 % mellan 25—50 ha, 13,9 % mellan 50—100 ha, 5,7 % mellan 100—200 ha, 1,7 % mellan 200—400 ha och endast 0,6 % mer än 400 ha.

Det må vidare nämnas, att de kombinerade jordbruken tillhöriga gruppen »enskilda ägare» var ca 230 000 år 1956. Av dessa hade 136 000 mindre än 25 ha skogsmark vardera. Huvudparten, eller ca 97 000, låg söder om Dalälven och ca 39 000 norr om denna.

För att mera i detalj åskådliggöra skogsmarkens fördelning på olika storleksgrupper åker vad gäller enskilda ägare (utom aktiebolag) återger utredningen följande sammandrag av en bearbetning av RLF:s jordbruksregister, avseende förhållandena 1956.

Förutom i tabellen redovisad areal fanns samma år i enskild ägo — med i tabellrubriken angiven innebörd — ca 2,4 milj. ha skogsmark, som ingick i brukningsenheter uteslutande bestående av skogsmark, eller i fastigheter, där sambandet i brukningshänseende mellan åker och skog upphört på grund av att åkern utarrenderats. Antalet sådana enheter uppgick vid beräkningstillfället till i runt tal 50 000 stycken. Såvitt utredningen kunnat

Tabell 16. Enskilda (utom aktiebolag) och lantbruksbolag tillhörig skog fördelad på storleksgrupper efter åker; bearbetning av RLF:s jordbruksregister 1956

Storleksgrupp åker	Antal brukningsenheter	Areal skogsmark, ha
0,1— 1,0	14 943	320 262
1,1— 2,0	23 745	589 615
2,1— 5,0	65 052	2 224 488
5,1— 10,0	65 692	2 659 546
10,1— 15,0	27 461	1 107 974
15,1— 20,0	13 191	537 174
20,1— 30,0	10 639	448 695
30,1— 50,0	5 885	324 022
50,1—100,0	2 531	247 551
över 100	1 303	493 540

finna har icke gjorts någon undersökning i syfte att utröna hur antal och areal fördelar sig på de båda typerna.

De olika jordbruksräkningarna visar en tendens till minskning av antalet mindre skogsbruksenheter och en ökning av de större. Samtidigt synes i brukningshänseende fortgå ett skiljande mellan åker- och skogsmark. Sistnämnda förhållande har också påpekats i den av jordbrukets utredningsinstitut företagna utredningen om strukturförändringen i jordbruket 1951—1956.¹ Under femårsperioden minskades den skogsmark, som drives i anslutning till jordbruk, med 3,8 %.

Produktionsutvecklingen inom skogsbruket

Såsom bland annat framgår av utvecklingen under 1950-talet är skogsbrukets lönsamhet starkt beroende av förhållandena på världsmarknaden. Under årtiondets första år rådde en stigande efterfrågan på skogsprodukter med en exceptionell högkonjunktur för näringen som följd. Återgången till mera normala förhållanden under en därpå följande period medförde därför kraftigt sänkta virkespriser. Mot slutet av årtiondet inträdde en ökad efterfrågan och högre prisnivå, som fortfarande synes bestå.

Under denna tid av starkt varierande konjunkturer har skogsbrukets kostnader kontinuerligt ökat. Detta är framför allt en följd av att skogsbrukets arbetslöner successivt närmat sig lönerna inom i första hand industrin, där lönenivån genom rationalisering och av andra orsaker varit stigande. För skogsbruket som helhet synes gälla, att utvecklingen av å ena sidan virkespriserna och å andra sidan produktionskostnaderna under de senaste åren varit mindre tillfredsställande ur lönsamhetssynpunkt. Därvid är dock att märka betydande lokala skillnader på grund av förekommande olikheter i produktionsförutsättningarna.

Kostnadsstegringarna har framtvingat åtgärder från skogsbrukets sida i syfte att förbättra det ekonomiska utbytet. Dessa åtgärder är av skilda slag. Då intäkterna ytterst beror av läget på världsmarknaden är dessa naturligtvis mindre påverkbara. Genom att intensifiera skogsvården och därmed eftersträva såväl kvantitativa som kvalitativa produktionsförbättringar söker man emellertid på längre sikt åstadkomma en höjning av avkastningen. Mera omedelbara och snabba verkningar åsyftas genom att rationalisera tillredningen och transporten av virket. Enbart införandet av motorsågen vid fällning och kapning och den ökade användningen av barkningsmaskiner har därvid minskat dagsverksåtgången med åtskilliga procent. Vidare sker en fortlöpande utveckling av de motoriserade virkestransporterna samtidigt med en betydande utbyggnad av skogsvägnätet, varav bland annat följer ökade möjligheter för tillvaratagande av virke även från områden, som tidigare varit svåråtkomliga. På framforslingssidan har man också att upp-

¹ F, Larsson: Strukturförändringarna i jordbruket 1951—1956. Del I: Areal, ägare, brukare. Meddelande från jordbrukets utredningsinstitut 5—58.

märksamma verksamheten för effektivare utnyttjande av transportapparat-
ten i dess helhet, vilket kanske framför allt ger sig tillkänna i strävanden att
uppnå en lämplig kombination av flottning och motoriserade landtransport-
er med i första hand lastbil. Över huvud taget torde avsevärda vinningar
kunna emotes allteftersom lastnings- och lossningsarbetet rationaliseras
ytterligare. Däremot synes ersättande av hästar med traktorer i skogsarbetet
hittills ha gått rätt långsamt. Enligt en uppgift skulle i Norrland och Dalarna
icke mer än ca 10 % av själva terrängtransporterna utföras med traktor.
Från basvägstransporterna däremot uppges hästen redan nu vara så gott
som helt undanträngd av traktorn.

Både produktions- och kostnadsfrågan angripes emellertid även på andra
sätt. Särskilt märkes därvid strävandena att förbättra strukturförhållandena
i skogsmarken. Till denna ur förvärvslagssynpunkt väsentliga fråga åter-
kommer utredningen längre fram.

Minskningen i arbetskraftsåtgången till följd av de olika rationaliserings-
åtgärderna beräknas ha varit i medeltal mellan två och tre procent under
de senaste fem åren.¹ Uppgiften gäller i första hand för det större skogs-
bruket i Norrland, Dalarna, Värmland och Bergslagen. För andra områden
gäller sannolikt avvikande siffror. Det ligger i sakens natur att rationalise-
ringsvinsterna i skogsbruket måste variera starkt mellan skilda delar av
landet och mellan olika former av skogsbruk.

Då rationaliseringssträvandena går ut på att minska den manuella insat-
sen per enhet skulle dessa leda till en minskning av det totala arbetskrafts-
behovet, om icke samtidigt skedde en ökning av virkesuttagen. Hur arbets-
kraftsutvecklingen kan komma att bli i sådana fall där endast mindre änd-
ringar i avverkningsvolymen förväntas torde kunna utläsas av en utredning,
som nyligen framlagts av domänstyrelsen. Inom kronoskogarna, där enligt
uppgift avverkas 90 % av tillväxten, uppgick antalet dagsverken i domän-
verkets egen regi 1959 till 3,1 milj. År 1969 beräknas, med bibehållen avver-
ningskvantitet, antalet icke vara större än 2,2 milj.

Frågan om det totala arbetskraftsbehovet inom skogsbruket har bland
annat behandlats vid samrådet med företrädarna för industriskogsbruket.
Svårigheterna att bedöma sambandet mellan avverkningsökning och ratio-
naliseringseffekt medförde därvid att i huvudsak tvenne uppfattningar kom
till uttryck. Enligt den ena skulle rationaliseringsbortfallet i stort sett
komma att balanseras av större skogsavverkningar till följd av industrins
ökade virkesbehov. Enligt den andra skulle rationaliseringen komma att
medföra ett minskat behov av arbetskraft.

En minskning av det totala arbetskraftsbehovet i förhållande till det nu-
varande torde sannolikt i första hand vara möjlig inom norra Sverige, i varje
fall efter en viss övergångstid. För landets sydligare delar däremot torde för-

¹ Axel C:son Leijonhufvud: Utvecklingstendensen i skogsarbetet; Forskningsstiftelsens SDA:s
meddelandeserie nr 70.

hållandena te sig något annorlunda. Den ökning med ca 40 % av avverkningarna, som enligt skogsforskningsinstitutets avverkningsprognoser bör ske i södra Sverige, torde nämligen komma att medföra sådana krav på ökade arbetsinsatser, att dessa knappast kan komma att uppvägas av besparingar även vid en hög rationaliseringsgrad. I anledning härav — och över huvud taget för att tillgodose skogsbrukets behov av arbetskraft — har framhållits vikten av ökade insatser från skogsbrukets och det allmännas sida för att trygga rekryteringen av arbetskraft. Därvid åsyftas bland annat tillskapandet av goda utbildningsmöjligheter och sådana förhållanden i allmänhet att skogsbruket kan hävda sig i konkurrensen med andra näringsfång om arbetskraften.

Rationaliseringsinsatser göres såväl inom det mindre som det större skogsbruket. Inom båda eftersträvas genom skogsvård och upprustning i olika avseenden kvantitativa och kvalitativa förbättringar av produktionen. Likaså är man i båda fallen medveten om vikten av att påverka kostnaderna i syfte att öka skogsbrukets lönsamhet. På grund av olika förutsättningar kan insatserna i detta syfte emellertid få olika karaktär. Ur arbetskraftssynpunkt synes i stort sett föreligga den principiella skillnaden mellan de båda skogsbruksformerna, att det mindre, huvudsakligen med odlad jord förenade skogsbruket i regel har tillgång till arbetskraft i form av ägaren och dennes familj. Här är det i första hand ett intresse att utnyttja denna arbetskraft vid tider, då den icke är fullt sysselsatt i jordbruket och mindre angeläget att minska arbetskraftsbehovet genom investeringar i maskiner och annat. För det större skogsbruket, som i huvudsak har att lita till lejd arbetskraft, är det däremot av intresse att genom skärpt rationalisering i möjligaste mån nedbringa behovet av manuell arbetskraft.

Med hänsyn till den ökning i avverkningarna som är möjlig och nödvändig om skogsindustrins växande virkesbehov skall kunna tillgodoses, synes emellertid sannolikt att utvecklingen inom det mindre skogsbruket kommer att gå mot tilltagande mekanisering och även i övrigt bli i viss mån likartad med den inom storskogsbruket. Härför talar bland annat den fortgående verksamhet för samarbete mellan mindre skogsägare, som behandlas i det följande.

För det större skogsbruket är mekaniseringen av virkets tillredning och transport en väsentlig angelägenhet. Införandet av maskiner har medfört krav dels på ett sådant skogsbrukssätt att de kan till fulla utnyttjas, dels på för skötseln av maskinerna speciellt skickad arbetskraft och dels på jämnast möjliga sysselsättning under året. Ur förstnämnda synpunkt behövs relativt stora behandlingsytor och möjlighet till koncentrerade insatser ifråga om avverkningar och skogsvård. Mekaniseringen får därigenom ett starkt samband med skogsbrukets strukturförhållanden, till vilket ämne utredningen återkommer senare. Ifråga om arbetskraften medför förenämnda krav på en utjämning av arbetsinsatsen och på speciell utbildning att arbetskrafts-

behovet i allt större utsträckning måste tillgodoses genom helårsanställd, enbart för skogsbruket avsedd och yrkeskunnig arbetskraft.

Att döma av lämnade uppgifter synes flerstädes inom industriskogsbruket eftersträvas fast anställd arbetskraft på upp emot 70 % av det totala behovet. Av företrädarna för det bolagsägda skogsbruket i södra Sverige framhölls emellertid, förutom annat, svårigheterna att anställa fast arbetskraft och uppnå hög mekaniseringsgrad så länge innehaven var splittrade och icke mera omfattande än för närvarande. Även domänverket eftersträvar en ökning av antalet helårsarbetande. Den förut omnämnda arbetskraftsutredningen räknar sålunda med att mot slutet av 1960-talet skall i medeltal för kronoskogarna i hela landet 77 % av hästkörningen och 64 % av annat arbete utföras av arbetskraft med arbetsgaranti. Till fast anställda hos domänverket räknas därvid innehavare av kronotorp och skogsjordbruk. Då antalet sådana enheter minskat och utvecklingen mot ett ytterligare bortfall synes gå snabbt beräknas emellertid arbetskraftsförsörjningen få i stigande omfattning baseras på andra slag av fast anställda arbetare.

En ökad andel fasta skogsarbetare och fortsatt motorisering av transporterna kommer att medföra minskad efterfrågan från storskogsbrukets sida på korttidsanställd arbetskraft. Till sistnämnda kategori torde i första hand höra den till jordbruket knutna befolkningen inom skogrika bygder. Det mindre jordbrukets och särskilt stödjordbrukets betydelse för rekryteringen av arbetskraft kommer vid sådant förhållande att bli allt mindre. Tills vidare anlitas innehavarna merendels med hänsyn till att behovet av hästar och körare icke kunnat tillgodoses på annat sätt. Allteftersom terrängtransporterna motoriseras kommer emellertid även dessa jordbruks betydelse som körarställen att falla bort.

Domänverket synes emellertid åsyfta att delvis av sociala skäl söka behålla de s. k. skogsjordbruken för att tillgodose behovet av hästkörning. Särskilt är detta fallet söderut, där tillgången på till sådana jordbruk knutna körare med arbetsgaranti på många håll uppges vara större än behovet. Ett liknande förhållande torde för övrigt råda på många andra storskogsbruk i denna del av landet. Med hänsyn bl. a. härtill beräknas också utvecklingen på kronoskogarna vad gäller körarbetets fördelning på hästkörning och traktorkörning bli högst olika i skilda delar av landet. Medan man i Norrland räknar med att fram emot slutet av 1960-talet mellan 60—80 % kommer att utföras med traktor är motsvarande andelstal för de södra delarna av landet endast 20—40 %.

Anlitaandet av en allt större andel fast anställd arbetskraft på de deltidsanställdas bekostnad och en vidgad övergång till traktor användning som ej nödvändigtvis förutsätter att köraren är knuten till jordbruk medför att skogsbrukets arbetskraft icke blir lokalbunden på samma sätt som är fallet med den jordbrukande befolkningen. Sannolikt kommer en dylik utveckling i sin tur att medföra vissa strukturförändringar för landsbygdens del såtill-

vida att skogens fasta arbetskraft koncentreras till vissa platser, större byar och andra samhällsbildningar med tillräckligt befolkningsunderlag för att bära upp en för trivseln erforderlig service. En sådan strukturomvandling förstärkes av den avflyttning från glesbygderna som följer av att arbetstillfällena i skogen bortfaller för jordbrukare, som är beroende av inkomsterna av skogsarbete hos annan genom att den egna fastigheten är otillräcklig för att ge dem en tillfredsställande försörjning. Särskilt inom det större skogsbruket i norra Sverige pågår en planering i syfte att få fram lämpliga byggelsecentra för den till skogsbruket bundna arbetskraften. Man räknar därvid med att avståndet mellan bostadsort och arbetsplats kan vara 2—3 mil utan att resorna därför behöver bli alltför betungande.¹

Även om det mindre skogsbruket såsom ovan anförts i regel har tillgång till en fast, till jordbruket knuten arbetskraft föreligger på grund av befolkningsuttunnningen på landsbygden redan nu vissa svårigheter att möta behovet av arbetskraft. Dessa svårigheter kan beräknas öka med de större skogsuttag, som blir nödvändiga för att industrins tilltagande virkesbehov skall kunna tillgodose. Det mindre skogsbruket har vidare ofta svårigheter att vidtaga nödvändiga rationaliseringsåtgärder till följd av bristfälliga strukturförhållanden och avsaknad av kapital till erforderliga investeringar.

I syfte att öka förutsättningarna för ett rationellt skogsbruk och att i erforderlig utsträckning trygga arbetskraftstillgången har därför börjat ske en samverkan i organiserade former mellan skogsägarna.

En form av sådan samverkan är de s. k. skogsbruksområdena, för vilka skogsägareföreningsrörelsen kan betraktas som huvudman. Områdesbildningen torde få uppfattas som ett uttryck för en strävan inom denna rörelse att mera planmässigt engagera sig i skogsvårdsarbetet och att samordna detta med avverknings- och försäljningsuppgifter på liknande sätt som sker i det förvaltningsmässigt bedrivna storskogsbruket. Verksamheten åsyftar bland annat att stimulera skogsägarnas självverksamhet, att skapa förutsättningar för rationaliseringsåtgärder av olika slag, att i förekommande fall åstadkomma fruktbärande samarbete mellan skogsägarna beträffande exempelvis vägbyggen, avverkningar och föryngringsåtgärder samt att öka möjligheterna att tillgodose behovet av arbetskraft inom trakter där denna av olika orsaker är eller tenderar att bli otillräcklig. Samarbetsformen innebär i regel, att vederbörande skogsägareförening med intresserade skogsägare inom ett lämpligt avgränsat område träffar avtal, vari uppdrages åt föreningen att genom fackman i erforderlig utsträckning samordna åtgärder och på annat sätt i mån av behov aktivera och biträda skogsägarna. Dessa erlägger en viss avgift för erhållna tjänster. Föreningen anställer och avlönar behövlig fackmannapersonal, och skogsägareföreningarnas riksförbund medverkar vid verksamhetens utbyggnad och organisation inom föreningarna.

¹ Th. Andrén m. fl.: Nolaskogsutredning 1960 (stencil).

Vunna erfarenheter av samverkan i skogsbruksområdesform synes i allt väsentligt goda. Uppfattningen inom föreningsrörelsen torde numera vara att försöksstadiet passerats och att systemet med skogsbruksområden bör — med viss lokal anpassning — tillämpas som huvudtyp över större delen av landet.

En variant på skogsbruksområdesformen, som i begränsad omfattning tillämpas inom föreningsrörelsen, är det s. k. serviceområdet. Organisationen är här enklare och för skogsägarna mindre bindande.

Även andra samverkansformer förekommer emellertid. I sydvästra Sverige finnes av ålder föreningar med verksamheten inriktad på vissa skogliga uppgifter, såsom återväxtåtgärder, ungskoströjning och stämpling. Enligt ett särskilt statsanslag, norrländska skogsproduktionsanslaget, understödes skogsförbättringsverksamheten i Norrland och delar av Kopparbergs län under förutsättning, att åtgärderna ifråga skall utföras inom ett av skogsvårdsstyrelsen bestämt område, s. k. skogsvårdsområde, och på grundval av en för området fastställd skogsvårdsplan. De av planen berörda skogsägarna skall sammanluta sig till en förening, såvida icke skogsvårdsstyrelsen medger dispens däriifrån. Verksamheten med anledning av detta anslag har fått betydande omfattning i så måtto, att avsevärda arbeten utförts med stöd av detsamma huvudsakligen i lappmarkerna. Själva föreningsbildningen torde emellertid ännu ej ha fått någon större omfattning. Genom beslut av 1960 års riksdag har möjligheter beretts för ökad bidragsgivning från anslaget till de fyra nordligaste länen utanför lappmarkerna. Som villkor gäller bl. a., att skoglig samverkan organiseras mellan ett flertal skogsägare inom berörda område.

Strukturförhållandena inom skogsmarken

Ett allvarligt hinder för att rationaliseringen av skogsbruket skall få önskvärd omfattning är de väsentliga strukturbristerna inom skogsmarken. I olika sammanhang och under senare år allt oftare har därför rests krav på åtgärder i syfte att i möjligaste mån förbättra förhållandena. Sålunda uttalade 1955 års skogsvårdsutredning, att inom stora delar av landet den olämpliga arronderingen av skogsfastigheterna otvivelaktigt vore ett av de allvarligaste hindren för genomförande av en förbättrad skogsvård och över huvud av ett ekonomiskt skogsbruk, samt att en fortsatt storleksrationalisering och arronderingsförbättring därför framstode som en synnerligen brännande fråga för skogsbruket.

Skogsvårdsutredningens uttalande om behovet av strukturrationalisering i skogsbruket äger giltighet såväl för det mindre som för det större skogsbruket. Under 1800-talet utlades visserligen i stort sett lämpliga enheter i skogsmarken. Utvecklingen därefter och särskilt då den fria jorddelningen under årtiondena närmast efter sekelskiftet har emellertid ofta lett till en uppdelning i alltför små och illa utformade enheter. Den privatägda skogens

starka fördelning på små lotter framgår av vad tidigare utsagts. Då en del av statsskogarna och huvuddelar av bolagsskogarna har tillkommit genom köp från jordbrukarna har följderna blivit att även det större skogsbrukets innehav såsom tidigare anförts ofta är starkt splittrade. Enligt en av lantmäteristyrelsen gjord bedömning skulle ett aktuellt behov av mer genomgripande omregleringar i skogsmarken föreligga beträffande närmare 5 milj. ha skogsmark motsvarande ca 22 % av landets totala skogsmark. Behovet är främst lokaliserat till skogslänen i mellersta och norra Sverige.

Det numera allt starkare kravet på en strukturomvandling i skogsmarken har såsom tidigare framhållits ett direkt samband med de olika rationaliseringssträvandena. För att man över huvud taget skall kunna nå fram till en effektiv drift blir det alltmer nödvändigt att koncentrera åtgärderna till stora behandlingsytor, som dessutom bör ha ett lämpligt läge inbördes och i förhållande till vägar. I många fall torde det vara ändamålsenligt att arbeta med större, samlade enheter, årsytor eller åtgärdstrakter. En ökad motorisering av transporterna förutsätter vidare ett systematiskt upplagt vägnät, till vilket de olika åtgärdsområdena kan anslutas. Förutom att strukturbristerna ofta hindrar rationella drivningsmetoder kan de i mycket påtaglig grad inverka menligt även på möjligheterna att åstadkomma en rationell skogsvård.

Sambandet mellan storlek och form på behandlingsytorna och det ekonomiska resultatet i skogsbruket torde emellertid kunna variera inom ganska vida gränser med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet. Sålunda torde det exempelvis kunna vara olika i skilda delar av landet, för goda och dåliga avsättningslägen, goda och dåliga boniteter, skilda trädslag och ävenså för mindre och större skogsbruk. Med hänsyn härtill kan också de krav, som ställts på utformningen av skogsbruksenheter för att ett rationellt skogsbruk skall vara möjligt, vara väsentligt olika i olika fall.

Rationaliseringsverksamheten från det allmännas sida är starkt inriktad på åtgärder i strukturförbättrande syfte inom skogsmarken. I ett av 1959 års riksdag godkänt uttalande av jordbruksutskottet framhålles sålunda som angeläget, »att lantbruksnämnderna genom sin aktiva inköpspolitik och i samband med markbyten bör utnyttja de möjligheter som föreligger att inom ramen för gällande regler påskynda verksamheten med storleksrationalisering, omskiften m. m. av skogsmarken». Enligt beslut av 1960 års riksdag har vidare inrättats ett antal specialorganisationer främst för lantmäteriets verksamhet med yttre rationalisering av jord- och skogsbruksfastigheter. För dessa specialorganisationer är planering och genomförande av arronderingsbyten av skogsmark en väsentlig uppgift. I statsverkspropositionen till årets riksdag uttalar departementschefen som sin mening att denna verksamhet bör fortskrida i om möjligt ökad takt.

Inom det mindre skogsbruket har de förut omnämnda samverkansformerna och särskilt då skogsbruksområdena stor betydelse, även då det gäller att

övervinna nackdelar förknippade med skogsmarkens uppdelning på många ägare och kanske än fler skiften.

Storleksrationaliseringen i skogsbruket sammanhänger nära med bortfallet av svaga jordbruk med skog. Den förlöper successivt i en takt, som är beroende av utbudet av fastigheter och sålunda bl. a. av benägenheten hos den jord- och skogsägande befolkningen att avhända sig den fasta egendomen. En motverkande faktor är att ägare vid frånträde av jordbruket rätt gärna arrenderar ut åkerjorden men håller kvar äganderätten och därmed också brukningen av skogen.

Vid storleksrationaliseringen bör såvitt möjligt eftersträvas att den sker på ett arronderingsmässigt tillfredsställande sätt. Där så sker utformas successivt en gynnsam struktur med nuvarande enheter eller delar därav som bygstenar.

Vid irrationella arronderingsförhållanden eftersträvas att genom omreglering åstadkomma en bättre utformning av fastighetsindelningen. Det har i praktiken visat sig att, där i samband med omarrondering sker inköp av mark, som kan användas för förstärkning av kvarstående jordägares innehav, ett mycket verksamt medel erhålles för att vinna jordägarnas frivilliga anslutning. I bygder med extremt dålig fastighetsindelning söker lantbruksnämnderna därför inköpa fastigheter att som rationaliseringsreserv användas vid omarronderingen. En samtidig utökning av brukningsenheterna och arronderingsförbättring framstår nämligen för jordägarna som en mycket reell fördel.

Vad gäller strukturförhållandena och de mindre skogsägarnas samverkanssträvanden, framkom vid utredningens samråd med företrädare för bondeskogsbruket att fördelningen av skogen på olika ägarekategorier i viss utsträckning hindrade tillkomsten av skogsbruksområden. Största problemet beredde förekomsten av insprängda bolags- och pastoratsskiften. Bolagen hade visserligen icke motsatt sig bildandet av områden men förekomsten av bolagsskog kunde medföra, att skogsbruksområden vid en arealmässigt tillräcklig storlek bleve utspridda över en alltför stor och uppsplittrad areal för att kunna ge åsyftade fördelar. Ibland hade dock småskiften tillhörande bolag kunnat inpassas.

En samverkan kan givetvis försvåras även av ägosplittring å de direkt anslutna fastigheterna. Såväl vid avverkningar som vid skogsvårdande åtgärder torde — då det gäller gemensamma åtgärder — vara påkallat att hålla isär de olika parcellerna bl. a. i redovisningshänseende. Vid starkt splittrade ägoförhållanden är därför angeläget att en omreglering sker så att skogsbruksenheterna bringas att fylla rimliga krav på storlek och ägoanordning; eljest kan fördelarna av samverkan icke utvinnas i full utsträckning. Storleksrationalisering och omarrondering kan sålunda på ett värdefullt sätt komplettera samverkan i det av enskilda ägda skogsbruket. Å andra sidan

kan samverkan icke undanskjuta behovet i många fall av de nämnda rationaliseringsåtgärderna i skogsmarken.

Inom det större skogsbruket är den strukturförbättrade verksamheten inriktad på att genom arronderingsförbättrande åtgärder huvudsakligen genom byten av mark dels i stort avskilja de olika ägaregruppernas innehav från varandra, dels samla innehavet hos varje särskild ägare inom respektive kategori i större komplex. I den mån det är möjligt sker omgrupperingen under hänsynstagande till läget av förädlingsindustrin i vederbörandes ägo.

För denna intressearrondering inom storskogsbruket har utredningen, i den mån den avser bolagsinnehavet och därigenom är beroende av förekommande förvärvslagstiftning, lämnat en utförlig redogörelse i sitt delbetänkande.

Till belysning av frågan återger utredningen följande avsnitt av delbetänkandet:

Av den arronderingsförbättrande verksamheten i andra former än laga skifte och ägoutbyte enligt jorddelningslagen är den vid vilken bolagsmark beröres av särskilt intresse i detta sammanhang. Strukturförbättringar synes därvid kunna uppnås på tre olika vägar:

1. Bolags ersättningsköp, som innebär att bolag förvärvar mark såsom kompensation för tidigare försäld mark (4 § andra stycket bolagsförbudslagen)
2. Direkta avtalsbyten
3. Överlåtelse enligt »kompensationsavtal», vari lantbruksnämnd och bolag träffar överenskommelse om överlåtelse, som sedan successivt genomföres.

Det bytesfall, som särskilt behandlas i bolagsförbudslagen (4 § andra stycket), bygger på förutsättningen att bolag efter att först ha sålt mark begär att som ersättning få tillstånd att förvärva annan mark. Tillämpningen härav har bl. a. den konsekvensen, att om ett bolag vill inköpa viss skogsmark men ännu icke har gjort kompensationsberättigande försäljning, så är bolaget hänvisat till att genom egen försorg avhända sig mark, som kan räknas som kompensation. Ersättningsköp enligt nyssnämnda lagrum har därför fått ringa omfattning. Bolagen är självfallet föga benägna att sälja skogsmark utan att få samtidig kompensation. Vidare kan för ett bolag, som vill genomföra ett visst skogsmarksförvärv och därför önskar sälja motsvarande mark, svårighet uppstå därigenom, att förhandlingar m. m. med ett flertal presumtiva köpare kräver så lång tid, att transaktionen äventyras.

Efter lantbruksnämndernas tillkomst har det praktiska tillvägagångssättet utvecklats sig därefter, att vederbörande bolag i sådana fall vänder sig till lantbruksnämnden, som kan ge uppgift om vilka av bolagets marker, som lämpligen kan användas för yttre rationalisering. Lantbruksnämnden kan också anvisa köpare och förmedla överlåtelse och vidare lämna en aktiv medverkan genom sin inköps- och bytesverksamhet. Detta innebär att nämnden från olika ägare köper in mark, byter den med bl. a. bolagsmark och sedan överlåter tillbytta marker i syfte att åstadkomma förbättrad arrondering ävensom förstärkning av jordbruk med skog. På detta sätt möjliggöres och förenklas bolagsförvärv, som annars icke vore praktiskt genomförbara. Å andra sidan tar lantbruksnämnderna givetvis egna initiativ till förhandlingar om byten m. m., bl. a. med bolag, i syfte att främja strukturförbättring i skogsmark.

Avtalsbyten med lantbruksnämnd innebär, att lantbruksnämnden till bolaget överlåter mark samtidigt som bolaget överlåter mark till lantbruksnämnden eller, genom lantbruksnämndens förmedling, till enskilda jordbrukare. Koncessionsgrunden är här som regel 5 § bolagsförbudslagen.

Det har ofta av praktiska skäl visat sig lämpligt, att vid avtal om byten låta ett bolag temporärt förvärva mer mark än vad bolaget avstår mot skriftlig överenskommelse att vid kommande transaktioner jämna ut skillnaden. Å andra sidan förekommer det också, att bolag överlåter mark till lantbruksnämnd mot att bolaget senare får förvärva motsvarande mark istället. Det är nämligen som regel icke möjligt att finna bytesobjekt, som i kompensationshänseende är alldeles likvärdiga. Vidare kan detaljarbetet med inventering av skogsmark, värdering m. m., taga avsevärd tid. Bytesverksamheten med de större skogsbolagen får därför ofta karaktären av en fortlöpande serie bytesavsnitt, baserade på en överenskommelse, där kompensationsregler och värderingsgrunder fastlagts. Detta system gör det möjligt att kontinuerligt anpassa verksamheten bl. a. till förekomsten av aktuella bytesobjekt, till tillgången på värderingsexpertis, till ändringar i konjunkturer och virkespriser m. m. samt att inpassa de erhållna bytesobjekten i jordbrukets successiva strukturrationalisering.

Det praktiska tillvägagångssättet vid avtalsbyten med skogsbolagen kan indelas i två huvudmoment. Det första avser att utse lämpliga bytesobjekt från respektive parter och bestämma bytets omfattning ur kompensations synpunkt. Det andra momentet avser att värdera de i bytet ingående objekten i pengar och att bestämma hur eventuella värdeskillnader mellan bytesobjekten på grund av olika bestockning m. m. skall regleras mellan parterna.

För varje bytesavsnitt upprättas på grundval av ingående förhandlingar mellan parterna ett avtal, gällande under förutsättning av Kungl. Maj:ts godkännande. I sådant avtal fixeras bytesparternas eventuella tillgodohavanden i kompensationsenheter om objekten icke helt motsvarar varandra, värderingsregler samt sättet för likvidering av värdeskillnader.

Med de kompensationsregler, som tillämpas, erhålles för båda parter i varje bytesavsnitt en summa »kompensationsenheter» eller »lägesreglerade produktionsenheter». Skillnaden i antal sådana enheter redovisas som saldo i bytet någondera parten tillgodo. Eftersom enheterna erhålles ur areal, bonitet och i flertalet fall en relationsfaktor — inrymmande rotvärdet — kan tillgodohavandena översättas i exempelvis antal hektar om bonitet och läge är kända.

Inom ramen för ett sådant avtal genomföres, i den mån direkta byten icke omedelbart kan ske, successiva överlåtelser.

Det är i stor utsträckning hela fastigheter som går i byte. När i ett byte ingår delar av fastigheter, inhämtar lantbruksnämnden genom samråd med eller remiss till fastighetsbildningsmyndigheten besked, huruvida förutsättningar att genomföra erforderliga fastighetsbildningsåtgärder föreligger.

I syfte att underlätta arronderingsverksamheten inom skogsbruket har under senare år vidtagits en del åtgärder. Bland annat ledde utredningens delbetänkande till vissa ändringar i bolagsförbudslagen såtillvida att förvärv från kronan undantogs från förvärvsprövning och att prövningen i vissa bytesfall decentraliserades till länsstyrelserna. Detta har medfört att de bytesformer, som i det citerade avsnittet redovisats under 2 och 3, d. v. s. direkta avtalsbyten och överlåtelser enligt »kompensationsavtal», blivit de som numera tillämpas.

Genom beslut av 1959 års riksdag (riksdagens skrivelse nr 206) har vidare införts vissa ändringar i kommunalskattelagen. Bland annat har genom tillägg till 35 § sagda lag undanröjts de hinder som realisationsvinstbeskattningen kan medföra för rationalisering i skogsmark. Såsom skattepliktig realisationsvinst skall sålunda icke betraktas den vinst som uppkommit genom sådan avyttring av fastighet eller fastighetsdel som utgör led i åtgärder för jordbrukets eller skogsbrukets yttre rationalisering. Ävenså har undanröjts verkningarna vid realisationsvinstbeskattning i samband med en framtida försäljning av fastighet, som anskaffats som ersättning för egendom vilken avyttrats som led i rationaliseringsåtgärder. Bestämmelsen, som bl. a. kan öka lantbruksnämndernas möjligheter att förvärva dödsboägda fastigheter för rationaliseringsändamål, innebär att tioårsperioden vid försäljning av den som ersättning anskaffade egendomen skall räknas från förvärvet av den ursprungliga fastigheten.

Avgörandet huruvida frihet från realisationsvinstbeskattning skall åtnjutas tillkommer beskattningsmyndigheten. För utredning i frågan må myndigheten därvid infordra yttrande från vederbörande lantbruksnämnd.

Slutligen har 1961 års riksdag (riksdagens skrivelse nr 347) beslutat en ändring av 8 § stämpelförordningen med giltighet från 1 juli innevarande år. Lagfartstämpel utgår numera icke vid förvärv av mark genom byte, i den mån vederlaget utgöres av annan mark, under förutsättning att bytet utgör led i åtgärder för jordbrukets eller skogsbrukets yttre rationalisering. Stämpelfriheten gäller således endast vid direkta byten och icke vid överlåtelser enligt kompensationsavtal.

Skogsindustrin

Produktionsutveckling och virkesbehov

Landets skogsbruk är — såsom framgår av det föregående — starkt beroende av utvecklingen inom skogsindustrin. Följande redogörelse för huvudragen i denna utveckling har ansetts kunna begränsas till att belysa förhållandena vad gäller dels trävaruindustrin, dels massa- och boardindustrin. Förutom till den officiella statistiken och utredningar verkställda av statliga organ och kommittéer har jordlagsutredningen haft tillgång till uppgifter, som ställts till utredningens förfogande av Svenska cellulosaföreningen, Sveriges skogsägareföreningars riksförbund, AB Statens skogsindustrier och Kooperativa förbundet. Från Svenska wallboardföreningen har erhållits kapacitetsuppgifter om boardproduktionen.

Trävaruindustrin.

Totalproduktionen vid sågverken har varierat ganska starkt mellan olika år. Utvecklingen under de senaste 30 åren visar emellertid icke någon vare sig stigande eller fallande tendens.

Tabell 17. Totala antalet avsalu- och husbehovssågar
1953 och 1958

År	Avsalu- sågar	Husbehovs- sågar	Summa
1953	4 486	4 203	8 689
1958	4 164	3 347	7 511
Förändringar 1953—58	— 322	— 856	— 1 178

Produktionens regionala fördelning har däremot ändrats. Som exempel må nämnas att 1927 svarade övre och mellersta Norrland för 42 % av totalkvantiteten, nedre Norrland och Svealand för 42 % och Götaland för 16 %. Trettio år senare var motsvarande andelstal 23 %, 40 % och 37 %. En stark förskjutning från norr till söder har sålunda skett.

Förekomsten av avsalu- och husbehovssågar under senare tid framgår av de sågverksinventeringar, som av kommerskollegium verkställdes 1953 och 1958.¹ Med husbehovssågar har därvid avsetts sådana sågverk, som i huvudsak tillgodoser ägarens egna eller angränsandes behov av sågat virke.

Nedgången i antalet husbehovssågar anges bero på att sågar nedskrotats eller befinner sig i obrukbart skick. Ett annat betydelsefullt förhållande anses vara, att sedan 1953 en förskjutning ägt rum mellan produktionen av virke för avsalu och för husbehov. Förskjutningen skulle enligt kommerskollegium ha medfört att sågar som tidigare klassificerats som husbehovssågar vid 1958 års inventering hänförts till avsalusågar. Bortfallet av avsalusågar som var i drift 1953 skulle alltså i verkligheten vara större än vad den i tabellen framräknade skillnaden visar.

Vid ifrågavarande undersökningar har 417 sågar angivits såsom nystartade efter 1953. Av dessa rubricerades 265 som avsalusågar. De nytillkomna avsalusågarnas totala produktion uppgavs 1958 till drygt 36 000 standards, motsvarande en genomsnittlig produktion per såg av ca 140 standards. Det rörde sig sålunda i medeltal om relativt små enheter.

Vad gäller trävaruindustrins utveckling har givits uttryck åt uppfattningen,² att trävarubehovet visserligen kommer att öka i flera europeiska länder trots tilltagande substitution med andra material men att den svenska trävaruexporten beräknas stiga endast i relativt begränsad omfattning under överskådlig tid. Någon större ökning av hemmaförbrukningen bedömes ej heller som trolig. Virkesutredningen ansåge sig vid sådant förhållande kunna som arbetshypotes räkna med en fortsatt trävaruproduktion vid ungefär den nivå som gällt under de närmaste åren, även om sågverkens tekniska kapacitet i verkligheten vore större.

¹ Kommersiella meddelanden nr 1:1960.

² »Skogsindustrins virkesutredning 1958»; utredning verkställd av skogsindustriernas samarbetsutskotts skogskommitté.

Sydöstra Sveriges skogsägares förbund har låtit verkställa en särskild beräkning av timmerförbrukningen hos sågverken i södra Sverige.¹ Med stöd av denna ansåge man sig icke ha grundad anledning räkna med någon ändring i sågverksdriftens omfattning under tiden t. o. m. 1963. Eftersom sågverksindustrin i Sydsverige yore en väsentligt större råvarukonsument än massaindustrin därstädes, framhölls emellertid att även en mindre, relativ minskning eller ökning av sågtimmerfångsten ej oväsentligt skulle influera på massaindustrins råvarusituation.

Massa- och boardindustrin

Inom många länder har under 1950-talet skett en stark utbyggnad av massaindustrin. Delvis har denna möjliggjorts av att för produktionen nya träslag kommit till användning. Ej heller är den numera baserad på enbart trä som råvara. Råvarutillgången anses därför icke behöva utgöra hinder för en fortsatt expansion av massaindustrin i världen.

Frågan huruvida kapacitetsökningen kommer att kunna utnyttjas torde få bedömas med hänsyn framför allt till den framtida förbrukningen av papper och papp. Konsumtionen av dessa produkter följer variationerna i den allmänna välståndsnivån. Det har uppgivits, att varje procents ökning i nationalinkomsten åtföljes av en ökning i pappersefterfrågan på 1 1/2 à 2 procent.² Sedan tiden för första världskriget har den totala förbrukningen av papper och papp ungefär 5-dubblats. Vad gäller förbrukningen i fortsättningen kommer den enligt beräkningar av FAO att omkring 1975 bli ungefär dubbelt så stor som i slutet av 1960-talet. Samtidigt må emellertid framhållas, att efterfrågan på massa icke enbart bestämmas av tillverkningen av papp och papper utan även av andra omständigheter. Sålunda förmärkes en ökad produktion av s. k. dissolvingmassa, som utgör råvara för kemisk industri.

Vad gäller den svenska massa- och boardindustrin har produktionsökningen varit mycket kraftig under 1950-talet på sätt framgår av följande tabell 18. I denna redovisade uppgifter är hämtade dels ur »Skogsindustrins virkesutredning 1958», dels ur det nya material som utredningen haft möjlighet att taga del av.

Även för 1960 föreligger uppgifter om produktionen. Den har för massaindustrin uppgått till 5 557 000 ton och för wallboardindustrin till 650 000 ton. De vunna resultaten visar, att kapacitetsutvecklingen hittills skett snabbare än man tidigare räknat med.

Utredningen har även beretts tillfälle att taga del av en ny kapacitetsutredning för massaindustrin, som inom Svenska cellulosa- och trämasseför-

¹ »Skogsindustrins råvaruförsörjning i södra Sverige»; utredning verkställd genom Sydöstra Sveriges Skogsägares Förbund 1959.

² R. Bentzel: Framtidsperspektiv för den svenska skogsindustrin. Industriproblem 1960; IUI 1960.

Tabell 18. Produktionsutvecklingen inom massa- och boardindustrin i Sverige under 1950-talet

1 000-tal ton

Produktion/år	1950	1955	1959	Ökning %	
				1950—1959	1955—1959
Massa	3 188	3 841	5 026	58	31
Wallboard	273	430	559	105	30
	3 461	4 271	5 585	61	31

eningarna gjorts för första hälften av 1960-talet. Enligt denna förväntas en sådan utbyggnad att kapaciteten 1964 skulle möjliggöra en produktion av 7 118 000 ton. Även inom boardindustrin har gjorts vissa framskrivningar. Kapaciteten beräknas inom denna vara 772 000 ton 1965.

Den förväntade ökningen av massaproduktionen med ca 1,5 milj. ton under första hälften av 1960-talet fördelar sig något olika på skilda områden av landet. Den största kvantitativa ökningen vad gäller massaproduktionen beräknas komma att härröra från Sydsverige med i runt tal 450 000 ton och från norra Sverige inklusive Sundsvalls- och Jämtlandsområdena med 383 000 ton. Medan för landet i dess helhet planeras en utbyggnad av massaindustrin mellan 1960 och 1964 med 28 % blir ökningen i Sydsverige 75 %, i Mellansverige exklusive Värmland 43 %, i Gävle-Dalarnområdet 25 % och inom övriga delar av landet mellan 14—18 %.

Även fördelningen av den totala massa- och boardproduktionen på förekommande ägarekategorier inom tillverkningsområdet förändras. År 1955 svarade de skogsägareägda företagen för i runt tal 1 % av tillverkningen. Vid mitten av 1960-talet skulle deras andel uppgå till ca 9 %. Hänsyn har härvid tagits till de båda nyförvärvade industrierna i Norrland samt till pågående och planerade ny- och ombyggnader. Motsvarande andelstal för de konsumentkooperativa företagens del är, likaså avrundat, 3 resp. 4 % och för de företag som ägs av Statens skogsindustrier AB 3 resp. 5 %. De bolagsägda företagen slutligen svarade 1955 för ca 93 %. År 1965 skulle andelen däremot bli omkring 82 %.

Med hänsyn till råvarutillgången i landet torde det vara möjligt att räkna med en längre gående utbyggnad av massa- och boardindustrin än den som kalkylerats med under första hälften av 1960-talet. Orsaken härtill är dels den ökade användningen av lövträd, klenvirke och mindervärdigt virke, dels att avverkningarna genom utbyggnaden av skogsbilvägnätet och andra åtgärder mera kan bringas i överensstämmelse med gjorda avverkningsberäkningar än vad som nu är fallet. Det har beräknats att skillnaden mellan möjlig och verklig avverkning f. n. skulle teoretiskt uppgå till mer än 20 milj. m³ motsvarande en massakvantitet av ca 4 milj. ton. De ökade avverkningsmöjligheterna betingas dels av skogsbrukets rationaliseringsutveckling,

Tabell 19. Massa- och boardindustrins virkesförbrukning 1955, 1960 och omkring 1965 — verklig och beräknad — fördelad på ägaregrupper

Måttenhet 1 000 m³f ub

Ägaregrupp	1955	1960	Omkring 1965	Ökning %	
				1955—60	1960—omkr. 1965
Bolag	17 138	25 000	29 000	46	16
Konsumentkooperationen	445	585	990	32	69
Statens skogsindustrier AB	517	935	1 498	81	60
Skogsägareägda företag	150	695	3 100	364	346

dels av äganderättsliga, prispolitiska och flera andra svårbedömbara faktorer. För att den fram till 1965 beräknade kapaciteten skall kunna utnyttjas anses emellertid att en virkestillförsel av erforderlig storlek är realiserbar.

Uppgifter om råvaruförbrukningen inom massa- och boardindustrin redovisas årligen av kommerskollegium i dess industristatistik. År 1958 — statistikens hittills senaste redovisningsår — uppgick förbrukningen till sammanlagt 21,14 milj. m³f, varav 4,15 milj. m³f eller ca 20 % utgjordes av sågverksflis. Enligt till kommerskollegium inkomna men ännu ej slutgiltigt bearbetade uppgifter synes förbrukningen under 1959 ha varit ca 24 milj. m³f. Från skogsägareägda företag och företag tillhöriga konsumentkooperationen och Statens skogsindustrier AB har utredningen fått uppgifter om den verkliga förbrukningen 1960 och om den förväntade förbrukningen efter kapacitetsutbyggnaden under första hälften av 1960-talet. I uppgiften för 1965 vad gäller de skogsägareägda företagen ingår den beräknade virkesåtgången vid de nyförvärvade industrierna i Norrland. För de bolagsägda företagen har utredningen själv sökt räkna fram sannolika värden för 1960 och 1965. De erhållna och beräknade uppgifterna framgår av följande tabell.

För samtliga fyra ägaregrupper har virkesförbrukningen ökat kraftigt under 1950-talets senare del i takt med den industriella utbyggnaden. Totalt synes ökningen ha uppgått till i runt tal 50 %. För att den fram emot mitten av 1960-talet beräknade produktionen skall kunna åstadkommas synes virkesförbrukningen behöva ökas med ytterligare 25—30 %. På sätt framgår av sammanställningen i tabell 19 blir ökningen i virkesförbrukning dock olika mellan skilda ägaregrupper i förhållande till perioden 1955—1960. För de bolagsägda företagens del synes den kunna bli ca 4 milj. m³f.

Utredningen

På sätt framgår av de olika jordbruksräkningarna har under de senaste årtiondena rått ett i stort sett statistiskt tillstånd i fördelningen av skogsmarken

mellan olika ägaregrupper. Samtidigt har skett en mycket stark expansion av den i huvudsak bolagsägda skogsindustrin. Denna expansion har medfört en successiv ökning av virkesbehovet hos denna industri, vilket hela tiden har kunnat tillgodoses. Förutsättningen härför har varit nödig tillgång på virke samt förekomsten av en inhemsk försäljningsmarknad för rundvirke med fri konkurrens mellan förekommande intressenter.

Skogsindustrins fortsatta utveckling är — bortsett från råvarutillgången — beroende av dess möjligheter att hävda sig i konkurrensen på världsmarknaden. Vad gäller trävaruindustrin har jordlagsutredningen av tillgängliga uppgifter bibringats den uppfattningen, att trävaruproduktionens volym kommer att med mindre variationer vara i stort sett oförändrad under i vart fall en rätt avsevärd tid framöver. Någon nämnvärd investeringsverksamhet inriktad på nya anläggningar torde sålunda icke kunna förväntas. Tvärtom synes sannolikt att ett fortsatt bortfall kommer att ske av mindre enheter, som icke kan följa med i rationaliseringsutvecklingen. Å andra sidan synes en fortsatt modernisering och upprustning av de mera bärkraftiga anläggningarna sannolikt. Genom tendensen i norra Sverige mot en minskad andel sågtimmer i sortimentsutfallet torde vidare förskjutningen av trävaruindustrin mot söder tills vidare komma att fortsätta.

För massa- och boardindustrins del anser sig jordlagsutredningen böra utgå ifrån att den planerade kapacitetsökningen fram till mitten av 1960-talet sådan den redovisats i det föregående kommer till stånd och att den också kommer att kunna utnyttjas genom att produkterna vinner avsättning. Detta leder till en ökad efterfrågan på virke och därmed skärpt konkurrens om råvaran mellan olika köparegrupper. Nämda förhållande jämte angelägenheten för ifrågavarande industri att i fortsättningen upprätthålla en tillfredsställande lönsamhet medför krav på fortsatt rationalisering av tillverkningsprocessen m. m. Det synes icke uteslutet att rationaliseringsutvecklingen inom denna industri kan i likhet med vad som förväntas inom trävaruindustrin medföra ett bortfall av mindre anläggningar med begränsade möjligheter att följa med i rationaliseringstakten.

Ytterligare en viktig förutsättning för att vår skogsindustri skall kunna hävda sig i konkurrensen är att den, genom produktionsförbättringar och rationalisering i skogsbruket, kan tillföras råvara i erforderlig utsträckning och för skälig kostnad. En hög rationaliseringsgrad hos såväl skogsbruket som industrin ökar förutsättningarna för att virket även från trakter med dåliga avsättningslägen skall kunna utnyttjas. Arbetet med att i olika avseenden nå ökad effektivitet vid råvaruframställningen genom rationaliseringsåtgärder av olika slag torde därför komma att fortsätta.

En ökad effektivitet i skogsbruket är nödvändig redan med hänsyn till den förväntade löneutvecklingen. Genom anknytningen av arbetslönerna inom skogsbruket till industrin och andra stadsnäringar kan nämligen förväntas att lönerna kommer att ytterligare stiga i takt med den tekniska ut-

vecklingen inom näringslivet i dess helhet. För att skogsbruket med bibehållen lönsamhet skall hålla jämna steg med löneutvecklingen synes vid sådant förhållande troligt att en oförändrad årlig rationaliseringstakt med 2—3 % icke blir tillräcklig under den närmaste tiden. En utveckling och förstoring av hittillsvarande rationaliseringsinsatser är därför att emotse. Detta medför bl. a. krav på strukturella förändringar och betydande investeringar i anläggningar och maskiner. För det mindre skogsbruket synes därvid skogsbruksområdet bli en i ökad utsträckning tillämpad samarbetsform.

Skogsbrukets totala arbetskraftsbehov är svårt att förutse. Det är beroende av i vilken utsträckning rationaliseringseffekten kommer att uppväga den ytterligare arbetsinsats som eljest skulle behövas för den ökade avverkning som är möjlig och med hänsyn till den förväntade efterfrågan på virke även nödvändig att företaga. Såvitt kan bedömas synes arbetskraftsutvecklingen i vart fall icke bli entydig i hela landet. Inom vissa områden synes sannolikt att behovet av arbetskraft i skogsbruket kommer att minska. I andra däremot och då framför allt i landets södra och mellersta delar synes kunna förväntas en ökning.

Skogsbrukets arbetskraftsproblem ter sig sålunda olika i olika bygder. Såväl sättet på vilket de kan lösas som konsekvenserna av olika lösningar sammanhänger nära med frågor inom en förvärvslagstiftnings intresseområde.

Genom avflyttningen från landsbygden till framför allt industrin i de större orterna har skogsbruket på åtskilliga håll svårigheter att tillgodose sitt behov av arbetskraft. Kravet på åtgärder från skogsbrukets sida för att gent emot andra näringsgrenar höja dess konkurrensförmåga om arbetskraften har därför starkt ökat. Bland annat betyder vetskapen om en säker och jämn arbetsinkomst och trivsamma arbets- och bostadsförhållanden mycket för rekryteringen. Ökad yrkesutbildning och fortsatt rationalisering i syfte att underlätta själva arbetet förbättrar också skogsbrukets arbetskraftsläge.

Övergången till helårsanställd arbetskraft och en ur bosättnings- och servicesynpunkt lämplig lokalisering av denna får ses som ett led i skogsbrukets förenämnda strävan att hävda sig i konkurrensen om arbetskraften. Såväl inom det större som inom det mindre skogsbruket kan också förväntas tilltagande användning av arbetskraft, som huvudsakligen har sin inkomst i skogen. I den mån denna utveckling leder till en förbättring av skogsbrukets möjligheter att konkurrera med näringslivet i övrigt om arbetskraften motverkar den avflyttningen från bygden. Samtidigt kommer den emellertid att medföra ett bortfall av arbetsmöjligheter i skogen för den till jordbruket knutna befolkningen och kan därför få befolkningspolitiska följder av motsatt innebörd, särskilt i blandbygder med omfattande storskogsinnehav. Å andra sidan finns bygder, där avflyttningen bland annat

till följd av bristande förutsättningar för jordbruk gått så långt, att systemet med helårssysselsatt arbetskraft är nödvändigt för att man i önskvärd utsträckning skall kunna ombesörja skogens skötsel och avkastningens tillvaratagande.

I betydande delar av landet torde det förhållandet, att jordbrukaren själv handhar sin skog, förbli en naturlig och ur produktivitets- och lönsamhets-synpunkt fullt godtagbar lösning av arbetskraftsfrågan för ifrågavarande skogar. Inom en del områden kan dragningen till stadsnäringarna vara så stark, att skogsbruket kommer att få svårt att anskaffa fast anställd arbetskraft trots ansträngningar i syfte att förbättra skogsarbetarens villkor. Skogsbruket kommer i sådana fall att i stor utsträckning bli hänvisat till den arbetskraft, som kan frigöras genom säsongvariationerna i jordbruket. En fortsatt förekomst av en till jordbruket knuten befolkning är därför för närvarande och sannolikt för avsevärd tid framåt av stor betydelse för att tillgodose skogsbrukets behov av arbetskraft. Från bondeskogsbrukets sida har också understrukits att man vid en bedömning av arbetskraftstillgången måste taga hänsyn till de reserver, som finns bland ägare och brukare av mindre jord- och skogsbruk och bland lantarbetare.

Såsom tidigare framhållits är en betydande del av den privatägda skogsmarken icke förenad med jordbruksdrift till följd av att åkern utarrenderats eller att jordbruket nedlagts och den odlade jorden övergått till skogsmark. Verkställda utredningar synes dessutom visa en tendens mot ett ökat skiljande i driftshänseende av skogen från inägojorden. Betydande arealer skogsmark är dessutom knutna till jordbruk, som beträffande inägoarealen icke är bärkraftiga vid en skogstillgång av gängse omfattning. Angivna förhållanden är relevanta ur förvärvslagssynpunkt.

En utveckling mot fristående skogsenheter av ofta ringa storlek kan leda till att skogsmarken i vidgad utsträckning kommer att bestå av enheter, vilkas produktionsförmåga icke kan förväntas bli nöjaktigt utnyttjad på grund av att ägaren saknar manuella eller ekonomiska förutsättningar eller rent av intresse härför. Med hänsyn till skogsindustrins virkesbehov är ett sådant förhållande icke godtagbart. Ett inlemmande av dessa enheter i en rationell produktion är därför en betydande angelägenhet ur samhällelig synpunkt.

Den privatägda skogens fördelning på olika storleksgrupper jordbruk visar även att denna skog i betydande utsträckning kommer att omfattas av storleksrationaliseringen. Uppbyggnaden av fastighetsbeståndet till bärkraftiga jordbruksenheter kommer i fortsättningen liksom hittills att allt efter omständigheterna ske genom att ofullständiga enheter tillföres såväl åker som skog. Det är angeläget att denna process icke försvåras till följd av att rationaliseringsverksamheten motsatta intressen vad gäller ägareförhållandena inom skogsmarken lämnas obeaktade i en förvärvslagstiftning.

Såsom framgår av det föregående är bristfälliga strukturförhållanden i skogsmarken ett betydande hinder för en rationalisering av skogsbruket. In-

satser för att råda bot härpå behöver göras av samtliga ägaregrupper sida vid sida. Det finns goda möjligheter att inom de olika grupperna utforma rationella företagsenheter och att i skilda organisationsformer anpassa skogsbruket till den ekonomiska och tekniska utvecklingen.

Av det föregående framgår också att den statliga rationaliseringsverksamheten är inriktad på att befrämja denna strukturomvandling. Bland åtgärder, som från det allmännas sida vidtagits i nämnda avseende, har utredningen bland annat omnämnt den av 1961 års riksdag beslutade ändringen i stämpelförordningen. Den därvid erhållna stämpelfriheten avser endast direkta byten av likvärdiga objekt. Bestämmelsen är däremot icke tillämplig vid utbyte av mark successivt enligt kompensationsavtal. Enligt utredningens mening bör, sedan erfarenhet vunnits av den nu föreslagna lagen, övervägas huruvida en utvidgning av stämpelfriheten kan ske.

KAPITEL 8

Allmänna synpunkter rörande behovet av och syftet med en förvärvslagstiftning

Inledning

Bakgrunden till gällande bolagsförbudslag och jordförvärvslag är till väsentlig del densamma. I båda fallen grundas lagarna på uppfattningen, att odlad jord och skog skall i erforderlig omfattning bevaras som försörjningsunderlag för en jordbrukande befolkning som huvudsakligen med äganderätt är knuten till den fasta egendom den brukar. Därjämte har ansetts påkallat, att från fastighetsmarknaden söka hålla borta köpare med tydlig spekulationsavsikt och sådana, som genom att vansköta det förvärvade kan förväntas spoliera värden av betydelse för landet. Det tredje motivet slutligen för en förvärvslagstiftning, vilket särskilt vad gäller reglering av fysiska personers förvärv alltmer kommit i förgrunden, är behovet av medel i det allmännas hand att befrämja den s. k. yttre rationaliseringen.

Även kritiken mot de båda lagarna har haft likartat innehåll. Mot båda har bl. a. anförts att de vore klasslagar, att de medförde ett obehörigt ingrepp i äganderätten och människors handlingsfrihet, att de hindrat strukturrationaliseringen och därmed förutsättningarna för ett rationellt jord- och skogsbruk, att köpstarka grupper utslöts från fastighetsmarknaden samt att lagarna ej kunde göras helt effektiva.

På sätt framgår av redogörelsen i kapitel 5 har av myndigheter, intresseorganisationer och vissa kommuner lämnats svar på frågor som utredningen utsänt. Den första av de därvid ställda frågorna avsåg huruvida det ur allmän synpunkt alltjämt kunde anses tillräckligt angeläget att ovan angivna tre syften tillgodosåges för att en särskild förvärvslagstiftning kunde anses motiverad. Flertalet har besvarat frågan jakande. Om nödvändigheten att reglera juridiska personers förvärv har meningen varit nära nog enhällig, vad gäller fysiska personers förvärv däremot mera delad. Även om utredningen är fullt medveten om att svaren på de olika frågorna kan ha påverkats av synpunkter, som för ett objektivt bedömande av frågan i viss mån är ovidkommande, har dock uttalande meningar noga övervägts vid utredningens ställningstagande.

Ytterligare synpunkter på behovet i allmänhet av en fortsatt reglering av såväl fysiska som juridiska personers förvärv av fastigheter har utredningen fått vid i kapitel 5 omnämnda sammanträden med företrädare för skogsbruket.

En bedömning av frågan om behovet i fortsättningen av en förvärvslagstiftning synes i första hand böra ske med hänsyn till huruvida det ur allmän synpunkt är angeläget, att de tre inledningsvis återgivna syftena alltfört tillgodoses genom att förvärv av fast egendom regleras medelst en särskild lagstiftning. Därest sådant behov anses föreligga, bör vid utformningen av lagreglerna eftersträvas lösningar som kan beräknas bli i möjligaste mån allmänt godtagna.

Med hänsyn till den utveckling som skett och förväntas ske inom skogsnäringen torde emellertid finnas motiv för att förvärvsfrågorna även behandlas utifrån andra synpunkter än sådana av huvudsakligen befolkningspolitisk och jordbrukspolitisk innebörd. Sålunda talar enligt utredningens mening olika omständigheter för att man vid bedömningar avseende skogsmarkens fördelning mellan olika ägarekategorier bör anlägga ett betraktelsesätt, som mera direkt utgår från skogsnäringen och dess speciella villkor. Motivet härför är den centrala ställningen i landets näringsliv, som över huvud taget intages av skogsbruket och skogsindustrierna. Det må vidare erinras om det faktiska förhållandet, att skogsbruk i mycket betydande omfattning bedrivs i enheter, inom vilka jordbruk i egentlig mening saknas eller intager en helt underordnad roll i den ekonomiska verksamheten. Detta gäller, såvitt en grov kalkyl för samtliga skogsägarekategorier ger vid handen, nära nog två tredjedelar av landets hela areal produktiv skogsmark.

Mot bakgrund av den redogörelse för jordbrukets och skogsbrukets struktur- och produktionsutveckling som översiktligt lämnats i kapitlen 6 och 7 vill utredningen närmast i korthet redovisa sin uppfattning om hur den fortsatta utvecklingen inom jord- och skogsbruk kan väntas bli. Helt naturligt är denna utveckling beroende av många svårbedömbara faktorer. Icke minst torde landets anslutning till den Europeiska frihandelssammanslutningen komma att få betydelse. Till detta förhållande har utredningen emellertid icke ansett sig kunna taga närmare ställning, då det ännu icke torde ha fått tillräckligt fasta former för att verkningarna helt skall kunna överblickas. Uppgiften torde närmast åvila 1960 års jordbruksutredning. I anslutning till de förutsägelser som utredningen med angivna reservationer dock ansett sig kunna göra, vill den därefter mera allmänt överväga behovet av en fortsatt förvärvslagstiftning dels vad avser frågan att bevara jord och skog i en jordbrukande befolknings ägo, dels med hänsyn till strukturrationaliseringen, dels mot bakgrunden av vissa förhållanden inom skogsnäringen. I ett särskilt avsnitt berör utredningen även frågan om förvärvslagstiftningen som korrektiv mot spekulationsförvärv.

Överväganden rörande den fortsatta utvecklingen inom jord- och skogsbruk

Landets jordbruk kommer otvivelaktigt att undergå stora förändringar föranledda såväl av den handelspolitiska som av den ekonomiska och tekniska

utvecklingen. En fortsatt anpassning av jordbruksproduktionen till skiftande marknadslägen och till olika stadier i denna utveckling torde bli en trängande angelägenhet. Främst av företagsekonomiska skäl måste vidare förväntas att den för jordbruk minst lämpade jorden överföres till skogsmark och att med hänsyn härtill och till en strävan hos den enskilde jordbrukaren att öka det areella underlaget för sin produktion minskningen av antalet jordbruksföretag fortsätter en avsevärd tid framåt. I linje med denna utveckling och i klart syfte att förstärka den verkar den statliga rationaliseringsverksamheten. Denna är inriktad på att genom råd och upplysning, markanskaffning samt ekonomiskt stöd befrämja tillkomsten av jord- och skogsbruksföretag av sådan beskaffenhet att de kan bereda brukarna full försörjning. Såsom jordbruksutskottet understrukt i sitt utlåtande (1959: 30) över propositionen till 1959 års riksdag angående statligt stöd till jordbrukets rationalisering m. m. kommer de eftersträlvade arealstorlekarna att växla inom relativt vida gränser beroende bl. a. på produktionsinriktning och produktionsintensitet. I skogsbygden blir givetvis tillgången på skogsmark en betydelsefull faktor. Angeläget är enligt utskottet att där få till stånd en lämplig kombination av jord- och skogsbruk i rationella enheter. Vidare söker det allmänna med stöd till skogsplantering aktivt medverka till att jordbruksproduktionen i möjligaste mån begränsas till sådana marker, som har förutsättningar på längre sikt för ett till den tekniska utvecklingen anpassat, rationellt jordbruk, samtidigt som den jord, som långsiktigt dragits ur jordbruksproduktionen, blir utnyttjad för skogsproduktion.

Jämte enheter som vid sedvanlig produktionsinriktning arealmässigt är tillfredsställande torde i fortsättningen sannolikt komma att finnas ett antal mindre, intensivt drivna enheter med specialiserad produktionsinriktning. Bl. a. torde möjligheterna att erhålla driftslån vid produktionsomläggning och kreditstöd till specialproduktion å jordbruk komma att befrämja tillkomsten av sådana företag. I högre grad än vad gäller jordbruk med traditionell driftsinriktning torde specialjordbruken bli beroende av goda avsättningsförhållanden och god tillgång på arbetskraft. Utredningen räknar därför icke med att det specialiserade jordbruket i någon mera betydande utsträckning kommer att bli en alternativ företagsform i bygder med svaga naturliga förutsättningar för jordbruk med traditionell inriktning.

Vid sidan av den strävan som finns bland jordbrukarna att själva förädla sina produkter i producentkooperativa industriföretag finns hos industrin och inom den konsumentkooperativa rörelsen ett intresse för egen eller kontrakterad framställning av jordbruksprodukter. Åtskilliga tecken tyder på en vidgad integration i detta avseende inom jordbruket. En utveckling i denna riktning bör uppmärksammas även ur förvärvslagstiftningens synpunkt.

Den av skogsbruk och träförädlingsindustrier sammansatta skogsnäringen

i vårt land är till helt övervägande del exportberoende. Produktionsutvecklingen i skogsbruket kommer därför — i fortsättningen som hittills — att ytterst betingas av förhållandena på världsmarknaden för mer eller mindre förädlade skogsprodukter. Skogsindustriernas naturliga strävan att hävda och stärka sin ställning inom utrikeshandeln tar sig bland annat uttryck i pågående och planerade kapacitetsutvidgningar. Framför allt är så fallet inom massaindustrin. Härigenom uppkommer ett ökat behov av råvara och av att denna genom rationaliseringsåtgärder skall kunna åtkommas till skäligen kostnad. Nämnda omständighet liksom den ekonomiska och sociala utvecklingen över huvud taget medför otvetydiga krav på anpassning och högre produktivitet i skogsbruket. Detta innebär enligt utredningens uppfattning en fordran på fortsatt rationalisering genom förbättrad utformning av driftsenheter och transportsystem, mera aktivt utnyttjande av förefintliga biologiska och tekniska resurser vid skogens vård och virkesavkastningens tillvaratagande samt ökad användning av organisatoriska hjälpmedel i produktionsbefrämjande syfte.

Vad gäller förhållandet mellan odlad jord och skogsmark anser sig utredningen böra utgå ifrån att i bygder där skog av ålder varit förenad med jordbruket sådant samband även i fortsättningen skall bestå. Med hänsyn bl. a. till förväntad krympning av arealen åker synes den skog som nu är knuten till jordbruket eller genom förvärv från enskilda kan komma att återföras dit vara tillräcklig för dess behov även i framtiden. Någon överföring av skogsmark från bolag eller domänverket till jordbruket i syfte att ge detta ökad bärkraft synes därför knappast vara påkallad annat än i arronderingsförbättrande syfte. Tvärtom torde kunna förväntas, att det till följd av jordbrukets utveckling mot minskat omfång kan i vart fall regionalt komma att i ökad utsträckning finnas överloppsskog i förhållande till jordbrukets behov. Å andra sidan kommer rationaliseringen inom skogsbruket att medföra minskade manuella insatser per arealenhet, vilket i sin tur kommer att medföra krav från det kvarvarande jordbrukets sida på större skogsinnehav än vad som hittills ansetts erforderligt för ett effektivt utnyttjande året runt av arbetskraften.

Behovet av en förvärvslag ur synpunkten att jord och skog bevaras i en jordbrukande befolknings ägo

Vad först avser frågan huruvida det ur allmän synpunkt är angeläget att jord och skog bevaras som försörjningsunderlag för en jordbrukande befolkning vill utredningen anföra följande.

Det förhållandet att den av det allmänna befrämjade rationaliseringsprocessen inom jordbruket syftar till att skapa bärkraftiga företag synes i och för sig böra innebära, att dessa företag verkligen skall komma att tjäna som försörjningsunderlag för personer med avsikt och förutsättningar att

därav skaffa sig sin huvudsakliga arbetsinkomst. Det skulle då ur allmän ekonomisk synpunkt vara otillfredsställande, därest de bärkraftiga enheter som bleve resultatet av rationaliseringen icke komme att tjäna avsett syfte utan överginge till »icke jordbrukare» och närmast komme att ge biinkomster till fullgoda intäkter från andra näringsfång. En sådan utveckling vore icke önskvärd ur befolkningspolitiska synpunkter. Även om det i fortsättningen kommer att finnas jordbruk av varierande storlek och produktionsinriktning är det uppenbart, att utvecklingen mot större enheter kommer att medföra ett betydande bortfall av jordbruksföretag, som i sin tur medför minskad jordbruksbefolkning. Överslagsberäkningar som gjorts av utredningen tyder på att rationaliseringsutvecklingen under de närmaste årtiondena kan komma att inom vissa produktionsområden reducera antalet brukningsenheter ned mot hälften av det nuvarande. För bygder med jord- och skogsbruk som huvudsakligt och i vissa fall kanske enda försörjningsunderlag måste vid sådant förhållande vara angeläget, att de kvarvarande, som familj jordbruk lämpade fastigheterna verkligen kan bli till fulla utnyttjade av bygdens egna invånare och att försörjningsmöjligheterna för dessa framstår som bestående. Detta är i särskild grad förhållandet där brukaren med äganderätt är knuten till sitt företag.

Enligt utredningens mening är en förvärvslagstiftning alltså motiverad ur befolkningspolitiska synpunkter. Till frågan huruvida dessa synpunkter kan ha samma giltighet i alla delar av landet återkommer utredningen i samband med vissa överväganden rörande balansen mellan olika ägarekategorier.

Den snabba utvecklingen inom jordbruksnäringen medför svårösta anpassningsproblem. Enligt utredningens mening kommer jordbruket i fortsättningen i än större utsträckning än nu att kräva möjligheter till produktionsanpassning. Denna synes komma att gälla såväl areal- och arronderingsmässiga anpassningar vid mera traditionell driftsinriktning som investeringar av speciell karaktär vid mera särpräglad produktion. För den aktive jordbrukaren blir det sålunda angeläget att kunna anpassa produktionens volym och produktvalet till marknadsutvecklingen och att på ett ekonomiskt riktigt sätt kunna avväga förhållandet mellan arbetskraft, maskiner och mark i takt med den tekniska utvecklingen. Anpassningsprocessen underlättas givetvis om jordbrukaren fritt kan disponera sin produktionsapparat och själv bestämma när och på vilka sätt den bör ändras. Den förväntade utvecklingen ökar därför enligt utredningens mening behovet av ett samband mellan brukningsrätt och äganderätt åtminstone vad gäller de egentliga familj jordbruken. Om »icke jordbrukare» i större utsträckning bleve ägare till sådana jordbruksfastigheter skulle detta komma att minska jordbrukets anpassningsförmåga till förfång för dess konkurrenskraft.

Ett tredje motiv för en fortsatt förvärvsreglering av »icke jordbrukares» fång sammanhänger med angelägenheten av att strukturrationaliseringen

inom jordbruket och skogsbruket icke onödigtvis försvåras. Erfarenheten visar att detta kan vara fallet när fastigheter tillhöriga »icke jordbrukare» ligger blandade med den jordbrukande befolkningens innehav. Det må endast erinras om de problem, som det ökade sterbhusägandet kan medföra i detta avseende. Innehaves en fastighet exempelvis för att ägarens intresse av ett trivsamt fritidstillhåll skall vara fyllt eller för att en mer eller mindre känslöbetonad böjelse över huvud taget att äga jord skall vara tillfredsställd, kan dessa syften vara tillgodosedda även med s. k. övergångsjordbruk, som ofta är efterfrågade som tillskottsmark. Genom att ägaren är oberoende av fastigheten för sin försörjning kan i regel ej förväntas, att den otillräckliga bärkraften påverkar hans vilja att sälja på samma sätt som sannolikt skulle vara fallet därest fastigheten ägdes av en jordbrukare, som vore hänvisad till avkastningen för sin försörjning. Ej heller torde han alltid vara intresserad av att medverka till i och för sig önskvärda strukturförbättringar. Tvärtom kan det vara till fördel för en »icke jordbrukares» intresse att fastigheten icke är särskilt stor och icke medför några större problem till förfång för hans egentliga mening med innehavet. »Icke jordbrukares» innehav i en by kan på så sätt konservera fastighetsstorleken till förfång för strukturutvecklingen genom att det bestämmes av för jord- och skogsbruket ovidkommande synpunkter. En ökad förekomst av fastigheter i »icke jordbrukares» ägo skulle därför kunna medföra att ytterligare mark blev svårtillgänglig för rationaliseringsändamål och därigenom komma att stå hindrande i vägen för de aktiva jordbrukarna i deras av det allmänna befrämjade strävan att skapa lämpliga brukningsenheter. Ett sådant förhållande synes stå i strid såväl mot jordbrukets eget som mot det allmänna intresse. Möjlighet bör därför finnas att pröva även förvärv av s. k. övergångsjordbruk och vägra förvärvstillstånd, då sådant jordbruk erfordras för rationaliseringsändamål.

Anförda synpunkter är naturligtvis relevanta endast under förutsättning att en mera påtaglig efterfrågan på jordbruksfastigheter föreligger och i fortsättningen kan förväntas från »icke jordbrukares» sida. Enligt lantbruksstyrelsens statistik över lantbruksnämndernas verksamhet, vilken i vissa delar redovisats i kapitel 4, har antalet inkomna förvärvsansökningar under åren 1956—1960 uppgått till i medeltal ca 6 600 per år. De avslagna ansökningarnas antal under de senaste fem åren har i medeltal varit ca 460 per år. Av dessa har årligen ca 200 avslagits med stöd av 5 § jordförvärvslagen, alltså på grund av att egendomen funnits böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter.

Det synes emellertid uppenbart — även om mot ett sådant påstående alltid kan erinras att det är otillfredsställande underbyggt — att statistiken över behandlingen av förvärvsärenden icke är rättvisande vad gäller jordförvärvslagens effekt. Lagen har en preventiv verkan, som de angivna

siffrorna icke ger uttryck åt. Med tanke på den uppmärksamhet som särskilt jordförvärvslagen rönt och den häftiga kritik som stundtals riktats mot den torde med fog kunna antagas, att den preventiva verkan hos just denna lag är särskilt stor. Lantbruksnämnderna torde kunna vittna om sammanträffanden med förvärvsintresserade personer, som haft den felaktiga uppfattningen, att lagen innebär ett obevekligt hinder för alla utom jordbrukare att köpa jord. Som ett exempel på en lagstiftnings preventiva verkan kan hänvisas till ansökningarna om förvärvstillstånd enligt bolagsförbudslagen. Dessa har under de senaste fem åren varit i medeltal drygt 100 per år. Det är uppenbart att antalet icke tillnärmelsevis återspeglar bolagens intresse att förvärva mark.

I likhet med vad som utsagts i många svar på utredningens frågor och uttalats vid de konferenser som omnämnts i kapitel 5 räknar utredningen i fortsättningen med ett betydande intresse från »icke jordbrukares» sida att inköpa jord- och skogsbruk. Såsom särskilt framhållits av företrädarna för storskogsbruket skulle, därest jordförvärvslagstiftningen plötsligt avvecklades, ett under femton år i betydande utsträckning uppdämt försäljnings- och förvärvsintresse säkert ta sig uttryck i en kraftig ökning av förvärv från andra köparekategoriers sida än sådana med intresse för jord- och skogsbruk för sin försörjning eller verksamhet.

Förvärvsmotiven är flera och av olika innebörd. Genom värdebeständigheten och de fördelar ur beskattningssynpunkt som innehavet av en jordbruksfastighet anses kunna medföra synes intresset för förvärv ur kapitalplaceringssynpunkt vara betydande och med all säkerhet också bestående. Ett stöd för denna uppfattning torde det allt mer förekommande sterbhusägandet ge. Denna företeelse har väl flera orsaker men uppfattningen om fast egendom som särskilt värdebeständig är sannolikt den till uppkomsten mest bidragande. Andra vanliga förvärvsanledningar som inköp för att tillgodose ett fritidsintresse eller en mera allmän längtan efter att äga ett jordbruk eller ett stycke skog torde ävenså komma att bestå. Utredningen har för sin del icke funnit belägg för att intresset från »icke jordbrukares» sida att förvärva fastigheter med jordbruk och skog kan förväntas avtaga under överskådlig tid. På kort sikt skulle frånvaron av en förvärvslagstiftning med jordförvärvslagens innebörd säkerligen medföra en kraftig, mer eller mindre spekulationsartad stegring i efterfrågan på jordbruksfastigheter med icke bara för jordbrukarna utan för alla utövare av näringsfång med anknytning till jord- och skogsbruk besvärande följer.

Även om sålunda behovet av en förvärvslagstiftning icke har minskat utan i fortsättningen kanske i vissa avseenden kommer att göra sig mer gällande än tidigare, synes emellertid enligt utredningens mening angeläget, att lagen icke gives en vidare innebörd än som är nödvändigt med hänsyn till att avsedda syften skall bli tillgodosedda. Ovan anförda skäl för en fortsatt reglering av »icke jordbrukares» förvärv hänför sig till uppfattningen, att

jordbruksföretag, som ger innehavaren en tillfredsställande försörjning, i allmänhet bör tillhöra en självägande jordbruksbefolkning. En förvärvslagstiftnings syfte i denna del synes alltså vara tillgodosett om lagen omfattar enheter, vilka är lämpade som självständiga företag och kan beräknas vara efterfrågade av denna befolkning. Dit hör i första hand brukningsenheter som kan betraktas som en- och tvåfamiljsjordbruk med en allt efter driftsinriktningen varierande storlek och ägosammansättning. Men naturligtvis kan också större enheter vara efterfrågade av den aktive jordbrukaren. Avgränsningen uppåt torde bl. a. bestämmas av förekommande byggnads- eller andra reella övervärden, som påverkar försäljningsvärdet men som avkastningen från egendomen icke kan beräknas förränta. För dessa värden har en person, vilken är hänvisad till avkastningen av egendomen för sin försörjning, många gånger icke möjlighet att betala. Likaså kan stora brukningsenheter enbart genom att omfatta väsentliga jordbruks- och skogsvärden vara så kapitalkrävande, att den aktive jordbrukaren måste avstå från förvärv på grund av svårigheten att anskaffa erforderliga medel. För många förvärvare med avsikt att etablera sig som jordbrukare på egen fastighet torde reglerna för lantbruksnämndernas kreditgarantiverksamhet vara avgörande för vad som ur storleks- och kostnadssynpunkt är möjligt att förvärva. På grund av kapitalbrist och svårigheten att förränta kostnaderna för erforderliga investeringar kan jordbrukare även vara utestängda från måttligt stora enheter, på vilka erfordras betydande investeringar i byggnader till följd av försummat underhåll. Från särskilt kapitalkrävande fastigheter finns därför enligt utredningens mening icke anledning att utestänga enskilda köpare även om de icke skulle ha den aktive jordbrukarens avsikt med förvärvet. En restriktiv förvärvsprövning i sådana fall skulle kunna få den mindre tillfredsställande följden att nyttigt kapital utestängdes från jordbruks- och skogsnäringen i sådana fall, där förutsättningar saknades för att det bleve tillfört av den jordbrukande befolkningen.

Brukningens enheter, som inom rimlig tid beräknas kunna uppbyggas till bärkraftiga enheter, bör ur förvärvssynpunkt likställas med enheter som fyller kraven på fullgod bärighet. Skulle sådana fastigheter fritt kunna förvärvas av »icke jordbrukare» finge man räkna med att jordbrukarna komme att i konkurrens med »icke jordbrukare» tvingas godtaga så höga priser, att de genom den ekonomiska belastning som detta komme att medföra skulle få stora svårigheter att inköpa erforderlig tillskottsmark.

Med hänsyn till det förväntade bortfallet av odlad jord till följd av jordbrukets anpassning till de ökade kraven på rationalisering i syfte att nedbringa produktionskostnaden finns anledning förmoda, att kombinerade jordbruksföretag i skogrika bygder i vissa fall kommer att omvandlas till rena skogsbruksföretag. Enligt utredningens mening bör lantbruksnämndernas rationaliseringsverksamhet också vara inriktad på att i sådana bygder bilda skogsbruksföretag med samma förutsättningar som en- och tvåfamiljs-

jordbruken att ge innehavaren en tillfredsställande försörjning. Med hänsyn härtill synes motiverat att ur förvärvssynpunkt låta samma regler gälla för bärkraftiga och till full bärkraft uppbyggbara skogsbruksföretag som för de jordbruksföretag, vilka enligt vad ovan anförts i princip endast bör kunna förvärvas av personer, vilka har för avsikt att skaffa sig sin huvudsakliga arbetsinkomst av företaget.

Korrektivet i en förvärvslag mot att »icke jordbrukare» förvärvar enheter, som är lämpliga som försörjningsunderlag för en jordbrukande befolkning, torde kunna uttryckas på flera sätt. Genom att bestämmelsen även bör avse skogsbruksfastigheter synes det i nuvarande jordförvärvslag formulerade villkoret, att förvärvaren skall ha för avsikt att själv ägna sig åt jordbruket å fastigheten icke längre helt lämpligt. Oavsett vilken typ av egendom förvärvet än avser synes däremot innebörden i det eftersträfvade förhållandet närmast vara, att förvärvaren har sin huvudsakliga arbetsinkomst av förvärvsfastigheten. Handhavandet av egendomen skall med andra ord bliva sökandens egentliga arbetsuppgift, som i huvudsak ger honom hans försörjning. Avkastningen från en bärkraftig enhet av bondebrukstyp bör sålunda såsom tidigare framhållits icke endast vara ett tillägg till en huvudsaklig inkomst från annat näringsfång. Däremot synes det förhållandet att en person, som har en förmögenhet från vilken han njuter avkastningen, icke i och för sig böra utgöra hinder för att han etablerar sig som jordbrukare även på en enhet av bondebrukstyp.

För att förvärvaren skall anses få sin huvudsakliga arbetsinkomst från förvärvsfastigheten synes i princip böra förutsättas, att han även har för avsikt att bosätta sig på egendomen. Vad gäller företag med jordbruk synes bosättningen regelmässigt böra utgöra villkor för förvärvstillstånd. För skogsbruksfastigheter däremot synes även kunna godtagas att förvärvaren, där fråga är om bärkraftiga enheter, är bosatt utanför egendomen. För att de befolkningspolitiska synpunkterna skall vara tillgodosedda synes emellertid böra krävas, att vederbörande i så fall är bosatt i orten och att arbetsinkomsten från egendomen är en förutsättning för att han skall ha möjlighet att bo kvar.

Den av utredningen intagna ståndpunkten att egendom, som i befintligt skick eller efter rationaliseringsåtgärder bedömes kunna giva ägaren tillfredsställande försörjning, får förvärvas när vederbörande beräknas ha sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendomen medför, att hinder icke längre föreligger för aktiva jordbrukare att tillköpa mark även om detta skulle innebära att var för sig bärkraftiga fastigheter sammanfördes till en enhet. Det vid åtskilliga tillfällen framförda kravet på att förvärvslagstiftningen icke bör hindra jordbrukarnas egen frivilliga rationalisering bör nämligen enligt utredningens mening tillmötesgå. För »icke jordbrukare», som redan innehar brukningsenhet, synes däremot böra föreligga hinder för att som tillskottsmark förvärva bärkraftiga eller till full bärkraft uppbyggbara en-

heter. Endast där förvärvet i sådana fall medför en väsentligt förbättrad ägoanordning av det redan innehavda synes det böra medgivas.

Utredningen är fullt medveten om att den föreslagna ordningen kan komma att medföra ett bortfall av välbebyggda jordbruk, som redan är bärkraftiga eller som lämpar sig som »kärnor» i blivande större enheter. Den kan därigenom få befolkningspolitiska följder, som dock i allmänhet bör kunna godtagas med hänsyn till vikten av att storleksrationaliseringen icke hämmas, när den bereder den aktive jordbrukaren en förbättrad försörjning och ökade möjligheter till rationell drift. I bygder med en påtaglig brist på jordbruk med bra byggnadsbestånd i förhållande till den totala åkerarealen synes det förhållandet att just de välbebyggda fastigheterna föres samman till större enheter emellertid kunna medföra, att förekommande dåliga enheter, som utgör den egentliga rationaliseringsmarken, över huvud taget icke blir efterfrågade. Frånvaron i utredningens förslag till förvärvslag av en bestämmelse motsvarande den i 4 § mom. 3 gällande jordförvärvslag behöver emellertid icke innebära, att utvecklingen vad gäller antalet bärkraftiga enheter skulle lämnas helt opåverkbar även om jordbrukare förvärvar. I sådana fall, där tillskottsförvärvet avser ett välbyggt jordbruk och fortbeståndet av detta jordbruk som självständig enhet bedömes vara ett villkor för att förefintlig rationaliseringsmark skall komma till användning, synes nämligen det förhållandet att förvärvsfastigheten är bärkraftig icke böra utgöra hinder för att förvärvet avslås med stöd av rationaliseringsmomentet trots att förvärvsfastigheten i och för sig är ändamålsenlig som självständig enhet. Den behövs ju dock för att underlätta ett rationaliseringsgenomförande. Det synes riktigt att lantbruksnämnden i ett sådant fall förvärvar det bärkraftiga jordbruket för att till detta föra rationaliseringsfastigheterna allt eftersom de blir till salu.

Begränsas förvärvslagen på ovan föreslaget sätt följer därav, att konkurrensen blir fri mellan jordbrukare och »icke jordbrukare» om alla andra jordbruksfastigheter än sådana som nu eller inom snar framtid kan ge aktiva brukare en tillfredsställande försörjning. Korrektivet mot »icke jordbrukares» förvärv kommer sålunda icke att omfatta s. k. övergångsjordbruk, obebyggd eller ofullständigt bebyggd inägojord och ej heller huvudparten av de fastigheter, som utgöres av enbart skogsmark.

I betydande utsträckning har fastigheter av förenämnt slag karaktär av tillskottsmark. Det är ur allmän synpunkt angeläget att denna mark i mån av behov blir utnyttjad som försörjningsunderlag för en jordbrukande befolkning genom att den i strukturförbättrande syfte tillföres företag som har otillräcklig bärkraft eller bristfällig ägoanordning. För denna rationaliseringsverksamhet kan den föreslagna begränsningen av lagen emellertid medföra vissa konsekvenser ur kostnadssynpunkt. Sålunda torde jordbrukarna åtminstone i vissa trakter få räkna med att i konkurrens med »icke jordbrukare» få betala högre priser än som svarar mot avkastningsvärdet.

Såsom tidigare framhållits tillmäter nämligen »icke jordbrukare» det förvärvade ofta andra värden än rena jordbruks- och skogsvärden. Detta är särskilt påtagligt i trakter med efterfrågan på fastigheter för fritidsändamål. I viss utsträckning torde det emellertid vara möjligt för den aktive jordbrukaren att godtaga ett överpris genom att han har möjlighet att realisera förekommande övervärden och på så sätt nedbringa köpeskillningen till en med hänsyn till avkastningen skälig nivå. »Icke jordbrukares» förvärv av övergångsjordbruk med begränsad tillgång på skog torde därför icke behöva ur kostnadssynpunkt nämnvärt försvåra strukturomvandlingen. Då förvärvet avser fastigheter där värdet huvudsakligen utgöres av skog och sker i kapitalplaceringssyfte kan förhållandet däremot te sig annorlunda. Erfarenheten torde nämligen visa, att »icke jordbrukare» tillmäter ägandet av skogsmark sådan betydelse att de ofta är beredda att acceptera en prisnivå, som ligger över den som motsvarar avkastningen. Konkurrensen med »icke jordbrukare» om skogsfastigheter kan därigenom otvivelaktigt försvåra strukturrationaliseringen såväl för den enskilde jordbrukaren som för lantbruksnämnderna.

Redan i 1946 års jordförvärvslag infördes korrektiv med syfte framför allt att begränsa »icke jordbrukares» förvärv av skogsmark dels genom den ovillkorliga bestämmelsen för de fall förvärvaren utan nytta för visst jordbruk i orten antoges vilja tillgodogöra sig skogstillgång, som behövdes såsom stöd för ortens jordbruk, dels genom det villkorliga hindret mot förvärv i kapitalplaceringssyfte. Båda dessa korrektiv bibehölls i 1955 års lag trots att rationaliseringsmomentet i 5 § infördes.

Om den ovillkorliga bestämmelsens rätta innebörd har förelegat en viss osäkerhet, då den icke ansetts på ett fullt entydigt sätt ha kunnat utläsas av förarbetena. Det är emellertid numera helt klarlagt och av Kungl. Maj:t i flera besvärssärenden godtaget, att bestämmelsen icke enbart syftar på ett tillgodogörande av ett befintligt skogskapital utan även på förvärv över huvud taget av stödskog. I den mån bestämmelsen åsyftar sådant förvärv anser flertalet lantbruksnämnder i svar på utredningens frågor att den är viktig men att den bör omredigeras till ökad tydlighet. En lantbruksnämnd har med hänsyn till att i vissa bygder ofta föreligger olika möjligheter att täcka de kvarvarande jordbrukarnas skogsbehov föreslagit, att hinder mot förvärv av skogstillgång som är behövlig som stöd för ortens jordbruk ej skall gälla om behovet uppenbarligen kan tillgodoses på annat och bättre sätt.

Korrektivet mot förvärv i kapitalplaceringssyfte har från många håll kraftigt kritiserats. Bl. a. har framhållits att korrektivet kan utestänga jord- och skogsbruket från tillförsel av kapital, av vilket det är beroende för sin utveckling. Även om detta påstående långt ifrån har den giltighet som under stundom göres gällande synes korrektivet emellertid mindre lämpligt i

andra avseenden. Mot detsamma torde framför allt kunna erinras att det är diffust till sin innebörd och därigenom svårtillämpligt.

Behovet i fortsättningen av de båda sistnämnda förvärvshindren synes böra bedömas utifrån intresset av att strukturrationaliseringen inom jord- och skogsbruket icke skall onödigtvis försvåras. Därest de utgår ur förvärvslagstiftningen synes å ena sidan sannolikt, att rationaliseringsverksamheten särskilt ifråga om skog kommer att försvåras med hänsyn till den högre prisnivå som »icke jordbrukare» kan vilja godtaga. Med hänsyn till att de olika förvärvshindren bör ha en entydig innebörd, kan det å andra sidan knappast vara riktigt att vid sidan av en bestämmelse, som direkt syftar till att befrämja den yttre rationaliseringen och till vilken bör knytas vissa regler med hänsyn till säljarens intressen, ha förvärvshinder som utan rationaliseringsmomentets följdverkningar kan inverka på fördelningen mellan jordbrukare och »icke jordbrukare» av förekommande stödskog. Det synes riktigast att i de fall, där förvärvsprövningen är betingad av ett rationaliseringsintresse, prövningen också uteslutande skall kunna ske på grundval av förvärvslagstiftningens rationaliseringsmoment, som utredningen avser att behålla i den form det har i gällande jordförvärvslag men med giltighet till förmån för samtliga ägarekategoriers innehav. De konsekvenser till förfång för strukturrationaliseringen, som detta kan få ur kostnadssynpunkt, synes enligt utredningens mening böra godtagas med hänsyn till betydelsen av att en förvärvslagstiftning icke ges en vidare räckvidd än som är nödvändigt.

*Behovet av en förvärvslag med hänsyn till strukturrationaliseringen
inom jord- och skogsbruk*

I begreppet »strukturrationalisering» synes böra innefattas dels tillskapan- det av bärkraftiga jordbruks- och skogsbruksföretag genom att mark tillföres fastigheter, som med hänsyn till bebyggelse och andra omständigheter har förutsättningar i övrigt att bestå som självständiga sådana företag, dels åtgärder, som syftar till förbättring av arronderingsförhållandena. I praktiken eftersträvas, att vid storleksrationaliseringen samtidigt skall uppnås arronderingsvinster. Till »strukturrationaliseringen» synes emellertid även böra hänföras ändringar i markanvändningen i den meningen att för brukning olämplig mark undandrages från jordbruksproduktionen och genom skogsodling överföres till skogsmark. En sådan begränsning av jordbruks- produktionen till på lång sikt brukningsbara marker kan otvivelaktigt medföra väsentliga arronderingsförbättringar av betydelse för den enskilde brukaren i dennes strävan att nedbringa produktionskostnaderna. Såsom framgår av kapitel 6 kan också förväntas ett betydande bortfall av odlad jord under överskådlig tid.

Statsmakternas aktiva inställning till jordbrukets storleksrationalisering har ansetts böra medföra en medverkan från det allmännas sida för att stödja jordbrukarna i deras anskaffning av tillskottsmark. Uppgiften åvilar lantbruksnämnderna, som — förutom att de lämnar ekonomiskt stöd vid tillskottsförvärv — genom aktiv inköpsverksamhet skall underlätta jordbrukarnas förvärv av kompletteringsmark.

Markanskaffningen sker i huvudsak genom att nämnderna förvärvar fastigheter som direkt hembjudes dem eller som ägarna, ofta efter förhandlingar på nämndernas initiativ, anser förenligt med sina intressen att överlåta. I viss utsträckning avser inköpen fastigheter, till vilka förvärvstillstånd först vägrats med stöd av 5 § jordförvärvslagen.

Av det i kapitel 4 intagna utdraget av statistiken över lantbruksnämndernas verksamhet framgår, att nämnderna åren 1956—1960, sedan förvärvsansökan avslagits med stöd av 5 §, förvärvat sammanlagt nära 300 brukningsenheter, avseende tillhoppa ca 1 900 ha åker och 7 200 ha skogsmark. Under 1960 var antalet sådana förvärv ungefär dubbelt så stort som under något av de föregående åren. Antalet för rationaliseringsändamål förvärvade brukningsenheter utan ingripande jämlikt 5 § var under samma fem år sammanlagt ca 2 300 med 13 000 ha åker och 76 000 ha skogsmark. Den under angivna år med stöd av 5 § inköpta marken uppgick sålunda till omkring 9 % av totalarealen. År 1960 var motsvarande förhållandetal 12 %. I huvudsak sker alltså markanskaffningen utan tillämpning av jordförvärvslagens rationaliseringsmoment.

Den förhållandevis ringa direkta inverkan som 5 § haft på inköpsvolymen har föranlett uttalanden i bl. a. svaren på utredningens frågor vari ifrågasatts behovet av ett lagrum motsvarande nuvarande 5 §. Utredningen kan för sin del icke dela denna uppfattning. Även om antalet inköp till följd av 5 § t. v. är relativt ringa måste förutsättas att de så gott som uteslutande avser mark, som i annat fall icke gått att förvärva. I många fall har lantbruksnämndernas tillämpning av lagrummet föranletts av en direkt framställning från en jordbrukare om lantbruksnämndens medverkan till att förvärva en fastighet som han kanske länge räknat med som tillskottsmark men som, när den försåldes, av en eller annan anledning gick honom förbi. Som mått på rationaliseringsgenomföranden som eljest icke skulle blivit av är antalet inköpsfall med stöd av 5 § redan nu icke oväsentligt.

Redan med hänsyn till de nya riktlinjerna, som av 1959 års riksdag angivits för rationaliseringsverksamheten, torde kunna förväntas en ökad användning av lagens rationaliseringsmoment. Det finns vidare anledning antaga, att det av det allmänna befrämjade överförandet av mindervärdig åker till skogsmark i stor utsträckning kommer att medföra krav från vederbörande jordägare på att förvärva brukningsvärd åker som ersättning för den nedlagda. Även andra mycket starka skäl talar emellertid för att rationaliseringsmomentet måste finnas kvar. Såsom tidigare anförts röran-

de behovet av korrektiv mot »icke jordbrukares» förvärv utifrån synpunkten att jord- och skogsbruk behålles som försörjningsunderlag för en självägande jordbruksbefolkning har utredningen ansett motiv föreligga för att förvärvslagen med hänsyn till detta syfte begränsas till sådana bärkraftiga och till bärkraft uppbyggbara enheter, som kan förväntas vara efterfrågade av en jordbrukande befolkning. En sådan inskränkning i förhållande till jordförvärvslagens nuvarande bestämmelser medför emellertid såsom tidigare framhållits att möjligheter öppnas för »icke jordbrukare» att utan hinder av nyssnämnda synpunkt förvärva ett betydande antal fastigheter huvudsakligen med karaktär av tillskottsmark.

Utredningen vill än en gång understryka, att denna begränsning av lagens räckvidd i förhållande till »icke jordbrukares» förvärv endast kan godtagas under villkor att i en blivande förvärvslagsstiftning behålles ett rationaliseringsmoment av samma innebörd som i nuvarande jordförvärvslag. Utan en möjlighet för lantbruksnämnderna att på begäran av fastighetsägare eller på eget initiativ vägra förvärvstillstånd med hänsyn till att fastigheten behövs för rationaliseringsändamål skulle den eftersträvade strukturrationaliseringen sannolikt komma att försvåras och i trakter med stark efterfrågan på mark från »icke jordbrukares» sida kanske helt omöjliggöras. Såvitt utredningen förstår skulle förhållandet kunna medföra icke bara att enstaka planer bland aktiva jordbrukare på att förstärka sina jordbruk måste överges. När ett innehav hos »icke jordbrukare» ligger insprängt i bygder med splittrade ägor kan det, såsom tidigare framhållits, även konservera fastighetsstorleken till förfång för möjligheterna att nå en förbättrad ägoanordning i stort.

Rationaliseringsmomentet har emellertid en vidare betydelse för strukturrationaliseringen inom jord- och skogsbruk. Av den storleksrationalisering, som enligt licentiat Larssons i kapitel 6 redovisade utredning pågår och kan förväntas, sker en betydande del i form av tillskottsarrenden. Hur rationaliseringen fördelar sig på sådan med äganderätt och sådan i arrendeform är icke klarlagt vad gäller antalet fastigheter. Däremot framgår av Larssons utredning att av den totala arealen tillskottsåker under perioden 1951—1956 var 31 % förvärvad och 69 % arrenderad. Såsom tidigare anförts behöver jordbruket i fortsättningen stora möjligheter att snabbt kunna anpassa sig till växlande produktionsförutsättning. Detta gäller även ifråga om arealmässiga anpassningar. Enligt utredningens uppfattning finns därför anledning antaga, att systemet med tillskottsarrenden kommer att få ökad tillämpning. Förvärvsanspråken på tillskottsmark torde vid sådant förhållande i betydande utsträckning komma att avse sådan mark, som man först under längre eller kortare tid arrenderat.

Med tanke på att tillskottsarrendena ofta bestämmas av tillfälligheter avser de många gånger icke mark som tillsammans med arrendatorns eget jordbruk bildar en ur struktursynpunkt godtagbar brukningsenhet. Vid senare

omställning från en rationalisering i arrendeform av mer eller mindre tillfälligt slag till en med äganderätt av bestående natur är jordförvärvslagen ett viktigt instrument i det allmännas hand för att leda rationaliseringsprocessen. Skulle den indelning i brukningsenheter, som bildas av dessa s. k. blandbruk, konsolideras i äganderättsform komme säkerligen att på många håll uppstå högst otillfredsställande strukturförhållanden. Det torde vara angeläget för det allmänna att på sätt 5 § i gällande jordförvärvslag medger även i fortsättningen kunna ingripa i strukturförbättrande syfte för att — utan att mera omfattande fastighetsregleringar skall behöva tillgripas — nå en i möjligaste mån rationell indelning i brukningsenheter. Utredningen är å andra sidan fullt medveten om att — såsom lantmäteristyrelsens i proposition 1959: 148 omnämnda utredning visar — strukturförhållandena i vissa trakter är så bristfälliga att de icke torde kunna tillrättaläggas utan en omreglering i stort. Emellertid torde successivt fortgående strukturförbättringar vara en förutsättning för att jordbruket skall kunna genomföra erforderlig anpassning.

Enligt utredningens mening är en förvärvslagstiftning ett viktigt medel för att genomföra den önskade strukturrationaliseringen inom såväl jordbruk som skogsbruk. Icke minst kan den vid sidan av lantbruksnämndernas aktiva inköspolitik ha betydelse vid anskaffandet av den rationaliseringsreserv som ofta är en förutsättning för att en fastighetsbildningsförrättning i en bygd med splittrade ägoförhållanden skall ge ett tillfredsställande resultat. En förvärvslagstiftnings rationaliseringsbefrämjande syfte torde bäst kunna tillgodoses genom en bestämmelse motsvarande den i 5 § jordförvärvslagen. Med hänsyn till att strukturrationaliseringen framför allt inom skogsbruket ofta är en angelägenhet för alla förekommande markägarekategorier bör bestämmelsen emellertid infogas i en förvärvslagstiftning på så sätt, att den till sina verkningar icke begränsas till viss grupp av förvärvare eller innehavare.

Synpunkter på frågan om ägarebalansen inom skogsbruket

I kapitel 7 har utredningen i korthet redogjort för utvecklingen inom skogsindustrin sådan den varit under 1950-talet och förväntas bli under första hälften av 1960-talet. Utvecklingen på ännu längre sikt synes visserligen bero av många svårbedömbara faktorer, men torde dock kunna förutses med en viss grad av sannolikhet.

Av redogörelsen, som begränsats till utvecklingen inom trävaruindustrin och massa- och boardindustrin, framgår att produktionsvolymen vad gäller trävaror varit i stort sett oförändrad under senare år. Med hänsyn till förhållandena på världsmarknaden och till den inhemska efterfrågan förväntas heller icke någon väsentlig ändring i produktionens omfattning under den tid som är möjlig att överblicka. Däremot pågår vissa strukturföränd-

ringar såtillvida att mindre företag med låg rationaliseringsgrad bortfaller och större anläggningar moderniseras och utbygges till ökad kapacitet. Denna utveckling förväntas fortsätta. Man torde dessutom få räkna med en ytterligare relativ förskjutning av trävaruindustrin från norr mot söder.

Inom massa- och boardindustrin har skett en kraftig expansion. Från 1955 till 1960 är produktionsökningen ej mindre än ca 45 %. Genom dels tillkomsten av helt nya anläggningar, dels utbyggnaden av redan befintliga förväntas en avsevärd kapacitetsökning under första hälften av 1960-talet. Därest denna kommer att kunna utnyttjas i full utsträckning beräknas produktionen år 1964 vara ca 28 % större än för närvarande.

Genom bl. a. tillkomsten av helt nya anläggningar i södra och mellersta Sverige kommer de norrländska industriernas procentuella andel i den totala massa- och boardproduktionen att något minska. Likaså kommer utbyggnaden att medföra mindre förskjutningar mellan de olika ägaregrupperna inom skogsindustrin.

Vid utredningens sammanträffanden med företrädare för industriskogsbruket framfördes från deras sida flera skäl för att skogsindustrin skall få möjlighet att vidga sitt skogsinnehav. I södra Sverige tillgodoser den bolagsägda industrin enligt uppgift endast ca 5 % av råvarubehovet från egna skogar medan självförsörjningsgraden i norra delarna av landet är betydligt högre, upp till 50 %. De egna skogarnas otillräcklighet gör sig enligt bolagens mening allt mera gällande allteftersom särskilt massaindustrin får ökad kapacitet.

Mot ett vidgat skogsinnehav hos bolagen har å andra sidan bl. a. från jordbrukarhåll anförts, att detta skulle medföra en minskning av försörjningsunderlaget för den i bygden bofasta, till jordbruket hänvisade befolkningen. Genom att arbetskraftsutvecklingen inom industriskogsbruket ginge mot högre andel fast anställda årsarbetare kunde dessutom antagas, att jordbrukarnas arbetsinkomster från bolagsinnehavet komme att ytterligare avtaga. Ur bland annat befolkningspolitiska synpunkter har därför balansen mellan olika ägarekategorier ansetts böra vara i stort sett oförändrad.

Även andra skäl har anförts mot att ägarebalansen mellan bolag och enskilda skulle mera väsentligt ändras. Bland annat har påtalats de prispolitiska följder som ett vidgat markinnehav hos skogsbolagen skulle få. Förekomsten av en försäljningsmarknad för rundvirke av tillräcklig omfattning är — menar man — en förutsättning för att skogsbruket skall kunna hållas vid hög nivå. Den allt större omsorgen om skogen finge bl. a. ses mot bakgrunden av det konkurrenstillstånd som rådde till följd av markens spridning på olika ägarekategorier.

Enligt jordlagsutredningens mening synes frågan om ägarebalansen inom skogsbruket ur förvärvssynpunkt böra behandlas mot bakgrunden av intresset ur allmän synpunkt av att skogen inom betydande delar av landet

i erforderlig omfattning bevaras hos en huvudsakligen självägande jordbruksbefolkning för att i förening med odlad jord eller i vissa fall som självständiga skogsbruksfastigheter bilda ett för denna befolkning tillfredsställande försörjningsunderlag. Såsom inledningsvis anfördes är det emellertid med hänsyn till utvecklingen inom skogsnäringen påkallat, att frågan därjämte bedömes med hänsyn till förhållandena inom skogsbruket. I princip innebär detta att man söker klarlägga betingelserna på längre sikt för ett med hänsyn till det allmänna intresset optimalt tillvaratagande av skogsbrukets produktionsmöjligheter. Till de väsentliga frågor, som från denna synpunkt kan behöva beaktas vid en allsidig granskning av ägande- och företagsförhållanden i skogsbruket hör bl. a. åtskilliga sådana av teknisk-ekonomisk innebörd ävensom spörsmål rörande avverkningspolitik och virkeshushållning, samverkan mellan skogsägare samt om en fri virkesmarknad och verkningarna i och för sig av en blandning av ägarekategorier.

De befolkningspolitiska konsekvenserna av ett alltför omfattande innehav hos bolag, föreningar och stiftelser kan naturligtvis bli olika till sin art och styrka i bygder av skilda typer. I bygder med liten tillgång på skog i förhållande till arealen jordbruksjord kan de befolkningspolitiska följderna av att skogsmark överföres till storskogsbruket bli särskilt allvarliga. I områden däremot med ett påtagligt överskott av skog utöver den som beräknas bli behövlig vid uppbyggandet av fastighetsbeståndet till bärkraftiga företag gör sig de befolkningspolitiska återverkningarna icke gällande på samma sätt. I sådana områden bör från fall till fall bedömas i vad mån ett vidgat skogsinnehav hos bolag och andra storföretag kan beräknas få gynnsamma eller ogynnsamma följder.

Utredningen har närmare diskuterat artskillnaderna mellan olika områden inom de skogrika trakter, som kan vara aktuella i detta sammanhang, och därvid ansett sig kunna urskilja följande bygdetyper.

Där finns till att börja med områden, som har förutsättningar för jordbruksproduktion även på lång sikt och där brukaren kan erhålla en tillfredsställande försörjning på kombinerade, tillräckligt stora brukningsenheter. Den statliga rationaliseringsverksamheten skall också enligt riksdagens beslut vara inriktad på att i sådana områden befrämja tillkomsten av rationella enheter bestående av lämpligt kombinerade jord- och skogsbruk. För dessa jordbruksbetonade områden torde i många fall gälla, att den skog, som har sådant läge att den under arronderingsmässigt godtagbara former kan ingå i de kombinerade jordbruksföretagen, icke är mera omfattande än att den i stort sett behövs som stödskog till jordbruket även sedan detta begränsats till långsiktigt brukbara ägor. Något utrymme för andra ägarekategorier än den befolkning som är knuten till jordbruket torde sålunda i allmänhet icke finnas inom den med jordbruksbygderna närmast sammanhängande skogsmarken om till storlek och ägosammansättning ändamålsenliga en- och tvåfamiljsjordbruk i denna befolknings ägo

skall kunna bildas. Erfarenheterna från rationaliseringsverksamheten torde tvärtom visa, att i de fall skog tillhörig andra ägarekategorier finns in- sprängd i sådana områden det ofta föreligger behov av att överföra denna skog till jordbruket.

Å andra sidan finns redan och kommer med all säkerhet att i ökad ut- sträckning finnas områden där de naturliga förutsättningarna för jord- bruk är så svaga, att detta i huvudsak eller kanske helt kommer att för- svinna. Dessa områden karakteriseras av stark avfolkning, av en ökning av antalet sterbhusinnehav och av en ringa efterfrågan på fastigheter från förvärvsberättigade köparens sida. Förhållandena får som följd att icke en- bart jordbruket lägges ned utan även att skötseln av skogen ofta blir lidan- de. Från skogsbolagens sida har gjorts gällande, att fastighetsinnehavet i dessa bygder måste komma ut i fria handeln om det skall bli till nytta på rätt sätt. Det vore angeläget — menar man — att skogen kommer i deras ägo, som har de största förutsättningarna att sköta den.

Emellertid torde i de mera skogrika trakterna även en tredje bygdeform, här kallad mellanbygd, kunna urskiljas med hänsyn till jordbrukets förut- sättningar att bestå. Till denna vill utredningen föra områden, där förutsätt- ningar för jordbruk finns, men där omfattningen av bristfällig åkerjord är så stor, att antalet brukningsenheter kommer att starkt reduceras alltefter- som denna åkerjord överföres till skogsmark. Till följd härav kan inom sådana mellanbygder finnas skog, som icke är behövlig för det på längre sikt kvarvarande jordbruket inom bygden.

Utredningen har ansett sig särskilt böra överväga utvecklingen inom om- råden med ringa efterfrågan på jordbruksfastigheter från den jordbrukande befolkningens sida till följd av små förutsättningar i allmänhet för jord- bruk — avfolkningsbygder — och inom områden där jordbruk kommer att finnas kvar men i starkt reducerad omfattning — mellanbygder.

Inom dessa två bygdetyper kan olika utvecklingslinjer tänkas i syfte i första hand att mildra konsekvenserna ur befolkningssynpunkt till följd av avflyttningen men även med hänsyn till angelägenheten att marken utnyttjas på bästa sätt. En utväg vore att skog förvärvades av ägare till företag i jordbruksbygden även om avståndet till denna vore stort. Skötseln skulle i vissa fall kunna ordnas genom skogsbruksområden. En annan möjlighet vore att genom sammanköp av mindre fastigheter söka bilda större sam- manhängande områden, vilka som gemensamhetsskog skulle ägas av grup- per av jordbruksföretag. Ej heller i detta fall borde avståndet mellan jord- bruksföretaget och skogen spela någon roll. Inget av dessa alternativ med- för emellertid befolkningspolitiska fördelar i den meningen att brukaren bosätter sig i skogsbygden. Det kan därför övervägas, huruvida icke inom bygder med vikande jordbruk särskilt borde befrämjas tillkomsten av skogsbruk i enskild ägo tillräckligt stora för att ge ägaren och dennes familj full försörjning. I många fall, särskilt där jordbruksjorden icke helt är

omöjlig att bruka utan till en begränsad del bör bibehållas i produktionen, kan en sådan utveckling ha fördelar ur befolkningssynpunkt. Detta torde framför allt gälla för landets nordligare delar.

En förvärvslag synes icke böra innebära något hinder för en utveckling i överensstämmelse med vad ovan anförts. Enligt jordlagsutredningens mening synes den tvärtom böra främjas av det allmänna genom ekonomiskt stöd till markförvärv och skogsplantering. Vidare bör lantbruksnämnderna genom aktiv inköpspolitik och samverkan med lantmäteri- och skogsvårdsmyndigheter söka sammanföra splittrade innehav till självständiga skogsbruksfastigheter eller till gemensamhetsskogar, lämpade för rationellt skogsbruk för grupper av skogsfattiga jordbruk i jordbruksbygden. Då brukningsenheter i en avfolkningsbygd icke är av sådan beskaffenhet att det enligt utredningens tidigare motiverade mening bör föreligga förvärvshinder för »icke jordbrukare» med hänsyn till förvärvarens behov av fastigheten för sin försörjning, kommer denna rationaliseringsverksamhet att av lantbruksnämnderna få bedrivas med stöd av lagens rationaliseringsmoment i konkurrens med enskilda köparentressen i allmänhet.

Utredningen anser emellertid, att inom avfolkningsbygder och i viss mån även inom mellanbygder bör ges utrymme även för andra ägarekategorier än enskilda. Det är givet att bolagsägda företag i många fall kan medverka till en positiv lösning av avfolkningsregionernas problem genom att göra insatser för skogsbrukets utveckling, bereda tryggad sysselsättning åt skogens arbetskraft och sörja för att dess bosättningsförhållanden m. m. blir tillfredsställande. För att befolkningssynpunkterna i möjligaste mån skall bli tillgodosedda synes därvid som förvärvare i första hand böra ifrågakomma skogsindustriella företag med bygdeanknytning i vidsträckt mening. Till denna typ av företag vill utredningen räkna sådana som har sin råvaruförsörjning helt eller delvis från den bygd förvärvet gäller. Det finns anledning förvänta att de har intresse för bygdens utveckling och att sådana företag också binder arbetskraft till denna. I huvudsak torde bli fråga om befintliga företag, hos vilka det förvärvade kan förväntas få långsiktig användning som underlag för verksamheten. Men även nya företag med avsikt att starta en på skogen baserad rörelse, som bedömes kunna tillföra bygden försörjningsmöjligheter, synes kunna ifrågakomma som förvärvare, därest verksamheten med hänsyn till företagets ekonomiska och personella resurser kan beräknas bli bestående samt förvärvet kan anses ha avsevärd betydelse för företaget. Något utrymme för spekulationsförvärv bör icke medges vare sig förvärvaren tillhör den ena eller andra ägarekategorien.

Vid en ökning av dessa ägarekategoriers möjligheter att förvärva mark synes emellertid med hänsyn till rådande markfördelning nödvändigt att göra en viss åtskillnad mellan avfolkningsbygder och andra bygder. Som en allmän riktlinje synes böra gälla, att skogsindustrins förvärv lägges dit, där de kan ske utan att allmänna intressen av betydenhet åsidosättes. En

marköverföring till industriskogsbruket synes sålunda icke få motverka statsmakternas och kommunernas strävanden ur sociala och andra synpunkter att uppehålla eller öka förutsättningarna för näringslivets utveckling eller för fortsatt bosättning i orten. Sådana strävanden kan taga sig uttryck i investeringar och andra insatser i syfte att befrämja tillkomsten av ett differentierat näringsliv eller att förbättra kommunikationerna och andra gemensamhetsanordningar. En annan riktlinje bör vara, att förvärven är ägnade att främja ett rationellt skogsbruk. Inom klara avfolkningsområden är det sålunda en väsentlig och primär angelägenhet att skogen i och med att jordbruket nedlägges och de aktiva jordbrukarna avflyttar icke lämnas utan skötsel och mer eller mindre utnyttjad. Det bör eftersträvas att den tillvaratages i produktionen på bästa möjliga sätt och att den, där ägosplittningen är besvärande, köpes samman till enheter tillräckligt stora för att möjliggöra ett rationellt skogsbruk. I de fall dessa syften beräknas bli uppnådda genom att marken förvärvas av bygdeanknutna företag med vilja och resurser att långsiktigt utnyttja den i produktionen, synes ur allmänt ekonomisk synpunkt starka skäl föreligga att godtaga förvärven. Den ändring i ägarebalansen som på så sätt kan bli följden får accepteras med hänsyn till minskningen av jordbruksbefolkningen. Utanför de klara avfolkningsbygderna är ett sådant betraktelsesätt däremot möjligt endast i begränsad utsträckning. Med hänsyn till att jordbruksföretag inom jordbruksbygderna och motsvarande företag inom mellanbygderna med förutsättningar att bestå på längre sikt bör ha erforderlig tillgång på stödskog synes förvärv inom dessa bygder i allmänhet kunna godtagas endast om förefintligt stödskogsbehov tillgodoses. Detta kan exempelvis ske genom att förvärvaren avstår skog, som är i hans ägo. I trakter med insprängda skiften tillhöriga bl. a. bolag kan, genom att detta kompensationsförfarande behålles i förvärvslagstiftningen, jordbruket tillföras stödskog samtidigt som arronderingsförbättrande insatser göres även ifråga om den bolagsägda marken. I den mån inom mellanbygden finns skog, som uppenbarligen är överloppsskog, bör den få förvärvas efter prövning från fall till fall i enlighet med samma riktlinjer som ansetts böra gälla för klara avfolkningsbygder. Även härvid bör företräde lämnas företag med bygdeanknytning.

Ett bytesförfarande av nämnd innebörd är nödvändigt att uppehålla med hänsyn icke blott till jordbrukets utan även till skogsbrukets intresse. Det ligger i sakens natur att en sammanblandning av olika ägarekategoriers innehav kan vara ett hinder för rationell drift. Samverkan i skogsbruksområden eller liknande torde exempelvis i allmänhet icke kunna påräknas mellan enskilda skogsägare och storföretag. Även en rätt måttlig förekomst av insprängda småskiften tillhöriga annan ägarekategori kan därför vara en påtaglig olägenhet.

Såsom framgår av kapitel 7 är en planmässigt genomförd strukturrationalisering av väsentlig betydelse då det gäller att åstadkomma ett förbättrat

ekonomiskt utnyttjande av skogsmarken. Strukturrationaliseringen i skogsmarken syftar i stora drag till dels en omarrondering såväl som storleksrationalisering inom det mindre skogsbruket, dels en omgruppering mellan storskogsbruket och det mindre skogsbruket i syfte att nå mer samlade innehav för storskogsbruket samtidigt som lämpligt belägen mark i byte frigöres för att tillföras det mindre skogsbruket och dels en omarrondering av innehav mellan olika ägare inom storskogsbruket. I samband med här angivna åtgärder bör även en viss förskjutning mellan olika ägarekategorier kunna godtagas.

I de utpräglade avfolkningsområdena bör det uppenbarligen vara förhållandevis lätt att samla skogsskiften så att sammanhängande komplex erhålles. Utvecklingen inom jordbruks- och mellanbygden kommer däremot sannolikt att kännetecknas av att spridda objekt kommer i handeln. Dessa får beräknas härröra från jordbrukare som upphör med jordbruket, även som i viss utsträckning från »icke jordbrukare» som finner för gott att avhända sig sin egendom. Mark, som tillhör storskogsbruket, kan däremot som regel icke förväntas bli disponibel annat än genom byten.

Utredningens ställningstagande till frågan om balansen mellan olika ägarekategorier kan sammanfattningsvis angivas på följande sätt. Inom klara avfolkningsbygder bör, i den mån det ej befinnes lämpligt att bilda för enskilda brukare lämpade skogsfastigheter eller gemensamhetsskogar, det även för andra företagare med vilja och resurser att långsiktigt utnyttja marken i produktionen kunna lämnas möjligheter att förvärva skogsmark. Företråde bör härvid ges företag med bygdeanknytning. En förutsättning bör vara, att förvärvaren i trakter där ägosplittringen är besvärande är inriktad på att skapa enheter tillräckligt stora för att möjliggöra ett rationellt skogsbruk och att utsikter för att splittrade innehav verkligen skall kunna köpas samman till ur driftssynpunkt lämpliga enheter bedömes föreligga. Inom mellanbygder, där insatser erfordras för att skapa brukningsenheter med förutsättningar att såsom företag i enskild ägo bestå på längre sikt och med lämplig sammansättning av jordbruksmark och skogsmark, bör bolagsförvärv företrädesvis ha byteskaraktär. Bytes- och kompensationsöverlåtelse bör med andra ord främjas. Beträffande utvidgningsförvärv av betydelse torde prövning böra ske från fall till fall med riktlinjen, att en liberal tillståndsprövning är motiverad då förvärvsobjektet uppenbarligen är att betrakta som överloppskog. Till såsom stödskog inom jordbruksbygder erforderlig skogsmark slutligen synes icke böra ifrågakomma andra förvärvare än sådana som äger jordbruksfastighet, vars bestånd är beroende av skog, och som har sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendomen.

Det är naturligtvis mycket svårt att förutsäga hur stora förskjutningar i ägarebalansen, som den av utredningen förordade liberaliseringen av till-

ståndsprövningen vad avser bolags förvärv kan komma att medföra i praktiken. Det bör nämligen uppmärksammas att någon klar gräns mellan avfolkningsbygder och mellanbygder givetvis icke kan uppdragas. I den mån avfolkningen fortskrider får man räkna med en förskjutning i riktning mot ökad omfattning av avfolkningsbygderna. Svårigheten beror även på ovissheten om hur stora arealer som behövs som stödskog. Såvitt utredningen förstår kan liberaliseringen dock resultera i rätt betydande utvidgningar i första hand av skogsbolagens innehav i avfolkningsbygderna. Då i regel förekomsten och omfattningen av dessa bygder framför allt bestämmes av jordbrukets förutsättningar att bestå är det nämligen felaktigt att tro, att skogsmarken där till följd av låg produktionsförmåga och isolerat läge behöver sakna värde ur skoglig synpunkt. Tvärtom torde den som råvarukälla för skogsindustrin ofta ha stor betydelse.

I princip synes den förordade liberaliseringen kunna betyda en så väsentlig friläggning av fastighetsmarknaden, i varje fall lokalt, att sådana skogliga förhållanden som antytts i det föregående kan tänkas komma att påverkas därav. Den begränsning av möjligheterna för skogsbolag och andra företag inom skogsnäringen att kompensationsfritt förvärva mark, som utredningen ansett sig böra förorda, synes därför motiverad även med hänsyn till ovissheten om den inverkan, som vissa med den nya ordningen sammanhängande förhållanden skulle kunna få för skogsbruket. Å andra sidan kommer sannolikt effekten av liberaliseringen att göra sig gällande endast successivt och på längre sikt, vilket ger tillfälle att följa utvecklingen i olika hänseenden.

Utredningens ställningstagande till frågan om förvärvsmöjligheterna inom skogsmarken förutsätter, att det förvärvsprövande organet kan bedöma jordbruksfastigheters möjlighet att bestå på lång sikt. Sådant bedömmande kan göras av lantbruksnämnderna i samråd med övriga berörda länsorgan. Genom att nämnderna i sin verksamhet dessutom har goda möjligheter att följa utvecklingen på fastighetsmarknaden får de god kunskap om förekomsten av olika köpareintressen. Detta är av stor betydelse, då det utmärkande för avfolkningsbygderna främst är att marken icke är efterfrågad av brukare med avsikt att bosätta sig i bygden. Med hänsyn till den vikt som — därest utredningens förslag genomföres — måste fästas vid att områden med möjligheter för jordbruk varken för generöst eller för snävt avskiljes från andra områden utan sådana möjligheter kräves emellertid enligt utredningens mening att förhållandena klarläggas genom särskilda länsplaneringar. Arbetet med sådana länsplaneringar är avslutat inom några lantbruksnämndsområden och pågår inom ett par andra. Det är angeläget att det får ökad omfattning.

Slutligen synes för en allsidig prövning av förvärvsärenden avseende skogsmark vara ett önskemål, att lantbruksnämndernas sammansättning jämkas. Till denna fråga återkommer utredningen i nästa kapitel.

Behovet av korrektiv mot vanskötsel och spekulation

Ibland göres gällande att uppsikts- och skogsvårdslagarna är tillräckligt effektiva för att ägare av jord- och skogsbruk skall avhålla sig från att vanhända sin egendom. Svaren på utredningens frågor visar emellertid att flertalet lantbruksnämnder och skogsvårdsstyrelser är skeptiska mot möjligheterna att med hjälp av dessa lagar komma till rätta med sådana fall som jordförvärvslagens vanskötselmoment avser att reglera. Även om möjligheterna måhända skulle öka genom att lagarna skärptes, vill de tillämpande myndigheterna med några enstaka undantag dock icke förordna en sådan lösning. Den skulle ge organen en fiskalisk uppgift, som kunde rubba det förtroende från den jordägande allmänhetens sida som är en förutsättning för att verksamheten i övrigt skall kunna bedrivas med framgång.

I de relativt få fall, då vanskötselmomentet i jordförvärvslagen hittills angivits som avslagsmotiv, synes sökanden ansetts ha dokumenterat sin olämplighet som innehavare av fast egendom genom att vansköta tidigare innehav. Det kan emellertid trots detta ofta vara svårt för lantbruksnämnderna att rätt bedöma sökandens avsikt just beträffande det aktuella förvärvet. En betydande risk för felbedömning måste alltid föreligga. För en sökande som anser sig ha blivit föremål för en sådan måste avslagsmotiveringen te sig högst kränkande.

Enligt utredningens mening talar sålunda starka skäl för att man i en ny förvärvslag söker undvika att som särskild avslagsgrund ha en förmodad vanskötselavsikt även om därmed skulle följa att ett eller annat för rättsmedvetandet stötande förvärv skulle behöva godtagas. Konsekvenserna av att korrektivet bortfaller torde emellertid ej behöva bli alltför allvarliga. De mest stötande fallen, som det helt naturligt är angeläget att kunna hindra, torde nämligen kunna hänföras till uppenbara spekulationsförvärv, mot vilka bör finnas korrektiv även i fortsättningen.

Enligt utredningens mening är det nämligen angeläget, att sådana personer utestänges från möjligheterna att förvärva odlad jord och skog, som med förvärvet avser att i uppenbar spekulationsavsikt hastigt tillgodogöra sig ett värde för att därefter på nytt avyttra det förvärvade. Även om spekulationsintresset nu inom mera utpräglade jordbruksområden är mindre än vid jordförvärvslagens tillkomst, är uppenbart att ett sådant intresse fortfarande finns för skogsfastigheter och kombinerade fastigheter, där skogen utgör huvudsakliga värdet. Utredningen är visserligen fullt medveten om att skogsvårdslagen ger skogsvårdsstyrelserna möjlighet att stävja engångs-avverkningar som medför rubbningar i avkastningens jämnhet och även att vid överträdelser av lagen föranstalta om straffrättsliga åtgärder. Lagen har därigenom sannolikt en preventiv verkan på personer med spekulativa avsikter. Ett förvärvskorrektiv mot spekulationsköp är ej heller avsett att ersätta eller förstärka skogsvårdslagen. Uppgiften är närmast att hindra att

överträdelse mot lagen upprepas. Det kan enligt utredningens mening icke vara rimligt att — så länge ett allmänt behov anses föreligga av en förvärvslagstiftning — personer, som gjort sig skyldiga till handlingar i strid mot skogsvårdslagen och med vilka skogsvårdsstyrelserna kan ha haft betydande besvär, icke skall kunna hindras att förvärva ännu en fastighet för att på denna bete sig på samma sätt.

Enligt utredningens mening behövs därför alltfört ett korrektiv i syfte att hindra osunda fastighetsförvärv. Utredningen är emellertid angelägen framhålla, att tillämpningen begränsas till fall, där det med hänsyn framför allt till sökandens tidigare handhavande av jord och skog finns grundad anledning antaga, att vederbörande med förvärvet huvudsakligen eftersträvar att tillgodogöra sig på kort sikt realiserbara värden och att fastigheten för övrigt icke är honom särskilt angelägen. I sådana fall torde det vara möjligt för lantbruksnämnderna att genom samarbete i första hand med skogsvårdsstyrelserna framlägga bärande skäl för avslag på förekommande ansökningar.

Synpunkter på frågan om en eller två förvärvslagar och om förvärvslagstiftningens giltighetstid

Frågan om förvärvslagstiftningen liksom nu bör vara uppdelad på en jordförvärvslag och en bolagsförbudslag diskuterades vid utredningens konferenser med storskogsbruket. Önskemål uttalades därvid om en för fysiska och juridiska personers förvärv gemensam lagstiftning. Å andra sidan har gjorts gällande vissa hinder mot en gemensam lag. Ett härvid ofta anfört skäl är att behovet av en förvärvsreglering är större, då ett förvärv medför att fast egendom på ett varaktigt sätt övergår på bolag, föreningar eller stiftelser. Jordbruksfastigheter som förvärvas av sådana juridiska personer blir — menar man — i långt mindre utsträckning än fysiska personers förvärv föremål för överlåtelse. En som självständigt jordbruks- eller skogsföretag lämpad fastighet, vilken kommit i bolags ägo, blir på så sätt ofta under flera generationer undandragen den jordbrukande befolkningen. Fastigheter i fysiska personers händer däremot omsättes oftare och möjligheterna för att ett olämpligt innehav skall rättas till är därför vida större. Även om dessa invändningar motiverar att särskilda bestämmelser utfärdas för bolag, föreningar och stiftelser utgör de dock enligt utredningens mening icke någon anledning till skilda lagar.

För en gemensam lagstiftning talar flera väsentliga omständigheter. Med hänsyn till den samordning av olika intressen i syfte att stärka bygdernas näringsliv som en förvärvslagstiftning enligt utredningens mening bör befärja skulle skilda lagar medföra betydande olägenheter. Ett väsentligt skäl för en gemensam lagstiftning är även, att de bestämmelser i rationaliseringsbefrämjande syfte, som på sätt ovan motiverats bör finnas i en för-

värvslagstiftning, bör gälla samtliga ägarekategorier. Bolagsförbudslagen innehåller till skillnad från jordförvärvslagen icke några bestämmelser, som ger lantbruksnämnderna möjlighet att — på fångsmannens yrkande — genom inlösen av förvärvsfastigheten aktivt befrämja ett rationaliseringsintresse. Med det betydande rationaliseringsbehov, som föreligger inom skogsbruket, är detta ett otillfredsställande förhållande, som bör tillrättaläggas, lämpligen genom en gemensam lag. Vidare kan som motiv för en gemensam lag anföras den tidigare berörda tendensen till industriell integration såväl i den meningen att industrier driver jord- och skogsbruk som att enskilda jord- och skogsägare i producentkooperativa företag förädla sina produkter. En särskild bolagsförbudslag skulle komma att innehålla ett flertal bestämmelser med samma innehåll som motsvarande föreskrifter i jordförvärvslagen. Det är därför även ur lagteknisk synpunkt en väsentlig fördel om genom gemensam lagstiftning en sådan upprepning undviks.

Enligt utredningens i det föregående utvecklade mening är de motiv som ligger bakom »icke jordbrukares» och bolags förvärv av jord och skog bestående. Det finns icke anledning förvänta, att syftena med en förvärvslagstiftning avseende sådana förvärv blir inaktuella inom överskådlig tid. Vad gäller bolags förvärv uttalades i svaren på utredningens fråga om en fortsatt förvärvslagstiftnings varaktighet i övervägande antalet fall, att dessa borde regleras genom en permanent lag. Dessa yttranden torde ha grundats på uppfattningen, att ägarebalansen bör vara i stort sett oförändrad. Även om de avsteg från denna princip som föreslås av utredningen skulle komma att följas av ytterligare sådana sedan 1960 års jordbruksutredning avslutat sitt arbete kommer emellertid en lag för reglering av bolags förvärv säkerligen att behövas. Icke minst med hänsyn till de omfattande strukturbristerna hos fastighetsbeståndet ur storleks- och arronderingssynpunkt finns anledning förvänta, att en förvärvslag kommer att som rationaliseringsinstrument ha betydelse på lång sikt.

På grund av det anförda har utredningen stannat för att föreslå, att förvärvslagstiftningen såväl vad avser fysiska som juridiska personers förvärv icke göres tidsbegränsad. Även en i princip permanent lag kan ju för övrigt ändras genom samma förfarande som då en ny lag sättes i stället för en tidigare tidsbegränsad lag.

Granskning av förekommande argument mot gällande förvärvslagar mot bakgrunden av utredningens förslag till en jämkad lagstiftning

Innan utredningen sammanfattar huvuddragen i den förvärvslag, som den med stöd av anförda motiv anser sig böra förordas, vill den granska några av de vanligaste erinringarna mot särskilt jordförvärvslagen i förhållande till lagförslagets innebörd.

Bl. a. har anförts, att jordförvärvslagen till förfång för landsbygden hindrar en fri befolkningscirkulation. Mot detta påstående torde med fog kunna erinras, att lagens bestämmelser icke hindrat att sådana personer förvärvat, som haft för avsikt att ägna sig åt jordbruket å en fastighet oavsett vilken befolkningskategori vederbörande tillhört. Att personer med annan avsikt utestänges kan ju knappast ha något samband med en befolkningscirkulation. Utredningens förslag innebär icke någon ändring i detta avseende.

Ett andra argument har varit att jordförvärvslagen skulle medföra en minskning av antalet arrendegårdar till förfång för nystartande jordbrukare, för vilka ett arrende är mindre kapitalkrävande än ett fastighetsförvärv. Utredningen är fullt medveten om att möjligheterna till arrende av självständiga brukningsenheter under senare år minskat. Detta beror bl. a. på att åtskilliga arrendegårdar, som tillhör större innehav, har indragits under huvudgården. Denna företeelse är emellertid ett led i den allmänna rationaliseringsutvecklingen och har därjämte sannolikt i viss mån sin grund i gällande arrendelagstiftning. En minskning av antalet fristående arrenden sker även som en följd av den ökade tendensen att arrendera ut jorden som tillskottsmark. Den betydande omfattningen av tillskottsarrenden framgår av redogörelsen för rationaliseringsutvecklingen i kapitel 6. En i vissa trakter omfattande överföring av odlad jord till skogsmark har säkerligen ävenså medverkat till ett bortfall av arrendelotter särskilt inom bolagsinnehavet. Förvärvslagstiftningen har emellertid utan tvekan verkat återhållande på förekomsten av arrenden genom att den i viss utsträckning förhindrat, att brukningsenheter förvärvas av personer, som ej själva ämnar ägna sig åt jordbruket. Denna återhållande inverkan har emellertid med all sannolikhet varit betydligt mindre än den som har sin grund i arrendelagstiftningen och andra faktorer. Frågan om det i och för sig är ett önskemål att antalet arrenden ökar torde det åvila arrendelagsutredningen att bedöma. Om man endast ser på den ur rationaliseringssynpunkt synes såsom utredningen tidigare anført arrendeformen knappast böra uppmuntras.

I flera sammanhang har gjorts gällande, att förvärvslagstiftningen har en prissänkande effekt på jord- och skogsbruksfastigheter. Samtidigt brukar emellertid hävdas, att förvärvslagarna ej kunnat hindra att priserna undergått den kraftiga höjning som förekommit efter kriget. Det höga prisläget åberopas ju bl. a. som argument mot behovet av ett hinder mot spekulationsförvärv. Därvid göres gällande, att sådana förvärv icke behöver befaras med hänsyn till den låga ränteavkastningen å kapital i jord- och skogsbruk, som blir en följd av de höga värdena.

Enligt utredningens mening synes allmän enighet böra råda om att priserna på jordbruksfastigheter, lämpade som självständigt försörjningsunderlag för en företagare, icke bör stiga till sådan höjd, att en skälig förräntning av det i fastigheterna nedlagda kapitalet icke kan erhållas, även om de utnyttjas på ett rationellt sätt. Om förvärvslagstiftningen indirekt medför

att priset å sådana jordbruksfastigheter anpassas till en riktig nivå med hänsyn till avkastningen kan detta därför knappast anses vara en icke önskvärd effekt. Utredningens förslag innebär, att lagstiftningens ev. prisdämpande effekt i överensstämmelse med denna principiella uppfattning begränsas till sådana enheter som är eller kan bli lämpade som bondebruk eller som stödjordbruk. Beträffande alla andra enheter föreslås konkurrensen bli fri mellan jordbrukare och »icke jordbrukare». Endast de inskränkningar som ansetts nödvändiga när förvärvaren är bolag, förening eller stiftelse kan ev. få en prisreglerande effekt även beträffande sådana enheter.

I en bygd med bestående förutsättningar för jordbruk synes risken för att avkastningsvärdet skall behöva underskridas till följd av en förvärvsreglering vara ringa. Inom bygder med ett vikande jordbruk kan en förvärvslag däremot medföra att fastigheter ej kan avyttras för skäligt pris. En restriktiv förvärvslagstiftning kan inom sådana trakter få ekonomiska verkningar för den enskilde säljaren och ge uppträdande enstaka förvärvsberättigade köpare oskäligena favörer. Den av utredningen föreslagna ordningen kommer därest den genomföres att ge »icke jordbrukare» och — under vissa förutsättningar — även andra ägarekategorier än enskilda personer vidgade möjligheter att förvärva mark i sådana bygder.

Jordbruket och skogsbruket är redan nu kapitalkrävande och torde med den förväntade utvecklingen i fortsättningen bli det i än högre grad. Ett av argumenten mot förvärvslagstiftningen är också att den genom att utestänga kapitalstarka köpare avskärmar jord- och skogsbruket från erforderlig kapitaltillförsel. Många exempel finnes på att »icke jordbrukare» gjort kapitalinsatser till påtaglig nytta för jord- och skogsbruket.

I den mån behövt kapital icke beräknas bli tillfört av jordbrukarna själva är det naturligtvis otillfredsställande om förvärvslagstiftningen har sådan verkan som nyss nämnts. Utredningen har också sökt eliminera denna olägenhet. Önskemålet om en tillräcklig kapitaltillförsel torde emellertid icke behöva motverkas av att genom en förvärvslagstiftning sambandet mellan ägande och brukande uppehålls vad avser familjeföretag och till sådana företag uppbyggbara enheter, på vilka den av det allmänna stödda rationaliseringsverksamheten är inriktad. Kapitaltillförsel från intressegrupper utanför jordbrukarna är väl närmast angelägen till stora jordbruk eller överbebyggda enheter som enbart genom det pris de betingar ligger utom räckhåll för flertalet jordbrukare. Sådan kan dessutom såsom tidigare framhållits vara önskvärd till fastigheter, vilka icke efterfrågas för rationaliseringsändamål, och till följd av tidigare ägares underlåtenhetssynder kräver investeringar av sådan omfattning, att de förutsätter betydande avsteg från räntabilitetskravet. Det syfte en förvärvslagstiftning bör främja som led i rationaliseringsprocessen synes icke behöva äventyras av att sådana fastigheter innehas av andra än egentliga jordbruksföretagare.

Slutligen har gjorts gällande, att jordförvärvslagen såtillvida skulle ha en

skadlig verkan som att den hindrade jordbrukarna från att fritt genomföra sina egna rationaliseringsavsikter. Bl. a. har kritiken riktat sig mot den villkorliga bestämmelsen i 4 § mom. 3 i nuvarande jordförvärvslag, som innebär hinder mot att skilda brukningsenheter, vilka kan anses lämpade för sitt ändamål, sammanföres i en ägares hand. I utredningens förslag till förvärvslag saknas ett motsvarande korrektiv. En lag i enlighet med förslaget kommer icke att medföra hinder för jordbrukarna att tillföra sina fastigheter tillskottsjord även om denna skulle utgöras av en bärkraftig eller till bärkraft uppbyggbar enhet under förutsättning att lagens rationaliseringsmoment icke anses tillämpligt. Däremot innebär den i regel hinder mot motsvarande förvärv av »icke jordbrukare».

I den mån kritiken varit riktad mot 5 § jordförvärvslagen torde den ha avsett att jordbrukarnas intresse att fritt storleksförbättra sin egendom skulle vara kringskuret genom den möjlighet som lagrummet ger för det allmänna att länka den yttre rationaliseringen i en strukturförbättrande riktning. Det har ansetts vara till förfång för den fria storleksrationaliseringen att jordbrukares förvärv av tillskottsmark vägras, detta även när förvärvet medför en olämplig indelning i brukningsenheter eller när marken anses lämpligen böra i strukturförbättrande syfte tillföras annan egendom än förvärvarens.

Utredningen kan icke dela denna uppfattning. Det är tvärtom enligt utredningens mening av största vikt att indelningen i brukningsenheter icke blir irrationell till följd av tillköp, som varken direkt eller efter fastighetsreglering är strukturfrämjande. Icke minst kan detta såsom tidigare påtalats bli fallet när tillskottsforvärven avser mark som först varit arrenderad. Likaså synes det icke minst ur befolkningspolitiska synpunkter vara angeläget att tillgänglig tillskottsmark fördelas mellan de till bärkraft uppbyggbara enheterna på så sätt att så många som möjligt av dem blir fullt ändamålsenliga. Detta gäller särskilt trakter där bondejordbruket bedömes vara den normala typen på brukningsenhet.

Såsom framgår av det föregående har en förvärvslag enligt utredningens mening en väsentlig betydelse i den rationaliseringsprocess som det allmänna är angeläget att befrämja. Mot den utformning som rationaliseringsmomentet har i gällande jordförvärvslag och som av utredningen föreslås behållen synes någon berättigad kritik icke kunna riktas.

Sammanfattning

I bygder med bestående förutsättningar för jordbruk är det ur allmän synpunkt särskilt angeläget att den odlade jorden och skogen bevaras som försörjningsunderlag för en till bygden knuten, jordbrukande befolkning. En restriktiv förvärvsprövning är sålunda motiverad vid förvärv av fastigheter som är bärkraftiga eller som genom storleksrationalisering eller övergång

till specialproduktion eller intensifiering av driften på annat sätt kan göras bärkraftiga och som kan beräknas vara efterfrågade av förvärvare, med avsikt att etablera sig som jordbrukare. Detta innebär att, då förvärvsfastigheten är ett bondebruk eller en till sådant företag uppbyggbar enhet, andra förvärvare än sådana som beräknas få sin huvudsakliga arbetsinkomst av fastigheten, d. v. s. komma att tillhöra yrkesgruppen jordbrukare, icke bör vara förvärvsberättigade annat än i särskilda i lagen angivna fall. Inneböörden i allmänhet i dessa undantag är att från fastighetsmarknaden icke skall utestängas personer med intresse att tillföra jordbruket och skogsbruket kapital, som eljest icke skulle bliva tillfört.

En restriktiv prövning är även motiverad vid förvärv av som stödjordbruk lämpade fastigheter, då det ur befolkningssynpunkt synes angeläget att för permanent bosättning ändamålsenliga bostadstillfällen icke i allt för stor utsträckning undandrages landsbygdsbefolkningen genom att välbebyggda fastigheter av stödjordbrukskaraktär förvärvas för fritids- och andra sekundärbostadsändamål.

I vissa delar av landet kommer jordbruket på grund av bristande naturliga förutsättningar att behöva nedläggas och odlad jord i ökad utsträckning att övergå till skogsmark. Förhållandena karakteriseras i övrigt av att odlad jord och skog icke längre efterfrågas som försörjningsunderlag av en till bygden knuten, jordbrukande befolkning. Bygderna blir s. k. avfolkningsbygder. I sådana trakter synes behov av en restriktiv förvärvsprövning icke föreligga i samma utsträckning som i bygder, där det fortfarande finns efterfrågan på mark från jordbrukarnas sida. Utan att det befolkningspolitiska intresset därför helt åsidosättes, synes vid sådant förhållande vidgade möjligheter för »icke jordbrukare» och för bolag, föreningar och stiftelser att förvärva mark motiverad. Därvid synes, vare sig det gäller enskilda personer eller andra, böra eftersträvas förvärvare med intresse att befrämja bygdens utveckling samt med vilja och förutsättningar att köpa samman splittrade innehav till större, för rationellt skogsbruk lämpade enheter. Inom sådana bygder förväntas även att lantbruksnämnderna skall försöka befrämja tillkomsten av skogskomplex, lämpliga att som gemensamhetsskogar förstärka skogfattiga jordbruk i den egentliga jordbruksbygden eller att bilda särskilda skogsbruksfastigheter. Till följd av att marken icke är efterfrågad av den jordbrukande, till bygden knutna befolkningen bör i avfolkningsbygder råda fri konkurrens mellan olika kategorier förvärvare såtillvida att förvärvshinder på grund av förvärvarens avsikt icke bör föreligga i andra fall än då förvärvet sker i spekulationssyfte. Med hänsyn till vikten av att splittrade innehav köpes samman till större enheter är däremot motiverat att förvärven prövas med stöd av lagens rationaliseringsmoment. Härigenom synes även kunna tillgodoses önskemålet av att marken i första hand äges av innehavare med bygdeanknytning, som vid handhavandet av

tidigare innehav visat vilja och resurser att befrämja skogsnäringens och bygdens utveckling.

Som en följd av jordbrukets minskade omfattning kan överloppsskog i ökad utsträckning komma att uppstå även inom andra områden än klara avfolkningsbygder. Överföring av denna skog till »icke jordbrukare», bolag eller andra juridiska personer synes emellertid icke böra ske utan att kompensation lämnas i stödskog, så länge tillgången på stödskog i anslutning till bestående jordbruksbygder är otillräcklig på grund av att denna skog tillhör andra ägarekategorier än den till jordbruket knutna befolkningen. Ett sådant kompensationskrav synes indirekt även kunna leda till det önskvärda förhållandet att överloppsskog i första hand kommer sådana företag till del, som genom att redan äga mark normalt har bygdeanknytning.

Utredningen har eftersträvat att icke ge en förvärvslagstiftning en vidare innebörd än vad som är nödvändigt med hänsyn till att de angelägna syftena skall vara tillgodosedda. Vidare har utredningens ställningstaganden bestämts av önskemålet att lagen skall verka i produktionsbefrämjande riktning. Dessa omständigheter har som ovan framhållits lett till en anpassning av lagen i förhållande till den olika karaktären hos skilda bygder. Handhavandet måste vid sådant förhållande anförtros åt organ med förutsättningar att skilja mellan förekommande bygdetyper. Det är vidare angeläget att rådande förhållanden ytterligare klarlägges genom utredningar och planeringar av länskaraktär av den typ som nu göres inom lantbruksorganisationen.

Enligt utredningens mening förefinnes ett klart dokumenterat behov av ett medel i det allmännas hand för att befrämja och i önskvärd riktning länka den yttre rationaliseringen. En förvärvslagstiftning bör därför i väsentlig grad ha karaktären av ett rationaliseringsinstrument. Huvudparten av rationaliseringsverksamheten kommer dock med all sannolikhet att med eller utan medverkan av det allmänna ske utan direkt tillämpning av den särskilda lagstiftningen. För att klara de fall av rationaliseringar, för vilka förutsättningar för frivilliga överenskommelser icke föreligger, eller där sådana överenskommelser leder till olämplig ägoanordning är en bestämmelse av samma innebörd som den i 5 § jordförvärvslagen dock alltså nödvändig. Intresset härav är icke begränsat till enskilda jordbrukare. Det gäller även »icke jordbrukare» och bolag som är angelägna att rationalisera sitt innehav. För alla gäller önskemålet att fast egendom, som genom att tillföras det egna innehavet skulle innebära en väsentlig strukturförbättring av detta, icke överlåtes utan att möjlighet föreligger att bedöma överlåtelsen med hänsyn till rationaliseringsintresset. Omvänt bör en förvärvslagstiftning ej utgöra hinder för rationaliseringsåtgärder på frivillig väg, när de icke står i strid med den jordbrukande befolkningens intresse av marken för sin försörjning.

Vidare bör en förvärvslagstiftning ha till syfte att från fastighetsmarknaden hålla borta förvärvare med uppenbart intresse av att i spekulationsavsikt snabbt försälja den fasta egendomen eller tillgodogöra sig nyttigheter till denna på sådant sätt att egendomens lämplighet för jordbruk eller skogsbruk äventyras.

KAPITEL 9

Förvärvslagens giltighetsområde och frågan om tillståndsmyndighet

Utredningen har övervägt möjligheten att konstruera en för juridiska och fysiska personers förvärv gemensam lag så att förvärvstillstånd i princip icke skulle erfordras utom i särskilda fall, som angives i lagen. Det har emellertid icke visat sig möjligt att tillräckligt klart ange de fall, då förvärvstillstånd skall erfordras, för att inskrivningsdomaren vid prövning av lagfartsansökan lätt skall kunna konstatera huruvida tillstånd erfordras eller icke. Tillfredsställande klarhet torde endast erhållas därest lagen konstrueras efter samma system som gällande jordförvärvslag. Detta innebär att tillstånd i princip fordras till förvärv av jordbruksfastighet och att de allmänna undantagen från denna huvudregel upptages i särskilt lagrum. I särskilda lagrum angives vidare de fall, då förvärvstillstånd skall eller får vägras. Är inget av dessa senare lagrum tillämpligt är myndigheten också skyldig att meddela tillstånd.

Bolagsförbudslagen och jordförvärvslagen har olika giltighetsområde vad gäller fångets art. Medan jordförvärvslagen endast reglerar förvärv som sker genom köp, byte eller gåva avser bolagsförbudslagen alla slags fång. Enligt utredningens mening bör huvudregeln i en gemensam lag vara, att den omfattar alla slag av förvärv och att vissa klart avgränsbara undantag från denna huvudregel göres. Ett motsatt förfarande, nämligen att uppräknade de fång som faller under lagen, torde lättare leda till försök att kringgå den och även i övrigt till tillämpningssvårigheter.

Även med hänsyn till objektet har de båda lagarna olika omfång. Jordförvärvslagen avser såsom jordbruksfastighet taxerad egendom medan inom bolagsförbudslagen rymmes fast egendom oavsett taxeringsutfallet. Utredningen har övervägt huruvida det finns anledning att ge en gemensam lag större räckvidd i detta avseende än vad som nu gäller för jordförvärvslagen.

I vad bolagsförbudslagen avser att reglera förvärv av »annan fastighet» torde prövningen huvudsakligen ske enligt den i 3 § stadgade ordningen. Därvid torde sällan inträffa att länsstyrelsen i fråga om sådan egendom anser sig förhindrad utfärda förklaring att denna är av beskaffenhet som avses i lagrummet. Utredningen har inhämtat, att av de 3 §-fall, som länsstyrelserna överlämnat till Kungl. Maj:t för avgörande på grund av tvek-

samhet huruvida förklaring kunnat avgivas eller icke, endast något enstaka avsett »annan fastighet». Ävenså är antalet överklagade beslut enligt 3 § ytterst ringa. Under den senaste tioårsperioden lär besvär ha anförts i endast 12 fall. Av dessa har två avsett »annan fastighet». Dessa förhållanden synes enligt utredningen tyda på att bolag och andra juridiska personer normalt kan räkna med bifall till framställningar jämlikt 3 § vad avser »annan fastighet».

Fastighet skall enligt 7 § kommunalskattelagen taxeras som »jordbruksfastighet», då den användes för jordbruk eller skogsbruk och såsom »annan fastighet», då den användes för annat ändamål. Användes fastighet delvis för jordbruk eller skogsbruk och delvis för annat ändamål, skall den del, som användes för jordbruk eller skogsbruk, med därtill hörande byggnader och inrättningar, taxeras som jordbruksfastighet och den del, som användes för annat ändamål, med därtill hörande byggnader och inrättningar, såsom annan fastighet. Fastighet som ligger oanvänd skall taxeras såsom jordbruksfastighet, såframt den ej påtagligen är avsedd att användas för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Under jordbruk inbegripes enligt kommunalskattelagen även binäring till jordbruk.

Såvitt utredningen erfarit har dessa bestämmelser fått en i stort sett likformig tillämpning inom olika delar av landet vid de senaste fastighets-taxeringarna. Det torde höra till undantagen att fastigheter med mera betydande arealer åker och skogsmark givits annan taxeringskaraktär än »jordbruksfastighet».

Juridiska personers intresse vad avser »annan fastighet» torde i första hand vara inriktat på industrifastigheter och fastigheter för bostadsändamål antingen de redan är bebyggda eller av förvärvaren skall exploateras för dessa ändamål. Avser förvärv för sådant ändamål jordbruksfastighet, torde förutsättningen för att den skall bli taxerad som »annan fastighet» vara att bebyggelseplan av något slag först fastställts över huvudparten av fastigheten. Att en sådan fastighet fritt får förvärvas av bolag eller andra juridiska personer torde icke strida mot en förvärvslagstiftnings syften, då redan vid fastställelseprövningen av planen har utsagts, att fastigheten icke har så väsentlig betydelse som jord- eller skogsbruk att den bör behållas som sådant. Utredningen vill med hänvisning till redogörelsen i kapitel 4 för bland annat bolagsförbudslagens tillämpning vidare erinra om att tillstånd till förvärv av mark i syfte att utvidga ett industriområde eller anlägga ny industri regelmässigt lämnas även när förvärvsfastigheten är jordbruksfastighet. Ej heller torde det stå i strid mot förenämnda syfte att bolag får förvärva egendom, som på grund av sitt värde som sten-, grus-, ler- eller torvtäkt taxerats som »annan fastighet».

Utredningen har vid sitt övervägande av möjligheterna att begränsa en för fysiska och juridiska personer gemensam lagstiftning till att omfatta endast som »jordbruksfastighet» taxerad egendom funnit att hinder mot

en sådan begränsning i förhållande till nuvarande bolagsförbudslag icke bör möta ur det allmännas intresse.

De undantag från en förvärvslag som av utredningen föreslås kommer att behandlas i den speciella motiveringen. Beträffande släktskapsförvärven och förvärven, som göres av kommuner, torde emellertid några mera allmänna synpunkter böra anföras. Detsamma gäller om kyrkans förvärv och förvärv av kyrklig jord. Dessutom tar utredningen i detta sammanhang upp frågan om förvärv från bolag, vilken preliminärt övervägdes redan i utredningens delbetänkande.

Medan 1946 års förvärvslag gällde oavsett släktskapsförhållandet mellan fångesmannen och förvärvaren undantogs i 1948 års lag fastighetsförvärv som gjordes av nära anhörig till ägaren. Som motiv anfördes att sådana förvärv ofta inginge som led i arvsrättsliga anordningar d. v. s. vore ett sätt att på förhand ordna vissa av de förhållanden, som uppstode när överlåtaren avlidit. Sitt nuvarande omfång fick släktskapsundantagen på förslag av jordbruksrationaliseringsutredningen (SOU 1954: 16). Med hänsyn till att det framstode som i hög grad irrationellt att förmena en jordbrukare att redan i livstiden fritt fördela sin egendom mellan sina anhöriga ansåg utredningen, att det vore följdriktigast att i förhållande till vad som gällde enligt 1948 års lag utsträcka regeln till att avse jämväl syskons avkomlingar i andra och följande led.

Vid den enkät som gjordes av jordbruksrationaliseringsutredningen framfördes förslag om att även överlåtelse från barn till föräldrar skulle få ske utan tillstånd. Samma tanke uttrycktes i en motion (II: 638) vid riksdagsbehandlingen av propositionen (1955: 165) till grund för 1955 års jordförvärvslag. Tredje lagutskottet (utl. 1955: 24) anförde emellertid rörande detta yrkande, att en överlåtelse till föräldrar så gott som aldrig kunde till sin innebörd jämföras med en arvsrättslig disposition. I händelse dylika förvärv finge ske okontrollerat kunde de fastmera utnyttjas till att kringgå lagen. Utskottet kunde därför icke förorda någon ändring i överensstämmelse med motionärernas yrkande.

I svaren på jordlagsutredningens frågor har framförts kritiska synpunkter på släktskapsundantagen. Sålunda har sagts att släktingar, som ej ägnar sig åt jordbruk, genom köp eller arv ofta övertager en jordbruksfastighet i förvisning att de på grund av undantagsregler i förvärvslagen har förmånen att framför andra bli ägare till sådan fastighet. Förhållandet syntes särskilt vanligt där fastigheten hade ringa åkerareal men relativt gott om skog. I några svar har till och med gjorts gällande, att de överlåtelse som på detta sätt skedde vid sidan av jordförvärvslagen vore många och att lagens syfte därigenom så allvarligt åsidosattes att den av denna anledning borde avvecklas. Friheten från förvärvsprövning för anförvanter inne-

bure dessutom en mindre tilltalande privilegiering av dessa framför andra förvärvare.

Utredningen är fullt medveten om att förvärvslagstiftningens syfte delvis motverkas av släktskapsundantaget. Den kan däremot icke dela uppfattningen, att detta förhållande borde leda till att lagen upphävdes. Skulle genom förvärv vid sidan av lagen »icke jordbrukare» bli ägare till fast egendom i den utsträckning som göres gällande, synes väl förhållandet snarast böra utgöra motiv för fortsatt lagstiftning. Det kan ej heller motivera ytterligare undantag av exempelvis den innebörden att föräldrar fritt skulle få förvärva från barn.

Överföringen av fastigheter på denna väg till »icke jordbrukare» skulle kunna hindras först genom att lagen utsträcktes till att omfatta förutom släktskapsförsäljningar även överlåtelser genom arv och testamente. En så drastisk åtgärd är utredningen emellertid icke beredd att förorda. I överensstämmelse med den ställning som intogs av departementschefen vid tillkomsten av gällande jordförvärvslag anser utredningen att den normala förvärvsformen, att en gård genom arv eller — redan under jordbrukarens livstid — genom förtida arv övergår till en nära anhörig, som skall överta egendomen och fortsätta fångesmannens gärning, icke skall omfattas av en förvärvslagstiftning. Endast för att i möjligaste mån begränsa en överföring av mark på detta sätt till personer som eljest icke skulle erhållit förvärvstillstånd synes korrektiv böra övervägas.

I detta syfte har utredningen granskat olika alternativ. Sålunda har ifrågasatts, huruvida icke släktskapsundantaget — i vart fall vad det avser syskon och syskons avkomlingar — endast skulle gälla när fångesmannen är mantalsskriven i den kommun där fastigheten ligger. Såsom framhållits av lantbruksnämnden i Västerbottens län skulle en sådan begränsning kunna leda till att ett icke oväsentligt antal jordbruksfastigheter som förvärvats i spekulationssyfte återfördes till den jordbrukande befolkningen. Den skulle även medföra att ett ökat antal fång bleve prövade enligt lagens rationaliseringsmoment, vilket med hänsyn till den vikt utredningen vill tillmäta lagen som rationaliseringsinstrument säkert vore av viss betydelse. Även om vissa skäl talar för en sådan lösning synes den dock innebära ett så betydande avsteg från den liberalisering av förvärvsprövningen, som utredningen i övrigt vill förorda, att utredningen icke anser den godtagbar. Det synes dessutom tveksamt, huruvida ett villkor avseende fångesmannens mantalsskrivningsort skulle vara något verksamt hinder, då det torde kunna kringgås.

Olägenheten av att genom släktskapsundantag fastigheter ibland kan komma i händerna på personer, vilka enligt förvärvslagstiftningens allmänna syften icke skulle få tillstånd till förvärvet, bör emellertid kunna minskas genom att kretsen av de gynnade personerna något inskränkes

i förhållande till vad nu gäller. I lagen om arrendators förköpsrätt omfattar denna krets, när det gäller undantag från förköpsrätt, icke syskons avkomling. Visserligen har lagberedningen i sitt slutliga förslag till jordabalk (5 kap. 8 §) förordat en utvidgning av kretsen så att den avser även syskons avkomling. Förslaget har emellertid motiverats av att överensstämmelse med regeln i jordförvärvslagen borde vinnas. Principiella skäl mot den nuvarande avgränsningen i lagen om arrendators förköpsrätt har däremot icke anförts som stöd för ändringsförslaget.

Utredningen anser, att denna avgränsning är lämplig och föreslår därför att generellt undantag ej göres för syskons avkomling. Emellertid bör det i många fall anses som särskilt skäl för bifall till förvärvsansökan att här avsett släktskapsförhållande mellan fångesmannen och förvärvaren föreligger.

Arvsöverlåtelse bör icke bli föremål för förvärvsprövning. Det förhållandet att även förvärv av juridiska personer inrymmes i lagen synes icke behöva inverka på att överlåtelse av denna karaktär generellt undantages, då andra juridiska personer än allmänna arvsfonden icke är arvsberättigade. Däremot finnes enligt utredningens mening vägande motiv för att icke längre hålla öppen möjligheten att utan någon som helst prövning ur förvärvssynpunkt genom testamente överlåta jordbruksfastighet. Genom testamente kan egendom överlåtas på helt oskylda personer och även på juridiska personer. Att vid sådant förhållande hålla testamentsförvärven helt fria vid en gemensam lagstiftning synes icke tillrådligt, då man ej kan bortse från möjligheten att eljest kringgå lagen i avsevärd utsträckning. Det torde exempelvis kunna tänkas, att ett bolag som önskar förvärva skog ger en person förmåner i hans livstid mot att han utfäster sig att till bolaget testamentera sin fastighet. Även utan sådana uppgörelser kan genom testamente fastigheter komma i händerna på subjekt, vilka ej bör inneha dem. Utredningen anser att en lämplig avvägning mellan önskemålet att respektera en testators vilja och att uppehålla syftet med lagen är, att testamenterad fastighet får förvärvas, men att förvärvaren i regel skall vara skyldig att avyttra den inom två år, såvida han ej dessförinnan erhållit förvärvstillstånd. I övrigt bör gälla i stort sett samma regler som om egendomen inropats på exekutiv auktion. Härigenom vinnes, på sätt närmare anges i den speciella motiveringen, garanti för att testamentstagaren ej blir ekonomiskt lidande.

Såväl den ökade förekomsten av dödsbofastigheter som överlåtelse vid sidan om förvärvslagstiftningen till anförvanter medför otvivelaktigt i betydande utsträckning dels att jord och skog överföres till personer, som icke är beroende av den för sin försörjning, dels att rationaliseringsprocessen fördröjes och försvåras. Det lär heller icke vara ovanligt att med förhållandet följer nedsatt brukning och sämre skogsvård. Från skogsvårds-

styrelser har bl. a. framhållits svårigheterna att ena dödsbodelägare om skogsvårdande åtgärder. Samtliga dessa konsekvenser är enligt utredningens mening olyckliga. Såsom ovan anförts torde de emellertid knappast kunna minskas på ett effektivt sätt genom en begränsning av släktskapsundantagen utan att de normala fallen av överlåtelser till anförvanter även drages med. Andra vägar huvudsakligen vid sidan av förvärvslagstiftningen torde därför behöva sökas. Det torde dock icke ankomma på jordlagsutredningen att anvisa dessa. Utredningen vill emellertid framhålla, att rationaliseringsverksamheten säkerligen i många fall skulle väsentligt underlättas om skyldighet infördes för dödsbo, i vars tillgångar ingick fast egendom, att utse någon som ägde företräda dödsboet vid förrättningar av skilda slag. Enligt vad utredningen inhämtat försvåras bl. a. genomförandet av lantmåteriförrättningar ofta av att alla dödsbodelägare måste kallas och vara eniga om att medgiva eller begära viss åtgärd. Även underhandlingar och åtgärder i samband med markbyten skulle underlättas om berört dödsbo hade behörig företrädare. Enligt utredningens mening bör lagstiftning övervägas i detta hänseende och t. ex. avse dödsbon, som är oskiftade längre tid än två år.

I ett avseende torde en ändring av bestämmelserna i förhållande till vad som nu gäller enligt jordförvärvslagen kunna medverka till att olägenheten för rationaliseringsarbetet av dödsboinnehav mildrades. Såsom framhållits från flera håll torde nämligen den huvudsakliga anledningen till att dödsbon icke avyttrar sin fasta egendom eller att en delägare löser ut de andra vara uppfattningen om fast egendoms värdebeständighet ur kapitalplaceringssynpunkt. Utredningen föreställer sig, att om en möjlighet öppnades för dödsbo eller enskild dödsbodelägare, som innehar en fastighet vilken lämpligen bör utnyttjas som tillskottsmark, att få förvärva annan mark av ungefär samma värde, detta i vissa fall där kapitalplaceringssynpunkten är den huvudsakliga anledningen till att egendomen behållits kunde göra vederbörande mera benägen att sälja. I samma riktning torde även den allmänna liberaliseringen av bestämmelserna verka som utredningen i övrigt föreslår. Utredningen syftar därvid på möjligheterna för »icke jordbrukare» att förvärva små, ur jordbruks- och skogsbrukssynpunkt tämligen betydelselösa fastigheter och stora, kapitalkrävande objekt.

Det förefaller utredningen sannolikt, att dessa lättnader ur förvärvssynpunkt förenade med insatser från lantbruksnämnderna i syfte att stimulera ägare till jordbruk, vilka är i behov av tillskottsmark, att förvärva äldre jordbrukares fastigheter i viss mån skall kunna minska antalet fastigheter, som till men för rationaliseringsverksamheten behålles av dödsbon i stället för att gå i handel. Såsom framhållits av lantbruksnämnden i Jönköpings län kan nämnderna påverka resultatet av denna verksamhet i gynnsam riktning genom att icke vara för restriktiva med s. k. värdeutjämningsbidrag.

I remissyttranden, som inhämtades i samband med behandlingen vid 1958 års riksdag av frågan huruvida kommuner fritt skulle få förvärva jordbruksfastighet, framfördes betänkligheter ur jordpolitisk synpunkt mot en sådan frihet. Erfarenheten från tiden efter lagändringen tyder också på att man icke helt kan bortse från att kommunförvärv stundom kan ske på sådant sätt att rationaliseringssträvandena påverkas ogynnsamt. I vissa fall har förvärv även skett av fastigheter utanför kommunernas egna gränser.

Utredningen har efter ingående diskussion rörande skälen för och emot fria kommunförvärv kommit till den uppfattningen, att de borgerliga primärkommunerna — med de begränsningar som följer av kommunallagstiftningen — bör fritt få förvärva egendom, som är belägen inom dess gränser. Genom en sådan begränsning torde risken väsentligt minska för att en kommun utan att förvärvsändamålet är mycket vägande förvärvar en för strukturrationaliseringen behövligen fastighet samtidigt som kommunen om den anser sig böra anskaffa mark för bostads- och andra kommunala ändamål, icke behöver betungas med att söka förvärvstillstånd. Det får nämligen förutsättas, att kommunen har ett starkt intresse av att bärkraften hos jordbruks- och skogsfastigheterna inom kommunen i möjligaste mån höjes genom yttre rationalisering, då tillfälle därtill yppar sig. För att behovet av mark för rationaliseringsändamål verkligen skall bli klarlagt i de fall borgerlig primärkommun förvärvar jordbruksfastighet för annat ändamål än sådant för vilket expropriation kan ske synes angeläget att kommunen samråder med lantbruksnämnden innan beslut fattas om förvärvet. Endast därigenom kan ju kommunen i allmänhet få kännedom om pågående eller planerade åtgärder, som lantbruksnämnden har under sin bedömning eller själv avser att initiera och genomföra. Genom samrådet bör förutsättning skapas för behörigt beaktande av olika intressen, och icke sällan torde olika skiften eller områden av förvärvsobjektet kunna disponeras för skilda ändamål. I fråga om förvärv av fastighet inom annan kommuns område synes däremot icke lika sannolikt att planerna på sådant förvärv överges av den anledningen att ett rationaliseringsbehov föreligger inom den andra kommunen. Kommunförvärv av fastighet utanför kommunens gränser bör således, icke minst med hänsyn till den kommuns intressen inom vilken fastigheten är belägen, kunna underkastas jordpolitisk prövning och kräva förvärvstillstånd. För såväl sådana förvärv som förvärv, vilka göres av annan kommun än borgerlig primärkommun, bör emellertid samma undantag gälla som enligt jordförvärvslagen. Sker förvärvet för ändamål, som kan tillgodoses genom expropriation, bör alltså förvärvstillstånd ej erfordras.

Såsom underlag för bedömandet om undantag även bör göras för förvärv av kyrklig jord har på jordlagsutredningens uppdrag utredning verkställt

av hovrättsassessorn G. Ericsson. I en promemoria har denne bland annat anfört följande:

Den för kyrkligt ändamål använda fasta egendomen kan rättsligt indelas i olika grupper, dels den kyrkokommunala egendomen, dels den för kyrkligt bruk avsedda fria stiftelse- och föreningsegendomen, dels den kyrkliga jorden i inskränkt bemärkelse. För förvaltning m. m. av den senare egendomen gäller ett förhållandevis vidlyftigt system av rättsregler, den s. k. kyrkligt ekonomiska lagstiftningen. Till gruppen hänföres främst prästlönejorden, de gamla kyrkogårdarna samt annan till lokalkyrkorna — ofta genom olika ändamålsbestämmelser — knuten jord.

I promemorian uttalas därefter i huvudsak följande.

Den kyrkokommunala jorden består väsentligen av begravningsplatser, tomter till sockenstugor, församlingshem eller ungdomsgårdar samt sådana skoltomter, som icke överlämnats till den borgerliga kommunen. För köp och försäljning gäller vanliga kommunalrättsliga regler.

Den fria stiftelse- eller föreningsegendomen består bl. a. av församlingshem och fast egendom, som äges av diakonalt inriktade stiftelser och föreningar. Stiftelserna kontrolleras enligt 1929 års stiftelsetillsynslag och ibland även av diakonistyrelsen. Köp och försäljningar sker efter privaträttsliga regler och förvärven prövas enligt bolagsförbudslagen.

Den kyrkliga jorden i inskränkt mening är underkastad reglerna i lagen den 4 januari 1927 (nr 1) angående tillstånd till försäljning av kyrklig jord i vissa fall samt till upplåtelse av sådan jord under tomträtt (kyrkliga försäljningslagen). Enligt 1 § denna lag räknas till kyrklig jord dels prästgårdar och löneboställen (prästboställen) samt stiftens prästlönefondshemman ävensom biskopsgårdar, dels sådana boställen och andra fastigheter, vilkas avkomst ingår till kyrkofonden (allmänna kyrkohemman, klockarhemman, biskopshemman), dels fastigheter, som är anslagna till bostad eller avlöning åt domkyrkosyssloman, dels den fasta egendom, som besittes av domkyrkor och andra kyrkor i städer och på landet.

Medgivande får lämnas i vissa angivna fall till utbyte eller försäljning av kyrklig jord, »då samhällelig nytta, såsom uppkomsten av egna hem eller mindre jordbruk, därav främjas». Utbyte och försäljning av kyrklig jord kan också medgivas, dels då sådan jord erfordras för ändamål, som avses i 1 § lagen om expropriation, dels då på ett prästboställe förlagd tjänstebostad är olämpligt belägen, dels då kyrklig jord eljest på grund av särskilda omständigheter befinnes icke lämpligen böra bibehållas för sitt ändamål.

Vid utbyte eller försäljning skall iakttagas, »att avhändelsen inte är till olägenhet för det allmänna samt att vederlaget motsvarar jordens värde enligt i orten gängse skäligt pris». Kyrkliga försäljningslagen medger vidare som nämnts, att den, som för brukande eller bostadsändamål innehar lägenhet på kyrklig jord, kan få friköpa det till lägenheten hörande området.

Ärenden om medgivande av utbyte eller försäljning av kyrklig jord skall prövas och avgöras av kammarkollegiet. Enligt kungörelse den 20 januari 1939 skall dock, då fråga är om förvärv av kyrklig jord med större inägoareal än 10 hektar eller större sammanlagd areal än 20 hektar eller med högre värde än 20 000 kronor, kammarkollegiet med eget utlåtande hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:ts avgörande.

I kungörelsen återfinnes även bestämmelser om handläggningen av kyrkliga försäljningsärenden. Utredningen verkställs av stiftsnämnden, som i regel förordnar om förrättning. Om det icke är fråga om en rättsligen avskild fastighet, skall överlantmätaren eller byggnadsnämnden yttra sig. Stiftsnämnden överlämnar utredningen till kammarkollegium, som ofta hör länsstyrelsen. Utan direkt åläggande i författning brukar antingen stiftsnämnden eller kammarkollegium höra den lantbruksnämnd, där köparen är skyldig söka förvärvstillstånd.

I prästlönejorden ingår ca 2 000 prästgårdar. Till dessa hör i regel blott tomt och trädgård. De egentliga jordbruksfastigheterna består av omkring 3 000 löneboställen med en sammanlagd areal av närmare 500 000 ha, varav ca 112 000 ha inägojord och ca 275 000 ha produktiv skogsmark. Därjämte finns omkring 150 ecklesiastika arrendegårdar med en areal av drygt 4 000 ha inägojord och 8 600 ha produktiv skogsmark. I fråga om lokalkyrkans jord nämnes i promemorian att Lunds domkyrka innehar — förutom stadsfastigheter — ett drygt hundratal jordbruksfastigheter med en sammanlagd areal av ca 3 000 ha.

Kammarkollegium erhöll år 1946 uppdrag att verkställa översyn av den kyrkliga försäljningslagstiftningen. Förslag avgavs år 1951 (stencilerat). Däri förordades bl. a. att försäljning enligt den kyrkliga försäljningslagen icke mera skulle behöva godkännas av lantbruksnämnden, när det gällde försäljning av jordbruks- eller skogsfastighet. I stället skulle lantbruksnämnden höras på ett tidigt stadium i försäljningsärendet och få möjlighet att överklaga ett kollegiets försäljningsbeslut.

Sedan kammarkollegiets förslag avgivits har frågan om ett förenklat försäljningsförfarande också behandlats av 1953 års stiftskansliutredning i ett betänkande år 1956 (stencilerat) med förslag till förenkling av förfarandet vid försäljning av kyrklig jord. Stiftskansliutredningen föreslog, att beslutanderätten i det stora flertalet försäljningsärenden — mera än 80 % — skulle överflyttas från kammarkollegiet till stiftsnämnden.

I remissyttrande över jordlagsutredningens delbetänkande föreslog kammarkollegium, att även den kyrkliga jord, som avsågs i kyrkliga försäljningslagen och icke tillhörde kronan, borde få förvärvas utan tillstånd enligt jordförvärvslagen. Till stöd härför anförde kollegium följande.

Kammarkollegiet tillstyrker att markförvärv från kronan undantages från tillståndsprövning som avses i 1925 och 1955 års lagar. Regeln synes emellertid av följande skäl böra kompletteras med en motsvarande bestämmelse om kyrklig jord.

Enligt 2 och 3 §§ lagen den 4 januari 1927 (nr 1) angående tillstånd till försäljning av kyrklig jord i vissa fall samt till upplåtelse av sådan jord under tomt-rätt må kyrklig jord under vissa betingelser avyttras genom försäljning eller avtalsbyte. Vad i lagen förstås med uttrycket kyrklig jord anges i 1 §. I 5 § stadgas att fråga om medgivande till försäljning eller byte prövas och avgöres av kammarkollegiet, såvitt ej på grund av stadgande i annan lag eller enligt Konungens bestämmande ärendets avgörande skall ankomma å Konungens omedelbara prövning. Genom 9 § Kungl. Maj:ts kungörelse 1939:33 med tillämpningsföreskrifter till sagda lag har kollegiets kompetens på det sättet begränsats att, där fråga är om försäljning av jord med större inägoareal än tio hektar eller större sammanlagd areal än tjugu hektar eller med högre värde än tjugotusen kronor, kollegiet skall hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:ts avgörande.

Av den kyrkliga jord, som avses i kyrkliga försäljningslagen, är en del i civilrättslig mening kronojord och förvärv av dylik jord sker följaktligen »från kronan». Den av utredningen föreslagna lagtexten innebär att förvärvstillstånd ej erfordras, därest kyrklig jord som förvärvas av bolag, förening eller stiftelse i civilrättslig mening tillhör kronan. Inom fastighetsrätten finnas redan flera lagar, nämligen expropriationslagen och ensittarlagen, vilka ej äro tillämpliga å kronans mark men tillämpliga å den kyrkliga jord, som ej är kronojord. Då tillämpning i visst fall av någon av dessa lagar ifrågasättes å kyrklig jord, kräves utredning om markens ställning i äganderätts hänseende. Dylika utredningar, som kunna få föras tillbaka till medeltidens och reformationstidens förhållanden, äro stundom svåra och tidsödande. Kammarkollegiet anser det angeläget att i lagstiftningen icke införas ytterligare regler, vari skiljes mellan kronans jord och annan jord, utan att samtidigt enhetlig behandling av den kyrkliga jorden föreskrives.

Detta rättstekniska intresse kan tillgodoses på två vägar. Antingen bibehålles för bolagsförvärv kravet på förvärvstillstånd i fråga om all i kyrkliga försäljningslagen avsedd kyrklig jord eller också släppes kravet beträffande all dylik jord. Kammarkollegiet förordar den senare lösningen. De skäl, som utredningen funnit tala för att undantaga förvärven av kronojord, motivera enligt kollegiets mening med samma styrka att motsvarande undantag göres i fråga om förvärv av kyrklig jord.

I betänkandet erinras om att Kungl. Maj:t vid utfärdande den 24 april 1959 av nu gällande bemyndiganden för vissa ämbetsverk att försälja kronan tillhörig fast egendom föreskrivit att, då fråga är om försäljning av jordbruksfastighet, myndigheten skall höra vederbörande lantbruksnämnd samt att myndigheten skall, därest den finner sig icke kunna godtaga lantbruksnämndens förslag, hänskjuta ärendet till Kungl. Maj:t för avgörande. Motsvarande föreskrifter finnas icke i fråga om kammarkollegiets tillståndsgivning enligt kyrkliga försäljningslagen. Kollegiet hör dock, när fråga är om försäljning av jordbruksfastighet, regelmässigt lantbruksnämnden — någon gång även lantbruksstyrelsen — och torde icke ha medgivit någon försäljning mot lantbruksnämndens respektive lantbruksstyrelsens avstyrkande. Kollegiet avser att även framdeles förfara i enlighet härmed. Därest formell skyldighet anses böra stadgas för kollegiet att så förfara, kan föreskrift härom intagas i tillämpningskungörelsen till kyrkliga försäljningslagen.

I propositionen 1960:122 anförde departementschefen, att det borde ytterligare övervägas om även annan kyrklig jord än sådan som civilrättsligt tillhörde kronan lämpligen kunde undantagas från förvärvsprövning.

Vidare må framhållas, att 1958 års utredning kyrka—stat överväger frå-

gan om den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och kyrkan. I samband därmed torde även frågor om den kyrkliga jorden komma att behandlas.

Under år 1960 har tillsatts en utredning rörande förvaltningen av ecklesiastika löneboställen m. m. Enligt direktiven (se 1961 års riksdagsberättelse under IE 47) skall utredningen bl. a. undersöka möjligheterna att främja rationalisering av det ecklesiastika arrendejordbruket. I fråga om placering av prästlönefondsmedel uttalar departementschefen vidare i direktiven, att vägande skäl talade för den åsikt som kommit till uttryck i tredje lagutskottets utlåtande 1956: 11. I detta uttalas bl. a. att i princip måste godtagas, att för fondmedlen inköpes andra fastigheter än jordbruks- eller skogsfastigheter.

Tredje lagutskottets förenämnda uttalande föranleddes av motioner, vari hemställts att riksdagen måtte, under förklaring att de av 1942 års riksdag givna rekommendationerna rörande placering av prästlönejordfondsmedel icke längre kunde anses tillämpliga, uttala att placering av dylika fondmedel borde kunna ske icke endast i skogsfastigheter, utan även i annan fastighet eller i statsobligationer. De åsyftade uttalandena av 1942 års riksdag gick ut på att medlen borde placeras i fastigheter. I en tillämpningskungörelse föreskrevs att härvid företrädesvis skogsfastigheter skulle komma ifråga (se SFS 1942: 232 och 967).

Ecklesiastika markförvärv var intill tillkomsten av 1955 års jordförvärvslag undantagna från prövning enligt jordförvärvslagstiftningen. 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning anförde häremot, att det vid kyrkliga försäljningar och förvärv liksom vid de förvärv som gjordes av universitet visserligen i många fall krävdes tillstånd av myndighet. Tillståndsprövningen skedde därvid huvudsakligen ur andra synpunkter än de jordpolitiska. Även vid förvärv av förevarande slag gällde det emellertid att väga kapitalplacerarens intressen av fullgod placering mot allmänintresset att jorden icke i alltför stor omfattning undandroges de självägande jordbrukarna. Särskilt med hänsyn till den nyinförda rationaliseringsbestämmelsen i 5 § torde det för framtiden bli nödvändigt, fortsatte utredningen, att inhämta lantbruksnämndens yttrande i varje ärende av nu avsedd beskaffenhet. Under sådana omständigheter föreföll det utredningen mest praktiskt att slopa undantagsbestämmelsen i jordförvärvslagen och således låta nämnden pröva förvärvet.

I remissyttrande över jordbruksrationaliseringsutredningens förslag ansåg lantbruksstyrelsen det vara i hög grad påkallat, att prövning av de ecklesiastika förvärven skulle ske i samma ordning och i stort sett efter samma grunder som prövningen av andra förvärv.

Departementschefen anförde i lagrådsremissen (prop. 1955: 165, s. 50) att han delade lantbruksstyrelsens uppfattning och tillade bl. a. att särskilda skäl i vissa fall kunde motivera att tillstånd gavs till kyrkliga för-

värv av jordbruksfastighet. Som exempel nämnde han, att en församling till gagn för jordbruksnäringen sålt viss egendom och sedan i stället ville köpa annan jordbruksfastighet av ungefär samma storlek.

För egen del får utredningen anföra följande.

I den mån den ecklesiastika egendom som tillhör kronan överlåtes, faller den ej under jordförvärvslagen. Detsamma gäller då egendom förvärvas av sådant kyrkligt subjekt att den kommer att tillhöra kronan. Såsom framgår av den refererade promemorian faller vidare vissa förvärv av kyrklig jord under det för kommunala samfälligheter förordade undantaget. Den tidigare gällande rekommendationen att placera prästlönefondens medel huvudsakligen i skogsfastigheter har jämkats genom uttalanden av statsmakterna såväl vid tillkomsten av 1955 års jordförvärvslag som vid behandlingen av förenämnda motioner till 1956 års riksdag.

Vid dessa förhållanden anser jordlagsutredningen att tillräckliga skäl ej föreligger att göra undantag för sådana kyrkliga förvärv eller försäljningar av egendom, på vilka de för kronan och kommunal samfällighet förordade undantagsbestämmelserna icke blir tillämpliga. Råder tveksamhet huruvida dessa bestämmelser gäller för ett förvärv bör givetvis tillstånd sökas, då fångat eljest kan bli ogiltigt. I varje fall synes resultatet av de tidigare omnämnda utredningarna rörande förhållandet mellan stat och kyrka samt förvaltningen av de ecklesiastika arrendegårdarna böra avvaktas innan nu gällande förvärvsprövning ur jordpolitisk synpunkt borttages.

Frågan om förvärv från bolag behandlades av utredningen i dess delbetänkande. Därvid anfördes att till förmån för ett frisläppande av förvärv, som ett bolag gjorde från ett annat bolag, främst talade det förhållandet, att den fasta egendomen redan vore i bolagshand. Utan att någon rubbning behövde ske i relationen mellan ägarekategorier skulle ur arronderingssynpunkt önskvärda markbyten bolag emellan säkerligen underlätas om dessa byten kunde ske utan tillståndsprövning.

Utredningen ansåg sig emellertid i delbetänkandet icke kunna förorda ett generellt undantag för förvärv från bolag. Förutom att undantaget skulle kunna utnyttjas i syfte att kringgå jordförvärvslagen kunde det öppna möjligheter för bolag, som icke alls sysslade med jordbruk och skogsbruk och som vore ointresserade av rationaliseringsverksamheten, att förvärva jordbruksfastigheter från t. ex. ett skogsbolag, vilket bedreve träförädlingsverksamhet och av den anledningen fått förvärvstillstånd. Ett sådant förhållande skulle kunna inverka menligt på rationaliseringsarbetet. Ävenså anfördes att fria förvärv från bolag till bolag skulle kunna medföra, att ett bolag bleve helt dominerande såsom skogsägare inom viss kommun där det nu funnes flera bolag.

Det allvarligaste skälet mot att förvärv mellan bolag hölles utanför förvärvslagstiftningen ansågs dock vara, att rationaliseringsverksamheten därmed kunde försvåras. Så länge fången förvärvsprövades vore det nämligen enligt utredningens mening möjligt att vid förhandlingar i samband med tillståndsprövningen intressera bolaget för att avstå någon del av den inköpta marken för rationaliseringsändamål mot att bolaget i stället finge förvärva annan mark. Betydelsen av att bytesverksamheten bolagen emellan bleve föremål för prövning enligt bolagsförbudslagen hade särskilt understrukits av företrädare för bondeskogsbruket vid det sammanträde utredningen haft med dessa. Utan reglering av sådana förvärv skulle enligt deras mening värdefulla tillfällen till strukturförbättringar kunna försummas.

Mot den av utredningens majoritet i delbetänkandet hävdade uppfattningen anfördes reservationsvis den meningen att förvärv från bolag borde undantagas från förvärvsprövning. Till reservationen i denna del anslöt sig flera remissmyndigheter däribland domänstyrelsen, fyra länsstyrelser, Sveriges skogsägareförbund, Skogsindustriernas samarbetsutskott och Sveriges industriförbund. Mot ett frisläppande av överlåtelse mellan bolag uttalade sig bl. a. Sveriges lantbruksförbund, R.L.F. och Sveriges skogsägareföreningars riksförbund. Framkomna meningsskiljaktigheter ansågs av departementschefen i proposition 1960: 122 böra föranleda, att frågan icke lämpligen avgjordes i samband med de partiella ändringar som utredningen föreslog. Det borde i stället få ankomma på utredningen att förutsättningslöst upptaga spørgsmålet till fortsatt övervägande.

Då den allt övervägande delen av bolagsinnehavet i landet tillhör skogsbolagen synes frågan om förvärvsprövningen vad avser förvärv från bolag väsentligen böra bedömas med hänsyn till behovet av att reglera försäljningar mellan sådana bolag. Därvid knytes intresset i första hand till de förvärv som sker i strukturförbättrande syfte. Utredningen är beträffande sådana förvärv fullt medveten om att en rationaliseringsverksamhet begränsad till den mark som nu befinner sig i bolagshand skulle befrämjas av att den hölles utanför förvärvsprövningen. Å andra sidan är rationaliseringen i skogsmarken icke en intern fråga för skogsbolagen. I stor utsträckning ligger bolagens innehav icke bara blandade med varandra utan även med skog i enskild ägo. Det är enligt utredningens mening icke möjligt att i grunden komma till rätta med de strukturella bristerna i skogsmarken utan att alla förvärv prövas med hänsyn till rationaliseringsintresset. Utredningen har därför icke ansett sig kunna föreslå att förvärv mellan bolag helt skall falla utanför förvärvslagstiftningen. De bör i vart fall prövas med stöd av lagens rationaliseringsmoment.

Frågan huruvida det alltfört kan vara av intresse att pröva förvärv från bolag också ur andra synpunkter än rationaliseringsintresset har ytterligare övervägts av utredningen. Den har därvid funnit att de skäl som i delbetänkandet anfördes för en sådan prövning alltfört är relevanta. Det synes

sålunda icke uteslutet att vissa icke helt tillfredsställande förhållanden med hänsyn till samhällslivet kan uppkomma till följd av att skogsbolagen genom att sinsemellan omfördela sitt innehav kan bli lokalt dominant. Med hänsyn till angelägenheten av att strukturrationaliseringen i skogsmarken i möjligaste mån underlättas har utredningen dock trots vissa betänkligheter icke ansett sig böra tillmäta konsekvenserna av en omfördelning av skogsinnehavet med ovannämnda resultat sådan betydelse, att förhållandet i och för sig ansetts motivera en prövning av förvärv bolag emellan som onödigt skulle försvåra och fördröja rationaliseringsprocessen. Även de andra betänkligheter som tidigare framförts synes böra stå tillbaka för sagda intresse. Förvärv från bolag har därför ansetts böra undantagas från prövning enligt de bestämmelser, vilka enligt utredningens förslag är avsedda att tillämpas vid förvärv som skulle medföra förändringar i ägarebalansen. Utredningen har funnit att med bolag i detta hänseende bör likställas föreningar och stiftelser.

Den av utredningen föreslagna ordningen innebär alltså att förvärv från bolag, förening och stiftelse icke skall prövas enligt de särskilda bestämmelser som föreslås i frågan om sådana subjekts förvärv, men väl enligt lagens rationaliseringsmoment. Vidare blir givetvis dessa förvärv i likhet med fysiska personers underkastade de bestämmelser, som utredningen förordar till skydd mot spekulation och splittring av lämpliga brukningsenheter. För den rationaliseringsverksamhet, som utövas genom byten mellan bolag inbördes medför utredningens förslag i denna del och med tanke på den ordning för tillståndsprövning, utredningen ämnar föreslå, otvivelaktigt en lättnad till den säkert rätt betydande del, som försäljningar bolag emellan kan ske utanför det mindre skogsbrukets intressesfär.

En begränsning av förvärvsprövningen vad avser förvärv från bolag, föreningar och stiftelser måste emellertid medföra vissa konsekvenser beträffande dessa juridiska personers möjligheter att förvärva jordbruksfastighet över huvud taget särskilt med tanke på den för närvarande starka tendensen hos företagare icke minst inom jordbruksnäringen att bilda nya bolag i syfte att nå speciella fördelar. En begränsad prövning av föreslagen innebörd vid förvärv från bolag, förening eller stiftelse måste enligt utredningens mening få till följd en restriktiv prövning av ansökningar i övrigt från juridiska personer, som tidigare icke äger som jordbruksfastighet taxerad egendom, om icke de normer som utredningen ansett sig kunna godtaga för rubbningen av ägarebalansen alltför mycket skall frångås. Utredningen syftar bland annat på sådana fall, där en jord- eller skogsbrukare tillsammans med sina anhöriga bildar ett bolag för driften på egendomen och därefter som en ganska naturlig konsekvens av arrangemanget också önskar överföra den fasta egendomen på familjebolaget. Även om mycket starka personliga skäl kan tala för att en sådan överlåtelse godtages synes följden av en begränsad prövning av förvärv från bolag böra bli, att dessa

skäl lämnas obeaktade med hänsyn till konsekvenserna av att egendomen därefter fritt kan överföras till vilket annat bolag som helst utan några personella anknytningar.

Vid den vägning mot varandra av fördelarna ur rationaliseringssynpunkt av utredningens förslag beträffande förvärv från bolag, föreningar eller stiftelser och nackdelarna av en ökad restriktivitet vid prövning av ansökningar, som avser överförande av mark från enskilda till sådana juridiska personer, har de förra ansetts böra ha företräde. Utredningen föreslår att liksom nu i princip ett förbud för bolag, föreningar och stiftelser att förvärva jordbruksfastighet upprätthålles med vissa jämkningar. De skäl som kan medföra avsteg från denna principiella ståndpunkt har utförligt angivits i kap. 8. Visserligen kan stundom den förvärvsavsikt som medför att tillstånd beviljas vara begränsad till sökanden och en försäljning av denna till annat bolag innebära en helt annan och vid tillståndsgivningen icke förutsedd användning. Då som förvärvare bör ifrågakomma företag, om vilka man av erfarenhet vet att de avser att behålla det förvärvade, och därutöver företag, som kan beräknas ha en långsiktig avsikt med sin verksamhet och ekonomiska och personella förutsättningar att fullfölja denna avsikt, synes farhågorna av att marken övergår till olämplig innehavare icke böra överdrivas.

Utredningen har vid sin utformning av lagförslaget sökt tillgodose det berättigade kravet från såväl säljare som köpare på att förvärvsärenden avgöres utan onödigt dröjsmål. Av väsentlig betydelse är därvid formen för själva tillståndsgivningen. Enligt utredningens mening bör eftersträvas en så smidig handläggning som möjligt utan att olika partsintressen åsidosättes.

De angivna utgångspunkterna leder till att tillståndsgivningen i största möjliga utsträckning bör vara decentraliserad till länsmyndighet.

Vid utredningens överväganden i denna del har utredningen stannat för ett bibehållande av den ordning beträffande tillståndsgivningen i fråga om fysiska personers förvärv som nu gäller enligt jordförvärvslagen. Lantbruksnämnderna har lång erfarenhet som tillståndsmyndighet enligt denna lag. Alternativt kunde möjligen tänkas att tillståndsgivningen förlades till länsstyrelsen efter hörande av lantbruksnämnden. Emellertid skulle handläggningen uppenbarligen bli mer tidskrävande om ytterligare en myndighet inkopplades och vidare skulle myndigheternas arbetsbörda öka. Utredningen kan icke förorda en ändring i sådan riktning. Vidare är valet av tillståndsmyndighet i hög grad avhängigt förekomsten av lagens rationaliseringsmoment. Detta förutsätter att ett avslagsbeslut grundat på önskemålet att använda förvärvsobjektet i verksamheten för jordbrukets och skogsbrukets strukturrationalisering medför skyldighet för det allmänna att inträda som köpare. Det har vidare förutsatts, att hithörande frågor som regel löses

genom att det allmänna förhandlingsvägen inträder som köpare. I vart fall finnes för närvarande inget annat organ för en sådan inköpsverksamhet än lantbruksnämnderna.

Vad beträffar juridiska personers förvärv har redan en viss decentralisering till länsplanet införts i bolagsförbudslagen. Emellertid kan i vissa fall ärenden avseende juridiska personers förvärv böra bedömas utifrån mycket vida synpunkter. Såsom framhållits bl. a. av Kooperativa förbundet kan det i bolagsförvärvsärenden gälla att göra en svår avvägning mellan å ena sidan lokalt betonade intressen och å andra sidan betydligt mer vittgående industri- och produktionsintressen. I sådana fall kan krävas en vidare överblick av landets näringsliv än den de lokala organen i allmänhet besitter. Dessa synpunkter ger enligt utredningens mening stöd för uppfattningen att en decentralisering icke i alla fall bör genomföras utan att även i fortsättningen prövningen av juridiska personers förvärv till viss del bör ankomma på Kungl. Maj:t.

En avvägning mellan de båda intressena dels att prövningstiden icke onödigt förlänges genom att proceduren göres omständligare än vad förhållandena kräver dels att bedömningen kan behöva grundas på mycket vida synpunkter synes enligt utredningen leda till att handläggningen av bolagsförbudsärenden i princip bör ankomma på ett lokalt organ men att ärenden, där förutsättningar för bifall saknas utifrån de synpunkter som detta organ anser sig kunna anlägga, överlämnas till Kungl. Maj:t för avgörande. Vidare bör liksom enligt gällande jordförvärvslag Kungl. Maj:t kunna föreskriva att underställning skall ske i vissa fall, t. ex. då reservationer avgivits.

Beträffande valet av tillståndsmyndighet har anförts att förvärvsprövningen icke sällan bör ske mot bakgrunden av samhällsplaneringen i stort, med vilken länsstyrelserna har befattning inom resp. län. Från flera håll har också hävdats, att vid en decentralisering av tillståndsprövningen till ett lokalt organ i första hand borde ifrågakomma länsstyrelserna. Till förmån härför har även det förhållandet ansetts tala, att länsstyrelserna har att avge yttranden och i vissa fall att meddela beslut vid framställningar jämlikt 1916 års lag. Frågan huruvida denna lag är tillämplig beror på innehållet i bolagsordningen. Till tolkningen av denna kan behövas juridisk sakkunskap, som länsstyrelsen har tillgång till. Vid ansökningar om förvärv där jämväl 1916 års lag är tillämplig skulle vidare kunna vinnas vissa praktiska fördelar med länsstyrelsen som koncessionsmyndighet såtillvida att gemensamma intyg och övriga handlingar kunna återopas.

Vid valet av lokalorgan har utredningen stannat för lantbruksnämnderna. Anledningen härtill är i första hand den, att en sådan lösning är väl ägnad att underlätta den angelägna strukturrationaliseringen i skogsmarken. Ett mycket stort antal bolagsförvärv kan nämligen beräknas ske i anslutning till denna strukturrationalisering och många rationaliserings-

förvärv kan vara tillkomna under direkt medverkan av nämnderna, varför själva förvärvsprövningen i sådana fall närmast har formell innebörd. Har lantbruksnämnden, i förekommande fall i samråd med överlantmätaren, funnit sig kunna tillstyrka förvärvstillstånd för bolag, torde någon ytterligare prövning av förvärvsfrågan icke vara påkallad. Ett annat skäl för att lantbruksnämnderna i varje fall bör ha ett väsentligt inflytande på tillståndsgivningen vid bolagsförvärv är att dessa, till skillnad från vad som nu gäller, enligt utredningens förslag till förvärvslag skall kunna prövas utifrån synpunkten, huruvida marken behövs för rationaliseringsändamål eller ej. Lantbruksnämndens mening i detta avseende torde få en avgörande betydelse särskilt som avslag av dylika skäl medför inlösnings-skyldighet.

De från några håll uttalade farhågorna för komplikationer i sådana fall, där tillstånd erfordras både enligt 1916 och 1925 års lagar, bör icke tillmätas alltför stor betydelse. Man torde kunna utgå från att det alldeles övervägande antalet förvärv göres av bolag, som icke faller under prövning enligt 1916 års lag. Någon oklarhet om skyldigheten att söka tillstånd eller om ansökningsförfarandet enligt 1916 års lag föreligger icke och sökandebolagen torde ha förutsättningar att själva bedöma eller anlita sakkunnig hjälp i frågan huruvida ansökan om tillstånd enligt 1916 års lag behöver göras.

Mot lantbruksnämnderna som tillståndsmyndighet har anförts, att de med hänsyn till sin sammansättning skulle vara alltför ensidigt inriktade på jordbruksfrågor för att vara lämpliga att handha tillståndsprövningen av bl. a. bolagsförvärv som till övervägande del avser skogsmark. Enligt utredningens mening synes ur flera synpunkter angeläget att varje lantbruksnämnd har en sammansättning, som mera allsidigt representerar näringslivet inom det område den verkar än för närvarande. Detta önskemål synes motiverat icke enbart av det förhållandet, att nämnderna föreslås få befogenhet att avgöra ärenden rörande bolags förvärv utan även av de vidgade uppgifter nämnderna redan erhållit genom beslut av 1959 års riksdag just inom den skogligen sektorn. Utredningen vill som sin allmänna uppfattning uttala, att lantbruksnämnderna med hänsyn till deras mångsidiga uppgifter inom landsbygdens näringsliv och den betydande inverkan, som lantbruksnämnderna såsom rationaliseringsorgan, som tillståndsmyndighet och som kreditgivare utövar på detta, är angeläget att nämnderna har allmännast möjliga förtroende.

Lantbruksnämnderna utgöres nu av sju ledamöter varav tre — däribland ordföranden — utses av Kungl. Maj:t och två av hushållningssällskapet eller dess förvaltningsutskott. Till ordförande har i samtliga fall utsetts landshövdingen i länet. Den anknytning som därmed erhålles med länsstyrelsernas intresseområde är av stor betydelse. Såsom självskrivna ledamöter ingår lantbruksdirektören och hushållningssällskapets sekreterare.

I instruktionen för lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna är vidare föreskrivet, att vid handläggning av fråga av större vikt, som berör annan länsmyndighets arbetsområde, skall en representant för denna myndighet beredas tillfälle att deltaga i nämndens överläggningar. I ärenden rörande fastighetsbildning skall samråd ske med överlantmätaren och i ärenden, som berör skogliga frågor av större vikt, med länsjägmästaren. Slutligen är föreskrivet, att länsstyrelsen skall underrättas om lantbruksnämndens sammanträden i plenum och om de ärenden, som därvid skall förekomma.

Utredningen är medveten om att 1960 års jordbruksutredning skall övertäga hela organisationen på länsplanet. Enligt utredningens mening bör emellertid en jämkning i nämndernas sammansättning övervägas redan i samband med behandlingen av jordlagsutredningens lagförslag. Ur utredningens synpunkt är därvid särskilt angeläget att skogsnäringen blir företrädd.

KAPITEL 10

Speciell motivering till lagförslagen

Jordförvärvslagen

I 1 § utsäges, att i princip jordbruksfastighet icke får förvärfvas utan tillstånd av lantbruksnämnden eller, i vissa fall, av Kungl. Maj:t. I 2 § angives vissa undantag från förvärvsprövning av sådan art att de lätt kan konstateras av en inskrivningsdomare. I 5 § behandlas spekulationsförvärven. I 6 § gives bestämmelser till skydd för att lämplig brukningsenhet icke äventyras genom att del därav fränskiljes. I 7 § gives speciella bestämmelser för bolags, föreningars och stiftelsers förvärv. 8 § bygger på sociala och befolkningspolitiska synpunkter och ger ett skydd för det egentliga bondejordbruket och stödjordbruket. 9 § motsvarar nuvarande 5 § jordförvärvslagen och tillgodoser rationaliseringssynpunkten. 10 och 11 §§ upptager bestämmelser om att i vissa fall villkor kan föreskrivas. Övriga paragrafer reglerar det administrativa förfarandet och verkan av att förvärvstillstånd vägras eller ej sökes inom stadgad tid.

Efter denna översikt övergår utredningen till att närmare behandla de skilda stadgandena i lagförslaget.

1 §.

1 § motsvarar 1 § första punkten gällande jordförvärvslag.

Lagförslaget avser blott fast egendom, som är taxerad som jordbruksfastighet. Detta överensstämmer med nuvarande jordförvärvslag, medan bolagsförbudslagen i princip avser all fast egendom. I fråga om fast egendom, som visserligen är taxerad som jordbruksfastighet men icke kommer att användas som sådan, gäller särskilda undantagsbestämmelser i 2 § första stycket under punkterna 14—16. Beträffande innebörden av taxering som jordbruksfastighet, hänvisas till den allmänna delen (kap. 9). Dessa taxeringsregler blir emellertid icke omedelbart avgörande för frågan huruvida fast egendom lyder under lagen. Av praktiska skäl tillkommer vitsordet den för egendomen vid tiden för fånet faktiskt gällande taxeringen, även om denna i det enskilda fallet skulle vara oriktig. En sådan regel är nödvändig med hänsyn till att en förvärfvare och inskrivningsdomaren omedelbart av ett taxeringsbevis skall kunna avgöra huruvida tillstånd erfordras eller icke.

I enlighet med vad som uttalats i den allmänna motiveringen har i 1 § som huvudregel angivits, att lantbruksnämnd är tillståndsmyndighet, men att ett undantag från denna regel stadgats i 17 §. Dessa regler innebär, att lantbruksnämnd äger fatta beslut enligt vilket ansökan om förvärvstillstånd eller rätt att behålla fastighet bifalles. Kungl. Maj:t kan emellertid enligt 19 § förordna, att lantbruksnämnds beslut i vissa fall skall underställas Kungl. Maj:ts eller lantbruksstyrelsens prövning. Även avslagsbeslut får i regel fattas av lantbruksnämnd. Är sökanden bolag, förening eller stiftelse, är emellertid enligt 17 § lantbruksnämnd, som finner sig icke böra bifalla ansökningen, skyldig att överlämna ärendet till Kungl. Maj:t för prövning.

Jordförvärvslagen gäller endast förvärv som sker genom köp, byte eller gåva, medan bolagsförbudslagen i princip avser alla slags förvärv. Såsom anförts i kap. 9 bör den nya gemensamma lagen omfatta alla slag av förvärv, dock med vissa klart avgränsbara undantag.

2 §.

2 § motsvarar delvis 1 § gällande jordförvärvslag samt 1—3, 7 och 11 §§ bolagsförbudslagen.

Första stycket

Punkt 1. Under denna punkt göres undantag för förvärv från kronan och förvärv som kronan gör. Motsvarande undantag gäller enligt nuvarande jordförvärvs- och bolagsförbudslagar i den lydelse dessa har enligt lagar den 27 maj 1960 (nr 193 och 194). Beträffande motiven för detta undantag hänvisas till utredningens delbetänkande den 26 november 1959 samt till propositionen 1960:122, tredje lagutskottets utlåtande 1960:27 och riksdagens skrivelse 1960:265.

Punkterna 2 och 3. Undantag för kommuners förvärv gäller nu i viss utsträckning enligt 1 § första stycket 2. jordförvärvslagen. Frågan huruvida kommuner fritt skall få förvärva fast egendom har behandlats i kap. 9. Här må blott påpekas, att vid osäkerhet om kommuns gräns Konungen enligt 1 § kommunallagen förordnar om gränsens rätta sträckning.

Punkt 4. I denna punkt har införts ett undantag för förvärv som göres av riksbanken, bankaktiebolag, sparbankskassa för jordbrukskredit och hypoteksförening.

I bolagsförbudslagen har generellt undantag stadgats för bolag och föreningar, som driver bank- eller annan penningrörelse. Gällande jordförvärvslag är däremot tillämplig på dessa subjekts förvärv. Dock har undantag gjorts för förvärv på exekutiv auktion.

För alla dessa kreditinrättningar utom landshypoteksföreningar finns uttryckliga författningsbestämmelser av följande innebörd. De får ej förvärva fast egendom annat än för att bereda inrättningen lokaler för dess

inrymmande. Till skyddande av fordran får dock fast egendom inropas på offentlig auktion, men i så fall skall egendomen åter säljas så snart lämpligen kan ske och senast då avyttring kan äga rum utan förlust för inrättningen. Förvärvet skall anmälas till tillsynsmyndigheten. För landshypoteksföreningarna finns inga liknande bestämmelser. Hälften av deras reservfond skall placeras i bank, statsobligationer eller därmed jämställda obligationer, men andra hälften får göras räntebärande på annat sätt blott detta är betryggande. Det torde emellertid aldrig ha inträffat att en hypoteksförening i kapitalplaceringssyfte köper en jordbruksfastighet. Däremot måste givetvis sådan stundom förvärfas för att skydda fordran. Reglementen för landshypoteksföreningarna fastställas av Kungl. Maj:t.

Det synes icke kunna innebära något hot mot de syften, som jordförvärvslagen skall tillgodose, om samtliga här nämnda penninginrättningar helt undantages. Det torde emellertid vara lämpligt att även i landshypoteksföreningarnas reglementen införes uttryckliga bestämmelser som hindrar kapitalplacering i jordbruksfastigheter.

Punkt 5. I punkt 5 har upptagits ett undantag för de fall där förvärvaren har fideikommissrätt. Det synes uppenbart, att i sådana fall tillstånd icke skall erfordras. Då alla dessa fall ej täckes av de undantag som i övrigt föreslås bör uttryckligt stadgande införas.

Punkt 6. Motiven till det här föreslagna undantaget, vilket motsvarar 1 § första stycket 3. gällande jordförvärvslag, framgår av kap. 9. Utredningens förslag avser som tidigare nämnts i princip att tillstånd kräves för alla slag av fång, alltså även förvärv genom gåva, arv, bodelning eller testamente. Emellertid föreslås under punkt 8 generellt undantag för förvärv genom arv eller bodelning. För förvärv genom testamente skall enligt punkt 9, jämförd med 15 och 16 §§, gälla i stort sett samma regler som om förvärvet skett genom inrop på exekutiv auktion, d. v. s. egendomen får förvärfas men skall avyttras inom två år, såvida icke dessförinnan förvärvaren erhållit tillstånd att behålla den. Dessa undantagsbestämmelser, vilka grundas på arvs- eller familjerättsliga förhållanden, kompletteras av undantaget under punkt 6.

Punkt 7. Bestämmelsen under denna punkt överensstämmer med 1 § första stycket 8. gällande jordförvärvslag. Rörande motiven till denna bestämmelse får utredningen hänvisa till vad 1951 års jordbruksrationaliseringsutredning härom anført i SOU 1954: 16, s. 101 ff. Det torde vara uppenbart att ett undantag av förevarande slag fortfarande bör finnas. Utredningen anser därför att nu gällande bestämmelse bör bibehållas.

Punkterna 8 och 9. De i punkterna 8 och 9 upptagna undantagen har redan berörts under punkt 6. Gällande jordförvärvslag reglerar endast förvärv som skett genom köp, byte eller gåva, medan bolagsförbudslagen i princip avser alla slags fång. Undantag har emellertid i sistnämnda lag gjorts för förvärv, som genom testamente göres av annan förening än

ekonomisk förening eller av stiftelse. Av skäl som angivits i kap. 9 anser utredningen att ovillkorligt undantag bör göras för arvsförvärv. Vidare bör givetvis förvärv genom bodelning helt undantagas. I fråga om testamentsförvärv bör däremot viss prövning ske. Såsom angivits i nyssnämnda kapitel bör förvärven ske utan tillstånd, men rätten att behålla egendomen prövas efter i stort sett samma regler, som gäller beträffande egendom som inropats på exekutiv auktion.

Punkt 10. Stadgandet motsvarar 1 § första stycket 5. gällande jordförvärvslag och 7 § bolagsförbudslagen. Reglerna om förfarandet, då egendomen förvärvats på exekutiv auktion synes ha fungerat väl, varför utredningen icke föreslår någon saklig ändring i dessa.

Punkt 11. Fusion enligt 174 § aktiebolagslagen innebär, att ett dotterbolag utan likvidation upplöses och att dess tillgångar och skulder övertages av moderbolag, som äger samtliga aktier i dotterbolaget. Enligt bestämmelser i 96—98 §§ lagen om ekonomiska föreningar kan jämväl fusion mellan sådana föreningar ske. Avtal härom får ej verkställas utan rättens tillstånd.

Här nämnda fusioner anses som fång och om därigenom fast egendom överflyttas från en juridisk person till en annan föreligger skyldighet att söka lagfart. Den förvärvande juridiska personen skall även söka tillstånd enligt bolagsförbudslagen. Enligt upplysningar som utredningen erhållit har detta stundom förbisetts, vilket lett till formella svårigheter då den juridiska person, som har lagfart på fastigheten, ofta upplösts innan förbi-seendet upptäckts och därför ej kunnat teckna förnyelse å fusionsavtalet för att få ny tidsfrist att löpa.

Utredningen har kommit till den uppfattningen, att skyldigheten att söka förvärvstillstånd i nu avsedda fall utan olägenhet helt kan slopas. Genom övergångsbestämmelse bör även äldre fusionsförvärv legaliseras. Utredningen föreslår därför att skyldighet att söka tillstånd ej heller skall föreligga om fusion skett före lagens ikraftträdande.

Med rättens tillstånd kan enligt regler i 175 § aktiebolagslagen ett aktiebolag genom fusion överlåta sina tillgångar och skulder på annat aktiebolag även om detta icke äger aktier i det överlåtande bolaget. Någon anledning att för sådant fall tillämpa andra regler än de som i allmänhet föreslås i fråga om ett bolags förvärv från annat bolag torde ej föreligga. Vidare må som stöd för begränsningen av det föreslagna undantaget anmärkas, att lagfartsstämpel uttages vid förvärv av fast egendom genom fusion enligt 175 § aktiebolagslagen men ej vid sådant förvärv enligt 174 § samma lag eller 96 § lagen om ekonomiska föreningar.

Punkt 12. Om ett aktiebolag träder i likvidation åligger det i regel likvidatorerna att förvandla bolagets tillgångar i penningar. Men detta är ej nödvändigt utan skifte kan ske även av reall tillgångar såsom fastigheter. Samma bestämmelser gäller vid upplösning av ekonomisk förening. För förvärv genom sådana skiften erfordras tillstånd enligt gällande jordförvärvs-

lag. Utredningen anser, att jordförvärvslagstiftningen ej bör motverka att skiften sker av reall tillgångar. Ett ovillkorligt undantag synes dock icke lämpligt. Det skulle kunna leda till att t. ex. genom upplösning av ett stort skogsbolag, som för träförädlingsverksamhet erhållit tillstånd att förvärva skog, skogen fördelas på personer som eljest icke skulle fått tillstånd att inneha skogsfastighet. En lämplig lösning synes vara att dessa förvärv regleras på samma sätt som utredningen föreslagit i fråga om testamentsförvärven.

Punkt 13. I vad undantaget avser förvärv som sker omedelbart på grund av stadgande i lag eller jämlikt Konungens medgivande till expropriation motsvarar det 2 § 1. bolagsförbudslagen. Motivet till detta stadgande framgår av prop. 1918: 80 och 1925: 205 (s. 38). Utöver dessa undantag föreslås nu att förvärvstillstånd icke skall erfordras då förvärvet sker jämlikt lagstadgad lösningsrätt eller lösningskyldighet. Exempel på sådana lösningsrätter är inlösen enligt ensittarlagen och lagen om arrendators förköpsrätt samt bestämmelserna i 7 kap. jordabalken, 68—70 §§ expropriationslagen och 18, 41, 44—47 §§ byggnadslagen. Lösningskyldighet föreligger t. ex. enligt 24 § allmänna väglagen, 21 och 48 §§ byggnadslagen samt 9 kap. 2, 3 och 5 §§ vattenlagen. Det synes uppenbart, att förvärvstillstånd icke skall erfordras i fall som här avses.

Punkt 14. Detta undantag motsvarar 1 § första stycket 6. i gällande jordförvärvslag. Stadgandet korresponderar med 19 kap. 4 § första stycket jorddelningslagen, enligt vilken bestämmelse de jordpolitiska föreskrifterna i 2 och 3 §§ samma kapitel icke utgör hinder mot avstyckning inom område, som ingår i stadsplan eller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsett för annat än jordbruksändamål, under förutsättning att avstyckningen överensstämmer med planen. Byggnadsplan får enligt 107 § byggnadslagen endast avse tätbebyggelse eller ort, där sådan bebyggelse kan väntas uppkomma »inom nära förestående tid» (byggnadslagen trädde i kraft den 1 januari 1948). Vid upprättande av byggnadsplan skall enligt 13 § byggnadsstadgan tillses, att bedrivande av jordbruk, skogsskötsel eller annan jämförlig näring icke genom planen i onödan hindras eller försvåras. Fr. o. m. den 1 juli 1953 får i byggnadsplan intagas jordbruksområden, men endast i den mån så erfordras för planens lämpliga utformning (se nu 13 § byggnadsstadgan 1959: 612). Skälen härtill är främst, att därigenom planområdet kan få en lämpligare form, att ur tätortssynpunkt olämplig bebyggelse för jordbrukets behov kan förhindras samt att lämplig sträckning av väg- och avloppsnät underlättas.

Utredningen anser, att undantaget är lämpligt och bör kvarstå.

Punkt 15. Undantaget är nytt. Bestämmelserna om fastighetsbildning på landet innehåller jordpolitiska regler. Motsvarande regler saknas i lagen om fastighetsbildning i stad. För att eliminera de olägenheter, som på grund härav uppkommer till följd av att landsbygdsområden ingår i stä-

der och andra samhällen där bestämmelserna i nämnda lag gäller, har den 27 februari 1948 utfärdats lag med särskilda bestämmelser om fastighetsbildning inom vissa områden av stad. Med stöd av denna lag äger Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer (f. n. lantmäteristyrelsen efter samråd med bl. a. lantbruksnämnden), där så påkallas av hänsyn till jordbruksnäringen eller skogsbruket, förordna att bestämmelserna om avstyckning och sammanläggning på landet skall tillämpas i stället för motsvarande bestämmelser i fastighetsbildningslagen i fråga om sådant område av stad eller annat samhälle eller ort där sistnämnda lag eljest gäller, vilket ej ingår i stadsplan och ej heller enligt byggnadsplan, fastställd efter den 1 januari 1948, är avsett för annat än jordbruksändamål. Vid framläggandet av förslaget till 1948 års lag för riksdagen (prop. 1948: 20) uttalade departementschefen (s. 32), att beträffande redan verkställda inkorporeringar samt stads- och samhällsbyggnader en allmän undersökning torde böra äga rum för att utröna, var förordnande enligt lagen erfordrades. En sådan undersökning har numera genomförts under medverkan av såväl länsstyrelserna, lantmäteriet och lantbruksnämnderna som berörda kommuner, varefter erforderliga förordnanden utfärdats. Härutöver undersökes under samma former kontinuerligt i erforderlig omfattning i vad mån ändringar i rikets indelning föranleder särskilda förordnanden. Till ledning vid avgränsning av de områden, inom vilka för landsbygden gällande bestämmelser borde sättas i stället för stadsreglerna, har departementschefen i prop. 1948: 20 uttalat (s. 31), att de jordpolitiska restriktionerna för delning av jord endast borde få göras tillämpliga å sådana områden vilka kunde beräknas komma att under överskådlig tid nyttjas för jordbruk eller skogsbruk. Om mark redan tagits i anspråk för stadsmässig bebyggelse eller kunde förväntas komma att inom en icke alltför avlägsen framtid användas för sådant ändamål, borde det icke föreligga skäl att inom sådana samhällen varom här var fråga uppställa några jordpolitiska villkor till skydd för bestående jordbruks- eller skogsbruksfastigheter. Områden, som omfattades av stadsplan eller byggnadsplan som fastställdes efter den 1 januari 1948, borde därför helt undantagas i lagen. Däremot borde icke generalplan, och än mindre regionplan, utgöra hinder för förordnande. I vad mån den del av samhällets mark som ej omfattades av stadsplan eller därmed likställd byggnadsplan borde undantagas från förordnande borde få bli beroende av prövning av omständigheterna i varje särskilt fall. Uppenbarligen borde därvid all hänsyn tagas till samhällets behov av utvecklingsmöjligheter, så att icke till skydd för jordbruk och skogsbruk hinder infördes för uppdelning av marken i tomter o. dyl. inom område som kunde antagas komma att inom en icke alltför avlägsen framtid behövas för urbant ändamål.

Om enligt 1948 års lag prövats i vad mån förordnanden bör utfärdas för visst område har alltså bedömts att den egendom, som ej omfattas av för-

ordnandet, kommer att inom en icke alltför avlägsen framtid användas för stadsmässig bebyggelse. Det framstår därför såsom obehövt att fordra att förvärv av sådan egendom skall prövas med hänsyn till jordbrukets eller skogsbrukets intressen. Befrielse från förvärvstillstånd bör därför medgivnas beträffande sådana förvärv.

Punkt 16. Undantaget i punkt 16 motsvarar 1 § första stycket 7. i gällande jordförvärvslag. Har en genom jorddelningsförrättning avskild fastighet taxerats som »annan fastighet» faller den enligt 1 § i lagförslaget utanför lagens bestämmelser. Detsamma gäller, därest från en fastighet, som till en del taxerats som jordbruksfastighet och till en annan del som annan fastighet, sistnämnda del överlåtes. Om däremot från fastighet eller del av fastighet, som är taxerad såsom jordbruksfastighet, överlåtes en del för t. ex. bostadsändamål, fordras enligt huvudregeln i 1 § förvärvstillstånd, därest lagfart sökes innan omtaxering hunnit ske. Vid avstyckningsförrättning skall alltid utredas för vilket ändamål envar av styckningsdelarna är avsedd. Vidare sker därvid jordpolitisk prövning enligt bestämmelserna i 19 kap. jorddelningslagen. Undantaget under punkt 16 avser det fall, då avstyckning för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk skett, men avstyckningen ännu icke särskilt taxerats. Det kan tänkas fall där avstyckningen icke kommer att användas för avsett ändamål och därför taxeras eller senare omtaxeras till jordbruksfastighet. Prövning enligt jordförvärvslagen bör då givetvis ske vid överlåtelse av fastigheten. Undantaget avser fastställd avstyckning. Att kravet på förvärvstillstånd under vissa förutsättningar bortfaller redan då ansökan om avstyckning sökts framgår av 4 § lagförslaget. Jämförelse bör även ske med undantagen under punkterna 14 och 15.

Vid utredningens enkät har några överlantmätare uttalat, att alla förvärv av fast egendom för annat ändamål än jordbruk och skogsbruk borde undantagas. Det ligger i sakens natur att undantag från lagens tillämpningsområde icke skall få vara beroende av sökandens uppgift om ändamålet med förvärvet. Ett ställningstagande från behörig myndighet måste föreligga och inskrivningsdomaren måste på ett officiellt sätt genom utlåtande, protokollsutdrag eller annan handling kunna konstatera att egendomen är »annan fastighet» eller avsedd för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Med hänsyn till denna utgångspunkt anser utredningen att dessa överlantmätares önskemål är i största möjliga utsträckning tillgodosedda därigenom att lagförslaget endast avser jordbruksfastigheter och att de under punkterna 14—16 angivna undantagen uppställts.

Andra stycket

I andra stycket har gjorts en hänvisning till de bestämmelser i 15 och 16 §§, som innebär inskränkning i rätten att behålla förvärvad egendom.

Dessa inskränkningar är av två slag. Såsom utredningen tidigare anfört föreslås i princip avyttringsskyldighet beträffande egendom, som förvärvats genom testamente, inrop på exekutiv auktion eller skifte vid upplösning av bolag eller förening. Bestämmelserna härom har införts i 15 och 16 §§. Dessa överensstämmer i stort sett med vad som i fråga om egendom, som inropats på exekutiv auktion, föreskrives i 11 och 12 §§ gällande jordförvärvslag samt 8—10 §§ bolagsförbudslagen.

Enligt 1 § första stycket 3. gällande jordförvärvslag omfattar det däri angivna släktskapsundantaget icke egendom, som inropats på exekutiv auktion. Grunden för den i 11 § stadgade avyttringsskyldigheten beträffande sådan egendom är att förvärvaren icke genom inrop på en, kanske arrangerad, exekutiv auktion skall kunna varaktigt komma över en fastighet, som han enligt övriga regler i jordförvärvslagen icke skulle få förvärva. Han bör då icke heller kunna sätta denna avyttringsskyldighet ur spel genom att överlåta fastigheten på en nära anhörig. Vad sålunda stadgats i fråga om inskränkning i släktskapsundantaget bör enligt utredningens mening gälla jämväl i fråga om de i utredningens förslag under 1 § första stycket 8. och 11. upptagna undantagen. Fångesmannens avyttringsskyldighet bör även i dessa fall övergå på förvärvaren. Avyttringsskyldigheten bör alltså ej upphöra på den grund att förvärvaren avlider eller genom bodelning överför egendomen på sin make. Detta står i överensstämmelse med ett uttalande av departementschefen vid tillkomsten av stadgandena om avyttringsskyldighet vid förvärv genom inrop på exekutiv auktion. Denne uttalade nämligen (prop. 1951: 24, s. 80), att för den händelse en avyttringsskyldig fastighetsägare avled, skyldigheten borde övergå på dödsboet och, sedan skifte skett, på den arvinge eller testamentstagare som fastigheten tillföll. Ej heller bör ett bolag eller en förening som genom inrop på exekutiv auktion eller genom testamente förvärvat en fastighet, kunna frigöra sig från avyttringsplikten genom att ordna överlåtelse genom fusion. I samtliga fall då avyttringsskyldighet övergår på förvärven bör tidsfristen räknas från den dag då tidsfristen för fångesmannen började. I enlighet med det anförda har stadgandet i 15 § andra stycket avfattats.

Utredningen har övervägt, huruvida vad nu sagts borde gälla jämväl de fall då avyttringsplikt föreligger direkt enligt det föreslagna stadgandet i 15 § första stycket. I dessa fall kan genom att egendomen övergår på annan en förlängning komma att ske av tidsfristen för avyttring. Följande exempel må nämnas. En på exekutiv auktion inropad fastighet övergår vid slutet av tidsfristen genom testamente på annan än inroparen. Därvid börjar ny tidsfrist att löpa. Skulle den inropade fastigheten i stället genom arv övergå på ny ägare, är enligt de föreslagna bestämmelserna denne skyldig att avyttra fastigheten inom den för inroparen gällande tidsfristen. Testamentstagaren kommer alltså i bättre ställning än arvtagaren. Fall

som här skisserats torde emellertid vara mycket sällsynta. Utredningen anser därför att man kan bortse från den förskjutning av avyttringsskyldighetens inträde, som i sådana fall kan uppstå. Avyttringsskyldigheten vid inrop på exekutiv auktion tillkom främst för att hindra att genom arrangerade exekutiva auktioner förvärv i strid med övriga bestämmelser i lagen skulle kunna ske. Lagrådet anmärkte, då bestämmelsen föreslogs år 1951 (prop. 1951: 24, s. 53), att man torde nödgas räkna med möjligheten att, då exekutiv auktion hållits och tvåårsperioden nalkades sitt slut, en ny exekutiv auktion — som mycket väl kunde vara arrangerad just i syfte att kringgå lagen — kom till stånd och drog med sig en ny tvåårsperiod o. s. v. Lagrådet, som avstyrkte förslaget, åberopade emellertid främst mot detta att det icke skänkte tillbörligt skydd för rättsägarna. Den verkställda utredningen ger ej belägg för att sådana åtgärder för kringgående av lagen, som lagrådet befarat, vidtagits. Med hänsyn härtill och till den ytterligare inskränkning i rättsägarnas skydd, som en förkortning av tidsfristen för avyttring av fastighet som inropats på ny exekutiv auktion skulle kunna medföra, har utredningen ej ansett sig böra föreslå någon ändring i den princip som nu gäller. Även i det fall då på exekutiv auktion inropad egendom förvärvas genom skifte vid upplösning av bolag eller förening inträffar en förlängning av tidpunkten för egendomens avyttring. Utredningen anser emellertid även dessa fall vara så sällsynta att man bör bortse från dem. Det väsentliga är att avyttringsskyldighet föreligger och att därför förvärvet av egendomen inom relativt kort tidsrymd i varje fall kommer att prövas. I enlighet med det anförda har utredningen stannat för att i 15 § andra stycket föreslå en bestämmelse av innebörd att i sådana fall som avses i 2 § första stycket 6, 8 och 11 avyttringsskyldigheten övergår på förvärvaren.

3 §.

3 § motsvarar 1 § andra stycket gällande jordförvärvslag och 6 § första stycket bolagsförbudslagen. I nämnda stadganden räknas tidsfristen för sökande av tillstånd från det fångat skedde. Utredningen har emellertid ansett lämpligt att överensstämmelse i detta hänseende vinnes med 28 kap. 2 § i lagberedningens förslag till jordabalk, där tidsfristen för sökande av lagfart i regel räknas från den dag då fångeshandlingen upprättats. I anledning härav har orden »från det fångat skedde» utbyts mot »från fångeshandlingens dag». De undantagsbestämmelser som föreslagits i 28 kap. 3 och 4 §§ samt 5 § första stycket i jordabalksförslaget torde i detta sammanhang ej vara aktuella, då de gäller sådana fall, då förvärvstillstånd enligt utredningens förslag icke erfordras. För vissa av dessa förvärv föreligger emellertid avyttringsskyldighet enligt 15 § i utredningens förslag. Anknytning till de bestämmelser, som gäller eller kan bli gällande om

jordabalksförslaget genomföres, har vunnits genom att tidsfristen i 15 § räknas från det lagfartsskyldigheten senast skolat fullgöras.

Vid utredningens enkät har från några håll framförts önskemål om att fristen för sökande av förvärvstillstånd skall förkortas. Det är givetvis ett starkt önskemål, att den tid, under vilken frågan om ett fång blir giltigt eller icke hålles svävande, blir så kort som möjligt. Detta önskemål torde emellertid främst böra tillgodoses genom snabb handläggning hos tillståndsmyndigheten. En förkortning av den tidsfrist, som nu gäller enligt såväl jordförvärvs- som bolagsförbudslagen, skulle kunna leda till förbiseenden. Utredningen anser därför att någon ändring i denna del ej bör ske.

4 §.

4 § motsvarar 2 § jordförvärvslagen.

Vid enkäten har lantbruksnämnderna i allmänhet förklarat, att nuvarande bestämmelser i 2 § jordförvärvslagen fungerat väl. Överlantmätarna har varit mera kritiska. Anmärkningarna gäller icke bestämmelserna i första stycket, vilka oförändrade överförts till första stycket av 4 § i lagförslaget.

Utredningen anser, att den i nuvarande 2 § andra stycket jordförvärvslagen angivna ordningen för behandling av tillståndsfråga avseende del av fastighet, som är föremål för avstyckning, i stort sett är lämplig. Bestämmelserna bör dock jämkas i anledning av de beslut, som fattats av 1959 års riksdag (prop. 1959: 148, JoU 1959: 30; Rskr. 284) rörande inriktningen och utformningen av den statliga verksamheten för jordbrukets rationalisering. Bl. a. har de statliga rationaliseringsorganens uppgift vidgats till att, där så ske kan, jämväl underlätta en storleksrationalisering syftande icke blott till familj jordbruk utan jämväl till brukningsenheter av sådan storlek, som normalt kan skötas av två män utan anlitan av arbetskraft utanför deras familjer.

De nu gällande bestämmelserna i avseende å överlåtelse av fastighetsdel för avstyckning och sammanläggning med annan fastighet innehåller, att förvärvsfrågan, när fråga är om egendom avsedd för jordbruk eller skogsbruk, i regel skall underställas lantbruksnämnds prövning men att sådan underställning må underlåtas under förutsättning att egendomen skall sammanläggas med jordbruk, varåt förvärvaren ägnar sig samt anledning ej finnes till antagande, att egendomen kan med större fördel läggas till annat jordbruk. Där ej egendomen är av allenast obetydlig omfattning skall såsom ytterligare förutsättning gälla, att den genom avstyckning och sammanläggning bildade brukningsenheten icke blir större än enfamiljsjordbruket. Den nämnda begränsningen i fråga om jordbrukets storlek kan enligt utredningens mening slopas.

En förutsättning för att underställning skall kunna underlåtas är nu, såsom nyss nämnts, att egendomen skall sammanläggas med jordbruk, varåt

förvärvaren ägnar sig. Detta innebär att underställning nu alltid skall ske, då fråga är om sammanläggning med skogsfastighet, vare sig denna är ett led i omarrondering eller utgör en ren utökning av skogsfastighet. Med hänsyn till att särskilt omarronderingen av skogsfastigheter på allt sätt bör underlättas, anser utredningen, att den nyssnämnda begränsningen ej bör bibehållas. Som förutsättning för att underställning skall kunna underlåtas bör i stället uppställas, att förvärvaren är fysisk person samt att sammanläggning skall ske med jordbruksfastighet, som denne redan äger. Med jordbruksfastighet avses därvid — såsom även i övriga delar av betänkandet — fastighetens natur ur taxerings synpunkt, alltså även skogsfastighet. Därmed öppnas möjlighet att utan underställning genomföra önskvärd omarrondering och även storleksförändring av skogsbruksfastigheter, där åtgärden uppenbarligen inte kan strida mot syftena med jordförvärvslagstiftningen. I alla sådana fall, där någon tvekan kan råda, ankommer det givetvis på förrättningsmannen att underställa förvärvsärendet lantbruksnämndens prövning. Utredningen förutsätter, att samrådet mellan lantmäterimyndigheter och lantbruksnämnder skall fungera så väl, att några olägenheter icke uppkommer. — Det är enligt utredningens uppfattning alltså tillräckligt att i här berörda avseende såsom förutsättning uppställa att förvärvaren är fysisk person samt att sammanläggning skall ske med jordbruksfastighet, som denne redan äger. Är förvärvaren bolag eller annan juridisk person, bör underställning däremot alltid ske.

Fortfarande bör gälla nuvarande förutsättning, att anledning ej finnes till antagande, att egendomen med större fördel kan läggas till annat jordbruk. Av skäl som tidigare angivits bör emellertid »jordbruk» ändras till »jordbruksfastighet». I viss mån sker visserligen prövning ur denna synpunkt även enligt jorddelningslagen, men det torde med hänsyn till strävandena att vinna bästa möjliga yttre rationalisering av jordbruksfastigheter vara önskvärt att i tveksamma fall ärendena underställes lantbruksnämnden. Den får då möjlighet att tillämpa 9 § med därav följande skyldighet att på säljarens yrkande inlösa fastigheten.

Utredningen har övervägt en av lantbruksnämnden i Jönköpings län väckt fråga huruvida tillståndsprovning skulle kunna underlåtas även i sådana fall, då hel registerfastighet förvärvas för sammanläggning med förvärvarens fastighet och överlantmätaren vid prövning av sammanläggningsärendet finner att underställning ej skulle ha erfordrats, därest förvärvet i stället avsett del av fastighet. I sammanläggningsärenden avger överlantmätaren emellertid blott yttrande och prövningen ankommer på ägodelningsdomaren. Ett undantag av förevarande art torde därför förutsetta, att ägodelningsdomaren eller möjligen inskrivningsdomaren, vilka båda har tillgång till överlantmätarens yttrande, skall pröva huruvida underställning i förvärvsfrågan erfordras. En sådan anordning skiljer sig helt från den som regleras i 4 § och som syftar till förenkling av lantmäteri-

förrättning. I de rena sammanläggningsfallen kan olika möjligheter till för-
enkling av den jordpolitiska kontrollen övervägas, och en lösning torde
kunna bli beroende av ändringar i organisatoriskt avseende i fråga om läns-
myndigheterna, vilka är under utredning. Jordlagsutredningen anser att
en utvidgning av det slag, som den nämnda lantbruksnämnden ifrågasatt,
i varje fall ej bör ske innan resultatet av 1960 års jordbruksutrednings
överväganden rörande samordning av lantmäteriets och lantbruksorganisa-
tionens verksamhet föreligger.

5 §.

3 § gällande jordförvärvslag upptager vissa fall, då förvärvstillstånd kan
vägras på grund av att förvärvaren bedömes vara olämplig. Stadgandet är
praktiskt taget oförändrat hämtat från 1945 års lag och avser att stävja
olika slag av spekulationsbetonade köp. Vid stadgandets tillkomst anförde
departementschefen bl. a. (prop. 1945:336, s. 51), att vid spekulations-
köpen den största faran låg däri, att jorden och skogen utsattes för en
hänsynslös rovdrift så att fastigheterna, då de från spekulanterna övergick
till jordbrukarna, befann sig i ett vanhävdad skick. En annan form av spe-
kulation var, att fastigheter med bristfälliga byggnader förvärvades uppen-
barligen i syfte att senare kunna försäljas till statlig myndighet vilken avsåg
att begagna fastigheterna för komplettering av ofullständiga jordbruk. Ett
sådant spekulationsförfarande kunde försvåra jordbrukets rationalisering.
Mot dessa former av spekulationsförvärv kunde man enligt departements-
chefens mening inte inskrida effektivt genom vanhävds-, skogsvårds- och
arrendelagstiftning. Departementschefen framhöll vidare (s. 52), att en
lagstiftning mot spekulations- och kapitalplaceringsförvärv skulle lämna ett
effektivt stöd åt bolagsförbudslagen, då försök att kringgå denna genom
bulvanköp skulle bli lättare att stävja.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet (utlåtande nr 1) de-
lade departementschefens uppfattning, att särskild lagstiftning erfordrades
för att stävja bl. a. spekulationsköpen.

Gällande bestämmelser mot spekulering bygger på ett bedömande från
tillståndsmyndighetens sida att det finns anledning antaga, att något av
följande tre förhållanden föreligger:

1. egendomen kommer att bli vanskött i förvärvarens ägo;
2. förvärvaren åsyftar med fånget huvudsakligen att utan nytta för visst
jordbruk i orten tillgodogöra sig skogstillgång, som är behövlig såsom
stöd för ortens jordbruk;
3. förvärvaren avser att bereda sig vinst genom snar avyttring av egen-
domen, del av densamma eller andel däri eller genom att bortföra byggnad-
er eller annat som tarvas för egendomens brukande.

Nuvarande 3 § har under åren 1956—1960 tillämpats i sammanlagt 587
fall eller alltså ca 120 fall om året. I betraktande av att antalet avslagna

ansökningar enligt jordförvärvslagen under nämnda år varit tillhoppa 2 307 kan det synas som om 3 § haft ganska liten betydelse. För att få en klarare överblick av de fall, då paragrafen tillämpats, har utredningen infordrat upplysningar från lantbruksnämnderna rörande tillämpningen under femårsperioden 1955—1959. Av lämnade uppgifter framgår, att samtliga tre moment i paragrafen tillämpats. Då vanskötselmomentet tillämpats har anledningen i allmänhet varit, att förvärvaren genom tidigare innehav visat oförmåga att sköta ett jordbruk. Även det andra momentet (tillgodogöra sig skogstillgång) har några gånger ansetts vara tillräcklig avslagsgrund; i regel har dock även annan paragraf åberopats. Tredje momentet (spekulationsavsikt) har huvudsakligen tillämpats i fall, då förvärvaren tidigare bedrivit kortsiktiga fastighetsaffärer.

Av skäl som angivits i den allmänna motiveringen (kap. 8) anser utredningen, att behov fortfarande finnes av bestämmelse i jordförvärvslagen till skydd mot uppenbara spekulationsförvärv men att dessa bestämmelser bör utformas på ett något annat sätt än de nuvarande. Sannolikheten för att spekulationsavsikt i någon form föreligger bör vara större än den som nu fordras. Nu kan tillstånd vägras så snart det finns anledning antaga spekulationsavsikt. Utredningen föreslår att detta krav skärpes så att sannolika skäl skall tala för att sådan avsikt föreligger. Det skall alltså finnas några objektiva omständigheter som tyder på detta. Härigenom inskränkes stadgandets tillämpningsområde huvudsakligen till sådana fall då förvärvaren tidigare visat spekulativa avsikter.

Om en fastighet förvärvas för att exploateras för tätbebyggelse, ingår den som lagertillgång i en rörelse. Trots att förvärvarens avsikt i sådant fall är att bereda sig vinst genom snabb avyttring av egendomen bör förvärven ej falla under 5 §. I praxis har redan enligt gällande bestämmelser sådana förvärv ej ansetts innebära spekulation i jordförvärvslagens mening under förutsättning att aktuellt behov av mark för tätbebyggelse finnes på platsen. Fastigheten skall med andra ord vara exploateringsmogen eller, såsom saken uttryckts i 107 § byggnadslagen, tätbebyggelse skall kunna väntas uppkomma »inom nära förestående tid». I andra stycket av 5 § har införts ett uttryckligt undantag för dessa fall. Förvärvas egendomen i avsikt att den med vinst skall säljas till någon annan som kan exploatera den blir däremot huvudregeln tillämplig. Undantaget gäller alltså endast då förvärvaren själv ämnar exploatera egendomen.

6 §.

Till 6 § i lagförslaget har överförts bestämmelsen i 4 § första stycket under 2. gällande jordförvärvslag. Utredningen anser, att med hänsyn till önskemålet att i och för sig lämpliga brukningsenheter ej skall splittras, en särskild avslagsgrund för sådana fall bör bibehållas. Föranleder avyttringen jorddelningsförrättning sker visserligen prövning i detta hänseende

av fastighetsbildningsmyndigheterna. Emellertid bör i dessa fall även bedömning av jordpolitiskt organ göras. Härtill kommer att i många fall en brukningsenhet kan bestå av flera självständiga registerfastigheter. En eller flera av dessa kan då avskiljas utan någon prövning av fastighetsbildningsmyndighet. Vid bedömandet av frågan om ändamålsenligheten skulle äventyras bör bl. a. företagsekonomiska synpunkter beaktas. Vad som kan anses såsom lämplig brukningsenhet får bedömas efter de riktlinjer i detta hänseende som vid varje tidpunkt gäller enligt uttalanden av statsmakterna.

Såsom framgår av de allmänna motiven har utredningen icke ansett motiverat att bibehålla den särskilda avslagsgrund, som nu finnes under 3. i nyss nämnda lagrum. Sådana förvärv som innebär att skilda, i och för sig lämpliga brukningsenheter sammanföres i en ägo får alltså bedömas enligt övriga bestämmelser i lagförslaget, varjämte i vissa fall prövning sker enligt sammanläggningslagen.

Till bestämmelsen under 1. i första stycket av nuvarande 4 § (kapitalplaceringsfallen) återkommer utredningen under 8 § i lagförslaget.

7 §.

Såsom angivits i den allmänna motiveringen (kap. 8) anser utredningen, att vissa speciella bestämmelser fortfarande bör finnas för de fall, då förvärvaren är bolag, förening eller stiftelse.

I 7 § första stycket har som huvudregel införts att förvärvstillstånd skall vägras, där förvärvaren är bolag, förening eller stiftelse, men att tillstånd kan meddelas om särskilda skäl annat föranleder. Fyra exempel på sådana fall har meddelats.

Den *första attsatsen* ger uttryck för den i allmänna motiveringen uttryckta tanken, att överloppsskog skall kunna få förvärvas även av bolag, föreningar och stiftelser. Till överloppsskog är i första hand att hänföra skog i sådana bygder, där det saknas efterfrågan från den jordbrukande befolkningen på jordbruksjord och skogsmark, d. v. s. inom vad som i allmänna motiveringen kallats avfolkningsbygderna. Detta uttryckes i lagtexten med orden »inom område där förutsättningarna för jordbruk äro ringa». Emellertid kan överloppsskog i viss utsträckning finnas jämväl inom andra bygder, nämligen i den mån behovet av stödskog där är täckt. Sådana fall avses i lagtexten med orden »eller av annan orsak».

Genom orden »främja ett rationellt skogsbruk» har understrukits att förvärven skall syfta till att sammanföra splittrade skogsinnehav till rationella enheter.

Den *andra attsatsen* ger uttryck för bytesprincipen. Detta exempel överensstämmer i stort sett med det första exemplet i 1954 års förslag. I de fall, då såväl förvärvsegendomen som kompensationsobjektet huvudsakligen är

avsedda till skogsbruk avser exemplet samma förvärv, som enligt 5 a § gällande bolagsförbudslag kan prövas av länsstyrelse.

I sitt delbetänkande angående decentralisering av beslutanderätten enligt bolagsförbudslagen föreslog utredningen att decentralisering till länsstyrelse skulle ske i vissa kompensationsfall även då kompensation ej lämnades omedelbart vid förvärvet.

Beträffande värderingsnormerna anförde utredningen, att några svårigheter för en lokal myndighet att bedöma likheten i värde mellan i ett byte eller i en kompensationsförsäljning ingående objekt icke syntes behöva föreligga. Värdeproduktionsförmågan, erhållen som produkten av den produktiva markens areal, denna marks medelbonitet samt i flertalet fall en relationsfaktor — inrymmande rotvärdet — för markens belägenhet ur virkesdrivnings- och arbetskraftssynpunkt, var den kompensationsgrund, som förda förhandlingar så småningom lett fram till. Med denna var de myndigheter, som sysslade med bytesverksamheten, fullt införstådda. Om den s. k. lägesfaktorn kunde meningarna visserligen alltjämt vara delade. Detta förhållande syntes dock — i den mån så visade sig erforderligt — genom anvisningar kunna regleras av Kungl. Maj:t eller, efter bemyndigande, av lantbruksstyrelsen och lantmäteristyrelsen gemensamt. I södra och mellersta Sverige med huvudsakligen biltransport och relativt tät bebyggelse och utvecklat vägnät bortsåg man ofta från lägesfaktorn och lät produkten av enbart areal och bonitet utgöra kompensationsgrund.

I fråga om remissmyndigheternas uttalanden i denna del hänvisas till prop. 1960: 122.

I denna proposition anförde departementschefen bl. a., att värderingen borde ske med hänsyn till vardera egendomens ytvidd, medelbonitet och belägenhet. Då för länsstyrelsens behörighet förutsattes att egendomen förvärvades i utbyte mot annan egendom, borde däri icke ligga något krav på ett formligt bytesavtal. Såväl förvärvet som avhändelsen kunde ske i köpets form, och köpeskillingarna behövde icke överensstämma med varandra. Även så kallade triangelbyten kunde komma i fråga. Det vore ej heller nödvändigt att de olika transaktionerna skedde samtidigt. I viss utsträckning måste ett marktillgodohavande på den ena eller den andra sidan kunna tolereras för en kortare tid. Det väsentliga vore att en utjämning vore avsedd och låge inom sikthåll samt framförallt att länsstyrelsens tillståndsgivning icke utövades på ett sådant sätt, att relationen mellan bolags- och bondeskog förskötes.

Tredje lagutskottet fann i sitt utlåtande (1960: 27) icke anledning till erinran mot det genom propositionen framlagda förslaget. Utskottet betonade önskvärdheten av att den verksamhet, som under medverkan av bl. a. lantbruksnämnderna nu bedrevs för att få till stånd en bättre ägoanordning i fråga om skogsmarken, i vidgad omfattning underlättades. Utskottet förutsatte, att jordlagsutredningen i sitt fortsatta arbete komme att un-

dersöka möjligheten av ytterligare förenkling av gällande bestämmelser i detta syfte.

Av det återgivna framgår bl. a., att icke blott formliga bytesavtal avses samt att det icke är nödvändigt, att transaktionerna sker samtidigt.

Det av utredningen föreslagna exemplet avser även fall då t. ex. skogsfastighet förvärvas mot att odlad jord avstås. Skogsmarken får därvid värderas med hänsyn till dess ytvidd, medelbonitet och belägenhet. Bedömningen av den odlade jordens värde bör ske enligt gängse normer i orten.

Den *tredje attsatsen* ger uttryck för principen att yttre rationalisering på alla sätt bör underlättas. I 1954 års förslag lämnades det exemplet, att fånget avsåg ringa ytvidd och medförde ändamålsenligare arrondering. Utredningen anser icke, att i exemplet begränsning till ringa ytvidd bör angivas men att däremot bör utsägas att förvärvet icke till avsevärd del får omfatta skog som är behövlig som stöd åt jordbruket i bygden. Det må framhållas, att 7 § utformats så att tillståndsmyndigheten kan vägra tillstånd även i de fall, som angives i exemplen. I orden »förbättrad ägoanordning» ligger en viss begränsning av förvärvsobjektets storlek. Vid prövningen får mot varandra vägas å ena sidan nyttan av arronderingsförbättringen och å andra sidan de allmänna intressen, som lagstiftningen avser att skydda. Såsom framgår av lagtexten kan i dessa fall bolag få förvärva även stödsskog, som i mindre omfattning ingår i egendomen. Om exempelvis ett bolag av arronderingsskäl förvärvar en fastighet, som visserligen innehåller ett obetydligt skifte hänförligt till stödskog men som i övrigt icke är stödskog, bör tillstånd sålunda kunna ifrågakomma. — Genom den föreslagna tredje attsatsen vidgas i viss utsträckning möjligheterna för bolag att förvärva enklaver utöver vad som nu gäller (bolagsförbudslagen 4 § första stycket p. 4). Det torde bl. a. finnas ett avsevärt antal sådana, utgörande ägostyckningslotter och avsöndringar, som ligger insprängda i bolagsinnehav och som icke längre kan bibehållas som jordbruk. Utredningen vill här erinra om 1959 års riksdags uttalande att det finns utrymme för att vid koncessionsbedömning beakta avsedda och lämpliga åtgärder för överförande av sämre jordbruksjord å förvärvsegendomen till skogsmark.

Den *fjärde attsatsen* innehåller ett exempel, som föranledes av plansynpunkter. Har mark redan tagits i anspråk för stadsmässig bebyggelse, föreligger inga jord- eller skogsbruksintressen att tillvarataga. Har planering genom stadsplan igångsatts för att bereda mark för sådan bebyggelse, synes, eftersom stadsplaneinstitutet ej ger utrymme för tillvaratagande av jordbrukets eller skogsbrukets intressen, jordbruk och skogsbruk inom planområdet komma att upphöra om planeringen genomföres. Samma förhållande föreligger beträffande mark, vilken med säkerhet kommer att i byggnadsplan avsättas för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Intill dess byggnadsplan blivit fastställd torde sålunda i vissa fall osäkerhet kun-

na råda om mark slutgiltigt skall avsättas för jord- eller skogsbruk eller för något annat ändamål. Det lär dock i flertalet fall redan under planupprättandet kunna bedömas i vilken omfattning sådan osäkerhet föreligger. Även om förvärvaren icke uppfyller de fordringar, som uppställas för förvärv av egendom vilken taxerats såsom jordbruksfastighet, synes anledning i regel saknas att vägra tillstånd till förvärv av mark, som är belägen inom område för vilket enligt lagakraftvunnet beslut stadsplan eller byggnadsplan skall upprättas. I fråga om byggnadsplan bör särskilda skäl för beviljande av tillstånd dock föreligga endast om omständigheterna icke talar för att marken kommer att i planen avsättas för jordbruks- eller skogsbruksändamål.

1951 års jordbruksrationaliseringsutredning påpekade ytterligare några fall, då särskilda omständigheter som föranledde bifall till ansökan stundom borde föreligga. Det ena avsåg det fall, då en fastighet fått sitt skogsinnehav väsentligt minskat genom att kraftledning framdragits över den. Utredningen ansåg, att bolag, förening eller stiftelse, som drabbats av sådant ingrepp, i vissa fall borde kunna åberopa detta som skäl för förvärvstillstånd. Även jordlagsutredningen anser att det förhållandet, att mark fått avstås för kraftledning, större vägbygge, vattenreglering, militärt övningsområde, flygfält och liknande ändamål kan vara särskilt skäl för bifall enligt förevarande paragraf. Emellertid bör även allmänningar och enskilda personer i sådana fall beredas möjlighet att anskaffa ersättningsmark, om lämplig sådan finns tillgänglig. Därvid bör även ifrågakomma köp från lantbruksnämnd eller domänstyrelsen.

Ett annat fall som 1951 års utredning nämnt är att ett bolag förvärvar jordbruksfastighet för att bereda sina anställda rekreation. Även sådant skäl bör i detta sammanhang beaktas.

Givetvis kan det finnas flera skäl för bifall enligt förevarande paragraf än de nu nämnda. En omständighet, som i regel bör beaktas, är önskemål från bolag, förening eller stiftelse att anskaffa jordbruksfastighet för försöksändamål.

Då den föreslagna lagen endast avser jordbruksfastigheter och därjämte vittgående undantag stadgats för sådana fall då egendom, utan att ännu ha taxerats som annan fastighet, är avsedd för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk, torde förvärvstillstånd blott sällan komma att erfordras i sådana fall som angives i 3 § gällande bolagsförbudslag. I sådana undantagsfall torde i regel vara uppenbart att tillstånd bör beviljas. När egendomen kommit till avsett ändamål skall den praktiskt taget alltid bli omtaxerad till annan fastighet och alltså vid senare överlåtelse falla utanför lagens bestämmelse. Något behov av en sådan för framtiden gällande förklaring, som avses i 3 § gällande bolagsförbudslag torde därför ej föreligga.

Andra stycket har utan saklig ändring överförs från 5 § andra punkten bolagsförbudslagen.

I *tredje stycket* har införts det i den allmänna motiveringen utförligt behandlade undantaget för förvärv från bolag, förening eller stiftelse. Tillstånd till sådana förvärv kan enligt utredningens förslag vägras endast med stöd av 5, 6 eller 9 §. I övrigt har till tredje stycket utan saklig ändring överförs de undantag för sambruksföreningar och vissa allmänna stiftelser som stadgats i 11 § andra och tredje styckena gällande bolagsförbudslag.

I detta sammanhang må nämnas något om ett vid flera tillfällen från Kooperativa förbundet framställt yrkande att alla ekonomiska föreningar eller i varje fall de kooperativa borde undantagas från bolagsförbudslagens bestämmelser. Samtidigt torde lämpligen behandlas vissa andra frågor om undantag, som 1951 års utredning diskuterat.

1951 års utredning anförde i denna del att enligt 11 § i gällande bolagsförbudslag medgavs undantag från förvärvsförbudet för vissa subjekt, bland dem försäkringsanstalterna. Dessas förmånsställning torde, anförde utredningen, icke vara av någon som helst praktisk betydelse efter jordförvärvslagstiftningens tillkomst. I de fåtaliga fall, där försäkringsanstalt erhållit jordförvärvstillstånd, torde omständigheterna undantagslöst ha varit sådana, att tillstånd skulle ha meddelats även enligt bolagsförbudslagen. Utredningen föreslog därför, att bolag och föreningar, som dreve försäkringsrörelse, ej längre borde undantas från förvärvsförbudet. Utredningen hade haft till övervägande två förslag om ytterligare undantag från förvärvsförbudet, det ena avseende flottningföreningar och det andra kooperativa föreningar. Av skäl som angivits i betänkandet ansåg utredningen emellertid att undantag i dessa fall icke borde göras.

I yttrande över jordlagsutredningens delbetänkande har Kooperativa förbundet ånyo framhållit, att förbundet anser det otillfredsställande, att de konsumentkooperativa föreningarna uteslutits från den förvärvsfrihet, som med hänsyn till deras särskilda karaktär i företagslivet och betydelse ur samhällsekonomisk synpunkt enligt förbundets mening måste anses fullt motiverad.

För egen del instämmer jordlagsutredningen i 1951 års utrednings uttalande, att ett bibehållande av undantaget för försäkringsanstalter ej kan anses motiverat samt att undantag ej bör göras för flottningföreningar och kooperativa föreningar. Härav följer, att utredningen ej heller kan förorda kooperativa förbundets förslag att samtliga ekonomiska föreningar skall undantagas från de speciella bestämmelserna för bolag m. fl. Skälet härtill är främst, att förvärv, som göres av föreningar, på samma sätt som bolagsförvärv medför att egendomen praktiskt taget för all framtid undandras personer som har sin huvudsakliga arbetsinkomst av jordbruk eller skogsbruk. Möjlighet bör därför finnas att underkasta även sådana förvärv ett jordbrukspolitiskt, socialt och befolkningspolitiskt bedömande på lång

sikt. Som utredningen tidigare antytt bör emellertid föreningar i likhet med bolag i regel erhålla tillstånd att förvärva fast egendom för bedrivande av försöksodlingar i anslutning till industriell verksamhet och liknande ändamål.

I 11 § första stycket gällande bolagsförbudslag är intaget ett stadgande om undantag för enkelt bolag. Då sådant bolag icke utgör juridisk person och överhuvudtaget icke kan förvärva äganderätt, har utredningen ansett det riktigast att icke omnämna enkelt bolag i lagtexten.

8 §.

Bestämmelserna i 8 § är — vid sidan av de för bolag, föreningar och stiftelser föreslagna bestämmelserna i 7 § — avsedda att tillvarata de sociala och befolkningspolitiska synpunkter, som utredningen enligt direktiven särskilt har att beakta. Såsom framgår av den allmänna motiveringen (kap. 8) skall bestämmelserna främst slå vakt om sådana fastigheter, vilka är lämpliga som försörjningsunderlag för den som vill skaffa sig sin huvudsakliga arbetsinkomst genom jordbruk eller skogsbruk. Vidare ges även ett visst skydd för stödjordbruket.

Föreskrifterna i *första stycket* avser alla jordbruksfastigheter, vilka är bärkraftiga eller efter rationaliseringsåtgärder beräknas kunna bli bärkraftiga inom nära förestående tid. Med rationaliseringsåtgärder avses härvid, liksom i kungörelsen den 28 maj 1959 (nr 246) angående statligt stöd till jordbrukets yttre och inre rationalisering m. m., såväl storleksrationalisering och omarrondering som åtgärder avsedda att mera varaktigt förbättra jord, ekonomibyggnader eller tekniska anordningar på brukningsenheten. Förvärvstillstånd skall kunna vägras, om sannolika skäl talar för att förvärvaren icke kommer att ha sin huvudsakliga arbetsinkomst av sådan brukningsenhet som här avses. Med arbetsinkomst avses även inkomst som arbetsledare. Med ordet »arbetsinkomst» har utredningen framhållit, att det icke finnes anledning att hindra en person, som vill bruka en här avsedd fastighet, allenast av det skälet att han har en arbetsfri inkomst, t. ex. av aktier eller en stadsfastighet, vilken överstiger den inkomst han kan förväntas få genom arbete på brukningsenheten.

Som nämnts avser första stycket alla bärkraftiga brukningsenheter oberoende av dessas storlek. Enheter som varken är eller efter rationaliseringsåtgärder bedömes kunna bli bärkraftiga omfattas av bestämmelserna i 8 § endast om de är lämpade som stödjordbruk, varom stadgas i *andra stycket*.

I *tredje stycket* göres väsentliga inskränkningar i den princip, som uttryckts i första stycket. Redan i första stycket har genom att ordet »må» använts framhållits, att vad där sagts icke innebär någon skyldighet att vägra tillstånd. I tredje stycket har angivits vissa fall, där tillstånd icke får vägras utan särskilda skäl.

Första attsatsen avser sådana fall, då förvärvet av en fastighet kräver så stort kapital att den icke kan beräknas vara efterfrågad av förvärvare med avsikt att ha sin huvudsakliga arbetsinkomst av fastigheten. Vid bedömning härav får man ta hänsyn till de lånemöjligheter som sedvanligen står en jordbrukare till buds. De fastigheter som här avses är sådana, vilka är så stora eller dyra, att de skulle vara svåra att avsätta om principen i första stycket tillämpades.

Andra attsatsen ger uttryck för tanken, att man bör uppmuntra att kapital tillföres jordbruket för upprustning och rationalisering av fastighet, då sådana åtgärder ej kan väntas bli utförda av egentliga jordbrukare. Härvid åsyftas även sådana fall, då avsevärt kapital kräves för att vidmakthålla byggnader och driften på en väl utrustad fastighet. Utredningen har utgått från att i varje fall fastigheter i storleksordningen upp till tvåfamiljsjordbruk kan rationellt skötas med kapital som jordbrukaren själv har eller — med eller utan statlig kreditgaranti — kan anskaffa. Särskilt i de s. k. avfolkningsbygderna torde emellertid stundom föreligga risk för att även sådana fastigheter icke kommer att upprustas eller kommer att avsevärt försämrans om ej kapital utanför jordbruket tillföres dem.

I *tredje attsatsen* uttryckes att även för andra förvärvare än bolag, förening och stiftelse tillstånd i regel skall meddelas, om förvärvaren avstår ungefär likvärdig mark för rationaliseringsändamål. En sådan bestämmelse torde komma att underlätta rationaliseringssträvandena. Såsom uttalats i den allmänna motiveringen bör den bl. a. kunna öka möjligheterna till förvärv för rationaliseringsändamål av egendom, som tillhör dödsbo.

Fjärde attsatsen avser — liksom motsvarande bestämmelse i 7 § — att underlätta yttre rationalisering av egendom, som förvärvaren redan äger. Någon gräns för tillskottsförvärvens storlek har ej heller här uppställts. Det föreligger emellertid icke någon absolut skyldighet för tillståndsmyndigheten att medge förvärvet. För samtliga de fall, som anges i andra stycket, gäller ju att tillstånd kan vägras om särskilda skäl föreligger. Redan i ordet »ägoanordning» ligger, såsom framhållits under 7 §, för övrigt en viss begränsning av tillskottsförvärvens storlek. Någon reservation för att tillskottsmarken ej i avsevärd omfattning får avse stödsfog synes vid fysiska personers förvärv ej vara motiverad.

Femte attsatsen har oförändrad överförts från 4 § andra stycket gällande jordförvärvslag. Såsom framgår av vad som anförts under 2 § har utredningen föreslagit en inskränkning i det tidigare gällande släktskapsundantaget. Detta innebär, att en förvärvare, som är avkomling till fångemannens eller dennes makes syskon, är skyldig att söka förvärvstillstånd. Utredningen har emellertid förutsatt, att utan särskilt stadgande förvärvsprövningen skall ske liberalt. Sådan förvärvare bör t. ex. i regel erhålla tillstånd om han är bosatt på fastigheten eller i den bygd där fastigheten är belägen. Är det fråga om en gård, vilken tidigare tillhört förvärvarens släkt

eller eljest har särskilt ideellt värde för honom, kan bestämmelsen i förevarande attsats tillämpas oberoende av om förvärvaren har sådan anknytning till fastigheten som nyss nämnts.

I fjärde stycket har uttryckligen utsagts att i fråga om bolag, förening eller stiftelse stadgandena i 7 § skall gälla i stället för bestämmelserna i 8 §. Detta innebär att varken 7 eller 8 § blir tillämpliga i sådana fall som avses i 7 § tredje stycket.

9 § samt 13 och 14 §§.

9 § och tillhörande bestämmelser i 13 och 14 §§ har oförändrade överförts från 5, 9 och 10 §§ gällande jordförvärvslag. Bestämmelserna har grundläggande betydelse för den rationaliseringsverksamhet, som bedrivs av lantbruksorganisationen. Att behov av dessa bestämmelser fortfarande måste anses föreligga framgår av den allmänna motiveringen (kap. 8).

10 §.

10 § motsvarar 6 § gällande jordförvärvslag. Bestämmelse av förevarande slag infördes redan i 1945 års lag. Avsikten var att den skulle kunna tillämpas i sådana fall, då prövningsmyndigheten var tveksam om förvärvarens avsikter. Bestämmelsen var närmast ett komplement till det stadgande som hindrade förvärv i kapitalplaceringssyfte. Då prövningsmyndigheten misstänkte sådant syfte borde ansökan dock kunna bifallas om förvärvaren åtog sig vissa garantier för att han å egendomen skulle utföra vissa önskvärda åtgärder på fastigheten eller nyttja den för ett bestämt ändamål.

Vid utredningens enkät har lantbruksnämnderna i allmänhet uppgivit att de haft god erfarenhet av bestämmelsen. Ett par nämnder har emellertid anmält annan mening och uttalat, att det i fall där förbindelse lämnats stundom på grund av ändrade förhållanden visat sig mindre välbetänkt att framtvinga fullföljd av de åtgärder förbindelsen avsåg.

För egen del anser utredningen, att ett stadgande av förevarande slag bör bibehållas trots att uttryckliga bestämmelser mot kapitalplaceringsförvärv icke införts i utredningens förslag. Stadgandet kan nämligen bli tillämpligt i sådana fall, då avslag eljest skulle ha meddelats med stöd av 5, 7 eller 8 §. Bestämmelsen i den föreslagna 10 § kan tillämpas endast efter frivilligt åtagande från en förvärvare. Ett sådant åtagande medför, att han erhåller ett förvärvstillstånd, som han eljest ej skulle ha fått. Ett borttagande av bestämmelsen skulle alltså medföra en skärpning av lagen. Utredningen har emellertid ansett att nu gällande bestämmelse bör jämkas såtillvida, att ett åläggande ej skall kunna avse att använda egendomen för bestämt ändamål eller att underlåta särskild användning av densamma.

Sådana ålägganden skulle nämligen kunna hindra en i och för sig lämplig ändring av driftsinriktningen på egendomen. Åläggande bör enligt utredningens mening blott kunna avse vissa konkreta åtgärder, t. ex. dikning, skogsplantering eller upprustning av viss byggnad.

11 §.

Stadgandena i 11 § har — fränsett en redaktionell jämkning — oförändrade överförts från 7 § gällande jordförvärvslag.

Vid utredningens enkät har framkommit att här avsedda villkor ofta tillämpats. Erfarenheterna har i regel varit goda. I enstaka fall har emellertid inträffat att ägodelningsdomaren vägrat sammanläggning då villkor härom uppställts.

Enligt uttalande av departementschefen i samband med tillkomsten av 1955 års jordförvärvslag, borde i fall, där avstyckningsförrättning redan påkallats vid tiden för tillståndsbeslutet, regeln vara att jordförvärvstillståndets giltighet gjordes beroende av att avstyckningen kommer till stånd. I andra fall borde dylikt villkor uppställas så snart det befanns önskvärt ur rationaliseringssynpunkt eller eljest särskilda skäl förelåg. Följden av en sådan tillämpning torde emellertid enligt departementschefens mening då bli att villkor i allmänhet skulle komma att föreskrivas.

Riksdagens Justitieombudsman, som vid inspektioner uppmärksammat att giltigheten av ett stort antal förvärvstillstånd sedan länge vore beroende av fråga om sammanläggning av fastigheter, har i skrivelse till lantbruksstyrelsen den 2 februari 1961 behandlat ämnet och därvid anfört följande.

Även enligt min mening bör lantbruksnämnd vid beviljande av förvärvstillstånd beträffande fastighetsdel, avsedd att avstyckas för att tilläggas bestående fastighet, i regel göra giltigheten av tillståndet beroende av att sammanläggning kommer till stånd.

Är fråga om tillstånd att förvärva hel fastighet, kan det i många fall, på sätt framgår av de i ärendet avgivna yttrandena, framstå såsom ändamålsenligt ur allmän och även ur enskild synpunkt, att tillståndet göres beroende av att fastigheten sammanlägges med annan av sökanden ägd fastighet.

När det gäller att avgöra, huruvida såsom villkor för jordförvärvstillstånd beträffande hel fastighet skall krävas, att sammanläggning med annan fastighet eller andra sådana kommer till stånd, måste emellertid hänsyn tagas till att uppställandet av ett dylikt villkor medför, att giltigheten av förvärvstillståndet härigenom kan komma att hållas svävande mycket lång tid på sätt framgår av vad som framkom vid inspektionen av lantbruksnämnden i Hallands län. Jag har även vid mina inspektioner av domsagorna uppmärksammat sammanläggningsärenden, vilka varit oavgjorda mycket lång tid, stundom 5—10 år efter det de inkommit till ägodelningsdomaren. Lantbruksstyrelsen har i sitt utlåtande klargjort olägenheterna av att giltigheten av förvärvstillstånd hålles svävande längre tid. Till de av styrelsen sålunda angivna olägenheterna härav må tilläggas att, om hinder visar sig möta för sammanläggning och fånget alltså är ogillt, svårlösta tvistefrågor mellan säljare och köpare lätt bli följden. Jag vill i detta sammanhang också erinra om intresset av att lantmäterimyndigheterna och ägodelningsdomarna

icke belastas med sammanläggningsärenden, såvida detta icke erfordras från jordpolitiska synpunkter eller på grund av andra vägande skäl.

Det synes därför vara i hög grad angeläget, att lantbruksnämnd, innan formligt villkor om sammanläggning föreskrives, noggrant beaktar vilka konsekvenser ett dylikt villkor skulle kunna få i det aktuella fallet. Såsom lantbruksstyrelsen påpekat bör nämnden alltså i varje enskilt fall göra en avvägning mellan å ena sidan önskvärdheten av en eventuell sammanläggning och å andra sidan de olägenheter villkoret kan medföra. Att ange några närmare riktlinjer till ledning vid berörda avvägning låter sig knappast göra utan bedömningen får ske med hänsynstagande till de i varje särskilt fall föreliggande omständigheterna. Helt allmänt torde dock kunna sägas att — såsom lantbruksstyrelsen framhållit — ett villkor om sammanläggning i allmänhet synes vara på sin plats, om därigenom kan åstadkommas en avsevärt förbättrad fastighetsindelning och sammanläggningsfrågan är av väsentlig betydelse för förvärvstillståndets beviljande.

Såsom framgår av vad lantbruksstyrelsen anfört ha vissa lantbruksnämnder börjat tillämpa ett i styrelsens utlåtande närmare beskrivet förfarande i syfte att främja önskvärd fastighetsbildning utan att betunga vederbörande med villkor om sammanläggning, som kan bli alltför svår att genomföra. Förfarandet innebär, kort uttryckt, att lantbruksnämnden lämnar sökanden tillfälle att innan frågan om förvärvstillstånd slutligt prövas inge ansökan om sammanläggning, som nämnden finner önskvärd, samt att nämnden, sedan sammanläggning sökts, meddelar förvärvstillstånd utan villkor. Detta tillstånd kan, efter bemyndigande jämlikt 8 § jordförvärvskungörelsen, utfärdas å nämndens vägnar av lantbruksdirektören eller annan tjänsteman hos nämnden. Beträffande det angivna förfaringsättet har lantbruksstyrelsen framhållit, att god sannolikhet därigenom ernåddes för att önskvärd sammanläggning komme till stånd men givetvis icke full säkerhet därför, eftersom sökanden vore oförhindrad att återkalla sammanläggningsansökningen. Förfaringsättet syntes styrelsen smidigt och i många fall lämpligt.

I vad styrelsen sålunda anfört vill jag instämma. Jag anser sålunda att hinder icke möter för lantbruksnämnderna att i de fall detta finnes lämpligt och ändamålsenligt begagna sig av det angivna förfarandet. Med ett dylikt förfaringsätt torde formligt villkor enligt 7 § erfordras i ett betydligt mindre antal fall än enligt tidigare praxis. Det synes önskvärt att förfaringsättet kommer till användning vid alla lantbruksnämnder i härför lämpliga fall.

Utredningen delar de synpunkter, som justitieombudsmannen sålunda anfört. Utredningen förordar alltså en sådan tillämpning av stadgandena i den föreslagna 11 §, att lantbruksnämnden i varje enskilt fall gör en avvägning mellan å ena sidan önskvärdheten av en eventuell sammanläggning och å andra sidan de olägenheter villkoret kan medföra. En återhållsamhet i uppställande av villkor om sammanläggning bör eftersträvas. Sådant villkor synes dock i allmänhet vara på sin plats, om därigenom kan åstadkommas en avsevärt förbättrad fastighetsindelning och sammanläggningsfrågan är av väsentlig betydelse för förvärvstillståndets beviljande.

Det av lantbruksstyrelsen beskrivna förfarandet, innebärande att lantbruksnämnd i stället för att uppställa formligt villkor om sammanläggning lämnar sökanden tillfälle att innan frågan om förvärvstillstånd slutligt prövas inge ansökan om sammanläggning, bör med fördel kunna användas i betydande utsträckning.

12 §.

12 § motsvarar 8 § gällande jordförvärvslag och 6 § första stycket bolagsförbudslagen. Bestämmelsen är givetvis fortfarande nödvändig.

Såsom framgår av kapitel 4 har i doktrinen framförts krav på en närmare reglering av ogiltighetspåföljdens verkningar, t. ex. frågorna om vem som äger slutligt uppbära avkastningen av fastigheten medan förvärvsfrågan är svävande och ersättning för nedlagda kostnader under samma tid. Dessa spörsmål har tidigare behandlats av statsmakterna.

Bestämmelser om att köp blir ogiltigt, då förvärvstillstånd icke sökes inom viss tid eller ansökan därom avslås, har alltsedan 1906 funnits i skilda lagar. Lagstiftarna har därvid städse intagit den ståndpunkten, att följderna av ogiltigheten får bedömas enligt allmänna rättsgrundsatser. Vissa uttalanden om följderna har emellertid gjorts. I 1941 års betänkande (SOU 1941: 24), som låg till grund för 1945 års jordförvärvslag, uttalades sålunda följande:

I princip innebär ogiltigheten, att part icke är skyldig att fullgöra vad han enligt köpeavtalet åtagit sig samt att, om fullgörande redan kommit till stånd, återbäring skall äga rum. Ogiltigheten torde icke utesluta att endera parten enligt allmänna rättsgrundsatser kan vara skyldig att utgiva skadestånd på grund av särskild utfästelse eller rättsstridigt förfarande. För parterna bindande kunna också vara i avtalet intagna stadganden rörande uppgörelsen dem emellan för fall av vägrat tillstånd, såsom föreskrift att erlagd handpenning icke skall återbäras. Till följd av ogiltigheten kunna särskilda spörsmål uppkomma rörande rätten till avkastning, ersättning för nedlagda kostnader m. m. Det torde få överlämnas åt rättstillämpningen att lösa dylika spörsmål enligt gängse normer.

Vid riksdagsbehandlingen 1945 framställdes i en motion (II: 683) yrkande om att särskilda bestämmelser skulle ges om verkan av ogiltigheten. Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet gillade emellertid det uttalande i denna del, som gjorts i betänkandet (utl. nr 1., s. 36). Riksdagen intog samma ståndpunkt, vilken den vidhållit i senare lagstiftningsärenden.

För egen del finner utredningen ej skäl att ingå i något försök att lagstiftningsmässigt på detta begränsade område söka lösa de problem, som sammanhänger med att ett köp blir ogiltigt eller eljest återgår. De rättsfall, till vilka hänvisats i kapitel 4, torde ge en god ledning för bedömandet av frågan.

I anledning av vissa uttalanden från doktrinen har utredningen övervägt en komplettering av sista stycket i förevarande paragraf så att meddelat tillstånd alltid skulle medföra att ett fång blev giltigt. Därvid avses de fall, då tidsfrist försuttits men tillstånd dock av misstag lämnats. Infördes en sådan regel skulle dock frågan om ett förvärvs giltighet länge kunna hållas svävande och svärbemästrade problem kunna uppkomma, t. ex. om säljaren i förlitande på att köparen ej inom laga tid sökt förvärvstillstånd säljer fastigheten vidare och tillstånd senare beviljas förste köparen. Ut-

redningen har därför stannat vid att bibehålla gällande bestämmelse oförändrad.

15 och 16 §§.

15 och 16 §§ motsvarar 11 och 12 §§ gällande jordförvärvslag samt 7—10 §§ bolagsförbudslagen. Motiven till att avyttringsskyldighet stadgats jämväl vid förvärv genom testamente eller genom skifte vid upplösning av bolag eller förening framgår av vad som anförts under 2 §.

15 § första stycket. Den tidsfrist inom vilken avyttring efter inrop på exekutiv auktion skall ske har bestämts, i gällande jordförvärvslag till två år samt i bolagsförbudslagen och 1916 års lag till tre år. I samtliga fall har som utgångspunkt för fristen angivits den dag, då den exekutiva auktionen vann laga kraft.

Då avyttringsskyldigheten enligt den nya jordförvärvslagen nu föreslås skola gälla jämväl förvärv genom testamente och skifte bör en gemensam utgångspunkt för fristen eftersträvas. Utredningen har därvid funnit lämpligt föreslå, att fristen räknas från den dag, då lagfartsskyldigheten senast skolat fullgöras. Denna utgångspunkt blir enligt gällande lagfartsförordning sex månader, eller, i de sällsynta fall då förvärvat jordbruksfastighet är belägen inom stad, tre månader, efter det fångat skedde, dock med de jämkningar som framgår av 2 § nämnda förordning. — Enligt 28 kap. 2 § av lagberedningens förslag till jordabalk skall fristen för sökande av lagfart i samtliga fall vara tre månader. Utgångspunkten är i regel den dag då fångeshandlingen blivit upprättad. Vissa särskilda bestämmelser föreslås i 28 kap. 3—5 §§. Dessa innebär att vid inrop på exekutiv auktion tidsfristen för sökande av lagfart — liksom nu — räknas från det köpebrev utfärdats. Vid förvärv genom testamente räknas lagfartstiden från det testamentet blivit ståndande och legatet utgivits, dock ej tidigare än från registrering av bouppteckningen. Vad slutligen angår skifte räknas tiden från det tiden för väckande av klandertalan utgått eller, då sådan talan väckts, dom varigenom förvärvet förklarats bestå vunnit laga kraft. Genom den av utredningen föreslagna formuleringen kommer en automatisk anpassning att ske till de regler rörande utgångspunkten för lagfartstiden, som kan komma att bli gällande sedan lagberedningens förslag slutbehandlats.

Den av utredningen föreslagna lösningen innebär ifråga om tidsfristens längd en kompromiss mellan tvåårsfristen i jordförvärvslagen och treårsfristen i de båda andra lagarna. Fristen, räknad från utgångspunkten för lagfartstiden, blir enligt utredningens förslag i regel 2½ år, i undantagsfall 2 år 3 månader. Därest lagberedningens förslag genomföres blir fristen alltid 2 år 3 månader.

15 § andra stycket har behandlats under 2 §.

15 § tredje stycket. I gällande lagbestämmelser finnes en uttrycklig före-

skrift om att anteckning rörande avyttringsskyldigheten skall göras i det köpebrev som utfärdas med anledning av den exekutiva auktionen. Utredningen anser att sådan föreskrift kan meddelas i tillämpningskungörelse och att det är tillräckligt att i lagen intages bestämmelse om skyldighet för inskrivningsdomaren att, då lagfart sökes, göra anteckning i fastighetsboken om föreliggande avyttringsskyldighet.

15 § fjärde och femte styckena överensstämmer i sak helt med vad nu gäller.

16 § överensstämmer med 12 § gällande jordförvärvslag utom såtillvida att bestämmelsen om förvärvsberättigade subjekt anpassats till undantagen i 2 § första stycket 1—4 och 7.

17 §.

Motiven till 17 § har angivits i den allmänna motiveringen (kap. 9) och under 1 §.

18—20 §§.

18—20 §§ överensstämmer i sak med 13—15 §§ gällande jordförvärvslag, varför utredningen blott hänvisar till motiven för sistnämnda stadganden.

Övergångsbestämmelsen

Motivet till den särskilda bestämmelsen rörande fusion framgår av vad anförts under 2 §.

Ändringar i 1916 års lag

Utredningen har övervägt huruvida jämväl bestämmelserna i lagen den 30 maj 1916 om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag lämpligen kunde inarbetas i en gemensam lag. 1916 års lag har emellertid ett annat syfte än jordförvärvslagen och bolagsförbudslagen. Ändamålet är att förhindra att svenska naturtillgångar över huvudtaget övergår i utländsk ägo. Skyddsobjekt är alltså, förutom jordbruksfastigheter, jämväl andra fastigheter, och t. ex. vattenfall och gruvrättighet. Att ur lagen utbryta sådana tillståndsfrågor som avser jordbruksfastigheter kan ej vara lämpligt. Då syftemålet är att hindra utländskt inflytande måste nämligen prövningen ske ur vidare handels- och näringspolitiska synpunkter än de som vid sidan av de jordpolitiska anläggas vid prövning av svenska rättssubjekts förvärv. Med hänsyn härtill bör förvärvsfrågorna fortfarande avgöras av Kungl. Maj:t eller i vissa fall av länsstyrelsen. Sverige har genom sitt medlemskap i Europeiska frihandelssammanslutningen bl. a. erkänt (artikel 16 i konventionen), att restriktioner i fråga om andra medlemsstaters rättssubjekts etablering och

drift av ekonomiska företag icke bör tillämpas på sådant sätt att genom en mindre gynnsam behandling av dessa än av svenska rättssubjekt de fördelar som förväntas i anledning av undanröjandet eller frånvaron av tullar och kvantitativa restriktioner i handeln mellan medlemsstaterna motverkas. Denna utfästelse syftar bl. a. på rätten att förvärva fast egendom och vissa naturtillgångar. I den proposition, vari Sveriges anslutning till EFTA föreslogs, uttalade departementschefen bl. a. (prop. 1960: 25, s. 54):

Sedan gammalt har i vårt land fästs stort avseende vid möjligheten att bevara en viss kontroll över äganderätten till naturtillgångarna. Under förhandlingarna har det också rätt enighet om att konventionens bestämmelser om etableringsrätt i princip icke skall hindra en sådan kontroll. För vårt vidkommande föreligger sålunda icke något hinder enligt konventionen att bibehålla den kontroll över utlänningars förvärv av fast egendom och vissa naturtillgångar som koncessionsförfarandet enligt 1916 års lag om vissa inskränkningar i rätten att förvärva fast egendom eller gruva eller aktier i vissa bolag innebär. Vid tillståndsgivningen enligt lagen får emellertid i förekommande fall konventionens bestämmelser om nationell likabehandling beaktas. En anpassning vid tillämpningen av 1916 års lag efter konventionens föreskrifter torde, såvitt nu kan bedömas, icke medföra någon fara för att naturtillgångar skall övergå i utländsk ägo i någon omfattning av betydelse. Så länge de produkter som härrör från ifrågavarande naturtillgångar är fritt tillgängliga för köpare i övriga medlemsstater torde nämligen kontrollen över själva äganderätten icke kunna anses motverka de fördelar som väntas av handelns frigörelse. Vad gäller skogstillgångarna vill jag också i detta sammanhang erinra om att möjligheterna att förvärva skog även för svenska företag och enskilda personer är starkt beskurna genom 1925 års lag om förbud i vissa fall för bolag, förening och stiftelse att förvärva fast egendom samt genom 1955 års jordförvärvslag. Beträffande våra mineraltillgångar må framhållas, att staten äger en ansenlig del av de inmutade fyndigheterna. Nya fyndigheter kan enligt 1916 års lag icke inmutas av utlänningar. Detta hinder är indispensabelt och det torde därför få övervägas att införa en möjlighet för Kungl. Maj:t att bevilja dispens i detta avseende. Några olägenheter av en sådan ordning kan nu icke förutses.

Utrikesutskottet anförde (utlåtande 1960: 2) i denna del följande:

Särskild betydelse har vid förhandlingarna tillmätts frågan om etableringsrätten. Härvidlag innebär bestämmelserna att inskränkningar i utlänningars rätt att starta och driva företag icke får tillämpas så att de egna företagen behandlas gynnsammare än övriga medlemsstaters företagare, om därigenom fördelar av handelns frigörelse motverkas. Bestämmelserna är i stort sett förenliga med den ordning som för närvarande tillämpas i Sverige, och endast i ett par fall torde det bli nödvändigt att vidtaga jämkningar i nuvarande lagstiftning och praxis.

Riksdagen biföll utskottets förslag (skrivelse 1960: 140).

Såsom i propositionen uttalats är bestämmelserna i 1916 års lag beträffande förvärv av fast egendom så allmänt avfattade, att utan lagändring en anpassning vid tillämpningen kan ske till konventionens bestämmelser. I fråga om rätt att inmuta mineralfyndighet bör emellertid, såsom departementschefen och utskottet antytt, lagen jämkas så att det ovillkorliga för-

budet borttages och möjlighet för Kungl. Maj:t att meddela dispens införes. Detta kan ske genom en mindre jämkning i 1 § första stycket.

I övrigt synes i 1916 års lag böra göras sådana ändringar som innebär anpassning till den nya jordförvärvslag, som utredningen föreslår. I samband härmed bör på samtliga ställen i lagen orden Konungens befallningshavande utbytas mot ordet länsstyrelsen. Vidare bör några redaktionella jämkningar göras. I enlighet härmed bör ändringar vidtagas i vissa paragrafer på sätt nedan anges.

I anledning av EFTA-konventionen bör i första paragrafen första stycket orden »ej heller i något fall härstädes» utbytas mot »eller». Härigenom vinnes att Kungl. Maj:t kan bevilja tillstånd för utländskt rättssubjekt att jämväl inmuta mineralfyndighet.

I andra stycket under 2. bör anpassning ske till uttryckssättet i 8 § första stycket i utredningens förslag till jordförvärvslag. Kravet på förvärvarens anknytning till egendomen synes därför böra uttryckas med orden »avser att bereda sig sin huvudsakliga arbetsinkomst av jord- eller skogsbruk å egendomen» i stället för »med egendomens förvärvande avses att åt honom bereda utkomst genom jordbruk och han kan antagas komma att själv ägna sig åt detta».

I 5 § första stycket bör orden »från det fånget skedde» utbytas mot »från fångeshandlingens dag». Härmed vinnes överensstämmelse med uttryckssättet i 3 § i förslaget till jordförvärvslag.

7—9 §§ bör på sätt den föreslagna lagtexten utvisar anpassas till 15 och 16 §§ i förslaget till jordförvärvslag.

KAPITEL 11

Sammanfattning

Mot bakgrunden av rådande förhållanden och väntad utveckling inom jordbruk och skogsbruk anser utredningen motiv föreligga för en fortsatt förvärvslagstiftning avseende såväl fysiska som juridiska personers förvärv av fast egendom, vilken är taxerad såsom jordbruksfastighet. Stöd för denna uppfattning har utredningen erhållit av de meningar som uttalats i svaren på frågor, vilka utredningen tillställt myndigheter och organisationer, och vid utredningens samråd med framför allt företrädare för skogsbruket.

För fortsatt förvärvslagstiftning finnes tre huvudmotiv.

Enligt utredningens mening är det för det första alltfört angeläget, att genom förvärvsprövning verka för att odlad jord och skogsmark i erforderlig utsträckning står till förfogande för personer, vilka har för avsikt att skaffa sig sin huvudsakliga arbetsinkomst av sådan egendom. Saknas en förvärvslagstiftning finnes grundad anledning befara ur det allmännas synpunkt mindre tillfredsställande befolkningspolitiska och ekonomiska följder av att jord och skog i betydande utsträckning överföres till andra än aktiva jordbrukare.

För att den yttre rationaliseringsverksamheten skall få önskvärd omfattning och leda fram till en ur storleks- och arronderingssynpunkt tillfredsställande indelning i brukningsenheter är för det andra en förvärvslagstiftning ett betydelsefullt medel i det allmännas hand att aktivt kunna befrämja och länka utvecklingen i en ur jordbruks- och skogsnäringens intresse önskvärd riktning.

Ett tredje huvudmotiv för en förvärvslagstiftning är behovet av att hindra förvärv i sådana fall, då förvärvarens avsikt är att bereda sig vinst antingen genom snar avyttring av fastigheten eller del därav eller genom att tillgodogöra sig skog eller annan nyttighet på sådant sätt att egendomens lämplighet för jordbruk eller skogsbruk äventyras. Som sådant spekulationsförvärv bör dock i regel icke anses förvärv av egendom i avsikt att exploatera den för tätbebyggelse.

Vid sina överväganden rörande en fortsatt förvärvslagstiftning har utredningen ägnat särskilt intresse åt skogsnäringen och dess speciella problem. Utredningen har därvid funnit att motiv för en sådan lagstiftning även föreligger med hänsyn till de ökade krav på att skogsbrukets pro-

duktionsmöjligheter blir optimalt tillvaratagna, som bland annat är en följd av den starkt expanderande skogsindustrins allt större behov av råvara till skälig kostnad.

Här angivna motiv för en fortsatt förvärvslagstiftning kan enligt utredningens mening väntas bli bestående. De gäller vidare ifråga om såväl fysiska som juridiska personers förvärv. Utredningen har vid sådant förhållande föreslagit en permanent, för båda kategorierna gemensam lag.

Vid utformningen av lagförslaget har utredningen i princip eftersträvat att icke ge bestämmelserna en vidare räckvidd än vad som erfordras för att förenämnda väsentliga syften skall tillgodoses.

Med hänsyn till objektet är lagförslaget sålunda begränsat till fast egendom, som är taxerad såsom jordbruksfastighet. För en fortsatt reglering av juridiska personers förvärv av »annan fastighet» har utredningen icke funnit skäl. Likaså föreslås koncessionsfrihet för förvärv av egendom, som förväntas bli tagen i anspråk för annat ändamål än jord- och skogsbruk.

Med avseende på subjektet stadgar lagförslaget ett flertal undantag. Helt undantagna från jordförvärvsprövning är exempelvis sådana fall där kronan är förvärvare eller fångesman eller där ett nära släktskapsförhållande föreligger mellan förvärvare och fångesman. I förhållande till gällande jordförvärvslag har utredningen emellertid funnit skäl för en begränsning av släktskapsundantaget såtillvida att det i fortsättningen icke skall avse syskons avkomling. Från lagens bestämmelser föreslås även undantagna förvärv genom arv eller bodelning. Förvärv genom testamente eller skifte vid upplösning av bolag eller förening skall även vara koncessionsfria. Dessa förvärv har emellertid ur förvärvssynpunkt ansetts böra jämföras med förvärv, som sker genom inrop å exekutiv auktion. För sådana förvärv föreslår utredningen — i huvudsaklig överensstämmelse med vad nu gäller — bestämmelser om inskränkning i rätten att behålla den förvärvade egendomen.

Vad gäller kommuners förvärv har utredningen funnit en lämplig avvägning mellan skilda intressen vara att sådana förvärv lämnas helt koncessionsfria när de avser egendom som primärkommun förvärvat inom kommunens gränser. I övrigt har koncessionsfriheten begränsats till förvärv som sker för vissa i expropriationslagen angivna ändamål.

Hänsynen till sociala och befolkningspolitiska synpunkter är i utredningens förslag i första hand tillgodosett genom bestämmelserna i 7 och 8 §§.

Enligt förstnämnda lagrum skall, om ej särskilda skäl föranleda annat, förvärvstillstånd vägras där förvärvaren är bolag, förening eller stiftelse. Som ett uttryck för utredningens strävan att begränsa korrektivet till sådana förvärv som kan vara till förfång för den jordbrukande befolkningen har i lagrummet angivits exempel på skäl för meddelande av tillstånd. Sådant skäl föreslås föreligga bland annat när fånget är ägnat att

främja ett rationellt skogsbruk och avser egendom, vilken på grund av läge inom område där förutsättningarna för jordbruk är ringa eller av annan orsak ej erfordras för att behovet av skog som stöd åt jordbruket i bygden skall kunna tillgodoses. Innebörden i denna bestämmelse, som i första hand vidgar möjligheterna för skogsindustriella företag med bygdeanknytning att förvärva skog, är utförligt behandlad i den allmänna motiveringen.

I 8 § regleras fysiska personers förvärv mot bakgrunden av förenämnda sociala och befolkningspolitiska intressen. Enligt lagrummet må förvärvstillstånd vägras där sannolika skäl talar för att förvärvaren icke kommer att ha sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendom, vilken bedömes kunna ge ägaren en tillfredsställande försörjning antingen i befintligt skick eller efter rationaliseringsåtgärder, som beräknas kunna bli vidtagna inom nära förestående tid. Korrektivets begränsning till förvärvsobjekt, som är angelägna för en jordbrukande befolkning, ges även annat uttryck i lagrummet. Det stadgas sålunda att förvärvstillstånd i vissa fall ej utan särskilda skäl får vägras. Ett sådant skäl är att förvärvet på grund av egendomens storlek eller förekomst av värden utöver normala jordbruks- och skogsvärden kräver så stort kapital att egendomen icke kan beräknas vara efterfrågad av förvärvare med den aktive jordbrukarens avsikt.

Utredningen har även ansett motiv föreligga för korrektiv mot förvärv av stödjordbruk, när förvärvet sker i annat syfte än att egendomen skall nyttjas som sådant jordbruk.

Den nuvarande jordförvärvslagens karaktär av aktivt rationaliseringsinstrument är bibehållen i utredningens förslag genom att i 9 § intagits bestämmelser motsvarande de i 5 § gällande lag. Genom att rationaliseringsmomentet infogas i en för fysiska och juridiska personer gemensam lag får det emellertid en vidare tillämpning än för närvarande till förmån för rationaliseringssträvandena bland samtliga ägarekategorier.

Även i övrigt är utredningens förslag till jordförvärvslag klart rationaliseringsbefrämjande. Sålunda föreslås icke något annat hinder för sådana förvärvare, som avser att ha sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendomen, att förvärva tillskottsmark än det som 9 § eventuellt kan medföra. Genom utformning av 8 § hindras däremot »icke jordbrukares» förvärv av tillskottsmark, som utgöres av bärkraftiga eller till bärkraft uppbyggbara enheter. Där fånget medför att egendom som förvärvaren redan äger får väsentligt förbättrad ägoanordning, må förvärvstillstånd emellertid ej heller i sådana fall vägras utan särskilda skäl.

I syfte att befrämja rationaliseringen inom storskogsbruket angives som skäl för bifall vid bolags, föreningars eller stiftelsers förvärv att fånget, utan att till avsevärd del omfatta skog som är behövlig som stöd åt jordbruket i bygden, medför väsentligt förbättrad ägoanordning. I förhållande till nuvarande bolagsförbudslag öppnar bestämmelsen vidgade möjlighe-

ter för nämnda juridiska personer att i strukturförbättrande syfte förvärva enklaver.

Utredningen räknar även med att det förhållandet, att kompensationsförsäljningar skall kunna godtagas som förvärvsskäl såväl vad gäller fysiska som juridiska personer, skall i ökad utsträckning frigöra mark, som är önskvärd för rationaliseringsändamål.

Av utredningen föreslagna bestämmelser i fråga om egendom, som avstyckas för sammanläggning med annan jordbruksfastighet, leder till en förenkling av rationaliseringsprocessen i förhållande till nuvarande ordning. Därest fånet icke strider mot lagens syften eller förvärvsegendomen med större fördel kan läggas till annan jordbruksfastighet må nämligen förvärvsprövning underlåtas vid fysiska personers förvärv oavsett storleken på den uppkommande brukningsenheten.

Korrektivet mot spekulationsförvärv är intaget i 5 §.

Bestämmelser i jorddelningslagen är avsedda att förhindra att lämpliga fastigheter försämras till följd av att mark avskiljes genom avstyckning. Utredningen har funnit det angeläget att i förvärvslagen som komplement till nämnda bestämmelser bibehålla nuvarande skydd mot att bärkraftiga brukningsenheter som består av flera registerfastigheter äventyras genom att hela sådana fastigheter fränskiljes egendomen. Regler i detta avseende finnes intagna i 6 § i utredningens förslag till jordförvärvslag.

Utredningen har funnit bärande skäl för att förvärvsprövningen handhaves av lantbruksnämnderna såväl vad avser fysiska som juridiska personers förvärv. Vad avser förvärv av bolag, förening eller stiftelse har nämndernas befogenhet att avgöra ärendena emellertid ansetts böra begränsas till sådana fall, där tillstånd reservationslöst kan meddelas. I andra fall skall lantbruksnämnden, på sätt närmare framgår av § 17, med eget utlåtande överlämna ansökningshandlingarna till Konungens prövning. Med hänsyn till den vidgade befogenheten för lantbruksnämnderna anser utredningen önskvärt, att nämndernas sammansättning överväges redan i samband med behandlingen av jordlagsutredningens lagförslag. Därvid synes särskilt angeläget att skogsnäringen blir företrädd.

Utredningen föreslår även vissa ändringar i 1916 års lag. Dessa innebär i huvudsak en anpassning till den jordförvärvslag utredningen föreslår men avser även viss jämkning med anledning av Sveriges anslutning till EFTA-konventionen.

Reservation

av herr Hæggblom

1. Förbudet mot bolagsförvärv

Av de båda lagar, som sammanförts i jordlagsutredningens förslag till ny jordförvärvslag, har den s. k. bolagsförbudslagen tillkommit för att förhindra och rätta till missförhållanden, som före lagens tillkomst förekommit vid fastighetsöverlåtelser. Den har från sin tillblivelse varit knuten vid och utformad efter svenska förhållanden.

Vad som föranledde bolagsförbudslagstiftningen, var det lavinartade överförandet av framför allt fastigheter med skog från enskild ägo till bolagsägo. Betänkligheterna inför detta förstärktes av förekomsten av uppenbar skogsskövling. Den utveckling av förhållandena, som sedan skett, torde gett anledning till ett mera nyanserat omdöme om skadeverkningarna. De av bolagen förvärvade skogsarealerna har blivit en värdefull råvarubas för skogsindustrins utbyggnad och är nu föremål för en så gott som undantagslöst god skötsel. Någon anledning att diskriminera bolagen och de med dem jämställda föreningarna och stiftelserna som innehavare av jordbruks- och skogsfastigheter finns numera inte.

Dock kan inte bortses från att i fråga om bolags, föreningars och stiftelsers liksom om kommunernas och statens förvärv av jordbruksfastigheter gäller, att dessa på ett definitivt sätt undandras från att i framtiden byta ägare och bli överlåtna till enskilda personer. För den enskilda äganderättens bevarande och spridning måste dock stort värde tillmätas bevarandet av ett utrymme för tillgodoseende av den efterfrågan på jordbruks- och skogsfastigheter, som föreligger från enskilda förvärvares sida. Särskilt värde har detta för jordbrukare, som i den rationaliseringsprocess, som pågår inom jordbruket, behöver förstora sina ägoinnehav för att skapa för framtiden bestående, bärkraftiga brukningsenheter. Inga hinder bör därför resas mot eller möjligheterna begränsas för enskilda personers jordförvärv. En jordförvärvslag behövs dock som instrument för att hindra icke önskvärda rubbningar i balansen mellan olika ägarekategoriers innehav av jordbruksfastigheter.

Ur den synpunkten kan det synas otillfredsställande att i lagförslagets 2 § såväl kommuners förvärv inom eget område som statens förvärv lämnas utanför förvärvslagstiftningen.

Kommunförvärven

I fråga om kommunernas förvärv motiveras undantagandet av att ingen statlig myndighet kan förutsättas ha bättre insyn i fråga om lämpligheten i vad som sker inom kommungränserna än det beslutande kommunala organ, som utövar kommunens självbestämmanderätt. Att ställa denna självbestämmanderätt under ett länsorgans kontroll anser jag ej kunna godtagas i fråga om kommunernas fastighetsförvärv inom egna områden.

Statliga förvärv

Vad de statliga förvärven beträffar, så regleras deras omfattning lika effektivt som genom lagstiftning med hjälp av andra åtgärder från statsmakternas sida. Lantbruksnämndernas förvärv, som varit föremål för uppmärksamhet från riksdagens revisorers sida, kan genom medelsanvisningen till jordfonden begränsas till att motsvara den reserv, som behövs för den aktuella rationaliseringsverksamheten, i den mån denna inte kan tillgodoses genom förmedlingsverksamhet.

Förvärven av fastigheter genom användningen av medel ur domänverkets markfond följer principen, att kronans köp och försäljningar värdemässigt skall motsvara varann. Domänverkets fortgående avyttring av utarrenderade kronoegendomar till självägande brukare, vilket varit ett led i domänverkets markpolitik, har varit ändamålsenlig och bör inte upphöra. Därest någon olägenhet av praktiskt betydelsefull storleksordning skulle komma att uppstå därigenom att domänverket genom försäljning av åker och tomtmark får medel till inköp av större arealer billigare skogsmark, kan bestämmelserna om användningen av domänverkets markfond ändras.

Bolagsförvärven

En jordförvärvslag med uppgift att skydda mot icke önskvärda förändringar i relationen mellan olika ägarekategoriers innehav av jordbruksfastigheter kan enligt min åsikt begränsas till att gälla bolags, föreningars och stiftelsers förvärv. Jag accepterar den utformning utredningens lagförslag i 7 § fått för att tjäna som instrument för en sådan uppgift, och min reservation gäller, att inbördes överlåtelser inom denna ägarekategori ställes under kontroll med möjlighet till förvärvsförbud, om egendomen enligt 9 § anses böra tagas i anspråk för rationaliseringsändamål.

Enligt lagförslagets 7 § avser det i denna paragraf stadgade förvärvshindret ej förvärv från bolag, förening eller stiftelse. I 9 § häves delvis detta stadgande genom bestämmelsen att förvärvstillstånd må vägras, om egendomen finnes böra tagas i anspråk för att underlätta bildandet av till

storlek och ägoanordning ändamålsenliga brukningsenheter. Detta stadgande avser alltså även förvärv av bolag från bolag.

Som framgår av utredningens redovisning i kap. 4 av de förvärv, som lantbruksnämnderna gjort, sedan förvärvsansökan avslagits med hjälp av den s. k. rationaliseringsparagrafen (5 § i nuvarande jordförvärvslag), har lagen varit av mycket ringa betydelse i fråga om att skaffa mark för rationaliseringsändamål. Gäller det sådana förvärv från bolag, föreningar eller stiftelser torde lagen praktiskt taget bli betydelselös. Men den för med sig olägenheten, att om bestämmelsen i lagförslaget 9 § godtages, måste lantbruksnämnderna granska *alla* inbördes överlåtelser inom bolags-, förenings- och stiftelsegruppen för att avgöra, om de berör någon mark, som kan vara användbar för rationaliseringsändamål. Detta medför meningslös tidsåtgång för lantbruksnämndernas tjänstemän och tidsförskjutningar vid ägoöverlåtelsernas genomförande. En synpunkt som utredningen helt förbigår och som jag även återkommer till i senare sammanhang, är att det bör finnas ett rimligt förhållande mellan kostnaderna och den båtnad som utvinnes, när det gäller tillämpningen av jordförvärvslagen. Ur den synpunkten är välmotiverat att från lantbruksnämndernas prövning undantaga bolags köp från bolag. Det finns exempel på att lantbruksnämnders inblandning i bytestransaktioner, som berört denna ägarekategori, lett till försämrade dispositioner mellan byteskontrahenterna, utan att lantbruksnämnderna fått mark till sitt förfogande. Den mark lantbruksnämnderna velat komma över, har lämnats utanför överlåtelser.

Bolagsägd mark, som kan vara till nytta för rationaliseringsändamål, bör kunna förvärvas genom aktiv inköpspolitik eller bytesförmedling från lantbruksnämndernas sida, även om dessa inte har till sitt förfogande möjligheten att skrämja till sig billiga markförvärv genom hot om att, om deras önsknings inte villfaras, hindra marköverlåtelserna med stöd av rationaliseringsparagrafen i jordförvärvslagen. Lantbruksnämndernas arealinnehav för byten med bolagsjord har undan för undan ökats och jordbrukets avfolkning kommer att ställa ytterligare arealer till förfogande för sådant ändamål. År 1959 gjorde chefen för jordbruksdepartementet av riksdagen godkänt uttalande, att för skogskomplettering kommer lantbruksnämnderna att ha skog tillräckligt av sådan skogsmark, som lantbruksnämnderna äger eller kommer att förvärva inom bondeskogsbrukets ram.

Vid den tillståndsgivning, som enligt förslaget till ny jordförvärvslag måste ske vid bolags, föreningars och stiftelsers förvärv av mark i enskild ägo, bör sådana kontakter kunna knytas mellan lantbruksnämnderna och förvärvarna, att ömsesidiga intressen kan tillmötesgå på rent affärsmässiga grunder. För att bespara förvärvskontrahenterna och lantbruksnämnderna onödig kontroll bör lagförslagets bestämmelser i 9 och 10 §§ ej

gälla vid inbördes förvärv mellan bolag, föreningar eller stiftelser. Dessa förvärv påverkar ej relationen mellan olika ägarekategoriers markinnehav och bör därför lämnas helt fria.

Jag hänvisar härom i övrigt till min reservation i samma ämne till jordlagsutredningens tidigare betänkande angående decentralisering av beslutanderätten enligt bolagsförbudslagen m. m. jämte däröver avgivna remissvar från Domänstyrelsen, Sveriges skogsägareförbund, Sveriges industriförbund, Skogsindustriernas samarbetsutskott, Svenska landskommunernas förbund, Kooperativa förbundet, vissa länsstyrelser och överlantmätare m. fl.

2. Enskilda personers jordförvärv

Mitt andra reservationsyrkande gäller, att nuvarande jordförvärvslag bör upphöra att gälla den 30 juni 1962 utan att ersättas med de delar av det nya lagförslaget, som är tillämpliga på jordbruksfastigheters förvärv av andra köpare än bolag, föreningar och stiftelser.¹

Skälet för detta yrkande är i första hand, att jordbruket behöver befrias från de hinder för en fri dispositionsrätt över jordbruksfastigheter, som en jordförvärvslag lagt och enligt utredningens förslag kan lägga i vägen för lösandet av den för jordbrukets framtid mycket betydelsefulla storleksrationaliseringen. Att genom lagtextformulering särställa jordbrukarna inom gruppen enskilda förvärvare har dock inte varit möjligt. En utväg hade varit att ställa jordägares köp av jord för storleksrationalisering utanför lagtillämpningen, men inom utredningen har ej funnits gehör för en sådan anordning. Man kan i lagtext skilja mellan juridiska och fysiska personers rättigheter, men gränsdragningar inom den senare gruppen är svåra att formulera. Jordägare- och jordbrukarebegreppet kan genom arv eller yrkesbyte kombineras med vilken annan yrkesgrupp som helst.

Det finns också avgörande skäl att låta förvärvsfrihet gälla alla enskilda förvärvare. Vad jag förut anfört om båtnadens underläge i förhållande till kontrollkostnaderna, när det gäller förvärvstillstånd inom bolagsgruppen, är i allt väsentligt tillämpligt även inom gruppen enskilda förvärvare. Vidare kan med den utformning lagförslaget fått, uppstå en förmånsställning för bolag i fråga om förvärv av överskottsskog. Förmånsställningen kan både härledas från lagtextens och specialmotiveringens utformning samt från de ekonomiska resurser, som kan mobiliseras för finansieringen av inköpen. Med det läge kapitalanskaffningsfrågan för närvarande har inom jordbruket, kan befaras att från jordbrukets sida inte kan mobiliseras någon större mängd kapital för inköp av avfolk-

¹ Om spekulationsförvärv se nedan.

ningsfastigheter och skogsplantering på desamma. Ur säljarnas intresse är dock motiverat med fri konkurrens, och det är därför angeläget att även andra enskilda förvärvare får i fri tävlan utan förvärvshinder konkurrera om jordbruksfastigheter, som salubjudas. Som skäl härför bör även rättssynpunkter tillmätas avgörande betydelse.

Jordförvärvslagen är utan rättsgrund

En jordförvärvslagstiftning, som lägger hinder i vägen för enskilda personers jordförvärv, är en lagstiftning, som saknar stöd i en rättsuppfattning, som på likartat sätt kommer till uttryck i fråga om dispositionsrätt till produktionsfaktorerna inom andra näringsgrenar. Den strider mot jordabalkens skydd för äganderätten och 1865 års förordning om skydd för näringsfriheten. Jordförvärvslagens möjlighet att omintetgöra redan ingångna köpeavtal har brutit den trygghet för äganderätten, som legat i begreppet »laga fång» med sin oförändrade formulering från jordabalken i Magnus Erikssons landslag av år 1347 till 1 § i nu gällande jordabalk. Jordförvärvslagen strider klart mot näringsfrihetsförordningens princip, att vem som helst inom lagens gränser får starta och driva vilken form av företagsamhet han vill inom svenskt näringsliv.

Vad som anförts som motiv för jordförvärvslagen i dess olika utformning från den första versionen av år 1945, har varit ett förment behov att skydda vid jordbruket knutna, självägande företagares intressen. När bolagsförbudslagen tillkom, motiverades detta bl. a. med att det var skadligt för landet, därest den självägande jordbruksbefolkningen i alltför stor utsträckning komme att reduceras genom att hemmanen överginge i bolagens ägo. Man nöjde sig dock med att undanröjda denna risk genom bolagsförbudslagen, som skulle hindra överlåtelser som mera definitivt överförde marken ur bondeägo.

Förvärv av enskilda personer, även om de icke var jordbrukare, ansågs vid bolagsförbudslagens tillkomst inte innebära en sådan definitiv övergång, som behövde hindras. Erfarenheten har också bestyrkt detta genom ett under flera decennier praktiskt taget orubbat förhållande mellan arrendatorer och självägande företagare inom jordbruksnäringen, trots ständigt gjorda fria köp från icke jordbrukares sida. Den enda mätare på dessa förhållanden, som kan tillerkännas vitsord, är jordbruksräkningarnas statistik över antalet arrenderade fastigheter. Den utvecklingstendens, som där kommer till synes, visar klart på minskning av arrendejordbrukens antal. Från att år 1927 ha redovisats med 62 265 sjönk arrendenas antal vid 1944 års jordbruksräkning till 55 892. Vid sista jordbruksräkningen 1956 tillämpades ett annat redovisningssystem och då redovisades 37 862 arrenderade brukningsenheter jämte 25 378 såväl ägda som arrenderade brukningsenheter.

Mot arrendeformen kan ur jordbrukssynpunkt inget vara att invända, då en fullt legitim efterfrågan på arrenden föreligger inom det svenska jordbruket och vi har en arrendelagstiftning som reglerar förhållandena mellan jordägare och arrendatorer. Förhållandet mellan arrenden och självägda brukningsenheter är en lämplighetsfråga, som avgöres av tillgång och efterfrågan. Uppenbarligen har härvid god balans rått inom det svenska jordbruket, då prisrörelserna i fråga om arrenden och fastighetspriser gått i samma riktning. Den statistiskt styrkta sanningen är, att inte under någon period mellan två jordbruksräkningar efter första världskriget har antalet nytillkomna arrenden överstigit den samtidigt skedda överföringen av arrendejordbruk till självägda företag. Vårt att observera är, att år 1944, alltså året innan jordförvärvslagen för första gången beslöts, redovisades i rak motsats till den motivering, som anfördes för lagen, att arrendejorden *minskat* sedan nästföregående jordbruksräkning. Likväl påstods lagen nödvändig för bevarande av självägande jordbrukare i tillräckligt stort antal. Detta ansågs motivera, att man inte längre kunde nöja sig med att acceptera de olägenheter, som ibland kunnat uppstå rent lokalt för den jordbrukande befolkningen av att fri förvärvsrätt och besittningsrätt till jord bevarades, då de inte motsvarade de olägenheter, som skulle följa för samma befolkning, om man gjorde avsteg från äganderättsprincipens innebörd att garantera frihet både vid köp och försäljning enskilda personer emellan.

Vad som vid jordförvärvslagens antagande 1945 nästlade sig in i svensk lagstiftning, är en återspeglning från den nationalsocialistiska idévärld, som rörde sig med mycket dunkla begrepp om sambandet mellan jord och människor. Ur denna idévärld hämtades motiv för en lagstiftning, som monopoliserade rätten att innehava jord till en grupp människor, som förutsattes vara mer än andra berättigad att äga och bäst i stånd att sköta densamma. Det sades vara en fördel för samhället och jordbruket, att man gjorde den jordbrukande befolkningen till en sådan slutet enhet. I praktiken förverkligades detta genom skapandet av ett i lag skyddat jordägaremonopol, som blott kunde brytas genom i lag reglerade förvärvstillstånd. Så har i väsentliga delar vår svenska jordförvärvslag byggts upp.

Då det varit svårt fastställa kvalifikationerna hos dem, som utanför nära anhörigas krets kunde vara lämpliga att få inträde i detta monopol, har man i stället sökt avskilja dem, som inte borde komma ifråga som jordägare. I lagens första version rörde man sig dock med landsfiskalsintyg om sådana kvalifikationer. Vid avskiljandet av icke önskvärda jordägare stannade man sedan vid kapitalplacering eller förvärvare, som ville komma åt egendomen i annat syfte än att själv ägna sig åt densamma, vidare sådana som förutsattes komma att vansköta jorden, tillgodogöra sig skogstillgångar behövliga för ortens jordbruk eller utnyttja förvärvet till att skaffa sig spekulationsvinst.

Jordförvärvslagen och jordbrukarna

Den redan jordägande befolkningen drabbades av ovan angivna förvärvs- förbud endast i den mån de ville sälja till enligt lagen ej godtagbar för- värvare. Men den svenska jordförvärvslagens utformning har inte bara stannat därvid, utan även inom gruppen jordbrukare har den dragit upp gränser mellan förvärvsberättigade och icke förvärvsberättigade, när det gällt utökning av jordbruksfastigheter genom tillköp av mark. Gränsdrag- ningen har skett vid innehav av en egendom av storlek att utgöra »en för sitt ändamål lämpad brukningsenhet».

De olyckliga följderna av dessa bestämmelser förstärktes av, att den statliga jordbruksrationaliseringens mål under åren 1948—1959 var satt till att skapa jordbruk av basjordbrukets storlek. Basjordbrukets place- ring som mål för rationaliseringsverksamheten gjorde, att de måste an- ses motsvara vad lagen benämnde »en för sitt ändamål lämpad bruknings- enhet», som var kringgärdad med skydd mot förändringar genom för- värvstillstånd. I denna utformning och med denna tillämpning har jord- förvärvslagen tillfogat det svenska jordbruket bestående skada genom att hindra frivilligt genomförd storleksrationalisering genom tillköp och sam- manläggningar. Därigenom har rationaliseringen blivit fördröjd.

Den sida av jordförvärvslagen, som varit riktad mot de aktiva jord- brukarna, har inneburit, att därest de redan ägt ett jordbruk av den stor- lek, som enligt lagens och rationaliseringskungörelsens mening kunde an- ses lämpad för sitt ändamål, har de kunnat hindras från att verkställa storleksförbättringar, som de själva önskat och haft resurser att genom- föra. De har fått stå tillbaka för dem, som enligt lagens formulering be- fann sig i bättre rätt. Hur många tillfällen till lämpliga ägoförstoringar och skapande av för framtiden bärkraftiga jordbruk, som jordförvärvs- lagen omintetgjort, är naturligtvis omöjligt att fastställa. Uppenbar är dock jordförvärvslagens karaktär av hinder för en sådan fri expansions- rätt åt jordbrukarna, som är en rättighet för andra företagare.

De uppgifter, som redovisar förändringarna i antalet brukningsenhe- ter, som inträffat efter jordförvärvslagens tillkomst, är ur hithörande syn- punkt av intresse. Jag hänvisar till utredningens redovisning i tabell 11. Den tendens, som där redovisas, framstår också tydligt av en samman- ställning byggd på R. L. F:s jordbruksregister visande strukturföränd- ringarna under 1950-talet (se tabell överst å nästa sida).

De mindre jordbruket har under perioden visserligen minskat, men något uppbyggande av basjordbruk, som var angivet som rationaliserings- mål, har inte skett. Deras antal har i stället minskat. I fråga om större jordbruk, lämpade som en- och tvåfamiljsjordbruk, som enligt 1947 års beslut lämnades åt jordbrukarna själva att rationalisera fram, är resul- tatet något bättre, men hela förbättringen stannar vid 1 564 bruknings- enheter på nio år. Räkna vi ut arealökningen, som åstadkommits, blir

Areal	Antal brukningsenheter		Ökning + Minskning —
	1951	1960	
2— 5 har	95 945	82 963	— 12 982
5—10 har	89 755	78 344	— 11 411
10—20 har (basjordbruk)	59 790	58 016	— 1 774
20—50 har (en o. tvåfam.-jbr.)	28 953	30 449	+ 1 496
50—100 har	5 419	5 486	+ 67
över 100 har	2 325	2 163	— 162

den för jordbruk med över 2 har åker — trots bortfallet av många små brukningsenheter — inte mer än 1 har i medeltal för hela nioårsperioden. Det finns starkt fog för byråchefen Ståhlbergs i lantbruksstyrelsen på sakkännedom grundade uttalande år 1961, att »med viss men inte stor överdrift kan man säga, att det ännu inte förekommit någon storleksrationalisering».

Enligt vår jordbruksekonomiska expertis överträffar utökningen av en egendoms jordbruksjord de flesta andra rationaliseringsåtgärder i fråga om att vara lönsam investering, och det är därför angeläget att leta fram i vad mån jordlagstiftningen har haft inverkan på det obetydliga rationaliseringsresultatet. Under hela 1950-talet har lantbruksorganisationen varit väl utrustad. De penningmedel, som stått till lantbruksnämndernas förfogande för den yttre rationaliseringen har alltid överstigit det årliga behovet. Likväl har av förutvarande mindre jordbruk under 1950-talet per år inte skapats mer än 166 jordbruk med arealen 20—50 har. Att jordbrukarna själva inte saknat intresse för att få sin jordbruksjord utökad, framgår av den klart påvisade ökningen av s. k. sidoarrenden (blandbruk) under sista decenniet. Där möter oss en återverkan av jordlagstiftningen. Att intresset för storleksrationalisering fått ta sig uttryck i sidoarrenden i stället för förvärv, torde vara resultat av en samverkan mellan jordförvärvslagens och inflationens inverkan på förvärvsmöjligheter och försäljningslust. De hinder, som på så vis rests mot en fri rationalisering, har uppenbart inte kunnat ersättas med den, som dirigerats av lantbruksnämnderna med jordförvärvslagens hjälp.

Letar vi efter jordförvärvslagens roll i strukturrationaliseringen finner vi av tablåer över lagens användning, att dess positiva verkan måste varit ringa. Det framgår av de i kapitel 4 lämnade uppgifterna, att under perioden 1/7 1955—1960 har med stöd av 5 § (rationaliseringsparagrafen) 1 098 förvärvsansökningar avslagits. Av ifrågavarande egendomar har, sedan förvärvsansökan avslagits, 293 kunnat förvärvas av lantbruksnämnderna genom frivilliga överenskommelser. Det betyder i medeltal 12 egendomar pr varje lantbruksnämnd under 5 1/2 år eller ungefär 2 pr år. Naturligtvis har lantbruksnämndernas rationaliseringsbefrämjande verksam-

het sträckt sig längre, men detta är det bidrag till denna verksamhet, som jordförvärvslagen bidragit med.

I jordlagsutredningens betänkande anföres, att man vid bedömande av jordförvärvslagens betydelse, måste ta i betraktande, att lagens verkan är större, än vad som kan utläsas av antalet redovisade fall, då lagen tillämpats. Många köp, som skulle bringats att återgå genom användning av lagen, har aldrig kommit till stånd på grund av allmänhetens vetskap om lagens bestämmelser. Att lagens verkan på så sätt sträckt sig längre än till de redovisade fallen är säkert riktigt, men en sådan verkan kan knappast ha varit befrämjande för rationaliseringsverksamheten. Att lagen funnits har avskräckt såväl icke jordbrukare som jordbrukare från att göra förvärv och i senare fallet har frivilliga rationaliseringsåtgärder inte kommit till stånd. En säljare, som befarat att en överlåtelse skulle hindras, därför att brukningsdelen var användbar för rationaliseringsändamål, har på grund av denna vetskap inställt försäljningen och i stället utarrenderat fastigheten.

Ett känt förhållande har vidare varit, att om en egendom varit till salu på grund av ägarens ålder, dödsfall eller annan tvingande orsak, har närboende grannar visat sig ointresserade av att uppträda som spekulanter. De har kunnat underlåta att ge ett skäligt anbud, därför att de vetat, att de tack vare jordförvärvslagen kunnat påkalla lantbruksnämndernas ingripande till deras förmån, sedan försäljning skett till någon annan, gentemot vilken kunde göras gällande att rationaliseringseffekten var mindre. Utan en sådan möjlighet till lurpassning, skulle de som haft intresse av förvärv sökt åstadkomma direkt överenskommelse med säljaren till skäligt pris. Jordförvärvslagen har på så sätt i vissa fall snedvridit sättet att ordna rationalisering grannfastigheter emellan. När utredningen uttalar sin belåtenhet med att det måste förutsättas, att de förvärvade 293 egendomarna så gott som uteslutande avser mark, som i annat fall inte gått att förvärva, bortser man ifrån att i fråga om de 805 fastigheterna, som inte gått att förvärva, men vars försäljning hindrats, kan också förutsättas, att en del av dem hindrats komma till nytta för rationaliseringsverksamheten på sätt som enskilda jordbrukare planerat. Vinsten av att kunna disponera den av lantbruksnämnderna förvärvade marken för rationalisering, kan inte heller ha varit så stor, att den motsvarar kostnaden för den stora kontrollapparat, som lantbruksnämnderna nödgats hålla igång.

Under den angivna perioden (1955—1960) har lantbruksnämndernas tjänste- och förtroendemän haft att ta befattning med 35 780 förvärvs- ärenden. Detta har inte bara berott på att vid förvärven måste kontrolleras, om rationaliseringsparagrafen skulle tillämpas, utan kontrollen har även avsett att komma andra förvärvshinder på spåren. Kvar står dock att för rationaliseringsverksamheten har utbytet av all denna förvärvskontroll varit ett mycket ringa antal brukningsenheter. Detta sysslande

med förvärvsärendena måste varit till förfång för lantbruksnämndernas prestationsförmåga inom själva rationaliseringsverksamheten.

Till den negativa inverkan på den fria och frivilliga rationaliseringsverksamheten, som jordförvärvslagen haft på grund av sina bestämmelser om förvärvshinder, kommer den negativa verkan på rationaliseringsverksamhetens effektivitet, som förorsakats av att lantbruksnämnderna tvungits att slösa mycken tid med förvärvskontrollen. Från lantbruks-tjänstemäns sida har också getts uttryck för den uppfattningen, att deras arbete skulle ge bättre resultat om de blott hade att befrämja rationaliseringen med råd, bidrags- och lånegivning understött av en aktiv inköpspolitik i fri marknad.

Det nya lagförslaget och jordbruksrationaliseringen

Det siffermaterial, som jag förut anförde, visar att varken förköpslagen av år 1947 eller nu gällande jordförvärvslag av år 1955 lämnat några märkbara spår efter sig som rationaliseringsbefrämjare, fastän båda var på sin tid framställda som nödvändiga för jordbruksrationaliseringens genomförande på samma sätt som jordlagsutredningen nu argumenterar för nödvändigheten av att det nya förslaget till jordförvärvslag utrustas med rationaliseringsparagrafer. Förköpslagen, som av så gott som alla politiska partier ansågs absolut nödvändig 1947, försvann utan opposition år 1955.

Näst bibehållandet av ägarebalansen framställes befrämjandet av rationaliseringen i det nya lagförslaget som jordförvärvslagets främsta uppgift. Det är svårt att förstå på vilken grund utredningen bygger, då den med jordförvärvslagets nya gestaltning tror sig skapa ett effektivare organ för rationaliseringen, än vad verkligheten visat, att den nuvarande jordförvärvslagen varit.

Vad som för framtiden kan beräknas sätta bättre fart på rationaliseringen, än som hittills skett, torde främst vara 1959 års nya målsättning, där skapandet av en- och tvåfamiljsjordbruk accepterats utan några bindande arealgränser. Vidare hindrar inte lagens nya formulering att man sammanköper gårdar för att skapa större enheter. Detta senare torde vara mycket viktigt, då det är den väg den fria och frivilliga rationaliseringen sökt sig fram, men hittills hindrats av jordförvärvslagen. Med traktordriften betyder ägornas placering i ett sammanhängande skifte inte lika mycket som förr, och omarrondering av ägofigurer, som lantbruksnämnderna tycks ha lagt särskild vikt vid i sitt rationaliseringsarbete, är i allmänhet kostsam och binder brukningsenheter vid bestämd storlek. Det svenska jordbruket skulle säkert inte fara illa av om det liksom det amerikanska vore mera rörligt i fråga om storleken. Vid riklig arbetstillgång i en familj kan flera brukningsenheter skötas, vid minskning behöver man kunna reducera. Därför är fria sammanköp och försäljningar nödvändiga

inom jordbruket, och det är tacknämligt att det nya lagförslaget i varje fall minskat på hindren härför.

Men denna rationaliseringslättnad beror på saker som inte står i jordförvärvslagen. Går man till vad som tagits med i lagen har man svårt finna något direkt rationaliseringsbefrämjande. Visserligen har man sökt vidga området, där lantbruksnämnderna kan använda rationaliseringsparagrafen för att få mera jord. Försäljningar mellan bolag, föreningar och stiftelser skall prövas ur rationaliseringssynpunkt. Vidare undantas syskons barn från underställningsfri förvävrätt och överlåtelse genom testamenten till enskilda personer underkastas samma ingripande som nu sker vid förvärv vid exekutiva auktioner.

Huruvida detta kommer att medföra ökade rationaliseringsresurser vet man inte. Jag anser detta föga sannolikt. Vad som antagligen kommer att bli resultatet av ingrepp mot bolags förvärv från bolag, har jag förut framhållit. Ingripandet mot syskons barn och testamentemottagare kan beräknas skapa ökad aversion mot lantbruksnämndernas verksamhet och försvåra överenskommelser om rationaliseringsförvärv. Man torde kunna utgå ifrån, att överlåtelse till syskonbarn eller genom testamenten i allmänhet sker endast i sådana fall, då överlåtaren har en klart motiverad önskan att bestämma till vem överlåtelsen skall ske. Läggs hinder i vägen för en sådan önskans uppfyllande torde de möjligheter, som står till buds för kringgående av lagen, utnyttjas och lantbruksnämnden får intet. Under alla förhållanden måste överlåtelse till syskonbarn och testamentstagare endast komma att röra sig om få fall, som inte kan tillföra lantbruksnämnderna någon betydelsefull utökning av deras rationaliseringsreserv.

Beaktas bör att genom de stora utbudet i fria marknaden avviker dagens situation från tidigare tillfällen, då jordförvärvslagen varit lagd i stöpsleven. Mot den bakgrunden ter sig utvidgningen av jordförvärvslagens giltighet vid enskilda människors förvärv ännu mer omotiverat. Den angelägnaste reformen i fråga om jordbruksrationaliseringen är att lantbruksnämnderna får sluta upp med att fungera som organ för förvärvshinder och förvärvskontroll och i stället blir effektiva organ för *befrämjande* av den rationaliseringsprocess, som för jordbruket är oundviklig och av avgörande betydelse för dess framtid. För den insatsen behöver lantbruksnämnderna organiseras som verkligt effektiva jordförmedlingsorgan, som har i sin hand att befrämja frivilliga rationaliseringsprojekt genom lån- och bidragsgivning och genom en aktiv inköpspolitik, där sådant är ändamålsenligt för att rationaliseringsprojekt skall kunna förverkligas. Den utökning av den redan betydande rationaliseringsreserv lantbruksnämnderna nu disponerar över, vilken lantbruksnämnderna kan få genom ingrepp mot enskilda personers jordförvärv, kan inte bli av den storleksordning att den motsvarar lantbruksnämndernas kontrollkostna-

der över alla sådana förvärv. Lantbruksnämndernas årsbudget på över 15 miljoner kronor är inte liten, särskilt om den ses mot bakgrunden av de ringa rationaliseringsresultat som vunnits.

Det nya lagförslagets orättvisor

I den situation som föreligger med en pågående avflyttning från jordbruket, därför att många brukningsenheter är så små, att de endast kan ge en företagare full sysselsättning genom en intensivt genomförd specialisering för vars produkter avsättningsutrymmet är begränsat, bör större uppmärksamhet än tidigare ägnas åt den säljande partens fullt legitima intressen att få sälja, när han har störst behov av att göra det och till så förmånligt pris som möjligt. När en gång statens förköpsrätt diskuterades, framhölls ganska cyniskt, att de som lämnade jordbruket inte borde ha någon talan i fråga om vad som gjordes med deras jord. Något av samma förbiseende av säljarens intresse återfinnes i vissa detaljer i det nya förslaget till jordförvärvslag.

Den rätt till förvärvsvägran, som enligt 8 § må förekomma, där egendomen efter rationaliseringsåtgärder beräknas kunna giva ägaren en tillfredsställande försörjning, kan innebära att den som av fullt legitima skäl önskar sälja en sådan fastighet, därför att den i befintligt skick inte passar honom, hindras göra detta. Att rationaliseringsåtgärderna skall beräknas kunna bli vidtagna inom nära förestående tid, utgör ett mycket bräckligt rättsskydd. Beräkningarna kan slå fel. Sådant har skett vid av lantbruksnämnder planerade rationaliseringsåtgärder. Den som velat sälja, men hindrats, står då utan möjlighet att få kompensation. Han får hålla jordbruket i reserv tills efter en rationalisering en köpare uppträder, som tar sin huvudsakligaste arbetsförtjänst från egendomen. Under tiden hindras han kanske av egendomsinnehavet att ordna köp av annan jordbruksfastighet, som han önskat förvärva. En sådan lagutformning är ur rättssynpunkt icke acceptabel. Rimligt hade varit, att då förvärv vägras i dylika fall, lantbruksnämnden haft samma skyldighet att inlösa fastigheten, som då vägran sker enligt rationaliseringsparagrafen. Lagförslaget innehåller dock ingen sådan bestämmelse.

Ännu betänkligare ur rättssynpunkt är bestämmelsen i samma 8 § angående försäljning av egendom, som kan anses lämpad som stödjordbruk. Förvärvstillstånd må vägras, om sannolika skäl talar för att förvärvaren icke kommer att nyttja egendomen som stödjordbruk. Men vad sker, om ingen sådan förvärvare står att uppbringa? Lagförslaget torde avse att hindra, att kombinationen stödjordbruk och annat förvärvsarbete upplöses i fråga om sådana jordbruk, som »kan anses lämpade som stödjordbruk». Sådan som formuleringen blivit är det inte fråga om, att egendomen är »efterfrågad» som stödjordbruk, endast att den »kan anses lämpad». Det kan vara kommunernas, arbetsgivares och i sista hand lant-

bruksnämndernas omdöme om lämpligheten, som blir avgörande för försäljningsmöjligheterna.

Bakom lagförslaget torde ligga en önskan att hindra avfolkningen av glesbygder och att bevara den företagsform, som består i kombinationen av jordbruk och annan sysselsättning. Naturligtvis finns skäl att vilja bromsa den nu pågående starka avfolkningen inom vissa jordbruksområden. Det är förklarligt, att skärgårdskommuner känner oro för den befolkningsminskning som sker, om jordbruk lägges ner, och den tidigare kombinationen mellan fiske och småbruk brytes. Likaså påverkas arbetstillgången inom skogsbruket av att de i skogarna belägna stödjordbruken övergivnas.

Men den frågan man måste ställa sig är, om det är rimligt att använda en jordförvärvslag för att hindra försäljning, som ägaren anser sig nödgad att göra, för att ordna försörjning åt sig och sin familj. Kustfisket som kan kombineras med jordbruk, ger inte längre så god försörjning, som fiske med stora båtar på avlägsna fiskevatten, varvid dock krävs att fiskaren helt ägnar sig åt sitt yrke. Möjlighet att kombinera jordbruk och skogsarbete beror helt av tillgång på kvinnlig arbetshjälp. Där sådan inte finns är stödjordbrukskombinationen omöjlig. Stödjordbruk på ensligt belägna platser på stora avstånd från andra jordbruk har även blivit ett besvärligt problem för jordbrukets ekonomiska organisationer vid deras produktuppsamling.

Om ägaren av ett stödjordbruk funnit, att för honom personligen står bättre försörjningsmöjlighet att vinna på annan ort och i annat yrke, är det inte rättvist, att han skall hindras från att försälja sin egendom och få med sig en grundplåt till eget hem på en ny arbetsplats, därför att andra anser att hans egendom är lämpad som stödjordbruk. Anmäler sig ingen köpare, som är beredd axla den ställning han själv på grund av erfarenhet inte vill stanna vid, betyder lagförslagets bestämmelse, att han får ha sitt kapital fastlåst. Då det är ekonomiska faktorer, som gör sig gällande bakom avfolkningen av det mindre jordbruket och detta inte behöver skapa risker för vår livsmedelsförsörjning, bör den generositeten visas mot de avflyttande, att man inte hindrar dem få ut mesta möjliga av vad de värden deras stödjordbruk äger. Är det ur jordpolitiska synpunkter önskvärt, att en viss mängd stödjordbruk bevaras för framtida behov, är det rimligt att samhället, om det genom lagstiftning lägger hinder mot fri försäljning, inlöser dessa egendomar för att behålla dem i sin reserv för framtida behov.

Bestämmelsen om att förvärvshinder kan resas vid överlåtelse till syskons barn, är en skärpning av nu gällande lag, som inte stämmer med utredningsdirektivens allmänna förord för förvärvslättnader. Den nuvarande bestämmelsen om undantagande av syskonbarns förvärv från lagtillämpningen, har tagit hänsyn till den rätt vanliga inställningen, att då

egna avkomlingar saknas, söker man bevara släktgårdar i släkten genom överlåtelse till syskons barn. Den nu föreslagna skärpningen betyder, att den svenska lagstiftningen avlägsnar sig från den norska. Det torde finnas skäl för att inte i onödan åstadkomma olikheter i näralliggande skandinaviska länders lagstiftning.

I den norska »jordloven» får förköpsrätten inte brukas, när egendomen överlåtes till äkta maken till ägaren eller till någon som är släkt med ägaren i rätt uppstigande eller nedstigande led eller i sidled till och med barn till syskon. I kommentarerna till den norska lagen heter det, att det i allmänhet må bortses från personliga hänsyn när det gäller köpare, som är obesläktad med säljaren. »Vid överlåtelse till nära släktingar är där- emot som regel förhållandet ett annat. Överlåtelsen må vid sådana tillfällen som oftast ses som ett uttryck för parternas önskan om att egendomen skall förbli i släktens besittning. Detta är ett värdefullt element i jordäganderätten, som det också ur samhällelig synpunkt är skäl att stimulera. De privata investeringarna i jordbruket måste ofta ske på lång sikt, d. v. s. att resultaten först visar sig i närmare eller fjärmare framtid. Sådana långtidsdispositioner dikteras därför i många fall med efterkommandes väl och ve för ögonen.» I svensk jordlagstiftning bör finnas samma utrymme som i den norska för uttryck åt, att släktgårdars bevarande är en värdefull ingrediens i jordäganderätten, som det också ur samhällelig synpunkt är värt att slå vakt om.

Från den nuvarande bolagsförbudslagens förbud mot testamentsöverlåtelser har det nya lagförslaget tagit idén, att prövning av överlåtelser genom testamenten måste ske. Därvid har valts att tillämpa samma bestämmelser, som gäller för förvärv vid exekutiv auktion, alltså att mottagaren kan tvingas överlåta egendomen efter ca två år, om lantbruksnämnden inte godkänner honom som innehavare. Det är rimligt, att man i fråga om bolags förvärv hindrar kringgående av lagen genom att göra upp med gamla säljare att mot kontant ersättning testamentera egendom till bolag. Det är dock inte rimligt att överföra sådana bestämmelser att gälla även för enskilda personer. Det innebär en lagskärpning, som betyder att jordägare får mera begränsade möjligheter än andra personer, att genom testamenten bestämma, vem som skall ärva deras egendom. Med den föreslagna tvångsrealiseringen kan vidare följa orättvisa värdeförluster för testamentsmottagaren, sedan han kanske betalat arvsskatt för förvärvet.

Den nya avslagsgrunden vid förvärv av jordbruk, som bedömes kunna giva ägaren en tillfredsställande försörjning, nämligen att sannolika skäl talar för att förvärvaren icke kommer att hava sin huvudsakliga arbetsinkomst av egendomen, torde komma att medföra både orimligheter och orättvisor. För deltidjordbruket (ej att förväxla med stödjordbruk) ges inget utrymme genom en sådan formulering, fastän detta tilldragit sig

viss uppmärksamhet som ett medel att bevara en levande landsbygd. På så sätt har släktgårdar kunnat bevaras i fall, då egendomen inte varit av den storlek att kunna bära kostnaden för bostad både åt ägare och arrendator. Deltidsjordbruket har också varit en acceptabel form för att ordna barnrika tjänstemanna- och arbetarfamiljers bostadsfråga. Genom mekanisering och lämpligt val av driftsform har deltidjordbruket inte behövt betyda något eftersättande av jordbrukets skötsel.

3. Spekulationsförvärv

Enligt utredningsdirektiven har utredningen utformat bestämmelser, som avser att hindra jordförvärv i spekulationssyfte. Inget är att invända mot att en sådan bestämmelse finns i en förvärvslagstiftning, som reglerar bolags, föreningars och stiftelsers förvärv. Då dessa förvärv alltid skall bli föremål för prövning förorsakar en prövning av huruvida spekulationsrisk föreligger inget ökat besvär och viss rättssäkerhet tryggas genom att avslag på förvärv alltid prövas av K. M:t.

Ur jordpolitisk synpunkt är inte heller något att invända mot att hinder reses mot enskilda personers spekulationsköp, blott detta inte tages till intäkt för att alla förvärvsärenden måste granskas och godkännas. Omöjligt torde inte heller vara att utfärda sådana lagbestämmelser. I skogsvårdslagen finns åtskilliga förbud, som dock inte medför nödvändighet för skogsvårdsstyrelserna att förhandspröva alla avverkningsärenden för att förebygga lagöverträdelser. Då man vid förvärv på exekutiv auktion anser rimligt att i efterhand kunna ingripa, torde ett efterhandsingripande efter konstaterat spekulationsförvärv inte vara otänkbart i den mån icke uppsiktslagen är tillämplig. För förekommande av spekulationsköp torde vara lämpligast med en lagstiftning, som lägger övervakningen och åtalsskyldigheten hos åklagarmyndigheten. Även om ingripanden, som därigenom kan åstadkommas blir mindre effektiva än ett förvärvsförbud, kan den praktiska nyttan bli likvärdig. Att kunna förebygga spekulationsförvärv torde nämligen inte numera ha så stor praktisk betydelse, att den motiverar prövning av alla jordförvärv för att upptäcka spekulationsköpare. Det har varit endast i få fall, som nuvarande lagbestämmelser mot spekulationsköp kommit till användning. Lagens förebyggande effekt kan dock här ha gjort sig gällande, men även en på annat sätt utformad lagstiftning kan förses med avskräckande moment, som får liknande effekt.

Något förhandshinder mot spekulationsförvärv förekommer inte i fråga om köp av andra sakvärden, vars förstörande kan vara till större allmän skada, än som kan åstadkommas genom spekulation i jordbruksfastigheter. Betydelsen härav har uppenbart överdimensionerats för att stärka motiveringen för en jordförvärvslag. Spekulationsvinster genom skogs-

skövling kan nämligen effektivt bestraffas genom tillämpning av nu gällande skogsvårdslag. Att det avverkade virket i vissa fall kan förklaras förverkat, måste verka effektivt avskräckande. Likväl har från skogsvårdsmyndigheters sida uttalats önskemål om, att jordförvärvslagen utformas så, att den förebygger spekulationsköp av skogsfastigheter. Som skäl har anförts att skogsvårdsmyndigheterna inte vill skada sin popularitet genom rigorös lagtillämpning. Det torde finnas skäl till samma omtanke om lantbruksnämnderna och en lag riktad mot enskilda personers spekulationsförvärv bör därför utformas så, att inte lagtillämpningen blir beroende av lantbruksnämndernas bedömande.

4. Sammanfattning

Med undantag för bolagsförvärven vid tiden omkring och efter sekelskiftet har aldrig statistiskt kunnat fastställas någon tendens, att jordförvärven i vårt land gått i sådan riktning, att jord och skogsmark, som behövs som försörjningsunderlag för den aktivt jordbrukande befolkningen, undandrages denna befolkning. Även arrenderad jord bildar försörjningsunderlag för aktiva jordbrukare. Minskning av arrendegårdarnas antal var påvisbar långt före jordförvärvslagens tillkomst, och det finnes inom det svenska jordbruket en till synes tilltagande efterfrågan på arrenden samtidigt som många mindre jordbruk blir till salu i avfolkningsbygder. Utvecklingen inom jordbruket har minskat behovet av statlig reglering av jordförvärv. I förhållande till den betydelsefulla storleksrationaliseringen kan beräknas att jordförvärvslagstiftningen i fortsättningen liksom hittills blir till hinder för fria och frivilliga insatser. De detaljanmärkingar, som anförts mot lagförslagets utformning, visar att den alltjämt har uppenbara brister, när det gäller enskilda personers jordförvärv.

Reservation

av herrar Oscarsson, Ribbing och Sundin

I det av utredningen upprättade lagförslaget stadgas i 17 § att om lantbruksnämnd finner sig böra avslå ansökan av bolag, förening eller stiftelse eller mot sökandens bestridande tillämpa 11 §, skall ansökningshandlingarna med utlåtande från nämnden överlämnas till Konungens prövning. I praktiken innebär detta att lantbruksnämnden ifråga om ansökan från någon av de nämnda kategorierna har möjlighet till bifall men ej till avslag. Från principiell synpunkt inger en sådan ordning betänkligheter. Enligt vår mening har inte förebragts skäl för skilda förfaringsätt för juridiska personer och fysiska personer. Lantbruksnämnd bör äga rätt att besluta om avslag resp. tillämpning av 11 § även för de nämnda juridiska personerna. Vi yrkar således att 17 § måtte utgå ur lagförslaget och att därav betingade följdändringar viddes.

Reservation

av herr Persson

Liksom utredningens ledamöter i övrigt har jag funnit avgörande skäl tala för en fortsatt förvärvslagstiftning ifråga om jordbruksfastigheter, alltså skogs- och jordbruksmark. En laglig reglering på grundval av en framsynt målsättning bör snabbare och under socialt sundare former ge avsett resultat än vad fallet skulle bli vid ett frisläppande av förvärven. Det förefaller också klart, att denna reglering kan med viss fördel ske via en gemensam lag för juridiska och fysiska personer.

De motiveringar och förslag, som utredningens majoritet framför, då det gäller förvärvspolitikerna ifråga om den egentliga jordbruksjorden, kan jag i allt väsentligt acceptera, dock med viss modifikation ifråga om stöd-jordbruket och om juridiska personers förvärv, till vilka frågor jag återkommer längre fram.

Beträffande skogsmarksförvärven däremot har det icke varit möjligt för mig att biträda utredningsmajoritetens grundläggande tankegångar. Även om föreliggande utredningsförslag innehåller en del positiva nyheter, så baseras det dock i alltför hög grad på de ekonomiska förhållanden som rådde i Sverige för 50 år sedan och tar alltför lite hänsyn till dagens läge och än mindre till de rådande utvecklingstendenserna. Utredningsmajoritetens grundtanke är, att skogen skall utgöra »försörjningsunderlag» för den jordägande befolkningen och därför måste bevaras i dess ägo. Om-sorgen om olika befolkningsgruppers »försörjningsunderlag» kunde vara berättigad i en tid, då befolkningstillväxten var stark, expansionen inom näringslivet svag och emigrationen omfattande och farhågor med rätta kunde hysas för att landet i framtiden inte skulle kunna föda och sysselsätta den snabbt växande befolkningen. I dagens och framtidens Sverige med stark ekonomisk expansion, snabbt stigande standard och brist på arbetskraft måste emellertid ledstjärnan istället vara ökad produktions-effektivitet och bästa utnyttjande av de produktiva resurserna, såväl arbetskraft som kapital och naturtillgångar. Den rörlighet i näringslivet, som expansionen medför, skapar nya sysselsättnings- och försörjningstillfällen för den arbetskraft, som inte längre kan finna full försörjning i sitt tidigare arbete.

Nämnda kommittémajoritets inställning tar sig främst uttryck i förord för en klar förvärvsprioritet för jordbrukarna ifråga om skogsmark. Först i de fall det rör sig om »överskottsmark», alltså skogsmark som jordbruket inte efterfrågar eller som inte anses böra reserveras för jordbrukets eventuellt framtida behov, skulle skogsnäringens intressen kunna tillgodoses. Visserligen har utredningen icke angivit vad den menar med stödskog och därigenom klarlagt omfattningen av den förvärvsprioritet man även fortsättningsvis vill tillerkänna jordbruket. På så vis blir innebörden i de framlagda förslagen tämligen oklar. Men föreliggande motiveringar och argumenteringen under utredningsarbetet ger anledning antaga, att utredningens majoritet icke avser någon egentlig förändring i den ordning vi för närvarande har i ifrågavarande avseende.

Utifrån den till synes självklara utgångspunkten, att varje näring bör få arbeta enligt sina egna förutsättningar och villkor, så långt detta över huvud taget är möjligt, samt med hänsyn till den väldiga betydelse skogsnäringen har för vårt folkhushåll, ter sig denna politik helt orimlig. Skogsnäringens förstahandsuppgift kan nämligen inte vara att subventionera jordbruket. Slutsatsen blir så mycket mera befogad som det ingalunda är styrkt, att denna sammankoppling av jord- och skogsintressena innesluter några fördelar för skogsnäringen eller att den skulle vara en nödvändig förutsättning för att bereda den svenske bonden en skälig utkomst och trygghet. Däremot är det ställt utom tvivel, att denna förvärvspolitik är allvarligt hindersam för skogsnäringens sunda utveckling och ett av de grundläggande hindren, då det gäller att åstadkomma ytterst legitima inkomst- och trygghetsförhållanden för de anställda inom skogsnäringen.

I kap. 8 (sid. 95) sägs bl. a. följande: »Sålunda talar enligt utredningens mening olika omständigheter för att man vid bedömningar avseende skogsmarkens fördelning mellan olika ägarekategorier bör anlägga ett betraktelsesätt, som mera direkt utgår från skogsnäringen och dess speciella villkor. Motivet härför är den centrala ställningen i landets näringsliv, som över huvud taget intages av skogsbruket och skogsindustrierna.» Ett sådant betraktelsesätt förutsätter en betydligt allsidigare och grundligare analys än den utredningens majoritet presterat. Om man bortser från vissa antydningar, som göres i olika sammanhang, så stannar utredningens övervägande i berörda avseende vid dels ett strukturensemang ifråga om skogsbruket, som särskilt då det vägs mot förslaget, ter sig synnerligen oklart och motsägande, och dels vid en redovisning av skogsindustrins produktionsutveckling samt i viss mån dess strukturförändringar. Sådana i samband med förvärvspolitikerna för skogsmarken synnerligen viktiga aspekter som vilken produktionsmålsättning vi skall räkna med för skogsbruket i sin helhet, vilka krav målsättningen ställer på skogsindustrins kapacitet och utformning, sambandet mellan god skogsvård och tryggad och jämn avsättningsmöjlighet för skogsbruket, sambandet mellan förädlings-

industrins totala kapacitet och rationalitet och tryggad råvaruförsörjning, betydelsen av integration mellan råvara och förädling på ägandeplanet, vilken social situation hela skogsnäringens anställda har och vad den kan motivera ifråga om näringens utformning, har icke kommit med i analysen, fast det självfallet ligger inom ramen för utredningsuppdraget. Jag finner således, att utredningens majoritet i sin problemredovisning av någon anledning icke fullföljt sina egna intentioner, vilket är beklagligt, då nämnda problem direkt rör ägostrukturen.

Min allmänna syn på skogsnäringen utvecklas närmare i det följande.

Vår skogsnäring uppvisar utan tvivel en rad synnerligen positiva drag. På vissa håll pågår en förnämlig skogsvårdspolitik. En rad förädlingsindustrier är väl uppbyggda och besitter betydande konkurrenskraft på världsmarknaden. I huvudsak inom denna grupp av företag har skapats en lönestandard och trygghet, som är relativt tillfredsställande.

Denna ordning är dock långt ifrån genomgående. Stora delar av vårt skogsbruk är otillfredsställande skötta ur skogsvårdssynpunkt. En mycket stor del av industrin har en långt ifrån rationell struktur. Det stora flertalet skogsarbetare och 10 000 å 15 000 sågverksarbetare har utpräglad säsongarbetslöshet eller instabila anställningar på annat sätt. Skogsnäringen har ännu betydande utvecklingsmöjligheter, som väl utnyttjade kan tillföra landet miljardtals kronor ytterligare varje år. Konjunkturkänsligheten är fortfarande påtaglig, särskilt för den mindre väl utvecklade industrin;

En naturlig målsättning för skogsnäringen torde vara:

- 1) ett högt utnyttjande av vår skogsmarks produktionsförmåga genom en intensiv och rationell skogsvårds- och avverkningspolitik;
- 2) förädling inom landet av all den skog som växer till, dels därför att detta är en ur såväl folkets som världshushållets synpunkt rationell ordning, dels därför att det bereder arbetstillfällen och dels därför att skogsnäringen är ovanligt rikedomsskapande;
- 3) en rationell och väl differentierad industri;
- 4) en inkomststandard för näringens anställda, likvärdig med andra grupper;
- 5) stabilitet i anställningarna.

Vi har långt kvar till en sådan ordning, som endast kan realiseras genom konstruktivt arbete på lång sikt. En avgörande förutsättning för att denna målsättning skall kunna förverkligas och vidmakthållas i skiftande konjunkturer är självfallet, att näringen har en hög konkurrenskraft på exportmarknaden, vilken praktiskt taget helt bestämmer skogsnäringens situation. Denna konkurrenskraft kan endast åstadkommas via hög rationalitet och ett gott samspel inom skogsbruket och skogsindustrin. Även om skogsprodukterna åtminstone avsättningsmässigt med största sannolikhet går en lysande framtid till mötes, skulle det vara oförsvarligt med

hänsyn till utlandsberoendet och den »tyngd» skogsnäringen har i vår folkförsörjning, att föra en sangvinisk »det-ordnar-sig-nog-politik». Tvärtom måste alla rimliga ansträngningar göras för att göra skogsnäringen så konkurrenskraftig som möjligt, vilket för övrigt bör vara en självklar strävan enbart utifrån standardsynpunkt. Detta krav blir än mer nödvändigt att tillgodose med den vidgade internationella ekonomiska integrationen och den utveckling mot frihandel, som denna innebär. Den måste komma att medföra en stark specialisering inom Sveriges näringsliv med inriktning på de näringsgrenar, där landet har de bästa produktionsförutsättningarna. Den måste också komma att ställa stora krav på rörlighet inom näringslivet för att upprätthålla den ekonomiska expansionen och bevara landets konkurrenskraft.

I dag tycks alla fackmän vara ense om att storskogsbruket är klart överlägset småskogsbruket och att dettas grundläggande men inte enda svaghet ligger just i den arealmässiga begränsningen. Avsaknad av ekonomiska förutsättningar, otillräckligt yrkeskunnande, brist på arbetskraft, benägenhet att låta skattetänkande och andra personliga och kortsiktiga intressen bestämma dispositionerna, är några av de negativa faktorer vi möter inom småskogsbruket och vilka allvarligt hindrar en kraftfull skogspolitik. Det småskogsbruk, som har karaktären av stödskog till jordbruket, och det är ju den största delen, har därjämte den belastning som ligger i avsikten med stödskogen, nämligen att ge inkomstutbytes till jordbruket. Stödskogsinnehavarens behov av inkomstkompletteringar till jordbruket sammanfaller sällan i tid med de krav en riktig skogspolitik uppställer. Däröfver vittnar icke minst de under- och överavverkningar, som är så vanliga inom småskogsbruket. Icke sällan drivs överavverkningarna så långt, att stödskogen under långa tider icke kan ge någon inkomstutbytes alls, än mindre de för skogsvården erforderliga resurserna. De här antydda problemen för småskogsbruket är så allvarliga, att trots att samhället uppehåller en omfattande övervakning och rådgivning via skogsvårdsstyrelserna och därjämte bidrar med ansevärliga belopp till skogsvården, uppvisar de enskilda skogarna brister, som knappast kan tolereras i fortsättningen och som bara i begränsad omfattning kan avhjälpas inom småskogsbrukets ram. Bilden blir en helt annan för storskogsbruket, som har de ekonomiska resurser ett modernt skogsbruk kräver och därtill i eget intresse måste i allt väsentligt lägga långtidsaspekter på skogsbruket.

Denna slutsats beträffande småskogsbruket rubbas självfallet inte av det förhållandet, att det i och för sig är möjligt att åstadkomma hög produktion på ett småskogsbruk. Med tillräckliga insatser kan man nå vilka resultat som helst, om man bortser från ekonomiska eller andra konsekvenser. Betecknande nog har denna insikt om småskogsbrukets underlägsenhet föranlett olika projekt från bondeskogsbruket självt i syfte att genom driftsmässig samverkan övervinna småskogsbrukets åtminstone påtagligaste svå-

righeter. Även utredningsmajoriteten tycks se småskogsbrukets räddning i dylik kollektiv samverkan. Strävan mot ökat storskogsbruk är alltså en avgörande förutsättning för uppnående av en stark skogsnäring.

En annan viktig förutsättning är råvarutrygghet åt förädlingsindustrin. Utan råvarutrygghet kan en rationell förädlingsindustri icke byggas upp över hela linjen. Företagen kan eller vågar icke satsa hur stora kapital som helst, om man inte har råvaruförsörjningen tryggad. Den differentiering av industrierna, som är viktig för bästa möjliga utnyttjande av skogen, hindras delvis därigenom. Denna råvarutrygghet torde för övrigt vara en väsentlig förutsättning för att industrin skall våga bygga ut till gränsen för de totala råvarutillgångarna. Att eliminera den nuvarande marginalen mellan råvarutillgång och industrins behov utan att trygghetssidan ordnats, ter sig sannolikt som ett rätt skrämmande perspektiv för den industri, som känner verkligt ansvar för företaget och de anställda. Å andra sidan är en jämn och volymmässigt tillfredsställande avsättningsmöjlighet en grundläggande förutsättning för att skogsbruket skall kunna skötas väl, vilket återigen bekräftar det ytterst intima beroendet mellan skogen och dess förädlingsindustri.

Denna trygghet ifråga om råvaruförsörjningen kan skapas på olika vägar och de möjligheter, som står till buds, måste så snart som möjligt utyttjas. En utväg är, att skogsproducenter — utan egen förädling — träffar långtidsavtal om leveranser och prispolitik, en annan att statsskogsbruket, som har goda förutsättningar att åstadkomma planmässig samverkan med förädlingsindustrin, ökar sitt skogsinnehav framför allt i södra Sverige, där dess inflytande nu är mycket begränsat.

Emellertid är det ställt utom allt tvivel, att egna skogar är en utomordentlig tillgång för ett välorganiserat skogsindustriföretag. Den möjlighet till planering samt ekonomiska avvägningar och dispositioner över huvud taget detta medger, inte minst i konjunktursvängningar, utgör ett utomordentligt styrkebalte för industrin. Eftersom den kapitalstarka och välplanerade skogsindustrin har mycket goda förutsättningar som skogsproducent, kan knappast några invändningar mot industriägda storskogsbruk göras. Talande nog är, att det är just de skogsintegrerade industrierna, som betalar de bästa arbetslönerna, bjuder de anställda den tryggaste anställningen och den bästa sociala omvårdnaden, är de bästa skattebetalarna och de som bäst förmår att hålla driften igång i krissituationer och bl. a. därigenom trygga våra exportinkomster.

Ovanstående visar, att stordriften är den för skogsbruket naturliga formen, och att den väldiga dominans småskogsbruket har, ger upphov till skogsnäringens allvarligaste problem, som inte annat än i begränsad omfattning kan lösas utan övergång till stordrift.

Ett skäl, som anföres till försvar för stödskogspolitiken är, att den är en förutsättning för att klara arbetskraftsförsörjningen inom skogsbruket.

Det är visserligen sant, att jordbrukare utför olika arbetsuppgifter på egna och andras skogar, men detta bevisar ingenting i sakfrågan. Frågan måste ju vara, huruvida ett vidmakthållande eller utbyggande av bondeskogsbruket är den bästa eller enda möjligheten att klara en del av skogsbrukets arbetskraftsförsörjning och transportproblem. De erfarenheter vi har av storskogsbruket, förefaller ge vid handen, att en förskjutning — särskilt om den kan ske i stor utsträckning — från bondeskogsbruk till storskogsbruk endast skulle öka skogsbrukets möjligheter att klara arbetskraftsförsörjningen, bortsett från de ökade värden, som skulle vinnas i övrigt. Det delvisa beroende av bonden, som nu föreligger, är ju inte så mycket av ekonomisk och teknisk art som en följd av den ägande- och struktursituation, som vi har och vad den för med sig. Skulle till äventyrs kunna redovisas en eller annan fördel av lokal eller partiell natur, så måste emellertid detta vägas mot de nackdelar, som följer med uppsplittringen, och totalresultatet kommer säkert att visa, att storskogsbruket mycket väl skulle klara arbetskraftsförsörjningen.

Argumentet, att ett av stödskog stöttat jordbruk lättare kan vidmakthållas och bidra till bevarandet av den »levande landsbygd», som är en förutsättning för att arbetskraft över huvud taget skall stanna kvar på landsbygden och stå till skogsbrukets förfogande, förefaller också vara konstruerat. Utredningens påstående, att skogen undandras bygdens folk som sysselsättningsunderlag, om den överföres till storskogsbruket, är ju helt verklighetsfrämmande; tvärtom ger den intensivare skötsel detta som regel medför ökade arbetstillfällen. Faktum är också, att vi länge haft den situation, som detta argument slår vakt om och som kännetecknas av en stark dominans för bondeskogsbruket, betydande samhälleligt stöd till anskaffning och vården av skogen samt ett höggradigt samhällsstöd till själva jordbruket. Men detta har inte hjälpt. Flykten från landsbygden pågår ändå sedan länge med stor kraft, trots den förda politiken och propagandans alla bromsande effekter. Det vittnar om att människornas dispositioner har en mångfald orsaker, men att stödskogen inte löser landsbygdens problem. Det avgörande måste vara, om landsbygden ekonomiskt, socialt och kulturellt erbjuder levnadsbetingelser, som är konkurrenskraftiga. De betingelserna skapar man inte med stödskog. Man riskerar i stället att resultatet blir en fortsatt utveckling enligt de nuvarande tendenserna mot »frånvarande ägarskap», extrem ägosplittring och bristfällig skötsel. Jordbrukare och deras barn, som övergår till andra näringar, behåller gärna sina skogskiften men har inte möjligheter att sköta dem rationellt, vilket leder till en ytterligare försämring av produktionsförhållandena. Däremot kan en väl genomförd landsbygdsplanering på grundval av livskraftiga landsbygdsnäringar lösa problemet.

Det är alltså endast en skogsnäring, som får arbeta på de villkor den själv uppställer, som har förutsättningar att bli en verkligt positiv faktor

i landsbygdens utveckling, icke en konstlad utformning av jordbruket på bekostnad av en skogsnäring med stympade möjligheter. I det sammanhanget är att notera, att utförda undersökningar visar, att bondeskogsbruket redan nu i betydande omfattning måste ta främmande arbetskraft i anspråk och att bondeskogsbruket självt har betydande arbetskraftsproblem, som sannolikt skärpes vid den ökade aktivitet, som följer med den intensivare skogsskötsel, som måste till i framtiden.

Fråga är då, om för skogsnäringen ovidkommande skäl har sådan styrka, att de kan motivera en markpolitik, där skogsbrukets intressen får spela en sekundär roll i förvärvssammanhanget.

Vad det gäller det onekligen bestickande argumentet, att bonden behöver egen skog för uppnående av en smidig och tryggad säsongväxling i arbetstillfällena, håller detta knappast måttet vid en granskning utifrån de samlade realiteter vi har att beakta. Redan vid en bedömning ur den ytterst viktiga skogsvårdens synpunkt ter sig argumentet tvivelaktigt på grund av att jordbrukaren är bunden av skötseln av sina djur, vilken bundenhet sannolikt accentueras vid ett jordbruk med mera bärkraftiga enheter än vad vi för närvarande har och som utredningen också mycket riktigt eftersträvar. Det som ytterst torde bli avgörande för om en säsongmässigt arbetslös bonde kan erhålla arbetstillfällena i skogen är nog inte, om han själv äger skogen, utan huruvida skogsnäringen kan hävda sig på världsmarknaden. Till syvende och sist beror ju arbetstillfällena på om och i vilken utsträckning vi kan bli av med våra produkter på fördelaktiga villkor. Den avgörande förutsättningen härför är, som redan sagts, hög konkurrenskraft på världsmarknaden. Stödskogspolitiken kan således i varje fall inte långsiktigt motiveras ur arbetstillgångssynpunkt för bonden. Inte heller ur inkomstsynpunkt torde argumentet hålla, eftersom det orationella småskogsbruket inte har samma betalningsförmåga som storskogsbruket och man knappast kan förutsätta, att bonden skall betinga sig sämre ersättning för sitt arbete än övriga skogsanställda.

Uppfattningen, att bonden behöver kapitalvinster från skogsbruket som inkomstutbytes till jordbruket, förefaller mig vara den grundläggande tanken bakom strävandena att skapa en förvärvsprioritet för denna samhällsgrupp. De samtidiga strävandena att genom samhället ordna gynnsamma förvärvsvillkor, syftar givetvis bl. a. till att öka dessa kapitalvinster. Skogen är en naturtillgång och den avgörande frågan är huruvida vi skall driva en privilegiepolitik och reservera vinsten från denna naturtillgång för en viss samhällsgrupps räkning, eller om vi skall se till att den kommer hela samhället till godo och utnyttjas för vidare utbyggnad av landets produktiva resurser. Argumenten för en privilegiepolitik synes mig långtifrån vara så starka, att de motiverar det offer den medför för skogsnäringen och dess anställda, särskilt som samhället uppenbarligen har andra vägar att gå för att stödja jordbruket. Redan den nuvarande jord-

brukspolitiken vittnar om god vilja och stor fantasifullhet, när det gäller att finna sådana utvägar. Denna möjlighet att bistå jordbruket ökar ju också sakligt sett, om skogsnäringen får fungera effektivare. Om man i sammanhanget beaktar, att vi knappast kan bygga upp bondeskogsbruket i framtiden på annan grund än att det skall stå på egna ben och ändock skötas väl, så är det klart, att skogsbruket inte ter sig lika attraktivt för jordbrukarna som fallet blir vid samhälleligt stöd och en mindre tillfredsställande skogsvård. De klagomål, som redan nu anföres från bondeskogsbruket, då det gäller rotvärdena, trots att detta skogsbruk har den största naturliga produktionskraften och erhåller skötselbidrag från samhället, pekar på att denna erinran kan vara motiverad.

Mycket talar för att enda förutsättningen på lång sikt att vidmakthålla ett enskilt skogsbruk är att man allmänt etablerar kollektiv samverkan och därmed skapar stora brukningsenheter. Emellertid måste i allt väsentligt dylika produktionsenheter arbeta på de för storskogsbruket naturliga villkoren, och då är det icke troligt, att delägaren kan förbehålla sig den möjlighet till personlig anpassning ifråga om arbetstillfällena och avverkningens inkomster, som anföres som argument för bondeskogsbruket. Däremot kan det självfallet ge kapitalvinster. Den i och för sig mycket lofvärda utvecklingen, att det enskilda skogsbruket skaffar sig egen förädlingsindustri, ger vid handen, att ytterst och på lång sikt kan diskussionen om vem som skall äga skogen helt bli en fråga om dessa kapitalvinster, eftersom — vilket redan framhållits — ett genomfört kollektivskogsbruk i integration med egen förädlingsindustri måste i allt väsentligt bortse från enskilda delägares speciella situation och endast arbeta med sikte på totalresultatet. Detta exempel visar, att man får vara försiktig med att bygga upp en förvärvspolitik på grundval av aktuella synpunkter och situationer, som inte står i överensstämmelse med den pågående utvecklingen. Med detta perspektiv för ögonen förefaller det helt otänkbart, att samhället fortsättningsvis skall ge en viss grupp så påtagliga favörer i förvärvssammanhang som utredningen föreslår.

Sammanfattningsvis kan alltså, som redan framhållits, sägas att stödskogspolitiken icke uppvisar några positiva verkningar ur skogsnäringens synpunkt men däremot en rad allvarliga hinder. Inte heller kan jordbruket uppvisa några egentliga fördelar, bortsett från det i och för sig avgörande skälet, att det kan göra rena kapitalvinster, vilket dock förutsätter vissa gynnsamma betingelser, som kanske inte alltid kommer att föreligga för den enskilde brukaren. Givet är dock, att ett samhällssubventionerat bondeskogsbruk kan te sig synnerligen lockande, i vart fall om man inte reser avancerade krav ifråga om skötsel. Men stöd till jordbruket kan lämnas från samhället i bättre former än genom dylika grundskott mot skogsnäringens livsbetingelser och utvecklingsmöjligheter.

Skogsnäringen torde idag kräva ungefär lika många arbetstimmar som

jordbruket men dess produktionsvärde ligger omkring 50 % över jordbrukets. Jordbruket stödes med stora summor av samhället under det att skogsnäringen med all säkerhet är en av de mest rikedomsskapande. Företagna beräkningar ger vid handen, att värdeavkastningen av ett dagsverke i skogsnäringen ligger långt över vad som i allmänhet gäller inom vårt produktionsliv. Härtill kommer det värde, som ligger däri, att skogsnäringen svarar för drygt 40 % av våra exportinkomster. Vidare måste framhållas, att jordbruket är en stagnerande näring under det att skogsnäringen har betydande expansionsmöjligheter.

Vad här konstaterats, leder till den slutsatsen, att skogsnäringen är av så utomordentlig betydelse för vårt folkhushåll, att all dess inneboende kraft bör utnyttjas genom att den får tillfälle att så långt det är möjligt fungera efter de för näringen naturliga förutsättningarna. Det ter sig helt orimligt, att en krympande eller stagnerande jordbruksnäring även framdeles skall få motivera en politik, som allvarligt hämmar den ovanligt nyttfulla och utvecklingsbara skogsnäringen, särskilt som den på grund av sin karaktär av exportnäring är utsatt för internationell konkurrens, som ofta slår hårt. Det förefaller då rimligare, att skogsnäringen får utveckla sig med full kraft och att de ökade resurser, som därigenom tillföres folkhushållet, delvis användes i samhällets strävanden att på skilda vägar tillgodose jordbrukarens rättmätiga krav.

Som tidigare framhållits, är skogsnäringens anställda en av de grupper, som är mest utsatta för säsongarbetslöshet och otrygghet i anställningsförhållandena. Lönemässigt har de också svårt att hävda sig. Om över huvud taget någon enskild grupp kan anföra skäl för särskilda hänsyn, när det gäller skogsnäringen, så måste det vara dess egna anställda, särskilt när deras situation inte är bättre utan nog ofta väsentligt sämre i vissa avseenden än de gruppers, som begär första-hands-hänsyn. I längden måste en sådan politik verka direkt utmanande på skogsnäringens anställda.

Under kap. 8 gör utredningen följande sammanfattning (sid. 118): »Vad gäller bolagsförvärv uttalades i svaren på utredningens fråga om en fortsatt förvärvslagstiftnings varaktighet i övervägande antalet fall, att dessa borde regleras genom en permanent lag.» Man redovisar alltså en sammanfattning över svaren ifråga om bolagsförbudslagen men inte beträffande jordförvärvslagen, vilket är märkligt inte minst med hänsyn till att utredningen själv föreslår en gemensam lag. Man kan för övrigt ifrågasätta, om det är rimligt med en sammanfattning på sätt ovan skett dels med hänsyn till de starkt divergerande meningarna hos svarsgivarna och dels med hänsyn till att även denna detalj är så klart intressebetonad.

En genomgång av svaren från länsstyrelserna och lantbruksnämnderna ger vid handen, att meningarna är synnerligen delade såväl ifråga om bolagsförbuds- som jordförvärvslagen. I åtskilliga fall uttalas ingen bestämd mening. Som exempel kan nämnas, att ifråga om reglering av fysiska per-

soners förvärv synes endast 3 länsstyrelser mera entydigt uttala sig för en permanent lagstiftning medan 17 förordar en tidsbestämd lag. I fyra fall har utredningen icke velat utläsa någon bestämd uppfattning. Motsvarande siffror för lantbruksnämnderna är 13 resp. 10 och 3. Ifråga om bolagsförvärv har 10 länsstyrelser uttalat sig för en permanent lag och 3 för en tidsbegränsad. I 10 fall har frågan lämnats obesvarad eller också har svaret icke varit fullt klart. Motsvarande siffror för lantbruksnämndernas del är resp. 17, 0 och 9. Dessa siffror sammantagna visar en klar övervikt för en permanent bolagsförbudslagstiftning men en lika klar övervikt för meningen, att för fysiska personers förvärv bör gälla en tidsbegränsad lag. Svaren från skogsvårdsstyrelser och överlantmätare visar samma tendens.

Övriga tillfrågade har svarat som följer:

	Bolagsförbudslagen		Jordförvärvslagen	
	Perma- nent	Tidsbe- gränsad	Perma- nent	Tidsbe- gränsad
Sv. Lantarb.giv.fören.		1		1
Sveriges Skogsägareförbund		1		1
RLF	1			1
Sveriges Lantbruksförbund	1			1
Sveriges Skogsägares Riksförbund		oklart		1
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	1			1
Jordbrukskasseförbundet	1			1
Sparbanksföreningen		1		1
Sveriges Industriförbund		1		1
Summa	4	4		9

Av svaren på de frågor, som riktats till ekonomiska intresseorganisationer, fackliga organ och kreditinrättningar, synes sålunda i 4 svar förordas en permanent reglering av bolags förvärv och i 4 en tidsbegränsad. I ett svar har icke utlästs någon bestämd mening. Vad gäller fysiska personers förvärv har samtliga förordat en tidsbegränsad reglering.

Dessa siffror bekräftar, att inställningen bland de tillfrågade är starkt splittrad. Att ur svaren utläsa en opinion med klart förord för permanent lagstiftning kan således inte göras, särskilt med hänsyn till den betydande tvekan som gjort sig gällande ifråga om fysiska personers förvärv.

I anslutning till ovannämnda sammanfattning beträffande frågan om en permanent eller tidsbegränsad bolagsförbudslag gör utredningen följande kommentar: »Dessa yttranden torde ha grundats på att ägarebalansen bör vara i stort sett oförändrad.» Även om det här rör sig endast om ett förmodande, förefaller denna kommentar särskilt i detta sammanhang vara orimlig, eftersom de tillfrågade inte alls haft till uppgift att ge besked kring frågan om ägarebalansen. Men även om svar skulle ha avgivits på en sådan fråga, hade en dylik generalisering varit oacceptabel med hänsyn till att

frågan är så intressebetonad. Av det citerade får man närmast det intrycket, att ingen av de tillfrågade skulle ha några invändningar att göra mot nuvarande ägofördelning. Läget är som bekant det, att skogsindustrin inte bara reagerar mot den nuvarande diskrimineringen av skogsindustrin i förvärvssammanhang, utan också strävar efter att kunna öka sina skogstillgångar till förmån för de näringsekonomiska dispositioner, som man finner önskvärda. De kontakter jag haft med skogsindustrin under utredningens gång, utesluter varje tvivel härom. Denna inställning delas också av de i skogsnäringen anställdas fackliga organisationer, vilka emellertid icke ens tillfrågats med undantag för RLF, som ingalunda företräder någon större del av dem som har sin utkomst som löntagare inom skogsnäringen. Det råder således långt ifrån någon enighet om att den nuvarande ägarebalansen bör bibehållas oförändrad.

Här ovan redovisade skäl motiverar en otvetydig förvärvsprioritet ifråga om skogsmarken för storskogsbruket, då närmast det statliga och det som bedrivs av den mera kvalificerade skogsindustrin. I min strävan att finna en framkomlig kompromisslinje inom utredningen har jag emellertid icke sträckt mig så långt utan stannat för en linje, som närmast innebär förvärvslikställighet för olika ägarekategorier på grundval av de villkor av social och näringsekonomisk natur, som måste uppställas och beaktas i varje särskilt förvärvsfall. Jag har därjämte förutsatt, att avstyckning av skogsmark från jordbruksfastigheter skall kunna ske, när detta låter sig göras utan att försörjningsunderlaget av fastigheten äventyras för brukaren eller medför uppenbart skadliga verkningar i övrigt av social natur. Inom ramen av en sådan konstruktiv politik har jag t. o. m. ansett mig kunna gå så långt, att jag kan förorda förvärvsprioritet ifråga om skogsmark i ur sysselsättningssynpunkt erforderlig omfattning för *fullt bärkraftiga jordbruksenheter*, som förväntas bli bestående. Om man ger stödskogsbegreppet denna tolkning, får det föreliggande lagförslaget en klar innebörd, vilket det, såsom tidigare påpekats, saknar i majoritetens utformning; en innebörd till vilken jag följaktligen också skulle kunna avsluta mig.

Ägarna till fullt bärkraftiga jordbruksenheter kan givetvis inte av sociala skäl göra större anspråk gällande än övriga jordbrukare. Men en eftergift av detta slag är möjlig därför att de ekonomiska konsekvenserna dock synes mindre ödesdigra. Skogskompletteringssträvandenas ursprungliga tanke var att kombinera ett alltför litet och därför orationellt jordbruksföretag med ett likaledes alltför litet och därför orationellt skogsbruk. Därigenom skulle man få ett i dubbel mening bristfälligt företag. Kan man emellertid kombinera ett jordbruk, tillräckligt stort för rationell produktion och full försörjning, med ett skogsbruk som möjliggör viss säsongmässig komplettering av sysselsättningen, synes en sådan kombination från ekonomiska bedömningsgrunder dock inte behöva inge alltför stora betänkligheter.

Ifråga om andra fysiska personer än jordbrukare har jag ansett, att deras förvärvsmöjligheter bör ökas i den mån det rör sig om förvärvare, som av olika skäl kan tänkas bli goda skogsbruksförvaltare. Denna grupp bör emellertid inte ges företräde före det egentliga storskogsbruket, om inte särskilda skäl föreligger. Inom gruppen fysiska personer bör jordbrukaren icke ges företräde före andra fysiska personer i annan mån än som ovan sagts.

På grund av gällande tröghetslagar, bondens ökade insikt om skogens värde samt de förvärvsförutsättningar av social natur, som måste uppställas, är det sannolikt, att någon större omskiftning mellan ägarekategorierna icke kan förväntas på kort sikt. Genom den här skisserade ordningen skulle emellertid förvärvspolitikerna länkas in på en påtagligt progressiv linje och på lång sikt sannolikt leda till en rätt betydande omgruppering till förmån för de ägarekategorier och bruksformer, som kan fungera effektivt och därmed samhällsnyttigast.

Den av utredningsmajoriteten föreslagna förvärvsregleringen ifråga om stödjordbruken förefaller sakna verkligt motiv, eftersom dessa efterfrågas i allt mindre omfattning efter hand som inkomsterna i huvudsysselsättningen stiger och avflyttning sker från landsbygden. De bör därför kunna säljas fritt till de köpare, som anmäler sig. I den mån en sådan enhet bedöms lämplig och nyttig för ett enskilt jordbruk, torde vederbörande jordbrukare sannolikt kunna göra sig gällande i förvärvssammanhang. Några bärande skäl att genom förvärvshinder reservera dessa enheter hos lantbruksnämnderna för framtida behov kan jag inte finna.

Vad gäller juridiska personers förvärv av jordbruk, tycks utredningsmajoritetens förslag, möjligen med undantag av alldeles speciella fall, innebära att sådana förvärv skall kunna komma ifråga endast för försöksverksamhet. De skäl, som konsumentkooperationen och livsmedelsindustrin anfört till förmån för möjligheten att på egna marker etablera sig som jordbruksproducenter, förefaller mig emellertid vara så övertygande, att de bör beaktas i lagstiftningen. Visserligen är det sannolikt, att efterfrågan för dylika ändamål under alla förhållanden kommer att bli starkt begränsad, men så mycket mindre anledning finns det att på grundval av de traditionella invändningarna motsätta sig denna sak. Här som ifråga om skogsbruket gäller, att man i en tid med nya tekniska, avsättningsmässiga och sociala förhållanden inte kan grunda politiken på gamla värderingar, som inte längre har aktualitet, till skada för utvecklingen, och därigenom hämma en nyorientering. Särskilt med tanke på konservindustrins enorma frammarsch och de krav denna måste ställa ifråga om kvalitet och kontinuitet i leveranserna av »råvaran», måste det vara rimligt att låta den, om den så önskar, genomföra den integration mellan olika produktionsstadier, som ter sig så ytterst naturlig på alla de andra områden i näringslivet, där denna möjlighet över huvud står till buds. Kan jordbruket till någon del mera

påtagligt »industrialiseras», så kommer detta endast att ha socialt nyttiga konsekvenser. Att i denna tid av bondeflykt och stora avsättningssvårigheter för jordbruket, motsätta sig denna utveckling under motivering, att jorden skall bevaras hos den självägande bonden, förefaller vara att ha tappat sinnet för proportioner. Denna negativism blir så mycket mera egendomlig, som den svenska konservindustrin faktiskt gör sig gällande på exportmarknaden och skulle, om den får arbeta näringsbetingat i alla avseenden, faktiskt i viss mån kunna bidra till att öka avsättningen för jordbruket i dess helhet.

Med ytterst stor tvekan har jag accepterat utredningens förslag, att lantbruksnämnderna skall fungera som förvärvsmyndighet. Avgörande har härvid blivit, att länsorganens organisation och arbetsuppgifter är under omprövning inom 1960 års jordbruksutredning. Jag förutsätter nämligen, att en av huvuduppgifterna i denna översyn blir att också pröva frågan om lämplig förvärvsmyndighet, givetvis utifrån intresset att uppnå objektivitet och rationalitet i ärendenas handläggning. Jag är emellertid angelägen understryka, att utredningens förslag att juridiska personers förvärv skall avgöras av Konungen i fall, då lantbruksnämnderna icke anser sig kunna bifalla en framställning, samt att skogsnäringen skall garanteras visst inflytande i lantbruksnämnderna, har varit andra förutsättningar för min tillstyrkan. Utredningen fixerar visserligen icke omfattningen av det inflytande skogsnäringen skall ges i lantbruksnämnderna. Men för egen del förutsätter jag, att det skall bli av den karaktären, att tillbörlig säkerhet vinnes för en allsidig och objektiv handläggning av förvärvsärendena. Att nå denna målsättning är för övrigt en av förutsättningarna för att vi skall bli av med en del av de irritationer, som vi onödigtvis dras med i förvärvssammanhang.

Vad slutligen gäller frågan om tidsbestämd eller permanent förvärvslag, anser jag att om lagen ges en utformning i överensstämmelse med de tankegångar jag argumenterar för i denna reservation, bör sakliga invändningar icke kunna göras mot en permanent lag. En lag däremot, som inte tager dessa rimliga hänsyn till skogsnäringens faktiska situation och arbetsvillkor, bör emellertid tidsbegränsas, eftersom utvecklingen rider mycket snabbt och en omprövning i så fall blir ofrånkomlig inom kort.

Särskilt yttrande

av herr *And. E. Johansson*

Ur demokratisk och allmängiltig synpunkt bör det i ett liberalt samhälle stå varje medborgare fritt att välja det yrke eller näringsfång som mest intresserar honom. I analogi härmed har vi också sedan lång tid tillbaka haft näringsfrihet här i landet. Detta innebär rent principiellt att näringsutövaren inte genom lagar och förordningar förhindras att, om han så vill, för ändamålet förvärva de objekt han anser nödiga för näringens utövande. En gradering av medborgarna efter förmenad yrkesskicklighet och allmän lämplighet kan i detta fall inte stå i överensstämmelse med omnämnda liberala principer och tänkesätt.

Å andra sidan är det emellertid ett samhälleligt intresse att våra gemensamma produktionskällor, däribland svensk jord och skog, blir rationellt utnyttjade. För den framtida folkförsörjningen är det därför angeläget att dessa produktionskällor så långt möjligt bevaras i bondehand och inte göras till en spekulationsvara för intressen som ligga utanför jordbruksnäringen. Fallande penningvärde och inflationistiska tendenser har emellertid gjort jord och skog särskilt åtråvärda som realvärden för penningplacering.

En av jordförvärvslagens främsta uppgifter är att förhindra en sådan utveckling. Man kan med visshet utgå ifrån att därest inte jordförvärvslagens begränsning och kontroll av förvärvsrätten hade funnits till, så skulle en avsevärt större del av såväl den svenska jorden som skogen i dag befunnit sig i icke jordbrukares händer. Å andra sidan utestänger lagen ingen från förvärvsrätt, som har för avsikt att själv bruka den förvärvade jorden eller av densamma ernå sin försörjning.

Jordförvärvslagen, vilken enligt föreliggande förslag har samordnats med den tidigare bolagsförbudslagen, har jämväl ett par andra dominerande uppgifter, nämligen dels att på allt sätt främja en forcerad arrondering av jord- och skogsbruket och dels att genom lantbruksnämnderna medverka till skapandet av brukningsenheter, som äro tillräckligt stora för en ändamålsenlig drift och en så långt möjligt garanterad familjeförsörjning.

Den rådande ägosplittringen inom såväl jordbruk som skogsbruket synes mig vara ett av de största hindren för ett rationellt utnyttjande och en ändamålsenlig strukturplanering. Den har också, särskilt evad det gäller skogen, tagits som en förevändning emot den enskilda äganderättens prio-

ritet. I förslaget till ny jordförvärvslag har dessa synpunkter särskilt beaktats och har lagen med anledning därav fått en utformning som långt mer än tidigare är ägnad att främja och påskynda en sådan arrondering. Ett förverkligande i praktiken av detta vitala önskemål skulle i hög grad omintetgöras om lagen lämnade fältet öppet för fria och obegränsade jord- och skogsförvärv.

Av dessa liksom flera andra skäl har jag sett mig föranlåten att biträda det här framlagda lagförslaget. Att märka är emellertid att detsamma i flera avseenden har starkt uppmjukats gentemot tidigare, detta bland annat beroende på den situation som utvecklats på vår landsbygd och speciellt inom de så kallade avfolkningsbygderna. Andra former av brukningsenheter måste här accepteras och förvärvsrätten tillämpas enligt liberalare former. Den fortgående utvecklingen kan i detta avseende ge anledning till nya omprövningar och ställningstaganden inom lagstiftningens ram som kunna vara betingade av kravet på praktisk handläggning.

Av såväl rent organisatoriska som praktiska skäl har lantbruksnämnderna bibehållits som tillsynsmyndighet. Risken för bristande objektivitet i deras handläggning av ärendena är förebyggd därigenom att resp. landshövding numera är självskriven ordförande.

Jordförvärvslagens giltighetstid har inte i likhet med den förutvarande fixerats till ett bestämt antal år. Den har istället föreslagits att löpa permanent. Självklart kan man ha delade meningar om den saken. Ursprungligen hade jag själv den uppfattningen att densamma borde begränsas till att gälla ex. fem år. Detta främst av den anledningen att man vid en sådan tidpunkt, vägled av den pågående utvecklingen, skulle nödgas ta upp lagen i hela dess vidd till en allsidig omprövning och måhända göra den till föremål för en ytterligare liberalisering. Mot en sådan tankegång har emellertid anförts att 1960 års jordbruksutredning i enlighet med givna direktiv även skall ägna jordförvärvslagen en viss översyn och framlägga förslag i sitt yttrande om ett par år. Att Kungl. Maj:t skulle nödgas tillsätta ytterligare en utredning för framläggande av ett nytt lagförslag inom en femårsperiod förefaller mig under sådana förhållanden vara allför orealistiskt. Som motivering för att lagen bör göras permanent framhålles även att förslag när som helst under löptiden kan väckas med framställningar om förändringar i densamma. Om lagen däremot som förut skulle gjorts tidsbestämd komme säkerligen alla sådana framställningar att skjutas över till den slutliga allmänna översynen, vilket skulle verka fördröjande med avseende på ärendenas behandling.

Sammanfattningsvis vill jag genom detta särskilda yttrande ha sagt att jag biträder lagförslaget i det skick det här presenteras av utredningens majoritet. Dess utformning anser jag vara av rådande tidsförhållanden motiverad och för övrigt torde såväl den fortgående folkomflyttningen som andra av utvecklingen föranledda omständigheter göra det nödigt att lagens föreskrifter ständigt måste hållas aktuella.

Särskilt yttrande

av herrar Oscarsson och Sundin

Såsom utredningen framhållit är det mycket svårt att förutsäga hur stora förskjutningar, som den av utredningen förordade ändringen av tillståndsprövningen vad avser bolags förvärv, kan komma att medföra i praktiken. Det får således anses ådagalagt att utfallet till avsevärd del är beroende av den närmare tillämpningen av lagen. Då vi — icke utan betydande tvekan — anslutit oss till det framlagda lagförslaget, finner vi det angeläget att understryka vissa synpunkter om målsättningen för lagstiftningen och om dess tillämpning, vilka är av grundläggande betydelse i sagda hänseende och som gör att vi kunnat godtaga lagförslaget.

Såsom utredningen anfört bör frågan om ägarebalansen inom skogsbruket ur förvärvssynpunkt behandlas mot bakgrunden av intresset ur allmän synpunkt av att skogen inom betydande delar av landet i erforderlig omfattning bevaras hos en huvudsakligen självägande jordbruksbefolkning för att i förening med odlad jord eller i vissa fall som självständiga skogsbruksenheter bilda ett för denna befolkning tillfredsställande försörjningsunderlag. Vad beträffar själva skogsmarken bör strukturutvecklingen länkas till att snabbt ge goda förutsättningar för rationellt skogsbruk genom förbättrad utformning av driftsenheter och transportsystem.

För skogsbruket framstår det som alltmer angeläget att tillgången på arbetskraft säkras och att arbetskraften får tryggade förhållanden. Utvecklingen på senare tid har gjort det allt klarare att det behövs en stabil befolkningsgrupp på landet både för jordbrukets, skogens och hela näringslivets skull.

Önskemålen om bibehållande av skogsmarken i enskild ägo och om rationalisering av skogsbruket är väl förenliga, inte minst genom den utveckling i riktning mot allt mer omfattande och fast organiserad samverkan i det enskilda skogsbruket, som på senaste år snabbt gått framåt. Den ger goda förutsättningar för planmässig utformning av skogsbruket, och den service, som skogsägarnas egna organisationer inriktar sig på, innefattar bl. a. modern maskinell utrustning och erforderlig tillgång till skogligt utbildad personal. Lika väsentligt är att samverkan ger underlag för förbättrade förhållanden för arbetskraften i skogen och därmed gör det möjligt att behålla folk för att tillvarata råvaran ur skogen. Inte minst betydelse-

fulla är här strävandena att nå fram till lämpliga anställningsformer och därmed behålla dem, som nu är verksamma i bondeskogsbruket — skogsarbetare såväl som jordbrukets eget folk.

Med hänsyn härtill är det angeläget att understryka utredningens uttalande om vikten av att skogen hålles i sådan ägo, som har bygdeanknytning. Ifråga om överloppsskog i de fall då förvärv av bolag enligt lagförslaget kan komma ifråga bör man därför i första hand pröva möjligheten att genom tillskapande av skogsfastighet av tillräcklig omfattning att utgöra underlag för bofast, enskild ägare eller genom tillskapande av gemensamhetsskog överföra marken till ägare med så fast bygdeanknytning som möjligt. Att de sistnämnda ägarekategorierna i allmänhet har fastare bygdeanknytning än ifrågavarande bolag torde inte närmare behöva belysas. Det är av vikt att lantbruksnämnderna bl. a. genom en aktiv inköspolitik, tillvaratar alla sina möjligheter att främja ett sådant förfarande. Härvid bör uppmärksammas vad utredningen anfört om att avståndet mellan gemensamhetsskog och de däri deltagande brukningsdelarna torde vara av underordnad betydelse om blott gemensamhetsskogen är av tillräcklig omfattning.

Från här anförda utgångspunkter är det också angeläget att man, i fall då förvärv av bolag kommer ifråga, så långt möjligt tillämpar bytesförfarande i syfte att stärka underlaget för ägare med fastare bygdeanknytning. En förutsättning för förvärv bör därtill vara att förvärvaren har möjlighet, bl. a. skogsmark av tillräcklig omfattning och lämplig arrondering, att bedriva ett rationellt skogsbruk. I mellanbygden bör bytesförfarande vara allmän regel. De s. k. enklavsförvärven bör således inte ges någon vidgad omfattning.

I 7 § 1 mom. första att-satsen har såsom särskilt skäl för meddelande av förvärvstillstånd till bolag, förening eller stiftelse angivits »att fånget... avser egendom, vilken på grund av läge inom område där förutsättningarna för jordbruk äro ringa eller av annan orsak ej erfordras för att behovet av stöd åt jordbruket i bygden skall kunna tillgodoses».

Med denna formulering har man velat ge en definition på de områden, som skall anses ha överloppsskog och där av denna anledning ett ökat bolagsinnehav skulle kunna tillåtas. I specialmotiveringen har en ytterligare precisering skett av de förutsättningar, som måste gälla för att bolagsförvärv skall kunna tillåtas varvid man använder uttrycket »skog i sådana bygder där det saknas efterfrågan från den jordbrukande befolkningen på jordbruksjord och skogsmark». Vidare har i den allmänna motiveringen om dessa områden använts benämningen »avfolkningsbygder», vilka karakteriseras av att jordbruket på grund av bristande naturliga förutsättningar kommer att nedläggas och odlad jord i ökad utsträckning övergå till skogsmark samt att odlad jord och skog icke längre efterfrågas som försörjningsunderlag av en till bygden knuten jordbrukande befolkning.

Enligt vår mening är begreppet avfolkningsbygd olyckligt och kan heller inte ges någon hållbar definition. Gränsdragningen mellan de områden

inom vilka i princip lika möjligheter skall gälla för alla köparekategorier till förvärv av jordbruksfastigheter och områden, inom vilka full tillämpning skall ske av lagens skydd för den jordbrukande befolkningen (familjejordbruket), kommer att bli ytterst svår att genomföra. Ett ställningstagande som innebär att ett område klassificeras som avfolkningsbygd kommer emellertid att ha avgörande betydelse för den bygd som berörs. Avfolkningsbygd är en stämpel som mycket snabbt kan påverka utvecklingen i en bygd och i hög grad bidra till en forcerad avfolkning. Det är ju ett känt faktum att en befolkningsprognos för ett område i sig själv verkar styrande på utvecklingen, eftersom näringsutövare av skilda slag söker sig till områden, som förutspåtts expansion och ifrån områden där befolkningen i prognosen antagits skola stagnera eller minska.

Befolkningsutvecklingen i landet har sedan åtskilliga år karaktäriserats av en betydande utglesning även i rena jordbruksbygder. Denna utglesning har skett parallellt med jordbrukets mekanisering och strukturrationalisering. De negativa sidorna av detta skeende — minskande befolkning med dess följdverkningar — har större betydelse i vissa bygder än i andra. Allmänt sett torde dock en stark överbetoning av de negativa sidorna ha skett i den allmänna debatten. Detta har skapat en defaitistisk stämning, som sannolikt medfört utflyttning och nedläggande av jordbruk även i trakter med relativt goda förutsättningar för jordbruksproduktion. Sådana bygder är enligt vår mening under inga omständigheter att betrakta som avfolkningsbygder, eftersom den befolkningsminskning som skett huvudsakligen föranletts av en driftsekonomiskt betingad anpassning förstärkt av vissa tillfälliga, känslomässiga strömningar. Med den utformning lagtext och motiveringar fått, löper emellertid dessa bygder risken att bli klassificerade som avfolkningsbygder och några få bolagsförvärv skulle även kunna betyda ett avgörande steg i riktning mot verklig ödebygd. Den omställningsprocess, som jordbruket för närvarande genomgår, har mycket långtgående konsekvenser befolkningspolitiskt och även kommunalekonomiskt. Det är angeläget att denna omvandling får fortgå till dess stabilare förhållanden inträtt utan störningar av den art, som riskeras genom en måhända generös tillämpning av den föreslagna lagstiftningen.

I detta sammanhang torde även böra påpekas att under allra sista tiden torde möjligheterna — eller riskerna — för någon form av svensk anslutning till sexstatsunionen ha ökat. Därmed har en delvis ny och för utredningen under arbetets gång icke beräknad situation uppstått. En av Romavtalets hörnpelare är ju varje medlemsstats likabehandling av företag från hela området. Konsekvensen av Sveriges eventuella anslutning skulle bli att köpare från övriga medlemsstater finge samma möjligheter som de svenska att förvärva mark i Sverige. Den svenska skogen är säkert ett åtråvärt objekt och det vore ytterst olyckligt om ett underlättande för bolag att förvärva jordbruksfastighet skulle kunna utnyttjas av utländskt kapital.

Med hänsyn till de från alla synpunkter svåröverskådliga konsekvenserna bör enligt vår mening mycket stor restriktivitet tillämpas då det gäller att utpeka områden såsom avfolkningsbygder. Man får sålunda inte ta hänsyn till tillfälliga, kanske konjunkturmässigt betingade förändringar i efterfrågan på odlad jord och skog från den jord- eller skogsbrukande befolkningens sida. Självfallet måste hänsyn också tas till den prisnivå som gäller för den skog som salubjudes. Villkoret om att »odlad jord och skog inte längre efterfrågas som försörjningsunderlag av en till bygden knuten jordbrukande befolkning» måste avse en skälig prisnivå.

Utredningen har funnit det angeläget att pågående länsplaneringar fullföljes och att arbetena härmed får ökad omfattning. Detta vill vi gärna understryka men samtidigt betona att kommunerna och jordbrukarnas lokala organisationer ges tillfälle medverka vid bedömningarna och påverka ställningstagandena så att inte mera ingripande beslut kan genomföras mot deras vilja.

För att överloppsskog skall anses förefinnas i en bygd måste behovet av stödskog vara täckt. Detta behov växlar arealmässigt mellan olika områden av landet, bl. a. beroende på skogens bonitet. Man kan också utgå ifrån, att den fortgående mekaniseringen av skogsbruket medför ett minskat behov av manuellt arbete per arealenhet och att större skogsarealer i framtiden därför kan behövas för att åstadkomma ett effektivt företag med jord- och skogsbruk i kombination. Man bör således vid bedömningen av stödskogsbehovet sikta på framtiden.

Vid bedömningen av första och andra att-satserna i lagförslagets 8 § måste enligt vår mening jordbrukets kapitalförsörjningsmöjligheter beaktas. Förvärv enligt dessa att-satser, som möjliggör upprustning av mycket stora egendomar, ofta försedda med kostsamma och underhållskrävande manbyggnader o. dyl. av sådant värde att det är av intresse att de bevaras, föranleder ingen erinran. Däremot inger det betänkligheter om brukningsdelar som ej har annan utrustning än den som erfordras för rationell jordbruksdrift får förvärfvas, särskilt med tanke på den aktuella kapitalförsörjningssituationen och kapitalbehovet för bl. a. den rationalisering, som förutsättes i gällande sexårsavtal. Enligt vår mening kan de problem, som utredningen här haft i åtanke inte lösas på ett nöjaktigt sätt genom åtgärder på jordlagstiftningens område. I stället bör ifrågavarande spørsmål uppmärksammas vid ställningstagandena rörande jordbrukets kapital- och kreditförsörjningsfrågor.

Särskilt yttrande

av herr Öjborn

Utredningens förslag till jordförvärvslag syftar i fråga om fysiska personers förvärv av fast egendom bland annat till att förvärvslagstiftningen skall vara ett betydelsefullt medel i det allmännas hand att aktivt befrämja och länka utvecklingen i en med hänsyn till jordbruks- och skogsnäringens intresse önskvärd riktning. Tillståndsprövningen i fråga om sådana förvärv är av jordpolitisk karaktär och avser bland annat lämpligheten av rådande eller blivande indelning i brukningsenheter. Då fråga är om förvärv av här åsyftad art, som föranleda fastighetsbildning, sker emellertid jordpolitisk prövning jämväl enligt reglerna i fastighetsbildningslagstiftningen. Detta gäller såväl då för förvärvs genomförande delning verkställs av fastighet som då förvärv fullföljes genom sammanläggning av fastigheter. Berörda förhållanden leder till en dubbel jordpolitisk kontroll. Dessa frågor liksom de allmänna jord- och skogspolitiska övervägandena torde bli föremål för utredning inom 1960 års jordbruksutredning. Oavsett om en jordförvärvslag nu göres permanent eller tidsbegränsad hör dock enligt min mening i all den utsträckning som är möjlig reglerna i lagen utformas så att dubbel jordpolitisk kontroll undviks.

I 4 § av utredningens förslag till jordförvärvslag ha vissa bestämmelser i nyss berört syfte införts. Enligt dessa bestämmelser må vid avstyckning av egendom avsedd för jordbruk eller skogsbruk underställning av frågan om förvärvstillstånd underlåtas under förutsättning att förvärvaren är fysisk person, att egendomen skall sammanläggas med jordbruksfastighet som denne redan äger samt att anledning ej finnes till antagande att egendomen kan med större fördel läggas till annan jordbruksfastighet. Dessa bestämmelser äro ägnade att avlägsna den dubbla jordpolitiska kontrollen i ett betydande antal av de fall då förvärv föranleder delning av fastighet. Enligt min mening bör, såsom lantbruksnämnden i Jönköpings län ifrågasatt, motsvarande förfarande kunna tillämpas då fråga är om förvärv av hel fastighet för sammanläggning med förvärvarens fastighet. Utredningen har ansett att med sådan förenkling borde anstå tills resultatet av 1960 års jordbruksutrednings organisatoriska överväganden föreligger samt hänvisat till att lantmäterimyndigheten i sammanlägg-

ningsärende blott avger yttrande, medan prövningen ankommer på ägodelningsdomare. För egen del kan jag icke finna att vad utredningen sålunda anfört utgör bärande skäl för att underlåta att tillvarataga nu ifrågavarande praktiskt betydelsefulla förenklingsmöjlighet. Enligt 11 § lagen den 18 juni 1926 om sammanläggning av fastigheter å landet skall nämligen alltid yttrande av överlantmätaren föreligga i sammanläggningsärende. Det synes icke böra innebära några svårigheter att i detta yttrande ange huruvida det aktuella förvärvet är av sådan beskaffenhet att de i 4 §, andra stycket, andra punkten, förslaget till förvärvslag angivna villkoren äro uppfyllda.

Det torde för övrigt böra övervägas huruvida icke rationaliseringsmomenten i en jordförvärvslag och i en ny fastighetsbildningslagstiftning böra till vinnande av enkelhet samordnas. Härigenom skulle den fördelen nås att tillståndsgivningen förfarandemässigt än mera torde kunna förenklas.

Särskilt yttrande

av herrar F. Johansson och Öjborn

Utredningens förslag i fråga om ordningen för prövning av sådana förvärv, till vilka tillstånd enligt bolagsförbudslagen nu erfordras, innebär att denna prövning i första instans skall ankomma på lantbruksnämnd istället för såsom nu på länsstyrelse eller Kungl. Maj:t. Ifrågavarande koncessionsfrågor rymma åtskilliga aspekter utöver jordbrukssynpunkterna, t. ex. skogspolitiska, lokaliseringspolitiska samt planpolitiska ävensom naturskyddssynpunkter m. m. Icke sällan äro dessa frågor av stor allmän räckvidd varjämte de rent formella spörsmålen ofta kunna vara av stor svårighetsgrad. På länsplanet synes för närvarande icke finnas någon myndighet som inom sig representerar all den sakkunskap som är erforderlig för en bedömning av mera komplicerade koncessionsfrågor. I detta sammanhang torde få beaktas att 1960 års jordbruksutredning har att företaga vissa organisatoriska överväganden inom det område som rör jordbrukets rationalisering och därmed sammanhängande spörsmål ävensom att visst samråd förutsatts skola ske mellan jordbruksutredningen och den kommitté som nyligen tillsatts för utredning av länsstyrelsernas organisation. Frågan om tillskapande av en myndighet på länsplanet med de arbetsuppgifter och den allmänna uppbyggnad som skulle lämpa sig även för koncessionsfrågor av sistnämnt slag torde därför enligt vår mening böra övervägas i 1960 års jordbruksutredning efter samråd med länsstyrelseutredningen.

Särskilt yttrande

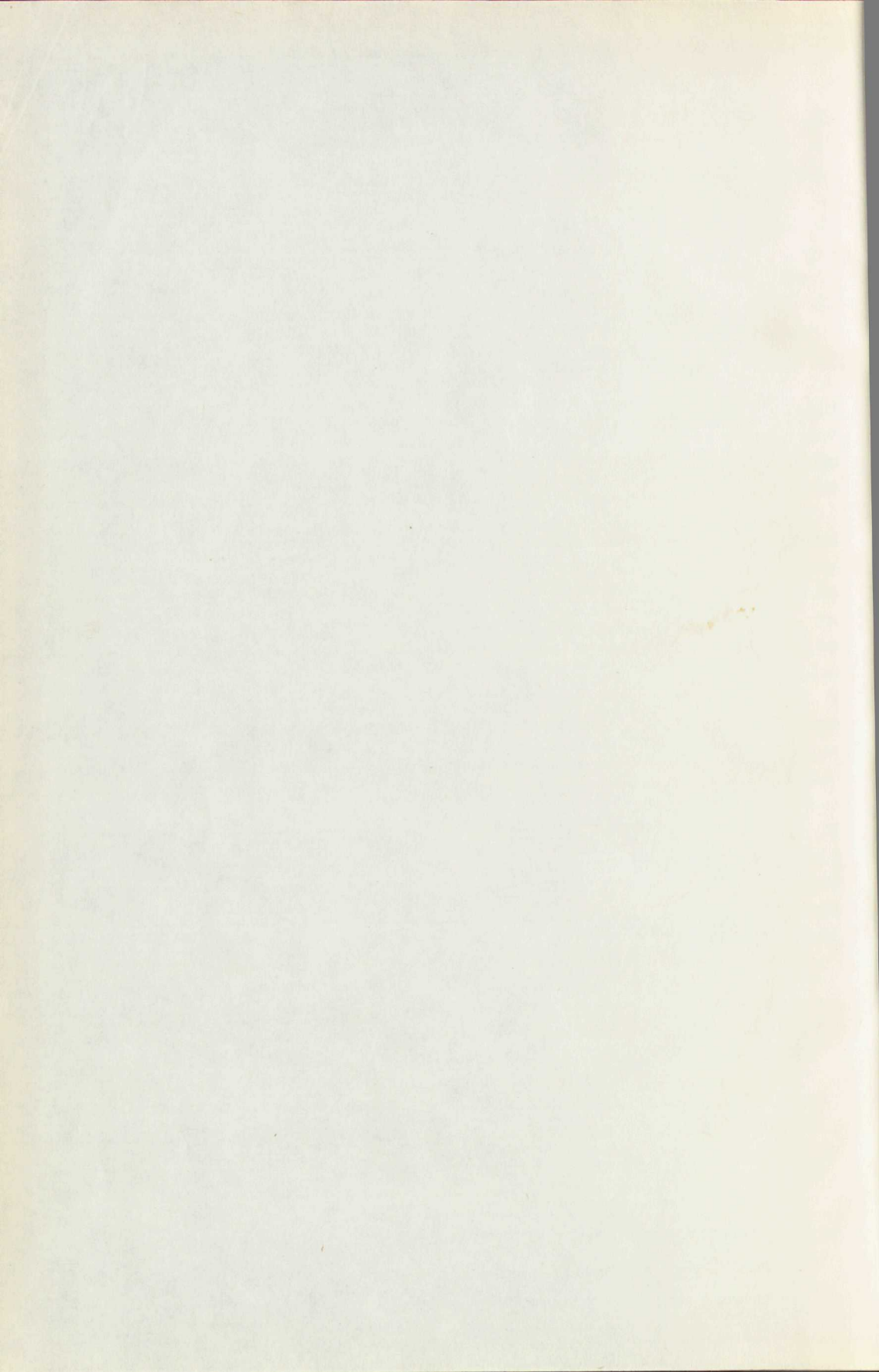
av herrn F. Johansson och Öfver

Uttechnisgens förslag i fråga om ordningen för förning av sådana för-
värf till vilka tillstånd enligt dotagsförordningen om arbets-
all denna förning i första instans skall utkomma på arbetsförordning
istället för såsom nu på föreslagna eller Kongl. Maj:ts. Utgående
koncessionsåtgör tyman. Åskilda aspekter rör jordbrukssynpunk-
terna. I ex. skogsbrukets följande politiska och planpolitiska syn-
punkter som naturskydds synpunkter ut. In. loka sådana är dessa frågor av stor
allmän intresse varjämte de rent tekniska spörsmålen ofta kunna vara
av stor svårighetsgrad. På lämpligt ställe för närvarande ärka följande
någon myndighet som inom sig representerar all den verksamhet som är
erforderlig för en bedömning av mera komplicerade koncessionsåtgör.
I detta sammanhang torde så bedömas att 1900 års jordbruksutredning
har all förtaga vissa organisatoriska överväganden inom det område
som rör jordbrukets rationalisering och därmed sammanhängande spör-
smål ävensom all växel samtill förtagta skola och mellan jordbrukets
tekniken och den kommitté som utviken tillfälle för utredning av lands-
styrelsens organisation. Frågan om tillstånd av en myndighet på lands-
planet med de arbetsuppgifter och den allmänna uppbyggnad som skolla
lämpa sig även för koncessionsåtgör av sistnämnd slag torde förklar
vår mening böta övervägas i 1900 års jordbruksutredning eller samtill med
landsstyrelseteknikerna.

KUNGL BIBL.

5 OKT 1961

STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1961

1. Den nordiske husholdshøgskolen.
2. Nordens folkelige akademi.
3. Nordisk filmsamarbeid.
4. Internordiske flytteattester.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1961

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Begravningsplatser och gravar. [5]
Underrätterna. [6]
Den allmänna brottsregistreringen. [11]
Pensionsstiftelser. I. [14]
Kriminalvård i frihet. [16]
Vissa frågor rörande allmänna val. [20]
Författningsutredningen. V. Organisationer. Beslutsteknik. Valsystem. [21]
Redareansvarets begränsning. [33]
Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning. [45]
Reviderad hyreslag. [47]

Utrikesdepartementet

Den svenska utvecklingshjälpens administration. [22]

Försvarsdepartementet

Enhetlig ledning av krigsmakten. [7]
Totalförsvarets upplysningsverksamhet. [18]
Flygbuller som samhällsproblem. [25]

Socialdepartementet

Byggnadsindustrins arbetskraft. [19]
Förtidspensionering och sjukpenningförsäkring m. m. [29]
Handläggning av bostadslån. [32]
Ändamålsenliga studentbostäder. [35]
Stöd åt barnaföderskor. [38]
Lag om allmän försäkring, m. m. [39]

Kommunikationsdepartementet

Statliga belastningsbestämmelser av år 1960 för byggnadsverk. [12]
Svensk trafikpolitik. I. [23]
Svensk trafikpolitik. II [24]
Byggnadsstyrelsens organisation. [48]

Finansdepartementet

Sparstimulerande åtgärder. [2]
Automatisk databehandling inom folkbokförings- och uppbördsväsendet. [4]
Preliminär nationalbudget för år 1961. [10]
Reviderad nationalbudget för år 1961. [26]
Stämpel- och expeditonsavgifter. [37]
Mål och medel i stabiliseringspolitiken. [42]

Ecklesiastikdepartementet

1957 års skolberedning. 5. Hjälpmedel i skolarbetet. [17] 6. Grundskolan. [30] 7. Läroplaner för grundskola och fackskolor. [31]
Kungl. Teatern. Verksamhet och ekonomi. [28]
Tandsjukvården vid de odontologiska läroanstalterna. [36]
Användningen av August Abrahamsons stiftelse å Näås. [43]
Folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet. [44]

Jordbruksdepartementet

Totalisatorverksamheten. [1]
Lantbrukets yrkesskolor [13]
Förslag till jordförvärvslag m. m. [49]

Handelsdepartementet

Effektivare prisövervakning. [3]
Skifferoljefrågan. [27]

Inrikesdepartementet

Om läkarbehov och läkartillgång. [8]
Principer för en ny kommunindelning. [9]
Polisens brottsbekämpande verksamhet. [15]
Huvudmannaskapet för polisväsendet m. m. [34]
Länsindelningen inom Stockholms- och Göteborgs områdena. [40]
Reviderad giftlagstiftning. [41]
Boxningssportens skadeverkningar. [46]